

GLASILO

INŠTITUTA ZA SLOVENSKI JEZIK FRANA RAMOVŠA ZRC SAZU

JEZIKOSLOVNI ZAPISKI 14 • 2

JEZIKOSLOVNI ZAPISKI

ISSN 0354-0448

Uredniški odbor

Kozma Ahačič, Metka Furlan, Janez Keber, Valerij M. Mokienko,
France Novak, Vera Smole, Alenka Šivic-Dular, Andreja Žele

Urednik

Janez Keber

Prevod izvlečkov in povzetkov v angleščino

Donald Reindl, DEKS d. o. o.

Prelom

Brane Vidmar

Oblikovanje

Milojka Žalik Huzjan

Naslov uredništva

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU

Novi trg 2, 1000 Ljubljana, Slovenija

Telefon: 01 4706 160

<http://isjfr.zrc-sazu.si/>

E-pošta: isj@zrc-sazu.si

Letna naročnina 10 €, za študente 8 €

Cena posamezne številke 7 €

Naročila sprejema

Založba ZRC, p. p. 306, 1001 Ljubljana

Telefon: 01 4706 464

E-pošta: zalozba@zrc-sazu.si

Jezikoslovni zapiski so glasilo Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU in slovenska znanstvena jezikoslovna revija. Izhaja dvakrat letno. V njih domači in tuji raziskovalci slovenskega in drugih slovanskih jezikov objavljajo svoje izsledke ter ocene in poročila o najnovejših slovenskih in tujih jezikoslovnih delih.

Jezikoslovni zapiski so uvrščeni v mednarodnih bazah podatkov MLA International Bibliography of Books and Articles on the Modern Languages and Literatures, New York; Bibliographie linguistique/Linguistic bibliography, The Hague, The Netherlands; IBZ, K. G. Saur Verlag, Osnabrück, Deutschland; New Contents Slavistics, Staatsbibliothek zu Berlin, Deutschland.

Jezikoslovni zapiski izhajajo s podporo Agencije za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

Tisk: Littera picta, d. o. o., Ljubljana

JEZIKOSLOVNI ZAPISKI

Glasilo

Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša

14 • 2

2008

VSEBINA

BESEDA UREDNIKA	7
RAZPRAVE IN ČLANKI	
Jožica Škofic, <i>Oblikospreminjevalni vzorci glagola v gorenjskem kroparskem govoru</i>	11
Robert Grošelj, <i>Oblikoskladnja starocerkvenoslovanskega nepredložnega mestnika v luči razvoja slovničnega opisa</i>	39
Valerij Leonidovič Vasil'ev, <i>K voprosu o toponimičeskikh shoždenijah meždu ruskim severo-zapadom i Sloveniej</i>	63
Elena Savelieva, <i>Frazemi s pomenom 'premikati se' v slovenskem knjižnem jeziku</i>	87
Mojca Žagar Karer, <i>Geografski termini in frazeologija</i>	101
GRADIVO	
Jurij Rojs, <i>Frazeologija v prozi Janka Kersnika</i>	125
OCENE, POROČILA	
Nataša Jakop, <i>Notica o mednarodni konferenci EUROPHRAS 2008</i>	151
France Novak, <i>Slovenski knjižni jezik v 16. stoletju (jezikoslovni simpozij ob petstoletnici rojstva Primoža Trubarja) (Ljubljana, 17.–19. april 2008)</i>	153
Jurij Rojs, <i>Alefrenko, N. F., Zolotyh, L. G., Frazeologičeskij slovar': Kul'turno-poznavatel'noe prostranstvo ruskoj idiomatiki, Moskva 2008</i>	159
Jurij Rojs, <i>Bol'soj frazeologičeskij slovar' russkogo jazyka, Otv. red. V. N. Telija, Moskva 2006</i>	163
Silvo Torkar, <i>14. mednarodni slavistični kongres na Ohridu 9.–16. 9 2008</i>	167
Mojca Žagar Karer, <i>Poletna terminološka šola (Ljubljana, 4.–6. 9. 2008)</i>	173
Andreja Žele, <i>Zbornik Studies in Formal Slavic Linguistics – prispevki formalnih opisov slovanskih jezikov (Nova Gorica, 2006)</i>	177

BESEDA UREDNIKA

Ob zadnjih uredniških opravilih pri 2. zvezku 14. letnika **Jezikoslovnih zapiskov** se mi zdi umestno zapisati še nekaj misli in podatkov. V vlogi urednika **Jezikoslovnih zapiskov** namreč tokrat nastopam zadnjič, zato bo to moja zadnja beseda urednika. O predaji mesta urednika sem razmišljal že več let, tudi skupaj z uredniškim odborom, a šele v letu 2007 sem za prevzem te odgovorne funkcije nagovoril mlajšega kolega Petra Weissa, ki je po premisleku izrazil pripravljenost za to in jo obdržal do danes. Dejstvo, da me kljub želji po dokončanju frazeološkega projekta v rednem delovnem razmerju kmalu po začetku leta 2009 ob vseh izpolnjenih pogojih čaka upokožitev, je tudi dokončno pripomoglo, da mesto urednika prepustim nasledniku ob koncu leta 2008.

Urednik **Jezikoslovnih zapiskov** sem bil namreč kar 14 let, tj. od leta 1994. Tega leta me je tedanji urednik Jakob Müller, ki je s pomočjo Petra Weissa leta 1991 uredil prvi letnik **Jezikoslovnih zapiskov**, prosil, da bi jaz prevzel nadaljnje uredništvo. V soglasju s predstojnico Varjo Cvetko Orešnik sem funkcijo urednika **Jezikoslovnih zapiskov** sprejel, čeprav so bile razmere za nadaljnje izhajanje po letu 1991 zelo nevzpodbudne. Kazalo je že, da bo obetavni projekt, ki ga je v času svojega kratkotrajnega upravnikovanja zasnoval Vladimir Nartnik, po prvem letniku propadel. Na srečo so se tudi ob naši trdni odločenosti leta 1995 ob 50-letnici Inštituta za slovenski jezik ZRC SAZU našla sredstva za izdajo posebnega jubilejnega 2. letnika **Jezikoslovnih zapiskov**. Za nadaljnje izhajanje in sofinanciranje **Jezikoslovnih zapiskov** kot periodične revije s strani Ministrstva za znanost in tehnologijo RS je bilo potrebno doseči določene standarde, med katerimi so bili tudi ustanovitev uredniškega odbora, recenziranje prispevkov in ustrezna tehnična raven. Skrb za slednjo je s 3. letnikom 1997 prevzela Založba ZRC. Tedaj smo že dosegli nujne pogoje za status periodične revije. **Jezikoslovni zapiski** so tedaj sicer izšli še kot zbornik, medtem ko smo za 4. letnik leta 1998 že pridobili status periodične znanstvene revije z zagotovljenim sofinanciranjem, ki je odtlej redno izhajala vsako leto, od 7. letnika leta 2001 naprej v dveh zvezkih letno ali v dvojnih zvezkih (tj. 7. in 13. letnik 2001 in 2007).

Prvi letnik **Jezikoslovnih zapiskov** leta 1991 je bil posvečen 70-letnici nekdanjega upravnika Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša Francu Jakopinu, drugi leta 1995 50-letnici Inštituta, sedmi, dvojni zvezek letnika leta 2001 80-letnici akademika Franca Jakopina. Drugi zvezek 8. letnika 2002 je bil tematski in poimenovan *Slovensko imenoslovje*, prvi zvezek 9. letnika 2003 poltematski z naslovom *Slovaropisje*, medtem ko je bil 13. letnik 2007 spet dvojni in s povečanim obsegom

posvečen 80-letnici Pavleta Merkuja. Skupno je bilo v vseh dosedanjih letnikih **Jezikoslovnih zapiskov** na **4635** straneh objavljeno **361** člankov, ki jih je napisalo skupno **105** avtorjev in avtoric iz Slovenije in drugih držav, zlasti slovanskih. Kot edina čisto jezikoslovna periodična znanstvena revija v Sloveniji s slovenistično in slavistično usmeritvijo so si **Jezikoslovni zapiski** pridobili ugled doma, prav tako v tujini, zlasti v slovanskem svetu. Kot tako jo prepuščam v nadaljnjo skrb svojemu nasledniku in uredniškemu odboru, s katerim smo veskozi tvorno sodelovali.

Na koncu bi se rad iskreno zahvalil vsem sodelujočim avtorjem in avtoricam, ki so prvenstveno pripomogli k rasti revije, kot tudi članom uredniškega odbora, dalje Založbi ZRC in njenim delavcem, zlasti glavnemu uredniku Vojislavu Likarju za veliko pomoč pri mojih začetnih korakih ter za dolgoletno naklonjenost našemu delu, vsem ostalim pa za to, da so bili tolerantni in nam dovoljevali, da smo zagreto in odgovorno opravljali svoje prostovoljno poslanstvo v prid in čast Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ter slovenistične in slavistične stroke.

Ljubljana, 27. 10. 2008
Janez Keber

RAZPRAVE IN ČLANKI

Oblikospreminjevalni vzorci glagola v gorenjskem kroparskem govoru

Jožica Škofic

IZVLEČEK: Paradigmatika glagolskih oblik, tj. njegovih oblikotvornih in oblikospreminjevalnih vzorcev, v gorenjskem kroparskem govoru (SLA 202) daje sinhroni pogled na naglasne, predvsem tonemske vzorce; izhaja iz primerjave z naglasnimi vzorci knjižnega jezika, kot so predstavljeni v uvodnem delu SSKJ, kjer glagolska tipologija temelji na naglasu v nedoločniku in sedanjiku.

ABSTRACT: The paradigm of verb forms (i.e., their inflectional and word-formation patterns) in the Upper Carniolan sub-dialect of Kropa (SLA 202) offers a synchronic overview of stress patterns, and especially tonemic patterns. This proceeds from a comparison with stress patterns in the standard language as presented in the introduction to the Standard Slovenian Dictionary (SSKJ), in which verbal typology is based on the stress in the infinitive and present tense.

1 Govor Kroke na Gorenjskem (tudi točke 202 Slovenskega lingvističnega atlasa) se v marsičem razlikuje od sosednjih gorenjskih govorov, njegove posebnosti pa so predvsem na glasoslovni in besedni ravnini, manj v oblikoslovju. Vendar pa je tudi ta ravnina za jezikoslovno, tj. dialektološko, raziskovanje zelo zanimiva, saj prinaša nova spoznanja ne le o narečnih posebnostih v oblikospreminjevalnih vzorcih pregibnih besed, ampak tudi o tonematiki tega govora.¹

V razpravi bo zato natančno predstavljen kroparski² glagol oz. paradigmatika glagolskih oblik, tj. njegovih oblikotvornih in oblikospreminjevalnih vzorcev. Čeprav se na prvi pogled glagol kroparskega govora ne razlikuje bistveno od glagola v slovenskem knjižnem jeziku (če seveda zanemarimo fonološke posebnosti ter gorenjsko onemitev in oslabitev kratkih samoglasnikov),³ se ob primerjavi z Riglerje-

¹ Članek je nastal na podlagi avtoričine raziskave (1993–1996) za doktorsko disertacijo Glasoslovje, oblikoslovje in besedišče govora Kroke na Gorenjskem (Ljubljana, 1996) in njenih nadaljnjih raziskav za monografijo o tem govoru.

² Glavna informanta za kroparski govor sta bila (ob mnogih drugih) Nace Blaznik (1912–2004) in Joža Eržen (1955) – prvič oba v devetdesetih letih 20. stoletja, drugič so bile oblike in tonemi preverjeni samo z J. Erženom leta 2006 in 2007. Avtorica članka sicer ni govorka kroparskega krajevnega govora ali gorenjskega narečja.

³ O njih je avtorica tega članka že večkrat pisala – o tem v Literaturi.

vimi glagolskimi shemami za tonemski naglas knjižnega jezika, kot je predstavljen v prvi knjigi SSKJ (paragrafi 209–211), pokažejo nekatere zanimive posebnosti, predvsem pa velika zapletenost premen glagolskih tonemov v primerjanih glagolskih oblikah.⁴

S slovenskim glagolskim naglasom se doslej niso ukvarjali le raziskovalci sodobnega knjižnega jezika in njegove zgodovine (med njimi J. Toporišič, J. Rigler, M. Šekli), ampak tudi raziskovalci narečij, saj prav taka "/.../" obravnava (naglasnega) oblikoglasja "/.../" lahko močno obogati "/.../" naše poznanje slovenskih narečij, to pa bi prispevalo k tipologiji in morda tudi k odkritju sedaj zakritih skupnosti in razlik med našimi narečji." (Toporišič 1990: 106.) Namen te razprave je zato ne le predstavitev narečnih paradigmatskih in naglasnih značilnosti kroparskega glagola, ampak tudi omogočenje primerjave s knjižnim jezikom in drugimi narečji, katerih glagol je že predstavljen na tak način. Tako je npr. V. Smole 1996 s svojim prispevkom o tonematiki glagola v dolenjskem šentrupertskem govoru želela opozoriti, "/.../" kako samosvoje, razvojno žive in s tem jezikovno neprecenljive naglasne sisteme ohranjajo slovenska narečja "/.../" (prav tam: 286), T. Jakop 2003 pa je na tak način predstavila štajerski ložniški govor in ugotovila, da se "/r/azvojnne tendence v smeri štajerskih tipoloških značilnosti "/.../" ne ujemajo s splošnim sociolingvističnim prepričanjem, da se narečja približujejo knjižnemu jeziku" (prav tam: 22–23).

2 Tvorba in delitev glagolskih oblik

Tvorba in raba oblik glagolskega časa, vida, načina in naklona se v kroparskem govoru ne razlikuje od slovenskega knjižnega jezika, le pretekli pogojnik je tu precej pogosto rabljen, npr.: *Če b 'jest i'mou dn̄:uno, b_bla x ma'nə šla. T̄:zga sam 'mou za spom̄:n, da ga b_biu ū:du, kok̄: i narj̄:n* 'Če bi jaz imel dnevno (sobo), bi k meni šla. Tistega sem imel za spomin, da bi ga (bil) videl, kako je narejen.' Moški in ženski spol sta v kroparskem govoru dobro ohranjena, z dvema posebnostima: dvojina ženskega spola polnopomenskega glagola je enaka množini ženskega spola (v pomožnem glagolu *biti* pa je dvojina ohranjena, npr. *Pū:nce sta stanv̄:le 'kqr dom̄:.* 'Dekleti sta stanovali kar doma.'). samostalniki srednjega spola (oziroma levi pridevniški prilastki ob njih) pa se v ednini in dvojini maskulinizirajo, v množini pa feminizirajo, tudi glagol v povedku, ki se v spolu, številu in osebi ravna po osebku, dobi ustrezno končnico za spol (v ed. in dv. moškega spola, v mn. pa ženskega spola), npr.: *S̄:nce i potem'h̄ou.* 'Sonce je potemnelo.' *Kol̄:na mam pot̄:učene.* 'Kolena imam potolčena.' Povedek v srednjem spolu ednine je ohranjen ob t. i. splošnem osebku *t̄: ū'se*, npr.: *T̄: i bl̄/bl̄ pa to'k̄.* 'To je bilo pa tako.' *Č̄:st u'se i bl̄ za'n̄č.* 'Čisto vse je bilo zanič.' *Tok̄: pa (t̄:) na b̄: š'l̄.* 'Tako pa to ne bo šlo.' *Z'l̄ i ga:rm̄:l.* 'Zelo je grmelo.' 'Ko pa i bl̄:?' 'Kaj pa je bilo?' *A i bl̄ γd̄:?'* 'Ali je bilo hudo?'

Tako kot slovenski knjižni jezik tudi kroparski govor dela velelnik, deležnik

⁴ Na ta način so narečni glagol obravnavali tudi V. Smole, T. Jakop in P. Weiss (glej Literaturo).

na *-č* (ki je redek in se rabi kot pridevnik, npr. *pojó:ča skrč:nca*) ter deležji na *-č* in *-e* (ki sta tudi rabljeni redko, in sicer le kot izglagolski načinovni prislov, npr. *'Kčar stojé: səm pojé:du*. 'Kar stoje sem pojedel.')

iz sedanjške osnove; namenilnik, opisni deležnik na *-l* ter deležnik na *-n/-t* (ki se rabi predvsem kot levi pridevniški prilastek ali povedkovo določilo) in deležnik na *-ši* (ki je redek in rabljen le kot levi pridevniški prilastek, npr. *bč:ušá žé:na*) pa iz nedoločniške osnove (medtem ko se deležje na *-ši* v kroparskem govoru ne rabi). Deležniki stanja na *-l* in *-n/-t* se rabijo in pregibajo kot pridevniki in kot izpridevniški povedkovniki (npr. *Pređé:lane stró:je smo pó:i predá:jal*. 'Predelane stroje smo potem prodajali.' *U'sə so žé zbrá:n*. 'Vsi so že zbrani.')

Nedoločnik ima v kroparskem govoru vedno končaj *-t*, vendar je iz mesta in dolžine naglasa mogoče sklepati, da poznajo tako dolgi (*uzé:t, zauozlá:t, zdé:t, žyé:t*) kot kratki nedoločnik (*gouó:rt, dč:ržat, mó:lt, poló:mt, zaslú:žət, nó:sət, kú:pət*). V večini glagolskih tipov se govori kratki nedoločnik (naglas ni na priponi, npr. *klč:cat*, oz. je naglašen samoglasnik v priponi kratek, npr. *ig'rat*) – podrobneje o tem v Pregledu glagolov po vrstah/tipih.

Namenilnik se rabi ob glagolih premikanja. Končuje se na *-t/-čt* (tudi *-št*) in je večinoma enak nedoločniku, npr.: *g'rem s'jat – mò:rəm s'jat, pe'đə lč:žat – nò:čəm lč:žat, prč:t uečč:rjat – začnč:mo uečč:rjat, se g'rem zgouó:rt – trč:ba se i zgouó:rt, mo š'lə žá:gat – mo nč:xal žá:gat, 'pč:i žé kú:xat 'pojdi že kuhat' – nč: trč:ba kú:xat*, včasih (podrobneje o tem v Pregledu glagolov po vrstah) pa se od njega razlikuje v naglasu (tonemu, npr.: *kouá:t* (nedoločnik) – *kouà:t* (namenilnik), *pá:st* (nedoločnik) – *pà:st* (namenilnik), *spá:t* (nedoločnik) – *spà:t* (namenilnik), *delč:t* (nedoločnik) – *delč:t* (namenilnik), *pč:t* (nedoločnik) – *pč:t* (namenilnik), *grč:st* (nedoločnik) – *grč:st* (namenilnik), *pa:rjč:t* (nedoločnik) – *pa:rjč:t* (namenilnik), *uzé:t* (nedoločnik) – *uzè:t* (namenilnik), *pé:čt* (nedoločnik) – *pè:čt* (namenilnik) itd.

3 Spregatveni vzorci glagolov

V nadaljevanju glagol prikazujem tako, kot je predstavljen v Shemah za dnamični naglas in oblikoslovje ter v Shemah za tonemski naglas v Uvodu Slovarja slovenskega knjižnega jezika I (Ljubljana, 1980, str. XXXVIII–L in LV–LVIII), posebej pa so prikazani še brezpriponski glagoli – sheme so seveda prilagojene kroparskemu govoru.⁵ Samo pri prvem glagolu je naveden celotni pregibnostni vzorec, v nadaljevanju pa ob nedoločniku navajam še opisni deležnik na *-l* (m. sp. ed., ž. sp. ed., m. sp. mn.), namenilnik in deležnik na *-n/-t* (m. in ž. sp. ed.) ter povedni sedanjik (1. os. ed., 3. os. mn.) in velelnik (2. os. ed., 2. os. mn.).

⁵ (Jakostni) naglas na kratkem samoglasniku v naslednjih shemah v skladu s slovensko dialektološko transkripcijo označujem z znakom ' pred soglasnikom pred naglašanim samoglasnikom, dolžino samoglasnika pa z znakom : za samoglasnikom. Tonem dolgih samoglasnikov je natančneje prikazan v Pregledu glagolov po vrstah – s krativcem nad naglašanim samoglasnikom je označen cirkumlektirani samoglasnik, z ostrivcem pa akutirani. Narečno gradivo je zapisano z vnašalnim sistemom in pisavo ZRCola, ki ju je na ZRC SAZU razvil dr. Peter Weiss.

3.1 Atematski/brezpriponski glagoli *jè:st*, *ùé:dət*, *dá:t*, *bét*, *i'təl'jət*

Glavni spregatveni vzorec brezpriponskega glagola *jè:st* 'jesti' za sedanjik je: *jè:-m*, *-š*, *-ø*, *je-'moljè:-mo*, *je-s'tel'jè:-ste*, *je'jol'i'dol'jè:-jo*, *je-'ual'jè:-ua*, *je-s'tal'jè:-sta*, *je-s'tal'jè:-sta*. Končaj *-do* v 3. os. mn. je kratek naglašen in je mogoč še pri glagolih *ùé:dət* (*ùə'do*) in *i'təl'jət* (*gre'do*), ne pa tudi *dá:t* in *bét*.

Glavni spregatveni vzorec za velelnik: *jè:-i-mo* za 1. os. mn., *-va* za dv.; *jè:-i-ø* za 2. os. ed., *-te* za mn., *-ta* za dv.

Glavni spregatveni vzorec za opisni deležnik na *-l*: *jè:du* za m. sp. ed., *jè:dla* za m. sp. mn., *jè:dla* za m. sp. dv., *jè:dla* za ž. sp. ed., *jè:dle* za ž. sp. mn., *jè:dle* za ž. sp. dv.

Namenilnik tega glagola je *jè:st*, deležnik na *-n* (m. in ž. spol) tega glagola pa je (*po*)*jè:den-ø -a*.⁶

Posebnosti sedanjiških oblik:

1. Glagol *jè:st* ima v 1. os. mn. in dv. lahko ohranjen *-d-* v osnovi (verjetno po analogiji iz opisnega deležnika na *-l*): *jed-'mo*, *jed-'ua*. Tako tudi glagol *ùé:dət*: *uəd'ua*.

2. Glagol *ùé:dət* – *ùé:m* tvori velelnik s končnico *-ø*: *ùé:t-ø*.

3. Glagolu *dá:t* – *dá:m* v velelniku pred /i/ v podstavi oslabi samoglasnik /a/: *dè:i-ø'l'dè:i-ø*, *dè:i-te*.

4. Pomožni glagol *bét* ima velelnik *bò:t-ø* *bò:d-mol/bodè:-mo*. Sedanjiški spregatveni vzorec tega glagola je prikazan v uvodu – če je naglašen, je cirkumflektiran, dolžina naglašene samoglasnika pa je odvisna od govornega ritma ('səm, 'sə, 'jel jè:; s'mol/smò:, s'tel/stè:, 'so/sò:; s'ual/suà:, s'tal/stà:, s'tal/stà:). Nikalne oblike tega glagola so akutirane: *ní:səm ní:s*, *ní:*, *ní:smo*, *ní:ste*, *ní:so*; *ní:sua*, *ní:sta*, *ní:sta*.

5. Glagol *i'təl'jət* ima sedanjik *g're-m* *gre-'mo/gré:-mo* in velelnik *'pej-ø/pè:i-ø/pèj'd-ə*, *pej-'mol/pè:i-mo*.

Posebnosti nedoločniških oblik:

1. Glagoli *bét*, *i'tə*, *ùé:dət* nimajo deležnika na *-n/-t*.

2. Glagol *i'təl'jət* ima naslednje oblike opisnega deležnika na *-l* (enako se premenjuje tudi opisni deležnik na *-l* predponskih glagolov *pré:dət*, *kazí:dət se*, *pré:dət*, *ui'təl'ú:dət*): za m. sp. *'šou*, *'š'ə*, *-a* in za ž. sp. *-a*, *-e*, *-e*.

3. Glagol *i'tə* seveda nima namenilnika.

4. Glagol *bét* ima naslednje oblike opisnega deležnika na *-l*: za m. sp. *bè:u*, *b'lə* *b'è:*, *b'la/blà:*, za ž. sp. *b'la/blà:*, *b'le/blè:/blè:*, *b'le/blè:/blè:* in za s. sp. ed. *b'lə/blò:/blò:* (rabljeno ob prislovu).

5. Glagol *dá:t* ima opisni deležnik na *-l* *dà:u*, *dá:la*⁷ in deležnik na *-n* *dá:n-ø -a -ø*.

6. Glagol *ùé:dət* ima opisni deležnik na *-l* *ùé:du*, *ùé:dla*.

⁶ Predponska/dovršna oblika deležnika na *-n* je v kroparskem govoru pogostejša kot raba deležnika na *-n* nedovršnih glagolov, zato so v tej in naslednjih preglednicah predpone takih deležnikov na *-n* zapisane v oklepajih.

⁷ Srednji spol se v ednini maskulinizira, v množini pa feminizira, zato sta v nadaljevanju navedena le m. in ž. sp. tako pri opisnem deležniku na *-l* kot pri deležniku na *-n* oz. *-t*.

7. Predposnski glagoli *pojé:st, najé:st se* ipd. imajo opisni deležnik na *-l m. sp. ed. cirkumflektiran: pojè:du, najè:du se*.

3.2 Priponski glagoli

I. Naglas na istem zlogu v nedoločniku in sedanjiku

A. Naglas ni neposredno pred *-ti in -m* (ni na glagolski priponi)

Tip IA1 – Glagoli na *-ati -am oz. -at -am* (*kú:xat kù:xam; zí:dat zí:dám; žà:gat žà:gám*)

Tip IA2 – Glagoli na *-ati -im oz. -at -əm* (*šl̩:šat šl̩:šəm*)

Tip IA3 – Glagoli na *-ati -em oz. -at -em* (*kl̩:cat kl̩:čem; smé:jat se smé:jem se; kolè:dvat kolè:djem*)

Tip IA4 – Glagoli na *-iti -im oz. -t/-ət -əm* (*nastá:ut nastá:uəm; lú:šat lú:šəm; spò:uənt spò:uənəm*)

Tip IA5 – Glagoli na *-niti -nem oz. -ənt -nem* (*st̩:šənt st̩:snem; poté:gənt poté:gnem*)

Tip IA6 – Glagoli na *-eti -im oz. -ət -əm* (*uť:dət uť:dəm*)

B. Naglas je neposredno pred *-ti in -m* (na glagolski priponi)

Tip IB1 – Glagoli na *-ʼa:ti -ʼa:m oz. -ʼa:t/ʼat -ʼa:m* (*izdá:t izdá:m; igʼrat/igrá:t igrá:m*)

Tip IB2 – Glagoli na *-ʼa:ti -ʼi:m oz. -ʼa:t -ʼi:m* (*spá:t sp̩:m*)

Tip IB3 – Glagoli na *-ʼa:ti -ʼem oz. -ʼa:t -ʼem* (*pa:ržgá:t pa:ržgem*)

Tip IB4 – Glagoli na *-ʼi:ti -ʼi:m oz. -ʼi:t/-ʼət -ʼi:m* (*louʼət/lou̩:t lou̩:m*)

Tip IB5 – Glagoli na *-ʼe:ti -ʼi:m oz. -ʼe:t -ʼi:m* (*žúé:t žú̩:m*)

Tip IB6 – Glagoli na *-ʼe:ti -ʼem oz. -ʼe:t -ʼem, -ʼe:ti -ʼnem oz. -ʼe:t -ʼnem, -ʼe:sti -ʼem oz. ʼe:st ʼem* (*žr̩:t žr̩:m; nap̩:t nap̩:m; sn̩:t sn̩:m*)

Tip IB7 – Glagoli na *-ʼe:ti -ʼe:m oz. -ʼe:t -ʼe:m* (*sm̩:t sm̩:m*)

Tip IB8 – Glagoli na *-ʼe:ti -ʼa:m oz. -ʼe:t -ʼa:m* (*im̩:t im̩:m*)

C. Naglas na istem zlogu v nedoločniku in sedanjiku, toda neposredno pred *-ti* oziroma *-či* in ne neposredno pred *-m*

a) Samoglasnik pred *-ti*

Tip ICa1 – Glagoli na *-ʼa:ti -em oz. -ʼa:t -em* (*prestá:t prestà:m*)

Tip ICa2 – Glagoli na *-ʼi:ti ali -ʼu:ti -jem oz. -ʼi:t ali -ʼu:t -jem* (*pou̩:t pou̩:m; zab̩:t zab̩:m; ob̩:t ob̩:m*)

Tip ICa3 – Glagoli na *-ʼe:ti -em oz. -ʼe:t -em* (*uz̩:t uz̩:m; gr̩:t gr̩:m* ...)

b) Soglasnik *-s-* pred *-ti*

Tip ICb1 – Glagoli na *-ʼa:sti -em oz. -ʼa:st -em* (*pá:st pá:sem; krá:st krà:m*)

Tip ICb2 – Glagoli na *-ʼi:sti -em oz. -ʼi:st -em* (*gr̩:t gr̩:m*)

Tip ICb3 – Glagoli na *-ʼe:sti ali -ʼo:sti -em oz. -ʼe:st ali -ʼo:st -em* (*z̩:pst z̩:be; g̩:st g̩:m; us̩:t se us̩:m*)

Tip ICb4 – Glagoli na *-ʼe:sti ali -ʼo:sti -em oz. -ʼe:st ali -ʼo:st -em* (*n̩:st n̩:m; b̩:st b̩:m*)

c) Glagoli na -či -em oz. -št/-čt -em

Tip ICc – Glagoli na -či -em oz. -št/-čt -em (pé:čt pé:čem; strč:št strč:žem; uđ:ršt uđ:ržem)

Č. Naglas na istem zlogu v nedoločniku in sedanjiku, toda ni neposredno pred -ti in je neposredno pred -m

Tip IC1 – Glagoli na -ati -'e:m oz. -at -'e:m (poué:dat poué:m)

Tip IC2 – Glagoli na -eti -'e:m oz. -ət -'e:m (uě:dət uě:m)

II. Naglas na različnih zlogih v samem nedoločniku ali v nedoločniku in sedanjiku

A. Naglas na različnih zlogih v samem nedoločniku

Tip IIA1 – Glagoli na -ati/-'a:ti -am oz. -at/'-at -am/'-a:m (štč:xat/štč'xət štč:xam/štč'xám)

Tip IIA2 – Glagoli na -'i:ti/-iti -'i:m oz. -'ət/-(ə)t -'i:m (stro'jət/stró:jt strojč:m/stró:jəm)

B. Naglas na različnih zlogih nedoločnika in sedanjika

Tip IIB1 – Glagoli na -'a:ti -em oz. 'at/'-a:t -em (is'kət i:šem; kouá:t kú:jem; s'jət/sjá:t sě:jem; kəp'ųt kəpú:jem)

Tip IIB2 – Glagoli na -'i:ti -im oz. -'ət -əm (se'lət sé:ləm; popepe'lət popepě:ləm)

Tip IIB3 – Glagoli na -'e:ti -em oz. -'e:t -em (pa:rjé:t prč:mem)

Tip IIB4 – Glagoli na -ati -'i:m oz. -at -'i:m (dč:ržat dč:ržč:m)

Tip IIB5 – Glagoli na -iti -'i:m oz. -(ə)t -'i:m (gouó:rt gouorč:m)

Tip IIB6 – Glagoli na -'u:t -em (mnú:t mč:nem)

Tip IA1 – Glagoli na -ati -am oz. -at -am

a) v nedoločniku akut, v sedanjiku cirkumfleks:

Nedoločniške oblike: nedoločnik kú:xat; opisni deležnik na -l m. sp. ed. kú:xə-ø, mn. kú:xal-ø, dv. kú:xal-a, ž. sp. ed. kú:xal-a, mn. kú:xal-e, dv. kú:xal-e, s. sp. ed. kú:xal-ø (rabljeno ob prislovu); namenilnik kú:xat; deležnik na -n (s)kú:xan-ø -a ø.

Sedanjiške oblike: sedanjik kù:xa-m, -š, -ø; -mo, -te, -jo; ȳa, -ta, -ta; velelnik: kú:xəj-ø; mo, -te; -ȳa, -ta.

Nekaj glagolov, ki gredo v ta tip: bč:rskat, bó:nat 'zapravlјati', dč:xat, dč:rzat 'držati, strgati', gč:ncat 'stepati testo', kú:kat, lopú:tat, (na)bú:tat, (na)řč:rcat,⁸ (pa:r)dé:lat, (po)dé:lat, (po)glé:dat, (po)jé:nat, (po)pó:kat, posé:dat,⁹ (po)sé:kat,

⁸ Navajamo primere iz gradiva. Glagoli, ki se v kroparskem govoru lahko rabijo tudi brez predpon, imajo predpone v oklepajih.

⁹ Glagoli, ki se v kroparskem govoru ne rabijo brez predpone (oz. tega ne potrjuje zbrano gradivo), so v seznamih zapisani s predpono brez oklepajev.

potá:plat, (pre)glé:dat, presé:dat, (ras)kú:xat, (ras)sé:kat, smá:rkat, (s)sé:kat, (s)tá:rgat, (pre)tá:rgat, uobí:rat, (u)glé:dat sə, (u)sé:kat, (za)dé:lat, (za)glé:dat, (za)kú:xat, (za)sé:kat, (z)dé:lat, (z)glé:dat, (z)rú:kat.

Posebnosti:

1. Glagol *glé:dat* ima velevnik *glè:i-ø -te* ali *lè:i-ø -te*. Tako tudi predponski glagoli.

2. V velevniku imajo nekateri od teh glagolov ob končanju *-eji-ø* za 2. os. ed. lahko tudi končaj *-i/-ø*, npr.: *čá:kat – čá:keji/čá:ki/čá:k.*

3. V ta tip grede tudi glagoli, ki v opisnem deležniku na *-l* spremenijo mesto naglasa, in sicer je naglas v m. sp. mn. in dv., s. sp. ed. (akut je tu ohranjen) ter v ž. sp. (oblike so tu cirkumfektirane) proti koncu besede, npr. nedoločnik *drí:čát*, opisni deležnik na *-l* *drí:čəy-ø dričá:l-a dričá:l-ø*. Tako še: *čá:kat, našť:mat, nabí:rat, (po)čá:kat, pobí:rat, pošť:pat, ubí:rat, zažť:gat, zbí:rat.*

b) v nedoločniku in sedanjiku akut:

Nedoločniške oblike: *zí:dat; zí:dəy-ø zí:dál-a zí:dál-ø; zí:dat; zí:dan-ø -a.*

Sedanjiske oblike: *zí:da-m -jo; zí:deji-ø -te.*

Spregatveni vzorec je enak kot v tipu IA1a, le vse oblike so akutirane. V ta tip (IA1b) grede glagoli: *bí:úat, fě:xat, izlő:čát, jú:žnat, mó:ngat* 'valjati s kuhinjskim valjarjem', *načmá:rkat* 'oklofutati', *nadomé:ščat, nagó:lbat* '(na)tepsti' *ó:fnat, (po)šťé:rkat, pogrú:ntat, popú:šat, porú:kat, (po)té:nstat, prežť:úlat, pú:ntat se, rá:ijat, rě:ngat se* 'prepirati se', *rě:xtat* 'urejati', *scá:mat se* 'utruditi se', *spomé:nat se, (s)té:nstat, šé:ngat, ukuá:rjat se, uprá:úlat, uré:jat, ubrá:ijat, ukuá:rjat se, uporá:blat, zamjé:rkat, zavé:dat se, zť:dat, zbrť:xtat, zjé:zat, zlá:ixat* 'spoditi iz postelje', *(z)nú:cat, zuó:rtat, žó:kat.*

Posebnosti:

1. Nekateri glagoli imajo v opisnem deležniku na *-l* m. sp. mn. in dv., ž. sp. vseh števil ter s. sp. ed. mesto naglasa bolj proti koncu besede, pri tem je v oblikah za m. in s. sp. ohranjen akut, oblike ž. sp. pa so cirkumfektirane, npr. nedoločnik *pomá:gat*, opisni deležnik na *-l*: *pomá:ğəy-ø pomagà:l-a pomagá:l-ø*. Primeri iz gradiva: *zabí:jat – m. sp. mn. zabijá:l, pú:cat – m. sp. mn. pucá:l, stré:lat – m. sp. mn. strelá:l, štré:kat – ž. sp. ed. štrikà:la, (po)mé:šat – ž. sp. ed. (po)mešà:la, zapí:skat – m. sp. mn. zapiská:l, (s)plá:čát – s. sp. ed. (s)pláčá:l, posprá:úlat – ž. sp. ed. pospraułà:la, postá:úlat – m. sp. mn. postaułá:l, razbí:jat – razbijà:la* (ž. sp. ed.), *zmé:rjat – m. sp. dv. zmerjá:la* itd. Tako še: *blí:skat se, dobí:úat, xrú:stat, izzť:vat, jó:kat se, já:gat se, lé:tat, má:xat, nabí:jat, nafť:lat, nagá:jat, nalť:jat, namá:xat, naprá:úlat se, nauť:jat se, nauđá:rjat* 'na poseben način kovati s pomočjo drugega kovača', *parprá:úlat, partť:skat, pa:ršpá:rat, plú:úat, počť:úat, pošť:lat, pošlú:šat, pošť:mat, pobí:jat, pokrť:úat, polť:jat, pomá:gat, pomí:úat, (po)mé:šat, ponú:jat, (po)plá:čát, (po)prá:šat, (po)prá:skat, poprá:úlat, (po)pú:cat, porť:úat, posprá:úlat, postá:úlat, potá:lat, pouá:lat, (pre)mé:šat, (pre)pí:xat, rassá:jat, rastá:lat, razbí:jat, sestá:úlat, sezú:úat, skrť:úat, splá:čát se, spú:šat, (s)pú:cat, stré:lat, šť:úat, štré:kat, tá:lat, uplť:úat, uprá:šat, ustá:jat, uá:lat, ubná:úlat, ubé:šat, udrť:úat, ulť:jat, umí:vat, uodrť:úat, uoprá:úlat, (u)zme:rjat,*

ur̥:skāt, (za)šp̥:lat, (za)já:gat, zal̥:uat, (za)mé:nat, (za)p̥:skāt, zaprá:ulat, z̥:dat, z̥b̥:jāt, (z)já:gat, z̥l̥:jāt, (z)mé:šāt.

2. V velelniku so nekateri teh glagolov ob končaju *-eĭ-ø* za 2. os. ed. akutirani, ob končaju *i/-ø* za 2. os. ed. pa cirkumfektirani, npr. nedoločnik *pošlú:šāt*, velelnik: *pošlú:šeĭ-ø/pošlú:š-ø pošlú:šeĭ-te/pošlú:š-te.*

3. Nekateri glagoli imajo tudi v velelniku mn./dv. naglas bolj proti koncu besede (spremeni se tudi tonem), npr. nedoločnik *prá:šāt*, sedanjik *prá:ša-m prá:ša-jo*, velelnik *prá:šeĭ-ø prá:šeĭ-te/práša:ĭ-te.*

c) v nedoločniku in sedanjiku cirkumfleks:

Nedoločniške oblike: *žà:gat, žà:gou-ø žà:gal-a -ø; žà:gat, (z)žà:gan -a.*

Sedanjiške oblike: *žà:ga-m -jo; žà:geĭ-ø -te.*

Spregatveni vzorci so enaki kot v tipu IA 1a, le tonem je v vseh oblikah cirkumfleks. V ta tip (IA 1c) gredo glagoli: *angaž̥:rat, á:jāt, bombard̥:rat, br̥e:xāt, bù:dlat* ekspr. 'prepričevati', *č̥:mprat, cù:zat, č̥:čāt, č̥:kat, da:rl̥e:skāt, d̥arp̥a:ĭsat* 'drgniti', *debat̥:rat, dr̥e:fāt* 'drseti', *f̥:lat, fr̥à:jāt* 'opravičiti služenja vojski', *fr̥ù:štkāt* 'zajtrkovati', *f̥ù:cat, f̥ù:rat, gr̥à:užāt se* 'studiti se', *g̥ù:ncat* 'gugati', *g̥uĕ:rat* 'trajati', *izgouà:rjāt, já:mrat, já:xāt, kap̥:rat, kà:šlat, kl̥ò:fāt, kol̥e:ncat* 'sankati se z eno nogo kleče na saneh', *komand̥:rat, kontrol̥:rat, kr̥ù:ncat, kr̥e:gat, kuà:čkat, l̥e:čkat, m̥ò:usat, maš̥:rat, mas̥:rat, m̥à:lčāt, m̥à:rat, m̥à:trat, m̥j̥à:ykāt, (na)bù:dlat* 'natlačiti, napolniti z nadevom', *(na)f̥ù:trat, (na)g̥à:rbat, nakl̥à:dat, namà:kat, (na)m̥à:lat, napà:dat, nap̥e:nat, (na)r̥è:bat, narob̥ò:tāt, nauel̥:čāt se, n̥e:xāt, (par)l̥e:mat, parl̥e:gat se, p̥à:dat, pl̥à:ušāt, pl̥à:uat, plomb̥:rat, pl̥e:zat, pož̥e:rat, poč̥e:nat, (po)cù:krāt, podà:jāt, pod̥e:rat, pogà:nat, (po)g̥l̥:xāt, pogouà:rjāt, pomà:kat, (po)m̥ò:kat* 'namočiti kruh v omako', *(po)m̥ù:ckāt se, pom̥e:tāt, (po)r̥è:bat, (po)r̥è:xāt, pot̥e:pat, (po)xù:šāt* 'pihniti v roke, da se ogrejejo', *(po)x̥e:cat se, pr̥ò:bat, predà:jāt, (pre)fl̥à:ncat* 'presaditi sadiko', *(pre)g̥à:rbat, prekl̥à:dat, prem̥:kat, prenà:šāt, preuà:žāt, preuà:jāt, pr̥e:klat se, pr̥e:mzat, p̥ù:mpāt, rò:fkāt, rač̥ù:nat, rabù:tāt, rasxà:ĭkāt, (raz)žà:gat, razg̥à:nat, razv̥à:žāt, rà:ĭmat se* 'prilegati se', *rà:tāt, reg̥i:rat, regul̥:rat, 'roupš̥:cat, sà:ŋkāt se, sek̥:rat se, sfarg̥e:rat* 'izprašati', *skà:usat, skl̥à:nat se, sl̥:kat, sm̥ù:čāt se, sn̥e:mat, sp̥ò:kat, sr̥e:čāt, str̥e:nat, sxà:jāt, sxù:ĭšāt, š̥i:bat, šof̥:rat, špr̥e:cat, štà:ncat, tarok̥:rat, t̥i:rat se* 'prepirati se', *test̥:rat, tr̥e:nat, ù:pat, uuà:žāt, uo žà:gat, uà:xāt, ueč̥e:rjāt, ul̥à:gat, um̥:kat, uod̥q̥:rzāt, uoddà:jāt, uordin̥:rat, uotp̥e:rat, up̥e:rat se, ut̥e:kat, vanz̥:rat* 'napredovati', *và:ndrat, (z)žà:gat, (za)žl̥à:ĭfāt* 'zavreti', *(za)šr̥à:ybat, zagò:ncat* 'preveč stepsti testo', *zajebà:uat, zaxà:klat/zakà:xlat, (za)l̥à:ufāt, (za)pr̥e:mzat, zap̥e:nat, zap̥e:rat, zbà:dat, (z)b̥e:gat, zgà:nat, zgouà:rjāt se, (z)m̥à:ŋkāt.*

Posebnosti:

1. Tako se sprega tudi glagol *m̥ò:rəm* (nedoločnika tega glagola – *m̥ò:rat(i)* – ne govorijo), ki ima sedanjik *m̥ò:re-ø* (2. os. ed.: *m̥ò:rə-š/m̥ò:r-š) m̥ò:r-jo* in opisni deležnik na *-l* *m̥ò:gu-ø m̥ò:gl-a m̥ò:gl-ə/m̥ò:gəl-ø.*

2. Nekateri glagoli imajo v opisnem deležniku na *-l* m. sp. mn. in dv., s. sp. ed. ter ž. sp. vseh števil lahko mesto naglasa bolj proti koncu besede, pri tem so oblike za m. in s. sp. akutirane, oblike za ž. sp. pa cirkumfektirane, npr. (iz gradiva):

pogà:nat – m. sp. dv. *poganá:la* – ž. sp. ed. *poganà:la*, *potè:pat se* – m. sp. mn. *potepá:l se*.

Tip IA2 – Glagoli na -ati -im oz. -at -əm

Nedoločniške oblike: *šl̥:šat*; *šl̥:šəu-ø šl̥:šal-a -ø*.¹⁰

Sedanjiške oblike: *šl̥:šə-m šl̥:š-jo*.

Tip IA3 – Glagoli na -ati -em oz. -at -em

Ti glagoli v sedanjiški podstavi mehčajo soglasnik pred končajem *-jem, npr.: *-c-at* : *-č-em* (*kl̥:cat*), *-s-at* : *-š-em* (*p̥:sat*), *-z-at* : *-ž-em* (*u̇:zat*), *-d-at* : *-j-em* (*gl̥:dat*), *-k-at* : *-č-em* (*ská:kat*), *-p-at* : *-pl-em* (*kó:pat*), *-m-at* : *-ml-em* (*dr̥:mat*), *-u-at* (*-ovati*) : *-j-em* (*-ujem*) (*u̇:r̥uat*, *p̥:stvat*), *-u-at* : *-ul-em* (*d̥:uat* 'devati'). Glagoli tega tipa imajo vedno kratki nedoločnik (medtem ko je v knjižnem jeziku mogoč tudi naglas na priponi *-ati*).

a) akut v nedoločniku, cirkumfleks v sedanjiku:

Nedoločniške oblike: *kl̥:cat*; *kl̥:cəu-ø klicá:l-a klicá:l-ø*; *kl̥:cat*; (*pre*)*kl̥:can-ø -a*.

Sedanjiške oblike: *kl̥:če-m -jo*; *kl̥:č-ø -te*.

Ti glagoli imajo v opisnem deležniku na *-l* m. sp. mn. in dv., s. sp. ed. ter ž. sp. vseh števil mesto naglasa bolj proti koncu besede, pri tem so oblike za m. in s. sp. akutirane, oblike za ž. sp. pa cirkumfektirane. Tako še: (*na*)*bá:sat*, (*na*)*má:zat*, (*na*)*r̥é:zat*, (*pa:r*)*má:zat*, (*po*)*kl̥:cat*, (*pre*)*r̥é:zat*, (*uo*)*br̥:sat*, (*uod*)*r̥é:zat*, *us̥:pat*, (*z*)*bá:sat*, (*z*)*br̥:sat*.

b) akut v nedoločniku in sedanjiku:

Nedoločniške oblike: *sm̥:jat se*; *sm̥:jəu-ø se* (*je*) *smejà:l-a se* (*je*) *smejá:l-ø* (*so*) *se*; *sm̥:jat*; (*na*)*smejá:n-ø -a*.

Sedanjiške oblike: *sm̥:je-m se -jo se*; *sm̥:i-ø se -te se*.

Tudi ti glagoli imajo v opisnem deležniku na *-l* m. sp. mn. in dv., s. sp. ed. ter ž. sp. vseh števil mesto naglasa bolj proti koncu besede, pri tem so oblike za m. sp. ed. in mn. akutirane, oblike za ž. sp. ed. pa cirkumfektirane, npr. *p̥:sat* – opisni deležnik na *-l* *p̥:səu-ø pisà:l-a pisà:l-ø*, *gl̥:dat* – opisni deležnik na *-l* *gl̥:dəu-ø gl̥:dal-a*/*glodà:l-a gl̥:dal-ø*/*glodá:l-ø*, *kó:pat*, opisni deležnik na *-l* *kó:pəu-ø kopà:l-a kopá:l-ø*. Tako tudi predponski glagoli, npr.: *nap̥:sat*, *pop̥:sat*, *potp̥:sat*, *prep̥:sat*, *zap̥:sat*; *zasm̥:jat se*, *nasm̥:jat se*, *posm̥:jat se*; *nap̥:lat*, *parp̥:lat*; *ká:zat*, *poká:zat*, *uká:zat*; *kl̥:pat*, *skl̥:pat*; *nau̇:zat*, *udv̇:zat*, *u̇:zat*, *zau̇:zat*, *zv̇:zat*; *pokó:pat*, *prekó:pat*, *skó:pat*, *uokó:pat*; *ská:kat*, *poská:kat*; *sú:kat*, *zasú:kat*; *pl̥:sat*, *zapl̥:sat* ter *l̥:zat*, *m̥:tat*, *š̥:pat*, *t̥:sat*, *zadr̥:mat*.

Posebnost: nekateri glagoli imajo v opisnem deležniku na *-l* lahko naglas bolj proti koncu besede tudi v m. sp. ed., ki je tedaj cirkumfektiran, mn. in dv. m. sp. pa sta akutirani, npr. *d̥:uat* (in predponski glagoli), opisni deležnik na *-l* m. sp.

¹⁰ Oblike, ki se v kroparskem govoru ne rabijo, so v teh preglednicah izpuščene.

ed. *deuà:u-ø/dé:uou-ø*, mn. *deuá:l-ø*, dv. *deuá:la*, ž. sp. ed. *deuà:l-a*, mn. in dv. *deuà:l-e*, s. sp. ed. *deuá:l-ø*.

c) cirkumfleks v nedoločniku in sedanjiku:

Nedoločniške oblike: *kolè:dvat*; *kolè:duou-ø kolè:dual-a -ø*; *kolè:duat*; (po)*kolè:duan-ø -a*.

Sedanjiške oblike: *kolè:dje-m -mo*; *kolè:duēj-ø -te*.

V tej skupini so večinoma glagoli na *-ovati -ujem* oz. *-uat -jem* (ti so v kroparskem govoru za izražanje ponavljalnosti in trajanja pogostejši kot v knjižnem jeziku): *kolè:nčuat/kolè:ncvat*, *namà:kuat*, *naprè:duat*, *natè:kuat*, *pa:Rž:guat*, *pa:Rpò:guat se*, *poga:rkuat*, *posrè:dvat*, *potè:guat*, *splà:kuat*, *stè:kuat*, *uodlè:tvat*, *upò:guat*, *utè:kuat*, *zalè:tuat se*, *zatè:guat* ter glagoli *č̣:sat*, *pà:sat*, *Ṛ:sat*, *tà:kat*, *zaṛ:sat*.

Tip IA4 – Glagoli na -iti -im oz. -t/-ət -əm

Glagoli tipa IA4 (in tudi IB4) imajo v deležniku na *-n* glede na končaje nedoločnika naslednje oblike (navajam le obliko za m. sp. ed.): *-šət -šen* (*prestrá:šət - prestrá:šen*), *-čət -čen* (*pò:čət - pò:čen*), *-tət -ten* (*čú:tət - (ob)čú:ten*), *-dət -den* (*začú:dət - začú:den*), *-jət -jen* (*má:jt - (u) má:jen*), *-žət -žen* (*slú:žət - (za)slú:žen*), *-nt -nen* (*žé:nt - (u)žé:nen*), *-lt -len* (*žú:lt - (u)žú:len*), *-rət -rjen* (*mé:rt - (z)mé:rjen*), *-sət -šen* (*nó:sət - (po)nó:šen*), *-zət -žen* (*uó:zət - (z)uó:žen*), *-dət -jen* (*čé:dət - (u)čé:jen*), *-tət -čen* (*umlá:tət - umlá:čen*), *-stət -ščen* (*č̣:stət - (u)č̣:ščen*), *-bət -blen* (*pográ:bət - pográ:blen*), *-ut -ulen* (*naprá:ut - naprá:ulen*), *-mət -mlen* (*poló:mt - poló:mten*), *-pət -plen* (*lú:pət - (u)lú:plen*), *-səlt -šlen* (*premi:səlt - premi:šlen*), *-tət -tlen* (*ras:uē:tət - ras:uetlen*), *-tət -tnen* (*bú:tət - bú:tnen*).

Kakovostna premena naglašene samoglasnika (nedoločnik – sedanjik) je pogosta, npr.: *xó:dət - xó:dəm*, *žé:nt se/žé:nt se - žé:nam se*, *is:é:lt - is:é:ləm*, *mó:lt - mó:ləm*, *nó:sət - nó:səm*, *pró:sət - pró:səm*, *poló:mt - poló:məm*, *pomó:čət - pomó:čəm*, *vó:zət - vó:zəm*.

Izgovor sklopa zvočnik + zvočnik, nastalega zaradi onemitve ponaglasnega in izglasnega samoglasnika *i* v priponi nedoločnika, se olajša s polglasnikom, npr.: *napò:uənt* 'napolniti' – *napò:unəm*.

a) akut v nedoločniku, cirkumfleks v sedanjiku:

Nedoločniške oblike: *nastá:ut*; *nastá:uu-ø* *nastá:ul-a -ə*; *nastá:ut*; *nastà:ulen-ø -a*.

Sedanjiške oblike: *nastà:uə-m* *nastà:u-jo*; *nastá:u-ø -te*.

Tako še: *bú:nt se*, *bú:tət*, *č̣:stət*, *čú:dət se*, *da:ruá:rt*, *má:jt*, *našé:mt*, *(na)já:ut*, *naprá:ut*, *naudá:rt*, *pò:čt*, *pa:rsé:lt*, *parprá:ut*, *pé:lt*, *pográ:bət*, *pokú:sət*, *(po)mí:səlt*, *(po)mé:rt*, *ponasré:čət se*, *poprá:ut*, *poskú:sət*, *postá:ut*, *pozdrá:ut*, *prá:ut*, *(pre)žvé:čət*, *(pre)mí:səlt*, *razbú:rt*, *rogoué:lt*, *sprá:ut*, *sú:mt*, *tlá:čət*, *tolmá:čət*, *touó:rt*, *uštú:lt*, *udá:rt*, *ustrá:šət*, *ušpé:čət*, *(u)gné:zdət se*, *(u)má:jt*, *uoxú:nt*, *ustá:ut*, *(za)caré:nt*, *zaprá:ut*, *zdrá:ut*, *(z)mí:səlt sə*.

Posebnosti:

1. Nekateri glagoli imajo v opisnem deležniku na *-l* v vseh oblikah razen v m. sp. ed. naglas na priponi, npr. *izrá:zət*, opisni deležnik na *-l*: *izrá:zu-ø izrazt:l-a izrazt:l-ø*. Tako še: *bró:čət*, *dá:ūt*, *gá:zət*, *pá:čət se*, *(po)grá:bət*, *(po)skó:čət*, *rá:nt*, *(za)grá:bət*, *zaklú:čət*, *zastó:pət*, *(z)grá:bət*.

2. Glagol *mí:səlt* ima v 2. os. ed. sedanjika lahko dve obliki: *mí:sləš* in *mí:š* – zadnja se uporablja predvsem v vprašalnih povedih, npr.: *Mí:ž, da ū'se ūé:š?*

3. Glagol *zastó:pət se* ima v velelniku (razen v obliki za 2. os. ed.) naglas na priponi: *zastop:tə se* (2. os. dv.) – taka oblika je cirkumfleksirana.

4. Nekateri glagoli, ki se v osnovi končujejo s sklopom soglasnik + zvočnik, imajo v velelniku za 2. os. ed. končnico *-ə*, npr.: *(po)mí:sl-ə*, *(pre)mí:sl-ə*, *(za)mí:sl-ə sə*, *cə:rkŋ-ə*, *fł:kŋ-ə*.

b) akut v nedoločniku in sedanjiku:

Nedoločniške oblike: *lú:šət*; *lú:šu-ø lú:šl-a -ə*; *lú:šət*; *(u)lú:šen-ø -a*.

Sedanjiške oblike: *lú:šə-m lú:š-jo*; *lú:š-ø -te*.

V tej skupini so večinoma glagoli, ki imajo kratki nedoločnik, tj. naglas na osnovi (v knjižnem jeziku so tu dolgi nedoločniki z naglasom na glagolski priponi), tako še: *čú:tət*, *čé:dət*, *lú:pət*, *(na)xlé:stət*, *(s)kré:tət*, *(u)lú:šət*, *(u)lú:pət*, *(za)kré:tət*.

Posebnosti:

1. Večina glagolov ima v opisnem deležniku na *-l* v vseh oblikah, razen v m. sp. ed., naglas na priponi, npr.: *xó:dət* – *xó:du-ø xodf:l-a xodf:l-ø*. Tako še: *brú:sət*, *čú:tət*, *dovó:lt*, *gó:nt*, *xó:dət*, *issé:lt*, *mó:tət*, *mlá:tət*, *mó:lət*, *(na)cé:pət*, *(na)mó:čət*, *(na)nó:sət*, *(na)pó:ūənt*, *(na)pró:sət*, *(par)žé:nt*, *(po)ló:mt*, *(po)mó:čət*, *(po)mé:nt*, *(po)nó:sət*, *posó:dət*, *(po)své:tət*, *(po)vá:bət*, *pozá:bət*, *pró:sət*, *(ras)tró:sət*, *rá:bət*, *ré:šət*, *sposó:dət sə*, *(s)xó:dət*, *tú:lt/tú:lət*, *ulá:čət*, *(u)pú:lt*, *(u)žú:lt*, *ūó:dət*, *(uot)kú:pət*, *uoxrá:nt*, *(za)bé:lt*, *(za)cé:lt se*, *(za)kú:rt*, *(za)lú:bət se*, *(za)mé:sət*, *(za)slú:žət*, *(za)tó:žət*, *(z)bró:dət*, *(z)bé:lt*, *(z)ló:mt*, *(z)mó:lt*, *(z)mé:nt se*, *(z)nó:sət*, *(z)vó:zət*.

2. Nekateri glagoli imajo lahko tudi v velelniku (ne v ednini) naglas na priponi, npr.: *znó:sət* – *znó:s-ø znos:t-te*

c) cirkumfleks v nedoločniku in sedanjiku:

Nedoločniške oblike: *spò:ūənt*; *spò:ūnu-ø spò:ūənl-a -ə*.

Sedanjiške oblike: *spò:ūən-ø-m spò:ūən-jo*; *spò:ūn-ə spò:ūən-te*.

Tako še predponski glagoli, npr. *zapò:ūənt sə*.

Tip IA5 – Glagoli na *-niti -nem oz. -ənt -nem*

a) akut v nedoločniku, cirkumfleks v sedanjiku:

Nedoločniške oblike: *stí:sənt*; *stí:snu-ø stí:sənl-a stí:sənl-ə*; *stí:sənt*; *stí:snen-ø -a*.

Sedanjiške oblike: *stí:sne-m -jo*; *stí:sən-ø/stí:sn-ə stí:sən-te*.

Tako še: *cú:rkənt*, *də:rgənt*, *fł:kənt*, *xó:pənt* 'zgrabiti', *ká:ūənt*, *naštó:kənt* 'nabosti', *(na)pí:xənt*, *pa:rtí:sənt*, *parsmó:dənt* 'prismoditi', *podá:rsənt*, *podrú:čənt*,

porí:nt, potí:sənt, prekú:cənt, pú:xənt, rí:nt, spodá:rsənt, spodrú:nt, spodré:kənt, ugá:sənt, ugrí:zənt, utí:xənt, uzi:gənt, zada:rlé:šənt, zdí:xənt, zgí:nt.

Posebnosti:

1. Glagol *bá:rcənt* ima v 1. os. ed. sedanjika lahko naglas na glagolski podstavi (*bá:rcnem*), glagol *bá:cənt* pa na glagolski priponi (*bəc'nem*). V opisnem deležniku na *-l* je naglas običajno na priponi (*bəc'nou-ø bəcní:l-a bəcní:l-ø/bá:rcənl-ə*).

2. Glagol *poklé:kənt* ima v opisnem deležniku na *-l* (v vseh oblikah razen v m. sp. ed.) naglas na priponi: *poklé:knu poklekní:la poklekní:l*.

3. V ta tip glagolov bi morda lahko uvrstili tudi glagol *prí:dət* 'přiti':

Nedoločniške oblike: *prí:dət, pa:r'šou-ø pa:rš'l-a* (kot atematski glagol *i'tə*).

Sednjiške oblike: *prí:de-m prí:de-jo, prí:t-ø prí:t-te*.

b) akut v nedoločniku in sedanjiku:

Nedoločniške oblike: *poté:gənt; poté:gnu-ø poté:gənl-a/potegní:l-a poté:gənl-ə/potegní:l-ø; poté:gənt; poté:gnen-ø -a*.

Sednjiške oblike: *poté:gne-m -jo; poté:gn-ə/poté:gən-ø -te*.

Tako še drugi glagoli, ki imajo kratki nedoločnik, v knjižnem jeziku pa je mogoč oz. celo običajnejši dolgi naglašeni samoglasnik: *gá:nt se, ná:gənt se, potá:kənt, premá:kənt, spotá:kənt, sté:gənt, usá:xənt, uogá:rənt, zaklé:nt, zapá:xənt, zaté:gənt*.

Posebnosti:

1. Nekateri glagoli imajo v velelniku za 2. os ed. lahko končniški naglas, npr. (iz gradiva): *umá:kənt – umá:kn-ə/umak'n-ə*. Tako še: *ubá:rənt, pá:xənt*.

2. Nekateri glagoli imajo v opisnem deležniku na *-l* v ed. m. sp. lahko naglas na priponi, npr. (iz gradiva): *namá:kənt – namak'nou*. Tako še: *pá:xənt, natá:kənt*.

Tip IA6 – Glagoli na *-eti -im oz. -ət -əm*

a) akut v nedoločniku, cirkumfleks v sedanjiku:

Nedoločniške oblike: *uí:dət; uí:du-ø uí:dl-a -ə; (glé:dat); (uoglə:dan-ø -a oz. uí:dən-ø dna)*.¹¹

Sednjiške oblike: *uí:də-m uí:d-jo; (poglə:i-ø -te)*.

Tip IB1 – Glagoli na *-'a:ti -'a:m oz. -'a:t'at -'a:m*

a) akut v sedanjiku:

Nedoločniške oblike: *izdá:t; izdà:u-ø izdá:l-a izdà:l-ø; izdà:t; izdá:n-ø -a*.

Sednjiške oblike: *izdá:-m -jo; iz'deĭ-ø izdè:i-te*.

Gre za korenski naglas, saj je sem mogoče uvrstiti le predpanske glagole iz atematskega glagola *-dati* (*predá:t, uoddá:t*).

b) cirkumfleks v sedanjiku:

(Zdi se, da imajo vsi glagoli tega tipa v nedoločniku lahko (jakostni) naglas na kratkem samoglasniku ali akut na priponi *-ati* – naglas na kračini je vendarle običajnejši; navajam oblike, ki so izpričane v gradivu.)

¹¹ Deležnik na *-n uí:den-ø -a* se ne rabi.

Nedoločniške oblike: *ig'raŋt/igrá:t; ig'rou-ø igrà:l-a igrá:l-ø; ig'raŋt; (za)igrá:n-ø -a*.

Sedanjiške oblike: *igrà:-m -jo; ig'rej-ø igrè:j-te*.

Tako še: *baiŋ'raŋt/baiŋrá:t* 'nesti težko breme', *bə'caŋt* 'brcati', *bra'nŋaŋt, caŋəd'raŋt, cmand'raŋt/cmandrá:t* 'stopicati', *ček'lŋaŋt/čeklá:t* 'narahlo vreti', *čes'nŋaŋt, deuet'lŋaŋt/deuetlá:t* jo 'hitro iti', *(do)kon'čŋaŋt, flau'zŋaŋt/flauzá:t* 'besedičiti', *fra'tŋaŋt* 'drvariti na poseki', *gol'faŋt/golfá:t, xlaiš't'raŋt/xlaiš'trá:t* 'nerodno hoditi', *ig'raŋt, jezi'kaŋt, kla'faŋt, klam'baŋt* 'nerodno hoditi', *koš'tŋaŋt* 'stat', *kof'e'tŋaŋt* 'piti kavo', *koleš't'raŋt/koleš'trá:t* 'kri-vo hoditi, kobacati se', *kra'caŋt, kreu'lŋaŋt/kreulá:t, kroxo'tŋaŋt se/kroxotá:t se, kuar'tŋaŋt, lon'gaŋt/longá:t* 'mahati sem in tja, nihati', *mau'lŋaŋt/maulá:t* 'počasi jesti', *mən'caŋt, meže'raŋt* 'tleti', *mex'čŋaŋt, paik'lŋaŋt/paiklá:t* 'vejati', *(paŋ)xlaiš't'raŋt, plan'kaŋt/plan'ká:t* 'tolči, klepati', *poštə'paŋt/poštə'pá:t* 'potresti, posipati', *pobaik'lŋaŋt* 'dogoreti', *(po)klepe'tŋaŋt, (po)mau'lŋaŋt/pomaulá:t, (po)rou'nŋaŋt, (pre)š'tə'xŋaŋt* '(pre)lopatiti', *ropo'tŋaŋt, (s)paik'lŋaŋt, (s)poz'nŋaŋt/(s)pozná:t, šan'tŋaŋt, š't'mŋaŋt, ue'lŋaŋt/uelá:t, z'nŋaŋt, (za)uoz'lŋaŋt/(za)uozlá:t, z'jŋaŋt/zjá:t, (z)meš'kaŋt/(z)mešká:t, (z)u'xŋaŋt* 'zuhljati', *žgeč'kaŋt*.

Tip IB2 – Glagoli na *-a:ti -i:m* oz. *-a:t -i:m*

a) akut v nedoločniku in sedanjiku:

Nedoločniške oblike: *spà:t; spà:u-ø spà:l-a spà:l-ø; spà:t; (na)spà:n-ø -a*.

Sedanjiške oblike: *spì:-m -jo/spé:jo/sp-é:; sp-ə spì:-te*.

Tako še predponski glagoli, npr.: *zaspà:t, naspà:t se*.

Posebnosti:

1. Glagola *stá:t* in *bá:t se* imata v sedanjiskih oblikah spremenjeno glagolsko podstavo, tj. v sedanjiku *stojí:-m stojí:-jo/stojé:-jo, bojí:-m se bojí:-jo se/bojé:-jo se* in v velelniku *stò:i-ø stò:i-te, bò:i-ø se bò:i-te se*.

2. Ista dva glagola imata v ed. m. sp. opisnega deležnika na *-l* namesto pripone *-u-ø (<-l)* pripono *uu-ø* in sta akutirana: *stá:uu, bá:uu se*.

3. V tem tipu glagolov je pogosta kratka oblika za 3. os. mn. sedanjika, npr. *spé:, bojé: se*.

Tip IB3 – Glagoli na *-a:ti -em* oz. *-a:t -em*

a) akut v nedoločniku, kračina v ed. sedanjika:

Nedoločniške oblike: *pa:ržgá:t; pa:ržgà:u-ø pa:ržgá:l-a pa:ržgà:l-ø; pa:ržgà:t; pa:ržgá:n-ø a*.

Sedanjiške oblike: *pa:rž'ge-m pa:rž'é:-jo; pa:rž'g-ə pa:ržgì:-te*.

Tako še predponski glagoli, npr.: *požgá:t, zažgá:t* ter glagol *dajá:t*.

Tip IB4 – Glagoli na *-i:ti -i:m* oz. *-i:t/-ət -i:m*

a) akutirana dolga ali kratka naglašena pripona v nedoločniku (navajam obliko, kakršna se pojavlja v gradivu) in akut v sedanjiku:

Nedoločniške oblike: *lo'uəŋt/louít:t; louì:u-ø louít:l-a louì:l-ø; lo'uəŋt/louít:t; (u)loulé:n-ø -a/(u)lou'len-ø (u)loulé:n-a*.

Sedanjiške oblike: *louít:-m -jo/loué:-jo/lou-é:; ló:u-ø -te/lou-ə-te/louì:-te*.

Tako še: *cađí:t, dgrstí:t se* 'potepati se', *də'səŋt, delé:t, do'bəŋt, draží:t, drobí:t, fa'ləŋt, gasí:t, gləšít* 'nadlegovati', *gnojí:t, godí:t, ka'ləŋt, kadí:t, kosí:t, kropí:t,*

krotí:t, mǎdí:t, moré:t, na:r'dǎt, naložít:t, napla'tǎt, (na)sa'dǎt, (na)u'čǎt, (na)u'a'rǎt, (pa:r)možít:t se, (par)uārít:t, pǎstít:t, pepe'lǎt, podlǒ'žǎt, (po)ka'dǎt, (po)ko'sǎt, (po)lǒ'uǎt, polo'žǎt/položít:t, pomǒkít:t, (po)pstít:t, poro'čǎt se, (po)su'sǎt, potopít:t, (pre)ce'dǎt, preta'lǎt, (ras)kropít:t se, (ras)solít:t, (ras)ta'lǎt, (raz)delít:t, razložít:t, ro'sǎt, rodít:t, smodít:t, snežít:t, solít:t, (s)pǎstít:t, (s)po'dǎt, sporočít:t, š'sǎt/sǎ'sǎt, ta'jǎt, taborít:t, topít:t, ure'dǎt, (u)sa'dǎt, ustano'uǎt, ustrojít:t, ualít:t, uārít:t, ueselit:t se, uglasít:t se, (u)možít:t, (uot)pǎstít:t, upokojít:t se, zadarstít:t 'ozmerjati, grobo vzeti besedo', (za)du'sǎt, zagojzdit:t, (za)grožít:t, zamǎdí:t, (za)pustít:t, (za)sadít:t, (za)sle'dǎt, (z)bǎdí:t, zgǎbí:t, zgodít:t, (z)gra'dǎt, zgre'sǎt, zložít:t, zuārít:t, zvo'nǎt. Tako predponski kot brezpredponski glagoli se lahko pojavljajo z dolgimi in kratkimi nedoločniki, vendar glede tega ni nobenega pravila (sa'dǎt – zasadít:t, uša'dǎt, nasa'dǎt; kadít:t – poka'dǎt; u'čǎt – nau'čǎt; š'sǎt – posu'sǎt). V nedoločniku je torej (lahko) ohranjen akut.

Posebnosti:

1. V tem tipu glagolov (s sedanjikom na *-í:m*) je pogosta kratka oblika za 3. os. mn. sedanjika (nekaj primerov iz gradiva), npr. *dobé:, dušé:, godé:, nardé:, razdelé:, topé:*.

2. Ti glagoli imajo poleg naglašene pripone *-í:-* v needninskih oblikah tudi pripono *-é:-*, npr. *kosé:mo, cedé:te, loué:jo, nardé:va, sadé:ta*.

3. Nekateri glagoli tega tipa so v 1. os. mn. sedanjika lahko naglašeni na kratkem samoglasniku v končnici, npr.: *kosít:mo/kos-^lmo, louít:-mo/lou-^lmo, cedít:-mol/cǎd-^lmo*.

4. V opisnem deležniku na *-l* je naglas pogosto na glagolski podstavi, ne na priponi, npr. *do'bǎt/dobít:t – dǒ:bu-ǒ/dobít:u-ǒ dobí:l-a dǒ:bl-ǎ/dobít:l-ǒ*. Tako še: *naložít:t, nardé:t, naročít:t, (na)u'čǎt, (na)uārít:t, (po)ka'dǎt, pomǒkít:t, poro'čǎt, (po)sadít:t, (po)su'sǎt, (pre)ce'dǎt, pustít:t, razlǒ'žǎt, stopít:t, utopít:t, zam'dǎt, (za)podít:t se, (za)sa'dǎt, zgre'sǎt, zgubít:t*.

Tip IB5 – Glagoli na *-é:ti -í:m* oz. *-é:t -í:m*

a) akut v sedanjiku:

Nedoločniške oblike: *žué:t, ží:uu-ǒ/žúu:-ǒ žué:l-a-ǒ; žùé:t, (u)ží:ulen-ǒ -a*.

Sedanjjiške oblike: *žúít:-m -jo/žúé:-jo/žú-é:; ž'ú-ǎ/ží:u-ǒ žúí:-tel'žúǎ-^lte*.

Tako še: *bolé:t, cveité:t* (ta glagol gre lahko tudi v tip IB6a), *čpé:t, gǎrmé:t, goré:t, xté:t, leté:t, noré:t, (par)leté:t, pǎršé:t, pǎrdé:t, (po)žúé:t, (po)goré:t, (po)temné:t, poxté:t, (pre)žúé:t, (pre)xté:t, rumené:t, sma:rdé:t, ta:rpé:t, tlé:t, (za)bolé:t, (z)bolé:t, (za)goré:t, (za)rjaué:t, zdé:t/sedé:t, zdé:t se, (z)leté:t*.

Posebnosti:

1. Nekateri glagoli imajo v 1. os. mn. sedanjika lahko naglas na kračini končnice, npr.: *žvǎ'mol/žvé:-mo, ta:rp-^lmo/ta:rpít:-mo/ta:rpé:mo*.

2. Pripona opisnega deležnika na *-l* m. sp. ed. nekaterih glagolov tega tipa se je razvila v *-ou* in ne v *-u* kot v sosednjih gorenjskih govorih, npr.: *smar'dou, ta:r'pou*.

Tip IB6 – Glagoli na *-é:ti -em* oz. *-é:t -em, -é:ti -nem* oz. *-é:t -nem, -é:sti -em* oz. *é:st em*

Glagoli tega tipa imajo akutirano pripono v nedoločniku in kratko naglašeno pripono v ed. sedanjika.

a) glagoli na -*é:t* -*em*:

Nedoločniške oblike: *žrè:t*; *ž'rou-ø/žq:ru-ø* *žó:rl-a* *žq:rl-ə/žq:rəl-ø*; *žrè:t*; (po)*žq:rt-ø -a*.

Sedanjiške oblike: *ž're-m* *žré:jo*; *ž'r-ə* *žrì:-te*.

Tako še: *cvəté:t/cvedé:t*, (na)*žré:t se*, (po)*žré:t*, (po)*mré:t*, *potpré:t*, (ras)*cuété:t*, (u)*žré:t se*, *upré:t se*, (u)*mré:t*, (uo)*cré:t*, *uotpré:t*, *zapré:t*, (za)*uré:t*.

Posebnost: nedovršni glagol *mré:t* ima v sedanjiku lahko obliko *m'rem* ali *ma:r'jem*.

b) glagoli na -*é:t* -*nem*:

Nedoločniške oblike: *napé:t*; *napè:u-ø* *napé:l-a* *napè:l-ø*; *napè:t*; *napè:t-ø -a*.

Sedanjiške oblike: *nap'ne-m* *napnè:jo*; *nap'n-ə* *napnè:-te*.

Tako še: *pa:rpé:t*, *zapé:t*, *počé:t*.

Posebnost: glagol *začé:t* je v opisnem deležniku na -*l* ž. sp. ed. cirkumflektiran: *začè:l-a*.

c) Glagoli na -*é:st* -*em*:

Nedoločniške oblike: *sné:st*; *snè:du-ø* *sné:dl-a -ə*; (*snè:st*); (*snè:den-ø -a*).

Sedanjiške oblike: *s'nem/snè:de-m -jo*.

Tip IB7 – Glagoli na -*é:ti* -*em* oz. -*é:t* -*em*

Nedoločniške oblike: (*smé:t*);¹² *s'mou-ø* *smé:l-a -ø*.

Sedanjiške oblike: *smè:-m* *smè:-jo*.

Tip IB8 – Glagoli na -*é:ti* -*a:m* oz. -*é:t* -*a:m*

Nedoločniške oblike: *imé:t*; *i'mou-ø* *imé:l-a -ø*.

Sedanjiške oblike: *imà:-m/'mam* *imà:jo/'majo* oz. *nè:ma-m/nè:ma-m* *nè:majo/nè:majo*; *i'mə/imè:i-ø -te*.

Tip ICa1 – Glagoli na -*a:ti* -*em* oz. -*a:t* -*em*

a) akut v nedoločniku, cirkumfleks v sedanjiku:

Nedoločniške oblike: *prestá:t*; *pres'tou-ø* *prestá:l-a -ø*.

Sedanjiške oblike: *prestà:ne-m -jo*; *prestá:n-ø -te*.

Tako še: *uostá:t* 'ostati', *uštá:t* 'vstati'.

Tip ICa2 – Glagoli na -*i:ti* ali -*u:ti* -*jem* oz. -*í:t* ali -*u:t* -*jem*

a) akut v nedoločniku in sedanjiku:

Nedoločniške oblike: *pouít:t*; *pouì:u-ø* *pouít:l-a* *pouì:l-ø*; *pouì:t*; *pouì:t-ø -a*.

Sedanjiške oblike: *pouí:je-m -jo*; *pouì:i-ø -te*.

Tako še drugi predponski glagoli s to besedotvorno podstavo (*ouít:t*, *pa:ruít:t*,

¹² Nedoločnik glagola *smeti* se v kroparskem govoru ne uporablja, zato je oblika *smé:t* tu tvorjena umetno.

zauť:t, zuť:t) in predponski glagoli -lť:t (nalť:t, pa:rlť:t, polť:t, prelť:t, ulť:t, zalť:t, zľť:t).

Posebnost: glagol pť:t in predponski glagoli s to besedotvorno podstavo (npr. popť:t, zapť:t) so v sedanjiku lahko naglašene tudi na priponi: p'je-m pjé:-jo.

b) akut v nedoločniku, cirkumfleks v sedanjiku:

Nedoločniške oblike: zabť:t; za'boŭ-ø/zabť:u-ø zabť:l-a -ø; zabť:t; zabť:t-ø -a.

Sedanjiške oblike: zabť:je-m -jo; zabť:i-ø -te.

Tako še drugi predponski glagoli z besedotvorno podstavo -bť:t (nabť:t, pobť:t, prebť:t, razbť:t, ubť:t, zbť:t), -mť:t (pomť:t, umť:t), -žť:t (naužť:t, užť:t), -krť:t (skrť:t, uotkrť:t, zakrť:t) -ŷpť:t (zauťpť:t), -šť:t (zašť:t, pošť:t), -gnť:t (zgnť:t).

Podobno se spregajo glagoli na -ú:t -jem:

Nedoločniške oblike: obú:t; obú:u-ø obú:l-a -ø; obú:t; obú:t-ø -a.

Sedanjiške oblike: obú:je-m -jo; obú:i-ø -te.

Tako še drugi predponski glagoli z isto besedotvorno podstavo: (sezú:t, zú:t) ter podstavo -sú:t (nasú:t, usú:t, zasú:t).

Tip ICa3 – Glagoli na -'e:ti -em oz. -'e:t -em

a) akut v nedoločniku in sedanjiku:

Nedoločniške oblike: ŷzě:t; ŷzě:u-ø ŷzě:l-a ŷzě:l-ø; ŷzě:t; ŷzě:t-ø -a.

Sedanjiške oblike: ŷzá:me-m -jo/ŷzemé:-jo; ŷzě:m-ø/ŷz'm-ø ŷzě:m-te/ŷzemì:-tel ŷzmì:te.

Tako še: objě:t, posně:t, preŷzě:t, uję:t, ŷarjě:t, zajě:t.

Nedoločniške oblike: žě:t; žě:u-ø žě:l-a žě:l-ø; žě:t; (požě:t-ø -a).

Sedanjiške oblike: žá:ne-m -jo; žá:n-ø -te.

Tako še: mě:t, požě:t, ŷo žě:t.

Nedoločniške oblike: predě:t; pred'jŷu-ø predjã:l-a predjã:l-ø; predě:t; predjã:n-ø -a ter zadě:t; zadě:u-ø/za'deŷ-ø zadě:l-a zadě:l-ø; zadě:t; zadě:t-ø -a.

Sedanjiške oblike: predě:n-em predě:ne-jo; predě:n-ø predě:n-te ter zadá:ne-m zadá:ne-jo; zadě:n-ø zadě:n-te.

Po obeh vzorcih se lahko sprega tudi glagol udě:t.

Nedoločniške oblike: (z)mlě:t; (z)m'lŷu-ø (z)mlě:l-a -ø; (z)mlě:t; (z)zmlě:t-ø -a.

Sedanjiške oblike: (z)mě:le-m -jo; (z)mě:l-ø tel/(z)melĕ:tel/(z)mľ:te.

Nedoločniške oblike: (za)pě:t; (za)pě:u-ø (za)pě:l-a (za)pě:l-ø; (za)pě:t; (za)zapě:t-ø -a.

Sedanjiške oblike: (za)pó:je-m -jo; (za)pò:i-ø -te.

Nedoločniške oblike: plě:t; plě:u-ø plě:l-a plě:l-ø; plě:t; (ŷo)plě:t-ø -a.

Sedanjiške oblike: plě:ŷe-m -jo.

b) akut v nedoločniku, cirkumfleks v sedanjiku (glagoli na -*é:t -ĕ:jem*):

Nedoločniške oblike: *gré:t*; *g'rou-ø* *gré:l-a -ø*; *gré:t*; (*po*)*gré:t-ø -a*.

Sedanjiške oblike: *grè:je-m -jo*; *grè:i-ø -te*.

Tako še glagol *šté:t* in predponski glagoli, npr. *našté:t*, *prešté:t*, *pogrè:t*, *zgrè:t*.

Tip ICb1 – Glagoli na -*'a:sti -em oz. -'a:st -em*

a) akut v nedoločniku in sedanjiku:

Nedoločniške oblike: *pá:st*; *pà:su-ø* *pá:sl-a -ə*; *pà:st*; (*po*)*pà:šen-ø -a*.

Sedanjiške oblike: *pá:se-m -jo*; *pá:s-ø -te*.

Tako še predponski glagoli, npr. *popá:st*, ter glagol *rá:st* in predponski glagoli (*zrá:st*, *prerá:st*), pri katerih je *-t-* iz nedoločnika ohranjen tudi v sedanjiku, npr.: *rá:stem*, *zrá:ste*.

Nedoločniške oblike: *pá:st*; *pà:du-ø* *pá:dl-a -ə*; (*na*)*pà:st*; (*na*)*pà:den-ø -a*.

Sedanjiške oblike: *pá:de-m -jo*; *pá:t-ø -te*.

Tako še: *prepá:st* 'propasti', *napá:st*, *zapopá:st* 'doumeti'.

b) akut v nedoločniku, cirkumfleks v sedanjiku:

Nedoločniške oblike: (*u*)*krá:st*; (*u*)*krà:du-ø* (*u*)*krá:dl-a -ə*; *krà:st*; (*u*)*krà:den-ø -a*.

Sedanjiške oblike: (*u*)*krà:de-m -jo*; (*u*)*krá:t-ø -te*.

Tip ICb2 – Glagoli na -*'i:sti -em oz. -'i:st -em*

a) akut v nedoločniku in sedanjiku:

Nedoločniške oblike: *grí:st*; *grî:z-u* *grí:zl-a -ə*; *grî:st*; (*uo*)*grî:žen-ø -a*.

Sedanjiške oblike: *grí:ze-m -jo*; *grí:s-ø -te*.

Tako še predponski glagoli: *zgrí:st*, *pogrí:st*.

Tip ICb3 – Glagoli na -*'é:sti ali -'ò:sti -em oz. -'é:st ali -'ò:st -em*

a) akut v nedoločniku in sedanjiku:

Nedoločniške oblike: *zé:pst*; *zé:bl-ə* (s. sp.)

Sedanjiške oblike: *zé:be-ø* (3. os. ed.).

Nedoločniške oblike: *gó:st*; *gó:du-ø* *gó:dl-a -ə*; *gò:st*.

Sedanjiške oblike: *gó:de-m -jo*; *gó:t-ø -te*.

Tako še predponski glagoli, npr.: *zagó:st*.

b) akut v nedoločniku, cirkumfleks v sedanjiku:

Nedoločniške oblike: *usé:st se*; *usè:du-ø se usé:dl-a se -ə se*; *usé:st se*; (*za*)*sedè:n-ø* (*za*)*sedè:n-a*.

Sedanjiške oblike: *usè:de-m se -jo se*; *usé:t-ø se -te se*.

Tako še predponski glagoli: *sé:st*, *presé:st se*, *zasé:st ...*

Nedoločniške oblike: *lě:st; lě:zu-ø lě:zl-a -ə; lě:st; (raz)lě:zen-ø -a*
 Sedanjiške oblike: *lě:ze-m -jo; lě:s-ø -te*.
 Tako še predponski glagoli: *zlě:st, pa:rlě:st, razlě:st se*.

Tip ICb4 – Glagoli na -'e:sti ali -'o:sti -em oz. -'e:st ali -'o:st -em a) akut v nedoločniku in sedanjiku:

Nedoločniške oblike: *ně:st; ně:su-ø ně:sl-a -ə; (pre)nesě:n-ø (pre)nesě:n-a*.
 Sedanjiške oblike: *ně:se-m -jo/nese: -jo; ně:s-ø -te/nesi:-te*.
 Tako še predponski glagoli, npr. *pa:rně:st, preně:st*.
 Posebnosti:

1. Sem gre verjetno tudi glagol *uně:šem/uně:šem* 'najdem po naključju' (1. os. ed. sedanjika), *uně:šu* (m. sp. ed. opisnega deležnika na -l), ki ga rabijo le v sedanjiku in opisnem deležniku na -l.¹³

2. Glagoli tega tipa se pri pregibanju različno glasovno premenjujejo: *plě:st – plě:te-m* (tako še *splě:st, pomě:st*), *prě:st – prě:de-m* (tako še *uprě:st, gně:st, uobrě:st*), *tě:pst – tě:pe-m* (tako še predponski glagoli, npr. *natě:pst, pa:rtě:pst se, stě:pst se*), *bó:st – bó:de-m* (tako še predponski glagoli, npr. *zbó:st, prebó:st, zabó:st*), *mó:ust – mó:uze-m* (tako še predponski glagoli, npr. *pomó:ust*), *dô:upst – dô:ubem/dô:lbem/dô:lbam* (tako še predponski glagoli, npr. *zdô:upst*).

Tip ICc – Glagoli na -či -em oz. -št/-čt -em a) akut v nedoločniku in sedanjiku:

Nedoločniške oblike: *pě:čt; pě:ku-ø pě:kl-a -ə; pè:čt; pè:čen-ø/pečě:n-ø -a*.
 Sedanjiške oblike: *pě:če-m -jo/pečě:-jo; pè:c-ø/pè:č-ø pě:cte/pě:čte/pečč:tel pečč:te*.

Kot glagol *pě:čt* še glagol *tě:čt* in predponski glagoli iz obeh, npr. *pa:rtě:čt, spě:čt*.

Posebnosti:

1. Tako se sprega tudi glagol *ré:čt*. Če je v velelniku (razen v 2. os. ed.) naglas na priponi, je lahko akutiran ali cirkumflektiran (*recč:mo/recč:mo/rečč:mo*).

2. Glagoli, ki v m. sp. ed. opisnega deležnika na -l ne spremenijo kakovosti naglašene samoglasnika, imajo v tej obliki cirkumfleks, v ostalih oblikah opisnega deležnika na -l pa akut, npr. *natô:učt – natô:uku-ø natô:ukl-a natô:ukl-ə* (tako še: *ulě:čt, parulě:čt, sě:čt, stô:učt, tô:učt, zaulě:čt*), *strř:št – strř:gu-ø strř:gl-a strř:gl-ə* (tako še: *dosě:št, postrě:št, uostrř:št*).

3. Tudi glagol 'moči' (nedoločnika v kroparskem govoru ne govorijo) ima v sedanjiku in opisnem deležniku na -l akut: *mô:rə-m mô:rə-š/mô:r-š mô:r-jo in mô:gu-ø mô:gl-a mô:glə*.

b) akut v nedoločniku, cirkumfleks v sedanjiku:

Nedoločniške oblike: *uq̇:ršt; uq̇:rgu-ø uq̇:rgl-a -ə; uq̇:ršt; uq̇:ržen-ø -a*.
 Sedanjiške oblike: *uq̇:rže-m -jo; uq̇:rš-ø -te*.

Tako še predponski glagoli z besedotvorno podstavo -lě:št 'leči', npr.: *pa:rlě:št*

¹³ Ta glagol je mogoče slišati le izjemoma in samo še pri starejših Kroparjih.

se, *ulé:št se/ulé:čt se*, ki imajo v 2. os. ed. velelnika lahko obliko *ulé:s-ø* namesto *ulé:š-ø/ulé:š-ø*.

Tip IČ1 – Glagoli na -ati -'e:m oz. -at -'e:m

Nedoločniške oblike: *poué:dat; poué:doṁ-ø poué:dal-a -ø; poué:dat; poué:dan-ø -a*.

Sedanjiške oblike: *poué:-m poue-'jo* (2. os. mn. *poue-s'te* – kot atematski glagol *ué:dət*); *poué:i-ø -te*.

Tako še predponski glagoli: *prepoué:dat, dopoué:dat*.

Tip IČ2 – Glagoli na -eti -'e:m oz. -ət -'e:m

Po tem tipu se pregiba le glagol *vedeti*, ki pa je atematski glagol (npr. *ué:dət ué:m*).

Tip IIA1 – Glagoli na -ati/-'a:ti -am oz. -at/'at -am/'a:m

Tipa *zú:dati/zidá:ti* kot v slovenskem knjižnem jeziku v kroparskem govoru ni, saj se v takih primerih vedno govori kratki nedoločnik, npr. *pú:sat, zú:dat* itd. V to skupino so uvrščeni glagoli, ki se lahko spregajo po tipu IA1 (ko je naglas na glagolski podstavi, npr. *štú:xat štú:xam*) ali po tipu IB1 (ko je naglašena pripona, npr. *štə'xət štəxà:m*). Tako še: *štrá:igat/štraí'gət, má:uəcat se/mau'cət se* 'goniti se', *pomá:uəcət/pomau'cət*.

Tip IIA2 – Glagoli na -'i:ti/-iti -'i:m oz. -'ət/-(ə)t -'i:m/-im

Nedoločniške oblike: *stRó'jət/stRó:īt; stRójť:ṁ-ø/(u)stRó:ju-ø stRójť:l-a -ø/(u)stRó:jəl-ø; stRó:īt/stRó'jət; (u)stRò:jen-ø -a/(u)stRó'jen-ø (u)stRójť:n-a*.

Sedanjiške oblike: *stRójť:-m/stRó:jə-m stRójť:-jo/stRó:i-jo; stRò:i-ø -te/stRójť:-te*.

Ko je naglas na glagolski podstavi (*stRó:īt stRó:jə-m*), se glagol pregiba po spregatvenem vzorcu tipa IA4, če pa je naglašena pripona, se pregiba po spregatvenem vzorcu tipa IB4 (*stRó'jət stRójť:-m*).

Tip IIB1 – Glagoli na -'a:ti -em oz. -'a:t/'at -em

a) kratki naglašeni samoglasnik ali akut v nedoločniku, akut v sedanjiku:

Nedoločniške oblike: *is'kət; í:skou-ø/is'kou-ø iská:l-a iská:l-ø; is'kət/í:skat; iská:n-ø -a*.

Sedanjiške oblike: *í:še-m -jo; í:š-ø -te*.

Tako še: (z)l'a'gət, (po)klá:t, postlá:t, (u)gná:t, uobis'kət, (za)gná:t, (za)klá:t, (z)gná:t.

Posebnosti:

1. Glagol *d'jət/djá:t* ima sedanjik *dé:ne-m* in velelnik *dé:n-ø*.
2. Nekateri glagoli imajo v velelniku, opisnem deležniku na -l in namenilniku drugačen tonemski naglas, kot je v glavnem spregatvenem vzorcu:

Nedoločniške oblike: *kouá:t* (tudi *potko'uət*); *kouà:ṁ-ø kouà:l-a kouà:l-ø; kouà:t/ko'uət; kouá:n-ø -a*.

Sedanjiške oblike: *kú:je-m kú:je-jo; kù:i-ø kù:i-te*.

Tako še predponski glagoli *poko'uət, skouá:t, ukouá:t*; glagol *brá:t* in pred-

ponski glagoli, npr. *nabrá:t, pobrá:t, prebrá:t, uobrá:t, zbrá:t*; glagol *prá:t* in predponski glagoli *uoprá:t*; glagol *uorá:t* in predponski glagoli *zorá:t*; in še nekaj drugih glagolov: *je'mat, poslá:t*. Zdi se, da so v tem tipu glagolov pogostejši oz. običajnejši dolgi nedoločniki.

b) kratki naglašeni samoglasnik ali akut v nedoločniku, cirkumfleks v sedanjiku:

Nedoločniške oblike: *s'jət/sjá:t; sjà:u-ø sjà:l-a -ø; sjà:t; (po)sjá:n-ø -a*.

Sednjiške oblike: *sě:je-m -jo; sě:i-ø -te*.

Tako še predponski glagoli: *pos'jət, pres'jət*.

V ta tip grede tudi vsi glagoli s pripono **-o'va:ti -'u:jem oz. -'uat -'u:jem:**

Nedoločniške oblike: *kəp'uat; kəp'uou-ø kəpuà:l-a kəpuà:l-ø; kəp'uat; kəpuà:n-ø -a*.

Sednjiške oblike: *kəpu:je-m -jo; kəpu:i-ø -te*.

Tako še: *boux'uat* 'trebiti bolhe', *del'vat/delvá:t*, *dopoued'uat*, *gost'vat*, *imen'uat*, *issel'uat*, *naroč'uat*, *pa:rpoud'uat*, *pot'uat*, *potreb'uat*, *poūel'uat*, *poxajk'uat*, *premišal'uat*, *raskaz'vat*, *razlik'uat*, *sklic'vat sel/sklicvá:t se*, *spouđ'uat*, *spak'uat*, *spraš'uat*, *stan'vat*, *ubdar'uat*, *zasled'vat*. Tu so običajnejši kratki nedoločniki (dolgi so izjemni).

Tip IIB2 – Glagoli na -'i:ti -im oz. -'ət -əm

a) akutiran sedanjik:

Nedoločniške oblike: *se'lət; sé:lu-ø/sel̄:u-ø sel̄:l-a sel̄:l-ø; se'lət; (pre)se'len-ø/(pre)sé:len-ø (pre)selé:n-a/(pre)sé:len-a*.

Sednjiške oblike: *sě:lə-m sě:l-jo; sě:l-ø -te*.

b) cirkumfleksiran sedanjik:

Nedoločniške oblike: *(po)pepe'lət se; (po)pepé:lu-ø se (po)pepel̄:l-a se (po)pepel̄:l-ø se/(po)pepé:llə se; (po)pepe'lət se; (po)pepelé:n-ø -a*.

Sednjiške oblike: *(po)pepé:lə-m se -jo se; (po)pepé:l-ø se -te se*.

Tip IIB3 – Glagoli na -'e:ti -em oz. -'e:t -em

a) akut v nedoločniku in sedanjiku:

Nedoločniške oblike: *pa:rjé:t; pa:rjè:u-ø pa:rjè:l-a pa:rjè:l-ø; pa:rjè:t; (s)pa:rjè:t-ø -a*.

Sednjiške oblike: *pré:me-m -jo; pré:m-ø -te*.

Tako še predponski glagoli, npr. *spa:rjé:t*.

Nedoločniške oblike: *sprejé:t; sprejè:u-ø sprejé:l-a sprejè:l-ø; sprejè:t; sprejè:t-ø -a*.

Sednjiške oblike: *spré:ime-m -jo; spré:jm-ø sprejm̄:-te*.

Nedoločniške oblike: *(xoté:t);¹⁴uó:tu-ø uó:tl-a -ə*.

¹⁴ Nedoločnik glagola *hoteti* se v kroparskem govoru ne uporablja, zato je oblika *xoté:t* tu tvorjena umetno.

Sedanjiške oblike: *xó:čə-m/úó:čə-m úó:č-jo*;¹⁵ *nó:čə-m nó:č-jo*.

Nedoločniške oblike: *dré:t se; dð:ru-ø se/d'rou-ø se dá:rl-a se -ə se; dré:t se*

Sedanjiške oblike: *dé:re-m se -jo se/deré:jo se; dé:r-ø se/derè:-te se/drè:-te se*.

Nedoločniške oblike: *klé:t; klè:u-ø klè:l-a klè:l-ø; klè:t; (pre)klè:t-ø -a*.

Sedanjiške oblike: *kó:une-m -jo; kó:un-ə kó:un-te*.

Tip IIB4 – Glagoli na *-ati -'i:m oz. -at -'i:m*

Nedoločniške oblike: *dá:ržat; dá:ržou-ø da:ržà:l-a da:ržà:l-ø; dá:ržat; (za)da:ržá:n-ø -a/(za)dá:ržan-ø -a*.

Sedanjiške oblike: *dá:ržè:-m jo/dá:rž-é:/da:rž-é:jo; dá:rš-ø -te*.

Tako še: *bré:nčat, cvá:rčat* (nima velelnika), *klé:čat, lé:žat, mó:učat, tí:šat, (za)mí:žat* (gre za glagole s kratkim nedoločnikom, pri katerih je v knjižnem jeziku mogoč le dolgi nedoločnik).

Posebnosti:

1. Ti glagoli imajo poleg naglašene pripone *-í:-* v needninskih oblikah tudi pripono *-é-*, npr. *da:ržé:jo, klečé:jo*.

2. V tem tipu glagolov je pogosta kratka oblika za 3. os. mn. sedanjika z naglašeno končnico *é:*, npr. *da:ržé:*, *mižé:*.

3. Glagol *bé:žat bežè:m* ima velelnik *bè:iš-ø bè:iš-te*.

4. Glagol *zalú:čat zalčè:m* je v opisnem deležniku na *-l* ed. m. sp. cirkumflek-tiran: *zalù:ču* (toda *zalú:člə* – m. sp. mn.).

Tip IIB5 – Glagoli na *-iti -'i:m oz. -(ə)t -'i:m*

Nedoločniške oblike: *gouó:rt; gouò:ru-ø gouorí:l-a gouò:rl-ə/gouorí:l-ø; gouó:rt; (z)gouorjé:n-ø -a*.

Sedanjiške oblike: *gouorí:-m gouoré:-jo/gouor-é:/gouorí:-jo; gouó:r-ø -te*.¹⁶

Tako še predponski glagoli: *pogouó:rt se, zgouó:rt se*.

Posebnosti:

1. Ti glagoli imajo poleg naglašene pripone *-í:-* v needninskih oblikah tudi pripono *-é-*, npr. *gouoré:jo*.

2. Govori se tudi kratka oblika za 3. os. mn. sedanjika z naglašeno končnico *-é:*, npr. *zgouor-é: se*.

Tip IIB6 – Glagoli na *-'u:t -em*

Nedoločniške oblike: *mnú:t; mnù:u-ø mnú:l-a mnù:l-ø*.

Sedanjiške oblike: *mí:ne-m -jo*.

Tako še predponski glagoli: *premnú:t*.

¹⁵ Posebna (tj. od drugih glagolov tega tipa razlikujoča se) je tudi oblika za 2. os. ed.: *uò:č-ø /úó:čə-š oz. nò:čə nó:čə-š*, kjer je kratka oblika cirkumflektrirana, dolga pa akutirana.

¹⁶ Prednaglasni /o/ tega glagola je lahko oslavljen v polglasnik (*gouarí:s*) ali /a/ (*gouarí:m, gouarí:*).

4 Sklep

Sinhroni pregled oblikospreminjevalnih vzorcev glagolov v krajevnem govoru Kroepe na Gorenjskem je bil zasnovan na način, ki se je v zadnjih letih uveljavil v slovenski dialektologiji na podlagi Riglerjeve tipologije glagolskih oblik slovenskega knjižnega jezika, predstavljene v uvodu Slovarja slovenskega knjižnega jezika (podobne opise najdemo npr. v Smole 1996, Weiss 1998, Jakop 2003). Ta tipologija temelji ne le na različnih glagolskih priponah, ampak predvsem na naglasnem mestu v nedoločniku in sedanjiku. V članku so poleg teh dveh predstavljene tudi nekatere oblike velelnika, opisnega deležnika na *-l*, namenilnika in deležnika na *-n* oz. *-t*.

Primerjava kroparskega krajevnega govora s slovenskim knjižnim jezikom kaže nekaj izrazito narečnih potez. Zanj je npr. značilno, da se pri glagolih z nepremičnim naglasom na osnovi (glede na nedoločnik in sedanjik) rabi samo kratki nedoločnik, in sicer tudi tam, kjer je v knjižnem jeziku mogoč tudi dolgi nedoločnik, tako npr. v akutiranih glagolih na *-at -am* (tip IA1, *zǎ:dat*), v glagolih na *-at -em* (tip IA3, *smě:jat se* in *kolě:dvat*), ki v nedoločniku in sedanjiku ne spreminjajo tonema, ter glagolih tipa IIB4 (*dǎ:ržat*) in IIB5 (*gouó:rt*), ki imajo v nedoločniku naglas na osnovi, v sedanjiku pa na priponi (v knjižnem jeziku obakrat le na priponi). Tudi glagoli tipov IB1 (*ig'rǎt*), IB4 (*lo'ǔǎt*), IIA1 (*štǎ'xǎt*), IIA2 (*stro'ǔǎt*), IIB1 (*is'kǎt*, *s'ǔǎt*, *kǎp'ǔǎt*) in IIB2 (*se'lǎt*, *pepe'lǎt*) imajo naglas na kratkem (redko dolgem) samoglasniku pripone.

Glagoli z naglašeno sedanjiško pripono *-ǎ:m* imajo v množinski in dvojniski obliki pogosto dvojnično pripono *-ě:-* (npr. IB2 *spǎ:jo* in *spě:jo*, IB4 *louǎ:jo* in *louě:jo*, IB5 *žǔǎ:jo* in *žǔě:jo*, IIB4 *dǎ:ržǎ:jo* in *dǎ:ržě:jo*, IIB5 *gouǎ:rtǎ:jo* in *gouǎ:rtě:jo*). Ti glagoli imajo v 3. osebi množine lahko tudi kratko obliko z naglašeno končnico *-ě:* (*žǔě:*). Pri akutiranih glagolih tipa ICA3 (*ǔzě:t*), ICb4 (*ně:st*) in (*pě:čt*) je v sedanjiku mogoča dvojnica glede mesta naglasa, in sicer je naglas lahko na osnovi ali na priponi (*ǔzǎ:mejo* ali *ǔzemě:jo*, *ně:sejo* ali *nesě:jo*, *pě:čejo* ali *pečě:jo*).

Dvojnice glede mesta naglasa in njegovega tonema imajo nekateri tipi glagolov tudi v množini in dvojnini velelnika, npr. tip IB4 *lo'ǔǎt/louǎ:t* (*lǎ:ute* in *louǎ:te*) in *lo'ǔǎt/louǎ:t* (*lǎ:ute* in *louǎ:te*), IB5 *žǔǎ:t* (*žǔǎ:te* in *žǔǎ'te*), ICA3 *ǔzě:t* (*ǔzě:mte* in *ǔzemǎ:te*), ICb4 *ně:st* (*ně:ste* in *nesǎ:te*).

Predstavljeno je tudi spreminjanje tonema v različnih oblikah opisnega deležnika na *-l*. Tu naj bo zato le še opozorjeno na naglasne dvojnice v nekaterih tipih glagolov, npr. v tipu IA1 (*zǎ:dat*), IA5 (*potě:gǎnt*), IB5 (*žǔǎ:t*), IB6 (*žrě:t*), IIB1 (*is'kǎt*), IIB2 (*se'lǎt*) in IIB6 (*gouó:rt*), kjer je naglas mogoč tako na osnovi kot na priponi: *potě:gǎnl-a* in *potegnǎ:l-a* *potě:gǎnl-ǎ* in *potegnǎ:l-ǎ*, *žǎ:ǔǔ-ǎ* in *žǔǔ-ǎ*, *ž'rou-ǎ* in *žǎ:ru-ǎ*, *ǎ:skǔǔ-ǎ* in *is'kǔǔ-ǎ*, *sě:lu-ǎ* in *seǎ:ǔ-ǎ*, *gouǎ:rl-ǎ* in *gouǎ:rl-ǎ*.

Kot v drugih obravnavanih oblikah je tudi v deležniku na *-n* oz. *-t* mogoče ugotoviti nekaj naglasnih posebnosti, tako npr. dvojníc v tipih ICb4 (*prebǎ:st*) in ICc (*pě:čt*) ter IIB2 (*se'lǎt*) in IIB4 (*zadǎ:ržat*): (*pre*)*bodě:n-ǎ* in (*pre*)*bǎ:den-ǎ* ter (*pre*)*bodě:n-a* in (*pre*)*bǎ:den-a*, *pě:čē:n-ǎ* in *pečě:n-ǎ*, (*pre*)*se'len-ǎ* in (*pre*)*sě:len-ǎ* ter (*pre*)*selě:n-a* in (*pre*)*sě:len-a*, (*za*)*da:ržǎ:n-ǎ* in (*za*)*dǎ:ržǎn-ǎ*.

Literatura

- Jakop, Tjaša, Tipologija narečnih glagolskih oblik na primeru govora Ložnice pri Žalcu, *Slavistična revija* 51, 2003, št. 1, 1–25.
- Rigler, Jakob, Premene tonemov v oblikoslovnih vzorcih slovenskega knjižnega jezika, *Jezik in slovnost* 11, 1966, št. 1/2, str. 24–35.
- Rigler, Jakob, Akcentske variante I, *Slavistična revija* 18, Ljubljana, 1970, št. 1–2, 5–15 (O naglasu v opisnem deležniku na -l).
- Rigler, Jakob, Akcentske variante III, *Slavistična revija* 26, Ljubljana, 1978, št. 4, 365–374 (O naglasu v nedoločniku).
- Slovar slovenskega knjižnega jezika I, A–H*, Ljubljana, SAZU, Inštitut za slovenski jezik, DZS, 1980, LV–LVIII.
- Smole, Vera, *Oblikoglasje in oblikoslovje šentruperskega govora*. Doktorsko delo. Ljubljana, 1994, 11–27, 59–87, 245–247.
- Smole, Vera, Tonemski naglas glagolskih oblik v šentruperskem govoru, *Razprave SAZU, Dissertationes XV*, Ljubljana, SAZU, Razred za filološke in literarne vede, 1996, 269–288.
- Šekli, Matej, Tonemski naglasni tipi glagola v (knjižni) slovenščini, *Jezikoslovni zapiski* 11/2, Ljubljana 2005, 31–61.
- Škofic, Jožica, *Glasoslovje, oblikoslovje in besedišče govora Krope na Gorenjskem*. – Doktorska disertacija. Ljubljana, 1996, 194–237.
- Škofic, Jožica, Onemitev in oslabitev samoglasnikov v kroparskem govoru, *Slavistična revija* 44, Ljubljana 1996, št. 4, 471–479.
- Škofic, Jožica, Fonološki opis govora Krope (SLA 202), *Jezikoslovni zapiski* 3, Ljubljana 1997, 175–189.
- Škofic, Jožica, Nekateri glasoslovne značilnosti govora Krope na Gorenjskem, *Logarjev zbornik, Zora* 8, Maribor 1999, Slavistično društvo, 99–108.
- Škofic, Jožica, *Govorica jih izdaja: skica govora kovaške Krope*, Kropa, Tomco, 2001.
- Toporišič, Jože, Glagolski oblikotvorni naglas moščanskega govora, *Razprave SAZU, Dissertationes XIII*, Ljubljana, SAZU, Razred za filološke in literarne vede, 1990, 99–107.
- Toporišič, Jože, *Slovenska slovnica*, Maribor 1976, Založba Obzorja, 282–342.
- Weiss, Peter, *Slovar govorov Zadrebčke doline, Poskusni zvezek A–H*, Ljubljana, Založba ZRC, 1998, 51–58.

Verbal Word-Formation Patterns in the Upper Carniolan Sub-Dialect of Kropa

Summary

This synchronic overview of verbal word-formation patterns in the local sub-dialect of Kropa in Upper Carniola follows Rigler's typology of verb forms in standard Slovenian in the introduction to the Standard Slovenian Dictionary. This

typology is based on various verbal suffixes and stress positions in the infinitive and present tense. In addition to these two forms, this article also presents certain forms of the imperative, the l-participle, the supine, and the n/t-participle.

A comparison of the local sub-dialect of Kropa with standard Slovenian reveals some clear dialect features: verbs with immobile stress on the stem (with regard to the infinitive and present tense) have only a short infinitive where the standard language can also have a long infinitive; for example, for verbs with an acute accent in -at -am (type IA1, zǎ:dat), for verbs in -at -em (type IA3, smě:jat se and kolě:dvat), which do not change their toneme in the infinitive and the present tense, and for type IIB4 verbs (dǎ:ržat) and type IIB5 verbs (goṽó:rt), which have stress on the stem in the infinitive but on the suffix in the present tense (in standard Slovenian both have stress only on the suffix). Verbs of the types IB1 (ig'rət), IB4 (lo'ṽət), IIA1 (štǎ'xət), IIA2 (stRǒ'jət), IIB1 (is'kət, s'jət, kǎp'ṽət), and IIB2 (se'lət, pepe'lət) also have a short (rarely long) stressed vowel in the suffix.

Verbs with the stressed present-tense suffix -ǎ:m often have the alternative suffix -é:- in plural and dual forms (e.g., IB2 spǎ:jo and spé:jo, IB4 loṽǎ:jo and loṽé:jo, IB5 žṽǎ:jo and žṽé:jo, IIB4 dǎ:ržǎ:jo and dǎ:ržé:jo, IIB5 goṽǎ:jo and goṽé:jo). In the third-person plural these verbs can also have a short form with the stressed ending -ǎ: (žṽǎ:). For verbs with an acute accent of the types ICa3 (ṽǎ:t), ICb4 (né:st), and (pé:čt), there are possible doublets in the present tense with regard to stress position; the stress may be on the stem or on the suffix (ṽǎ:mejo or ṽemé:jo, né:sejo or nesé:jo, pé:čejo or pečé:jo).

Certain types of verbs also have doublets with regard to the stress position and its toneme in the plural and dual forms of the imperative; for example, types IB4 lo'ṽət/loṽǎ:t (lǒ:ṽte and loṽ'te and loṽǎ:te), IB5 žṽé:t (žṽǎ:te and žṽǎ'te), ICa3 ṽǎ:t (ṽǎ:mte and ṽemǎ:te), and ICb4 né:st (né:ste and nesǎ:te).

Variation of the toneme in various forms of the l-participle is also presented. Here attention should also be drawn to stress doublets in certain verb types; for example, in types IA1 (zǎ:dat), IA5 (poté:gǎnt), IB5 (žṽé:t), IB6 (žRé:t), IIB1 (is'kət), IIB2 (se'lət), and IIB6 (goṽó:rt), in which the stress can appear on both the stem and the suffix: poté:gǎn-l-a and potegnǎ:l-a poté:gǎn-l-ǎ and potegnǎ:l-ǎ, žǎ:ṽu-ǎ and žṽu:ǎ-ǎ, ž'Rṽu-ǎ and žǎ:ru-ǎ, í:skṽu-ǎ and is'kṽu-ǎ, sé:lu-ǎ and selǎ:ṽ-ǎ, goṽò:rl-ǎ and goṽǎ:rl-ǎ.

Like the other forms discussed, the n/t-participle also has certain special stress features; for example, doublets in types ICb4 (prebǎ:st) and ICc (pé:čt); as well as IIB2 (se'lət) and IIB4 (zadǎ:ržat): (pre)bodé:n-ǎ and (pre)bǎ:den-ǎ as well as (pre)bodé:n-a and (pre)bǎ:den-a, pè:čen-ǎ and pečé:n-ǎ, (pre)se'len-ǎ and (pre)sé:len-ǎ, as well as (pre)selé:n-a and (pre)sé:len-a, (za)da:ržǎ:n-ǎ -a and (za)dǎ:ržan-ǎ -a.

Priloga: Pregled tipov glagolov v kroparskem govoru, kot ga izkazuje zbrano narčno gradivo

PRILOGA

PREGLED TIPOV GLAGOLOV V KROPSKEM GOVORU, KOT GA IZKAZUJE ZBRANO NAREČNO GRADIVO

Tip	Nedoločnik	Sedanjik	Velelnik	Deležnik na -l	Namenilnik	Deležnik na -n oz. -f
IA1	kü:xat	kü:xa-m kü:xa-jo	kü:xéj-ø	kü:xoy-ø kü:xal-a kü:xal-ø	kü:xat	(s)kü:xan-a
	zi:dat	zi:da-m zi:da-jo	zi:déj-ø zi:déj-te	zi:doy-ø zi:dal-a zi:dal-ø	zi:dat	zi:dan-ø -a
IA2	žü:gat	žü:ga-m žü:ga-jo	žü:géj-ø žü:géj-te	žü:goy-ø žü:gäl-a žü:gäl-ø	žü:gat	(z)žü:gän-a
IA3	šü:šat	šü:šo-m šü:š-jo	/	šü:šoy-ø šü:šäl-a šü:šäl-ø	/	/
	kü:cat	kü:če-m kü:če-jo	kü:č-ø kü:č-te	kü:coy-ø klicä:l-a klicä:l-ø	kü:cat	(pre)kü:can-ø -a
	smé:jat se	smé:je-m se smé:je-jo se	smé:i-ø se smé:i-te se	smé:joy-ø se (je) smejä:l-a se (je) smejä:l-ø (so) se	smé:jat	(na)smejä:l-n-ø -a
	kolé:dvat	kolé:dje-m kolé:dje-jo	kolé:duéj-ø kolé:duéj-te	kolé:düy-ø kolé:düal-a kolé:düal-ø	kolé:duat	(po)kolé:düan-ø -a
IA4	nastá:üt	nastá:üø-m nastá:ü-jo	nastá:ü-ø nastá:ü-te	nastá:üy-ø nastá:ül-a nastá:ül-ø	nastá:üt	nastá:ülen-ø -a
	lü:šat	lü:šø-m lü:š-jo	lü:š-ø lü:š-te	lü:šü-ø lü:šl-a lü:šl-ø	lü:šat	(üø)lü:šen-ø -a
	spò:üant	spò:ünø-m/spò:ün-jo	spò:ün-ø spò:ün-te	spò:yüu-ø/spò:yünl-a	/	/
IA5	stü:sant	stü:sne-m stü:sne-jo	stü:sän-ø/stü:sn-ø stü:sän-te	stü:snu-ø stü:sänl-a stü:sänl-ø	stü:sant	stü:snen-ø -a
	poté:gant	poté:gne-m poté:gne-jo	poté:gn-ø/poté:gn-ø poté:gän-ø	poté:gnu-ø poté:gänl-al potegni:l-a poté:gänl-ø/potegni:l-ø	poté:gant	poté:gnen-ø -a
IA6	üf:dät	üf:dø-m üf:d-jo	(poglé:i-ø poglé:i-te)	üf:du-ø üf:dä:l-a üf:dä:l-ø	(glé:dät)	(üoglé:dän-ø -a oz. üf:dän-ø -dän)

Tip	Nedoločnik	Sedanjik	Velelnik	Deležnik na -l	Namenilnik	Deležnik na -n oz. -f
IB1	izdá:t	izdá:-m izdá:-jo	iz'ldě:-θ izdē:i-te	izdá:ü-θ izdá:l-a izdá:l-θ	izdá:t	izdá:n-θ -a
	ig'kət/igrá:t	igrá:-m igrá:-jo	ig'rěi:-θ igrě:i-te	ig'koü-θ igrá:l-a igrá:l-θ	ig'kət	(za)igrá:n-θ -a
IB2	spá:t	spá:-m spá:-jo/spé:jo/ sp-ě:	s'p-ə spá:-te	spà:ü-θ spá:l-a spà:l-θ	spà:t	(na)spá:n-θ -a
IB3	pa:ržgá:t	pa:rž'ge-m pa:ržgé:-jo	pa:rž'g-ə pa:ržgá:-te	pa:ržgá:ü-θ pa:ržgá:l-a pa:ržgá:l-θ	pa:ržgá:t	pa:ržgá:n-θ -a
IB4	lo'uat/loü:t	loü:-m loü:-jo/loüé:- jo/loü-ě:	ló:ü-θ ló:ü-te/loü- ^h el/loü:-te	loü:t-ü-θ loü:t-l-a loü:t-l-θ	lo'uat/loü:t	(u)loüé:n-θ -a
IB5	žüé:t	žüé:-m žüé:-jo/žüé:-jo/ žü-ě:	ž'ü-ə/žá:ü-θ žüé:-te/žüə- ^h te	žá:ü-θ/žüé:-θ žüé:l-a žüé:l-θ	žüé:t	(uo)žá:ülen-θ -a
IB6	žrě:t	ž're-m žrě:-jo	ž'k-ə žrě:-te	ž'koü-θ/žá:ru-θ žá:rl-a žá:rl-ə/ žá:rl-θ	žrě:t	(po)žá:rt-θ -a
	napé:t	nap'he-m napné:-jo	nap'h-ə napnā:-te	napé:ü-θ napé:l-a napé:l-θ	napé:t	napé:t-θ -a
	sné:st	s'hem/sně:de-m sně:de- jo	/	sně:du-θ sně:dl-a sně:dl-ə	(sně:st)	(sně:den-θ -a)
IB7	(smé:t)	smè:-m smè:-jo	/	s'mou-θ smé:l-a smé:l-θ	/	/
IB8	imé:t	imà:-m/!mami/mam imà:jo/!majol/majo	i'mə/imè:i-θ imè:i-te	i'mou-θ imé:l-a imé:l-θ	/	/

Tip	Nedoločnik	Sedanjik	Velelnik	Deležnik na -l	Namenilnik	Deležnik na -n oz. -f
ICa1	<i>prestá:t</i>	<i>prestá:ne-m prestá:me-jo</i>	<i>prestá:n-ø prestá:n-te</i>	<i>pres'tou-ø prestá:l-a prestá:l-ø</i>	/	/
ICa2	<i>poi:t</i>	<i>poi:je-m poi:je-jo</i>	<i>poi:i-ø poi:i-te</i>	<i>poi:ÿ-ø poi:l-a poi:l-ø</i>	<i>poi:t</i>	<i>poi:t-ø -a</i>
	<i>zab:t</i>	<i>zab:je-m zab:je-jo</i>	<i>zab:i-ø zab:i-te</i>	<i>zab'bu-ø/zab:ÿ-ø zab:l-a zab:l-ø</i>	<i>zab:t</i>	<i>zab:t-ø -a</i>
	<i>obú:t</i>	<i>obù:je-m obù:je-jo</i>	<i>obù:i-ø obù:i-te</i>	<i>obù:ÿ-ø obù:l-a obù:l-ø</i>	<i>obù:t</i>	<i>obù:t-ø -a</i>
ICa3	<i>úzè:t</i>	<i>úzá:me-m úzá:me-jo/ územe:-jo</i>	<i>úzé:m-ø/úz'mø úzé:m-te/ územi:-te/úzmi:-te</i>	<i>úzè:ÿ-ø úzé:l-a úzé:l-ø</i>	<i>úzè:t</i>	<i>úzè:t-ø -a</i>
	<i>grè:t</i>	<i>grè:je-m grè:je-jo</i>	<i>grè:i-ø grè:i-te</i>	<i>g'rou-ø grè:l-a grè:l-ø</i>	<i>grè:t</i>	<i>(po)grè:t-ø -a</i>
ICb1	<i>pá:st</i>	<i>pá:se-m pá:se-jo</i>	<i>pá:s-ø pá:s-te</i>	<i>pá:su-ø pá:st-a pá:st-ø</i>	<i>pá:st</i>	<i>(po)pá:šen-ø -a</i>
	<i>(u)krá:st</i>	<i>(u)krá:de-m (u)krá:de-jo</i>	<i>(u)krá:t-ø (u)krá:t-te</i>	<i>(u)krá:du-ø (u)krá:dl-a (u)krá:dl-ø</i>	<i>krá:st</i>	<i>(u)krá:den-ø -a</i>
ICb2	<i>grá:st</i>	<i>grá:ze-m grá:ze-jo</i>	<i>grá:s-ø grá:s-te</i>	<i>grá:z-u grá:z-la grá:z-l-ø</i>	<i>grá:st</i>	<i>(u)grá:žen-ø -a</i>
ICb3	<i>zé:pst</i>	<i>zé:be-ø (3. os. ed.)</i>	/	<i>zé:bl-ø</i>	/	/
	<i>gó:st</i>	<i>gó:de-m gó:de-jo</i>	<i>gó:t-ø gó:t-te</i>	<i>gó:du-ø gó:dl-a gó:dl-ø</i>	<i>gò:st</i>	/
	<i>usé:st se</i>	<i>usè:de-m se usè:de-jo se</i>	<i>usé:t-ø se usé:t-te se</i>	<i>usè:du-ø se usè:dl-a se usè:dl-ø se</i>	<i>usé:st se</i>	<i>(za)sedè:n-ø</i> <i>(za)sedè:n-a</i>
ICb4	<i>né:st</i>	<i>né:se-m né:se-jo/nese:-jo</i>	<i>né:s-ø né:s-te/nese:-te</i>	<i>né:su-ø né:st-a né:st-ø</i>	/	<i>(pre)nesé:n-ø</i> <i>(pre)nesé:n-a</i>
	<i>bò:st</i>	<i>bó:de-m bó:de-jo</i>	<i>bó:t-ø bó:t-te</i>	<i>bó:du-ø bó:dl-a bó:dl-ø</i>	<i>bò:st</i>	<i>(pre)bodé:mø/ (pre)bö:den-ø (pre)bodé:nal/ (pre)bö:den -a</i>
ICc	<i>pé:čt</i>	<i>pé:če-m pé:če-jo/pečè:-jo</i>	<i>pé:c-ø/pé:č-ø pé:c-te/ pé:č-te/ pečè:-te/pečè:-te</i>	<i>pé:ku-ø pé:kl-a pé:kl-ø</i>	<i>pè:čt</i>	<i>pè:čen-ø/pečè:n-ø -a</i>
	<i>strá:št</i>	<i>strá:že-m strá:že-jo</i>	<i>strá:š-ø strá:š-te</i>	<i>strá:gu-ø strá:gl-a strá:gl-ø</i>	<i>strá:št</i>	<i>(u)strá:žen-ø -a</i>
	<i>úq:ršt</i>	<i>úq:rže-m úq:rže-jo</i>	<i>úq:rš-ø úq:rš-te</i>	<i>úq:rgu-ø úq:rgl-a úq:rgl-ø</i>	<i>úq:ršt</i>	<i>úq:ržen-ø -a</i>
ICi	<i>poi:é:dat</i>	<i>poi:é:-m poi:é:-jo</i>	<i>poi:é:i-ø poi:é:i-te</i>	<i>poi:é:du-ø poi:é:dal-a poi:é:dal-ø</i>	<i>poi:é:dat</i>	<i>poi:é:dam-ø -a</i>

Tip	Nedoločnik	Sedanjik	Velebnik	Deležnik na -l	Namenilnik	Deležnik na -n oz. -f
IIA1	šf:xaʎ/štə'xqt	šf:xaʎm/štaxà:m	(kot IA1 ali IB1)			
IIA2	stro'jət/stro'jɛt	strojfi:-m/stro'jə-m strojfi:-jo/ stro'jɛt-jo	(kot IA4 ali IB4)			
IIB1	is'hqt	í:šə-m í:šə-jo	í:šə-θ í:šə-te	í:skəʎ-θ/is'kəʎ-θ iskà:l-a iskà:l-θ	is'hqt/í:skat	iskà:n-θ -a
	kouá:t	kú:je-m kú:je-jo	kú:í-θ kú:í-te	kouá:ý-θ kouá:l-a kouá:l-θ	kouá:t/ko'hqt	kouá:n-θ -a
	s'jət/sjá:t	sə:je-m sə:je-jo	sə:í-θ sə:í-te	sjà:ý-θ sjá:l-a sjá:l-θ	sjà:t	(po)sjà:n-θ -a
	kəp'hqt	kəpù:je-m kəpù:je-jo	kəpù:í-θ kəpù:í-te	kəpù:ý-θ kəpù:l-a	kəp'hqt	kəpù:á:n-θ -a
IIB2	se'lat	sə:lə-m sə:l-jo	sə:l-θ sə:l-te	sə:l-θ/sə:l-θ sə:l-θ	se'lat	(pre)sə'lən-θ/(pre)sə:lən-θ (pre)sə:lən-θ/(pre)sə:lən-θ
	(po)pepe'lat se	(po)pepə:lə-m se	(po)pepə:l-θ se	(po)pepə:l-θ se (po)pepə:l-θ se	(po)pepe'lat se	(po)pepe'lə:n-θ -a
IIB3	pa:rjé:t	prá:me-m prá:me-jo	prá:m-θ prá:m-te	pa:rjé:ý-θ pa:rjé:l-a pa:rjé:l-θ	pa:rjé:t	(s)pa:rjé:t-θ -a
IIB4	dá:ržat	dá:ržá:-m dá:ržá:-jo/dá:rž-é:! dá:ržé:jo	dá:rš-θ dá:rš-te	dá:ržəʎ-θ dá:ržá:l-a dá:ržá:l-θ	dá:ržat	(za)dá:ržá:n-θ -a/ (za)dá:ržá:n-θ -a
IIB5	goú'ət	goúorə:-m goúoré:-jo/ goúor-é:l goúorə:-jo	goúó:r-θ goúó:r-te	goúó:r-θ goúó:r-θ	goú'ət	(z)goúorjé:n-θ -a
IIB6	mmú:t	mí:ne-m mí:ne-jo	/	mmú:ý-θ mmú:l-a mmú:l-θ	/	/

Oblikoskladnja starocerkvenoslovanskega nepredložnega mestnika v luči razvoja slovničnega opisa

Robert Grošelj

IZVLEČEK: V članku je podan kronološki pregled oblikoskladenjskih obravnav stosl. nepredl. mestnika v znanstveni literaturi od J. Dobrovškega do aktualnih skladenjskih razprav ter njihova problemska členitev. Pri slednji je pozornost namenjena teoretičnim izhodiščem, načinu opredeljevanja rab stosl. nepredložnega mestnika in opozorilom na leksikalizacijsko-gramatikalizacijske poteke, ki so prizadeli izhodiščne mestnike.

ABSTRACT: This paper offers a chronological overview of the morpho-syntactic treatment of the OCS bare locative in scholarly literature from Dobrovský to modern syntactic papers and its problematic analysis. This analysis focuses on theoretical premises and how the use of the OCS bare locative is defined, and draws attention to lexicalization and grammaticalization processes that have affected the original locatives.

0 Uvod¹

Nepredložni mestnik se kot še živa slovnična kategorija (verjetno pa neproduktivna) pojavlja le v najstarejših spomenikih posameznih slovanskih jezikov; kasneje namreč izgine – predvsem na račun uveljavitve predložnosklonskih zvez. V tem pogledu predstavljajo stosl. spomeniki (ob csl. redakcijskih in staroruskih besedilih) dragoceno gradivo, saj v njih nepredložni (v nadaljevanju nepredl.) mestnik nastopa v najširšem spektru zanj značilnih skladenjskih funkcij (prislovnega določila kraja in časa, predmeta), druge izvorno mestniške oblike pa se kažejo kot prislovi (ноздѣ), celo predlogi (мѣстѣ), vezniki (уѣ).

Stosl. nepredl. mestnike je torej potrebno ločiti vsaj v dve kategoriji: na sinhrono še vedno v paradigmo vključene sklonske oblike, tj. »prave« nepredl. mestnike, ter na diahrono izmestniške oblike, ki so v razvoju izgubile stik s paradigmo, tj. izvorno

¹ Doc. dr. Andreji Žele se zahvaljujem za koristne pripombe in nasvete ob branju zgodnejše različice članka.

mestniškimi oblikam se je spremenil besednovrstni status, tako da sinhrono (s stsl. stališča) govorimo o prislovih, drugotnih predlogih, veznikih.

Namen te razprave je dvojen: (1) podati kronološki pregled oblikoskladenjskih obravnjav stsl. nepredl. mestnika v znanstveni literaturi od slovnice J. Dobrovskega (1822) do najbolj aktualnih skladenjskih razprav; (2) problemsko razčleniti slovnične opise. Pri problemskem razčlenjevanju opisov je pozornost namenjena predvsem teoretičnim izhodiščem obravnjav oblikoskladnje stsl. nepredl. mestnika in morebitnim opozorilom na adverbializacijo sklona (in druge leksikalizacijsko-gramatikalizacijske spremembe, ki so prizadele mestnike).

1 Slovnični opisi oblikoskladnje stsl. nepredložnega mestnika

1.1 Sintagmatsko izhodišče²

Kot (v osnovi) sintagmatsko bi lahko opredelili obravnavo oblikoskladnje stsl. nepredl. mestnika v delih J. Dobrovskega (1822, 637–640), J. Kopitarja (1836 [1995]) in V. Vondráka (1912, 603–604; 1928², 293–296); sintagmatski členitvi je podrejena semantična.

Omenjeni avtorji na podlagi tovrstne delitve opozarjajo na dvojno funkcijo mestnika, tj. adverbialno (npr. krajevno *съконьча стѣши нисіѣ. оуѣоровѣкъ своию вѣси* Supr 47.12-14; časovno и исцѣлкѣ отрокѣ томѣ часѣ Mt 18.17 M, Z, Sav) in adverbialno (npr. *знамениа вѣши висѣште* Supr 43.7). V primeru adverbialnih mestnikov so primeri členjeni glede na semantične podtipe (krajevni, časovni), pri adverbialnih pa glede na predponskost glagolov v jedru sintagme.³

Pri obravnavi adverbialnih mestnikov so dragocene opombe v zvezi z večjo stabilnostjo nepredl. mestnika ob predponskih glagolih (predvsem tistih s predpono *при-*, prim. *прикоснѣти сѣ, приближити сѣ, прикладати сѣ*, manj z *на-*, prim. *надѣлати сѣ*, najmanj pa s predponami *вѣ-, за-, об-, оу-* itn.) v primerjavi z nepredponskimi (izjemo predstavlja *коснѣти сѣ*; predvsem Vondrák 1928, 294–295).⁴ Ob vzhodnocerkvenoslovanskem gradivu (Ostrog., Mosk.) J. Dobrovský (1822, 637–639) opaža, da primere adverbialnega nepredl. mestnika v mlajših različicah spomenikov spremljajo

² Sintagmatsko izhodišče v obravnavi sklona upošteva osnovno delitev funkcij glede na odnos, ki ga izraža sklon v besedni zvezi, npr. adverbialna funkcija (odnos med glagolom in samostalnikom), adnominalna (odnos med dvema samostalnikoma; prim. atributivnost), adverbialna (ni tesnega formalnega odnosa do neke besedne vrste /samo pomensko dopolnjevanje glagola?); prim. Čermák 2001, 129–131.

³ J. Kopitar v *Glagolita clozianus* (1836 [1995]) v poglavju *Opombe k skladnji slovanskega jezika* (65–67) omenja samo adverbialni mestnik, in sicer ob glagolih s predponama *на-* in *при-*: *не прикасайтеса христѣхъ моихъ* ali *приовѣштитиса тайнахъ* Kloč. Skupaj z J. Dobrovským k problematiki adverbialnega mestnika ustrezno uvrščata tudi zglede ob izglag. pridevnikih tipa *приклонен* in *прилепен*, prim. *иже неваше прилепна мѣхѣх* Num. 31.35 (Dobrovský 1822, 637–639).

⁴ V. Vondrák meni, da naj bi bil mestnik ob glagolih *висѣти, коснѣти сѣ, прикоснѣти сѣ* pravilo (mogoče še ob *дръжати сѣ, ѣти сѣ, вѣзѣти*), medtem ko so dopolnila v obliki rod., predložnega mest. (o) ter daj. in tož. ob *вѣ* redkejša (Vondrák 1928, 294).

popravki ali pa so nadomeščeni z daj., rod. ali predložno-sklonskimi oblikami, prim. ob *жертва же его облацѣхъ коснется* Mosk. se nahaja popravek *облаком* (daj. mn.) itn.; v primeru *прилежи полныхъ злацѣхъ* Prov. 27.25 se najde možnost *ω* + mest., prim. *прилежи ω злацѣхъ сѣиши на поли* itn.

J. Dobrovský in V. Vondrák sta opozorila tudi na to, da se je nekaj izhodičnih nepredl. mestnikov adverbializiralo. J. Dobrovský (1822, 640) med izmestniškimi prislovi omenja zgolj ».../ Locales sine praepositione« *годѣ, долѣ, лани*, medtem ko je V. Vondrák nekoliko natančnejši, saj loči krajevne (*тотъ, вѣнотъ* itn.), časovne (*поздѣ, оутрѣ* itn.) in ostale prislove (*Andere Lokale Adverbien*), med katerimi se nahajajo tako *годѣ* 'angenehm, gelegen', *понѣ* 'wenigstens', *льзѣ* itn. (kasneje opredeljeni predvsem kot povedkovniki), kot načinovni *добрѣ, кротѣцѣ* (sem je uvrščen tudi veznik *цѣ, цѣ и* 'quamquam'; Vondrák 1928, 295–296). Manj (če sploh) so problematizirani razlogi za leksikalizacijske procese (adverbializacijo itn.), ki so prizadeli nepredl. mestnik (prim. prislov *добрѣ*, veznik *цѣ* itn.), pomanjkljivo pa je predstavljena tudi problematika obstoja/izgube adverbialnega mestnika.

1.2 Semantično izhodišče

Drugi sklop obravnava oblikoskladnje stsl. nepredl. mestnika zaznamuje semantično-sintagmatska preureditev členitve; semantika sklona (krajevnost, časovnost itn.) je torej nadrejena sintagmatskim opredelitvam.

Med avtorje, ki so obravnavali nepredl. mestnik znotraj omenjenega okvira, lahko uvrstimo F. Miklošiča (1867; 1868–1874, 636–656), J. Ľoša (1922, 178–180), A. Meilleta (1934, 467–468) ter A. Vaillanta (1948, 177–178; 1977, 99–106).⁵ Njihova semantično-sintagmatska hierarhična preureditev členitve stsl. nepredl. mestnika prinaša v svojem bistvu enake zaključke o oblikoskladnji sklona kot sintagmatsko-semantična delitev, vendarle pa je v njihovi obravnavi prišlo do kvalitativnih premikov.

Osnovna delitev je vzpostavljena na semantični ravni (primeri po Miklošič 1868–1874, tj. *Syntax*),⁶ pri čemer večina avtorjev vzpostavlja tri pomenske skupine: (a) s pomenom kraja (*сѣкънѣча стѣи ниснѣ . оутѣровѣтѣ свои ѣмоу въси* Supr 47.12–14), (b) časa (*шѣдѣ ношти запали црѣкѣвъ* Prol.-Mih.), (c) načina (*годѣ ли зѣло вѣсть прошенѣе твоѣ* Supr. 544.11–12).⁷

Skupina mestnikov s pomenom kraja se nato po sintagmatskem kriteriju jasneje oz. natančneje (v odnosu do izhodiščno sintagmatskih obravnjav pri J. Dobrovškem itn.) členi na adverbialne (notranja delitev glede na lastnoimenskost/občnoimen-

⁵ Zaporedje v metodološkem kontinuumu predstavljata V. Vondrák (ne F. Miklošič) in J. Ľoš, saj uveljavljata (a) enako opredelitev stsl. jezika, (b) enako semantično, (c) sintagmatsko, (č) besednovrstno opredelitev zgledov. Uvrstitev V. Vondráka v skupino 1.1 pogojuje izključno hierarhizacija opredelitev, tj. sintagmatsko-semantična (1.1) namesto semantično-sintagmatske (1.2).

⁶ Na tem mestu ni obravnavan metodološki razvoj Miklošičeve obravnave stsl. nepredložnega mestnika med razpravo *Local* (1867) in poglavjem v *Syntax* (1868–1874).

⁷ Miklošičevi skupini vzroka in ozira se lahko z natančnejšo tekstološko interpretacijo izloči (op. R. G.).

skost mestnika)⁸ in adverbalne mestnike, ki se delijo glede na formalno-besedotvorno zgradbo glagolov v jedru sintagme (nepredpovski, predpovski glagoli).⁹ Pri adverbálnih mestnikih J. Łoś ugotavlja, da je lokativni pomen dopolnil primaren, čeprav se je ponekod izgubil, prim. *заърѣти глаголъ, прилежащи молитвѣ*.¹⁰ Tu je izpostavljeno tudi vprašanje o izgubi nepredl. mestnika: J. Łoś (1922, 179) opozarja na pripise npr. iz Asemanijevega ev. (tip *архиепископа цѣсариградѣ* 175), ki bi lahko pričali, da je bilo omejevanje nepredl. mestnika v stesl. evangelijih lahko tudi posledica gr. vpliva.¹¹

Pri semantično-sintagmatski členitvi je jasneje vzpostavljeno tudi razmerje med adverbialnimi (npr. čas. *полоу ношти въплъ въстѣтъ* Mt 25.6) in že adverbializiranimi mestniškimi oblikami (sem avtorji prištevajo *долѣ, вънѣ, зимѣ, доврѣ*).¹² V ta okvir sodi tudi Miklošičeva razlaga adverbializacije,¹³ s katero je avtor začrtal osnovne

⁸ Tu gre za vzpostavljeno razmerje med primeri tipa *прѣвѣстѣтъ оуѣсоровѣ въси* Supr 47.18 (lastnoimenski) in *яко съжѣ съхранѣнѣи кости наша сѣмь мѣстѣтъ* Supr. 81.3-4 (občnoimenski). Prvi naj bi bili pogostejši (*Syntax*, 636–637), pri čemer F. Miklošič poudarja njihovo pogostnost v str. virih (*Local*, 535).

⁹ Prim. nepredpovski *коснѣ съ въскрѣни ризѣ* L 8.44 itn. proti predpovskemu *привѣзаше свѣтаго дѣвѣ соуѣ аворовѣ* Supr 18.10 (glagoli s predponami *въ-, до-, за-, на-, оу-, по-, при-, прѣ-, съ-, оу-*). Tu je treba omeniti še Miklošičevo pripombo, da naj bi delitev v smislu (ne)predpovskosti služila le jasnejšemu pregledu nad glagoli, saj naj bi bil mestnik odvisen od predpone samo v primeru glagolov s predpono *при-* (*Syntax*, 639; podobno Łoś 1922); kljub temu pa to delitev »rekijskih« mestnikov (po Meillet 1934; »complément de verbe« po Vaillant 1977) navajajo vsi zgoraj omenjeni avtorji. K adverbialnim mestnikom je treba dodati še tiste ob izglag. pridevnikih (prim. *неприлѣпенѣ, неприлѣсенѣ*).

¹⁰ Kot razlog za izgubo izvorne lokativnosti nekaterih adverbialnih mestnikov lahko vidimo naraščanje funkcijske abstraktnosti adverbialnega mestnika glede na adverbialni (op. R. G.).

¹¹ A. Vaillant (1977) omenja primere »zasttrte« sklonske pripadnosti – zaradi homonimije sklonov (prim. *припадѣ рѣка храмниѣ тон*, kar bi bil lahko daj. ali mest.) ter primere vzporedne vezave, ki naj bi pričali o postopnem izginjanju oblagolskega mestnika (konkurenco sta mu, npr. ob *коснѣти съ*, predstavljala predvsem rod. in daj.). Zmotna pa je ugotovitev, da nepredl. mestnik »complément de verbe« po stesl. izgine v slovanskih jezikih (prim. Vaillant 1977, 106), saj ga najdemo med drugim tudi v str., v kateri se vseh rab ne da razložiti zgolj s csl. vplivom (prim. Toporov 1961).

¹² Med adverbializirane mestnike J. Łoś (1922, 178–180) uvršča ves *miejsownik sposobu (modalny)*; obravnava ga kot okamenino (leksikalizirana mest. oblika), prim. *родѣ* Supr 544.11 (enako trdi za izvorno pridevniške mestnike tipa *доврѣ*). A. Meillet (1934, 468) meni, da naj bi bili vsi nepredl. mestniki razen »rekijskih« omenjeni na prislovne oblike, pri čemer navaja zglede *долоу, горѣ, зимѣ*; za zglede s kazalnimi zaimki, prim. *сѣмь мѣстѣтъ, томь часѣтъ*, pa pravi, da so bolj stabilni. A. Vaillant (1948; 1977) loči izmest. prislove (tipa *зимѣ*) ter »polprislovne« zveze kraja in časa (prim. *дѣснѣ и шоуи, полоу дѣнѣ, томь часѣтъ*). Posebno mesto zavzema obravnava F. Miklošiča, ki ob sinhrono določljivih mestnikih navaja še (iz)mestniške prislove, dodatno pa še predloge (*върѣоу, междоу*) in veznik (*цѣ*). Prislovi, predlogi in vezniki se lahko le diahrono opredelijo kot mestniki.

¹³ F. Miklošič opozori na adverbializacijo mestnikov (tipa *зди, срѣдѣтъ, тоиждѣ, явѣ, междоу, низоу* itn.) v prvem delu *Syntax* – v poglavju o rabi besednih vrst (*Von der Bedeutung der wortclassen*), in sicer prislovov (*Vom adverb im engeren sinne*, str. 150–170).

poteze leksikalizacijsko-gramatikalizacijskih procesov, ki so prizadeli izhodiščno mestniške oblike in se kažejo v njihovem različnem besednovrstnem statusu.¹⁴

1.3 Uveljavitev funkcijskega (stavčnočlenskega) izhodišča

Sintagmatsko izhodišče členitve stcsl. nepredl. mestnika v drugi polovici 20. stol. nadomesti funkcijski (stavčnočlenski) kriterij, kar pomeni prehod od razmerja, ki je definirano besednozvezno (mestniška imenska/zaimenska oblika v razmerju do glagola, samostalnika itn.), k stavčnočlenski vlogi (skladenjski funkciji), ki jo ima mestniška oblika v stavku.¹⁵ Ob njej se – hierarhično nižje – pojavlja tudi semantična delitev.

1.3.1 Med osrednja dela o stcsl. nepredl. mestniku gotovo sodita razpravi V.

Iz Miklošičeve obravnave in eksplicitnih opozoril je razvidno, da avtor njihove sklonske oblike ne pogojuje skladenjsko, ampak jih vidi že kot ločeno besedno vrsto, tj. kot leksikalizirane mestnike (prislove), ki vstopajo v skladenjske zgradbe kot slovanske enote z določeno skladenjsko vlogo (pomenom). Pri tem razume prislove iz izvorno sklonskih oblik kot »/.../ erstarrte, d. i. aus der gemeinschaft mit den übrigen mehr oder weniger ausgeschiedene causformen« (Syntax, 151). F. Miklošič (Syntax, 151–152) domneva naslednji način leksikalizacije (adverbializacije): »/.../ manche themen haben sich nur in einigen casus erhalten, die daher als adverbia betrachtet werden: /.../ вѣнѣ draussen, изъ вѣну von aussen. wären auch die anderen casus gebrauchlich, so wäre kein grund vorhanden, die angeführten formen, deren syntaktische bedeutung nichts singuläres darbietet, als adverbien anzusehen. in anderen fällen haben die casus nicht die ihnen sonst als regel zukommende bedeutung: /.../; daher auch die sing. loc. neutr. nominaler form blazê, vysocê, горъсê als adverbia behandelt. andere formen lassen sich keinem bestimmten casus zuweisen und scheinen überreste aus einer casusreicheren urzeit zu sein /.../«. F. Miklošič prislove uvršča med »členke« (partikeln), ki predstavljajo vse nepregibne besedne vrste, tj. prislove, predloge (podvrsta prislovov), veznike. Pri tem ne opozarja povsod na nove leksikalizacijsko-gramatikalizacijske spremembe, ki so omogočile besednovrstno osamosvojitve posameznih sklonskih oblik, vzpostavi pa razmerje med njimi. Tako za drugotne predloge pravi, da jih od prislovov loči to, da lahko natančneje določajo glagole in pridevnike ter opravljajo vlogo glagolskih predpon (prim. βαίειν proti παραβαίειν). Za predloge velja, da so izgubili samostojnost, vendar pa so na ta račun pridobili »die syntaktische kraft der beziehung auf einen gegenstand«, tako da izražajo razmerja med posameznimi stavčnimi členi (Syntax, 150–151). Pri veznikih se ne spušča v njihov nastanek, temveč le vzpostavi razlikovalno razmerje med njimi in prislovi: oboji spadajo v skupino členkov, vendar pa samo vezniki zaznamujejo razmerja med stavki. F. Miklošič pojasni, da gre pri tem za razliko v skladenjskem pomenu (Syntax, 151); s tem je verjetno mišljena razlika v skladenjski vlogi.

¹⁴ Njegova razlaga ni popolna, vendar v grobem opozarja na skladenjske spremembe, ki so prizadele mestniške oblike. V zadostni meri nista problematizirana niti nastanek niti izguba adverbalnega mestnika.

¹⁵ Stavčni člen lahko opredelimo kot skladenjsko relevantno prvino stavčne zgradbe, ki se jo določa s skladenjsko analizo (prim. delitveni kriterij po obliki, mestu v stavčni zgradbi, vprašalnici; ESČ, 100–101; ESJ, 308). To tradicionalno (posplošujočo) opredelitev stavčnega člena navajam zgolj zaradi vzpostavitve razlike med sintagmatsko in stavčnočlensko členitvijo (obe delitvi se tudi prepletata). O problematičnosti stavčnočlenskih opredelitev glej Dular 1982, 35–43; Čermák 2001, 157–160; ESČ, 100–101.

N. Toporova (Toporov 1961),¹⁶ sploh pa J. Bauerja (Bauer 1963). Slednji že na začetku razprave (1963, 264) opozori na dejstvo, da je bila izguba nepredl. mestnika povezana z njegovim pomenom, tj. adverbialnostjo – predvsem funkcija prisl. dol. kraja, redkeje časa (bolj abstraktni okoliščinski pomeni, npr. načina, dopustnosti, so drugotni). Predmetna funkcija nepredl. mestnika naj bi bila drugotna, saj naj bi do nje prišlo šele po okremitvi sklona za nekaterimi glagoli in oslavitvi prvotnega adverbialnega pomena. Prevladujoča »konkretnost« mestnika (neposredno povezana z adverbialnostjo) pa naj bi bila glavni razlog, da so ga nadomestile predložnosklonske oblike.

V skladu z izhodišči razprave je obravnava mestnika razdeljena na prislovnodoločilne (обстоятельство) in predmetno funkcijo (в сочетании с глаголами – дополнение).¹⁷ Med prislovnodoločilnimi funkcijami je najprej obravnavan nepredl. mestnik s pomenom kraja (prvotna funkcija, a najšibkeje ohranjena), in sicer v skladu z naraščajočo leksikaliziranostjo sklonskih oblik: lastnoimenskim primerom, kot je глагола бѣсловаца . бѣпа вѣивша наизнанзи A 141a.27 itn., sledijo zveze s kazalnim zaimkom tipa како сѣтъ съхранены кости наша сѣмь мѣстѣ Supr 81.3, na koncu pa še poprislovljeni mestniki горѣ, долѣ, врьхоу, задн itn. (nekateri celo predlogi). Malo število primerov mestnika v krajevni prislovnodoločilni funkciji (v nasprotju s str., stč. primeri) J. Bauer pripiše gr. vplivu. Že izumirajoči nepredl. mestnik (ki pa je še obstajal v dobi svetih bratov Cirila in Metoda) naj bi bil nadomeščen z oblikami in zvezami, ki so ustrezale gr. besedilnim predlogam (Bauer 1963, 265–270).¹⁸

Čeprav je časovnih mestnikov več kot krajevnih, predstavljajo močnejši prehod k prislovom (tudi njih kasneje iztisnejo predvsem predložne zveze). Sem spadajo mestniške oblike izrazov časovnih obdobj tipa зимѣ, полу ношти, оутрѣ in, s kaz. zaimkom, томь лѣтѣ, томь часѣ (нѣнѣ, поздѣ brez podstavnega samostalnika; Bauer 1963, 270–271).

Avtor nadalje izloči skupino ostankov nepredl. mestnika v prislovnodoločilni funkciji načina. Verjetno preneseni prvotni krajevni pomen se je ohranil v načinovnih izprid. prislovih tipa доврѣ, горьцѣ, мирьнѣ, острѣ, твѣ itn. Gotovo pa je novo spoznanje to, da izvorno mestniške oblike tipa годѣ, лѣзѣ, трѣтѣ (slednji naj bi bil celo daj.) spadajo med predikative, понѣ pa med dopustne prislove (Bauer 1963, 272).¹⁹

¹⁶ V. N. Toporov svojo obravnavo stcsl. nepredl. mestnika razume kot povzemalni opis, saj se navezuje na razpravo Bauer 1951, razširjeno s csl. materialom, in Miklošičevo *Local*. Zaradi tega je razumljivo, da njegova shema obravnave v splošnem ne prinaša novosti. V tem prispevku je poudarek na Bauerjevih ugotovitvah, mnenja V. N. Toporova pa vstopajo v obliki komentarjev (op. R. G.).

¹⁷ V. N. Toporov se je zaradi pomenske bližine med »pomenom« in »funkcijo« sklona odpovedal izrazu stavčni člen (Toporov 1961, 8), tako da lahko govorimo o »površinskem« neupoštevanju stavčnočlenskega kriterija. Delitev vzpostavlja na sintagmatski (adverbialna/adverbalna) ravni; sicer pa bi jo brez večje razlike lahko vzpostavili tudi na funkcijski (prislovnodoločilna/predmetna).

¹⁸ V. N. Toporov (1961, 182) dodaja, da primeri mestnika lahko predstavljajo po spomenikih ponavljajoče se prevodne klišeje (ob zavedanju, da je korpus stcsl. besedil količinsko in zvrstno omejen).

¹⁹ V. N. Toporov (1961, 183–189) navaja najprej »krajevne« mestnike (večinoma krajevna la-

Natančnejša predstavitev adverbializacije (in ostalih leksikalizacijskih procesov) predstavlja enega izmed temeljnih prispevkov stavčnoočlenske obravnave stcsl. nepredl. mestnika: prislovno določilo kraja (npr. глѣгоура /.../ вѣнѣша нанзианзини) → krajevni prislov (горуѣ, долѣ) ali celo predlog (prim. вѣрѣху); metaforični pomenski premiki in nastanku izmest. časovnih (зимиѣ, оутѣрѣ), načinovnih prislovov (доверѣ, горуцѣ) itn.

Funkcija predmeta zaznamuje nepredl. mestnike ob glagolih dotikanja ali dejanja, katerih rezultat (dotik, združitev) je zaznamovan z mestom dotika. Pri predmetni funkciji gre tudi za rezultat premika k abstraktnosti, pri čemer konkretni krajevni pomen oslabi; poleg tega je treba poudariti načeloma nepredl. obliko predmetov ter dejstvo, da so tudi sami glagoli s predponami (ki naj bi skupaj s predlogi etimološko sodili k prislovom) nekako »blokiralni« predlog pri mestniku (Bauer 1963, 272–273; Toporov 1961, 190–193).²⁰ Nadaljnja delitev predmetnega mestnika ustreza Miklošičevi besedotvorni shemi (nepredponski proti predponskim glagolom),²¹ pri čemer pa velja izpostaviti vsaj tri novosti: (a) avtor dosledno navaja primere vzporedne vezave (kritičen tekstološki komentar); (b) predstavljena je zastopanost sklona ob določenem glagolu po stcsl. spomenikih; (c) izpostavljena je relativna stabilnost mestniškega predmeta ob glagolih коснѣти сѧ, прикоснѣти сѧ ter прикасати сѧ (primeri se ponavljajo v razpravah, op. R. G.). Avtor na koncu poudari, da je izguba nepredl. mestnika v predmetni funkciji splošnoslovanski notranjejezikovni proces (vpliv gr. je izjemen), njegova prisotnost v stcsl. in csl. pa posledica konzervativizma knjiž. jezika²² (Bauer 1963, 284–285).

stna imena), prim. сѣтъ ѣ съхранѣнены кости наша сѣмь мѣстѣ Supr 81.3, za katere meni, da so značilni predvsem za vzhodnobolgarske spomenike (Sav, Supr). Sledijo pogostejši »časovni« mestniki (tipa зимиѣ, оутѣрѣ, томиѣ часѣ; v csl. spomenikih malo primerov), ki se besednovrstno že približujejo prislovom, in izmestniški prislovi časa (нѣниѣ, поздѣ, лани), kraja (горуѣ, низюу, вѣноу); manjkajo pa načinovni izmestniški prislovi.

²⁰ Sem bi sodila opomba V. N. Toporova (1961, 190) o »prerazlopreviditvi stare zgradbe коснѣти сѧ при емь, povezane s fiksacijo preverba pri glagolu«; predponskost glagola naj bi vplivala na relativno stabilnost mestniškega predmeta v času. Do kasnejšega iztisnjenja mestnika s položaja predmeta – po J. Bauerju – pride zaradi prevrednotenja dejanja, ki ga izraža glagol; pojavi se sprememba »optike«: pozornost se preusmeri od rezultata dejanja na proces (predmet v mestniku med drugim ne ustreza npr. predstavi usmerjenosti dejanja, ki ji ustreza daj., itn.). O prevrednotenju oz. soobstoju različnih možnosti pomenske interpretacije predmeta pričajo številni primeri vzporedne vezave, njegovo izgubo »podpira« sklonska homonimija (predvsem z daj. in rod. v različnih spolih in številih; Bauer 1963, 273–274). Prav raziskava slednje bi omogočila natančnejše sklepanje o vzrokih za izgubo predmetnega mestnika (op. R. G.).

²¹ J. Bauer meni, da je bil nepredl. mestnik nekoč edina oblika ob mnogih glagolih s predpono при- (glagoli z drugimi priponami, prim. вѣ-, на-, за-, оѣ- itn., so zastopani z dosti nižjim številom primerov), ohranil pa se je predvsem ob glagolih z bolj abstraktnim pomenom (Bauer 1963, 281).

²² V dosedaj obravnavanih razpravah se nahajajo tudi podatki o vplivu grškega jezika na rabo stcsl. nepredl. mestnika, ki je po mnenju večine avtorjev marginalen (prim. Bauer 1963, Toporov 1961) ali kvečjemu negativen (odstranjevanje v korist drugih skladenjskih sredstev). Večina pa priznava, da je izginjanje nepredl. mestnika predvsem

Obravnava mest. oblik v funkciji predmeta – njihovega nastanka (glagoli dotikanja, »mesto dotika« kot predmet; oslabitev pomena krajevnosti, premik k abstraktnosti), obstoja (predponskost glagola »blokira« predložnost; stilistična variacija, konzervativnost stesl. kot zaviralec izgube predmetnega nepredl. mestnika) in izgube (preusmeritev »optike« od rezultata na proces dejanja; izgubo podpira vzporedna vezava, sklonska homonimija) predstavlja temeljno poglobitev vedenj o oblikoskladnji stesl. mestnika.

1.3.2 Spoznanja omenjenih razprav (Bauer 1963, manj Toporov 1961) povzema ta – v strukturno enaki podobi – J. Kurz (1969, 208–209) ter bolgarska *Граматика на старобългарския език* (1993, 463–465). Skromno opombo je nepredl. mestniku (prislovnodoločilna krajevna in časovna ter predmetna raba) namenil R. Večerka (1984, 116–117); podobno velja tudi za S. Damjanovića (2003, 167–168) ter H. Lunta (2001⁷, 147–148). Skromen je tudi G. A. Haburgaev (1974, 381–384), saj obravnava samo dve prislovnodoločilni rabi nepredl. mestnika – krajevno (znane primere spremljajo izmestniški krajevni prislovi) ter časovno (prim. *Исцѣлѣть томъ часѣ* Mt 17 M), predmetna raba pa je popolnoma zastopljena. Še bolj okrnjena je oblikoskladnja sklona v Haburgaev 1986 (244–247).

1.4 Sintaksistično in morfološko izhodišče

Namen obeh izhodišč – gre za teoriji sklona z največjo veljavo v drugi polovici 20. stol. – je sistemska razlaga pomenov/funkcij predvsem nepredl. sklonov (predhodne teorije so pri razlagi rabe sklonov izhajale iz delitev, pri katerih so se funkcijska merila mešala s semantičnimi, slovarskimi itn.).

Sintaksistično izhodišče (po J. Kuryłowiczu in A. W. de Grootu) temelji na domnevi, da so skloni skladenj pomensko razločevalni, zanje pa sta bistvena samo distribucija in funkcija. Skloni nimajo lastnega notranjega pomena: le-ta se v stavku določa z ozirom na glagol. Sklonski pomeni se pri tem premikajo med dvema

slovanski notranjejezikovni proces. Vplivu grščine na sklonsko vezavo in sinonimni rabi sintetične in analitične vezave se je v delu *Synonymous use of synthetical and analytical rection in Old Church Slavonic verbs* iz leta 1964 posvetil A. Sjöberg. Avtor v svoji raziskavi pokrije med drugim 27 glagolov, ki so se v stesl. vezali tudi z nepredl. mestnikom (v analizo vključi 25 najbolj »gotovih«; prim. Sjöberg 1964, 88). Glotometrični rezultati navajajo k sklepanju, da je bil sicer grški vpliv pri omenjenih glagolih največji pri vzpostavljanju analitične vezave, vendar je bilo splošno nagibanje k analitičnosti močnejše, tako da prvega skoraj izniči; po drugi strani naj grški vpliv ne bi zaznamoval sintetične vezave (Sjöberg 1964, 96, 126). Naraščajoča analitična vezava je torej zaznamovala glagole, ki naj bi se vezali z nepredl. mestnikom. Po analizi A. Sjöberga je nepredl. mestnik že v stesl. predstavljal le 48 % vseh možnosti sintetične vezave (močan le pri *прикоснѣти сѧ*) in celo samo 22% vseh dopolnil ob navedenih glagolih (Sjöberg 1964, 126). Avtor sklepa, da je bil nepredl. mestnik v času stesl. že v »regresiji«, vendar pa je bil prvim stesl. prevajalcem še znana kategorija. Močna tendenca k izbiri grškim vzorcem ustreznih skladenjskih zgradb je prve slovanske prevajalce vzpodbudila, da so to sredstvo, ki je bilo v pog. jeziku že arhaično, tudi uporabili (ne v smislu kalka, ampak verjetno stilistične variacije; op. R. G.). Njegova »recesija« je bila zahvaljujoč stesl. normi nekoliko upočasnjena, ni pa mogla biti popolnoma zaustavljena (Sjöberg 1964, 127).

poloma: sintaktičnostjo/slovničnostjo (predvsem im., tož., rod.) in semantičnostjo/konkretnostjo (daj., mest., or.) ter primarnimi in sekundarnimi vlogami (Dular 1982, 49; Blake 1994, 32–34). Stcsl. tožilnik lahko – v skrajnih točkah – opredelimo kot direktni predmet (slovnični sklon) v primarni ter npr. prisl. dol. časa (semantični sklon) v sekundarni vlogi.²³

Po morfologistični teoriji R. Jakobsona²⁴ ima vsak sklon eno splošno pomensko invarianto (*Gesamtbedeutung* – intenzionalni pomen), medtem ko v besedilu nastopajo posebni sklonski pomeni (*Sonderbedeutungen*; ekstenzija sklona), med katerimi je najpomembnejši temeljni (*Hauptbedeutung*). Splošna pomenska invarianta predstavlja »vrednost« sklona, ki izhaja iz njenega položaja v celotnem sklonskem sistemu, tj. iz razmerij do splošnih pomenskih invariant drugih sklonov (*korelativnost*). V tem primeru gre za vzpostavljanje razmerij na paradigmatski osi (zato morfologistično izhodišče), medtem ko opis variant sodi v skladnjo (ravnino besednih zvez). R. Jakobson je razmerja med invariantnimi pomeni sklonov v rus. določil s sestavo binarnih nasprotij pomenskih lastnosti (a) usmerjenosti, (b) obsežnosti, (c) osrednjosti (vsak sklon je glede na lastnost ocenjen pozitivno ali negativno; Dular 1982, 46–49; Blake 1994, 39–42).²⁵

1.4.1 Sintaksistično izhodišče

V sintaksistični teoriji, ki zaznamuje deli K. I. Hodove (Hodova 1963) in – v bolj omejenem okviru – Cz. Bartule (Bartula 1964), so (sinhrono) funkcije stcsl. nepredl. mestnika razvrščene od najbolj »sintaktičnih« predmetnih do najbolj »semantičnih« prislovnodoločilnih. K. I. Hodova (1963, 8–10) tako prenaša Kuryłowiczjev »semio-loški« zakon (delo *Le problème du classement des cas*)²⁶ na sklonsko problematiko: loči med primarno in sekundarno funkcijo sklona v določenem skladijskem položaju, pri čemer sklon s sekundarno funkcijo zaznamujejo posebni pogoji in ožja sfera rabe v odnosu do primarne. Sklonska »многофункциональность« (Hodova 1963) pa se kaže tudi v tem, da se sklon lahko nahaja na dveh različnih ravneh abstrakcije (po A. W. de Grootu) – sklonske oblike v semantičnih pomenih izražajo »konkretno« okoliščinske odnose (isti funkciji lahko ustreza več okoliščinskih pomenov), slovnične

²³ O modificiranih postavkah sintaksistične teorije z ozirom na aplikacijo (na posam. jezike) glej Dular 1982 (50–53). Modifikacije sintaksizma se kažejo v različnem postuliranju sintaktičnih sklonov: nekateri mednje uvrščajo daj. (sklon indir. predmeta) in ergativ (sklon »prehodnega osebka«; Blake 1994, 32).

²⁴ Prim. »Beitrag zur allgemeinen Kasuslehre: Gesamtbedeutungen der russischen Kasus« (zbornik *Travaux du Cercle Linguistique de Prague VI*, 1936) ter »Морфологические наблюдения над славянским склонением (состав русских падежных форм)« (zbornik *American Contributions to the Fourth International Congress of Slavists*, 1958).

²⁵ Jakobsonov model morfologistične teorije je doživel več modifikacij v sklopu opisov sklonskih sistemov posameznih jezikov (prim. Dular 1982, 47–49).

²⁶ Kuryłowiczjev »semio-loški« zakon (po Kuryłowicz 1960) se v interpretaciji K. I. Hodove glasi: »/.../ čim ožja je sfera razprostranjenosti znaka, tem bogatejša je njegova vsebina (pomen); čim širša je sfera rabe, tem revnejša je vsebina.« Znaki z ožjo sfero rabe so podrejeni tistim s širšo (Hodova 1963, 5–6).

sklone pa zaznamuje čista skladijska raba (temelji na vezljivostnih/vezavnostnih zahtevah nadrejenega člena ali na stavčni strukturi v celoti).²⁷

Stosl. nepredl. mestnik je obravnavan med obglagolskimi skloni, ki jih zaznamujeta svobodna ali tesna zveza z glagolom (отношения свободной, тесной связи).²⁸ Skloni v odnosu svobodne zveze z glagolom se nahajajo na bolj perifernih položajih, medtem ko so skloni tesnih zvez na bolj središčnih položajih v odnosu do glagola (Hodova 1963, 46).

Med tesnimi zvezami so izpostavljeni t. i. »prvi« predmeti predmetnih glagolov²⁹ (ki prevladujejo nad prislovnimi primeri) – ob redkih nepredpinskih (prim. *вискѣти, коснѣти сѧ комь, чемь*), ki jim konkurirajo najbrž kasnejši (Bauer 1951) *коснѣти кого въ чѣто* ter daj. (nepredl. in s predlogom *къ*) ob *касати сѧ*, in pogostejših predpinskih *належати, потъкнѣти сѧ, прикоснѣти сѧ, прилежати, присѣдѣти* itn. (z opombami V. N. Toporova o konkurenčnih sredstvih; Hodova 1963, 77–80).

Mestniške oblike se pojavljajo tudi med »bolj oddaljenimi« predmeti preh. glagolov (prvi, premi predmet ima večinoma tož. obliko): s funkcijo predmeta-prejemnika (объект-адресат). Mestnik se nahaja samo ob prehodnih glagolih s predpo *при-* (prim. *приложити тѣлесѧ своему локотѣ единѣ Mt 6.27 M*); čeprav se v razvojni luči kaže kot starejši, je v tej poziciji konkurenca »osnovnemu« daj. (Hodova 1963, 83, 87).³⁰

Ostali mestniški primeri so uvrščeni med sklone v svobodni zvezi z glagoli; leti, kot določujoči členi, so lahko semantično raznovrstni, določevani člen (mestnik)

²⁷ Z razvojnega vidika naj bi skloni – po A. W. de Grootu – imeli najprej semantične, šele kasneje tudi slovnične funkcije, kar predvideva obstoj prehodnega pasu sklonov s funkcijami obeh tipov (Hodova 1963, 23–25).

²⁸ Tesno zvezo zaznamujejo leksikalno različni določevani členi ob lekiskalno opredeljivih določujočih (Hodova 1963, 46). A. M. Peškovskij opredeljuje tesno zvezo tudi s t. i. *сильным управлением* (krepka vezava); pri tem naj bi šlo za »obvezno« zvezo (prim. Peškovskij 1956, 285; Hodova 1963, 47).

²⁹ Gre za slovnične sklone (po J. Kuryłowiczu) ob tistih predmetnih glagolih, ki naj bi za razliko od premih (s predvsem tožilniškim predmetom) lažje nastopali brez predmeta; predmetne glagole pa naj bi po drugi strani določala tudi (predvsem) netožilniška oblika njihovih predmetov (Hodova 1963, 66).

³⁰ Delo Cz. Bartule (Bartula 1964) je problemsko ožje zastavljeno kot razprava K. I. Hodove; avtor namreč obravnava samo zveze glagola s predmetom, ki jih s formalno-slovničnega in pomenskega vidika definira kot »družljivostne« (v širokem smislu atributivne), ki temeljijo na odnosu rekcije (Bartula 1964, 19). V tem delu, ki se približuje sodobnim vezljivostnim teorijam z vzpostavitev t. i. »odnosniškega pomena«, se nahaja nekaj načelnih in revolucionarnih ugotovitev: v poglavju namenjenem stranskim in izjemnim predmetnim konstrukcijam Cz. Bartula sicer navaja, da se mestnik pojavlja ob glagolih *коснѣти сѧ, прикоснѣти сѧ, приложити, прилежати* itn., vendar mu določa v večini primerov kar funkcijo krajevnega prisl. dol. Prehod krajevne funkcije v predmetno vidi samo v primerih tipa *къто естъ коснѣтъ сѧ мѣнѣ L 8.45* ter *хоташте прикоснѣти сѧ емь Mk 3.10 M, Z* (ob podčrtanih glagolih), v katerih naj bi na prehod med predmete vplivala podobnost z zvezami tipa *коснѣти* + tož. (»prvi«, tožilniški predmet naj bi vplival na skladijsko funkcijo/pomen mestnika ob *коснѣти сѧ* – mestnik ne pomeni mesta dotika, temveč predmet, ki ga dotikanje zadeva; Bartula 1964, 97–98).

pa je pomensko zamejen. Tovrstni odnosi povzročajo približevanje sklonskih oblik prislovom³¹ (funkcijsko bi jih lahko uvrstili med prisl. dol.; op. R. G.), ki jih opredeljuje predvsem semantični tip funkcioniranja, marginalna pozicija glede na glagol in dokajšnja formalna svoboda, kar predvideva precej konkurenčnih sredstev (Hodova 1963, 106–107). Nepredl. sklonske oblike se delijo (kar naj bi bilo semantično motivirano?) na samostalnike brez določil in tiste z določili. Avtorica mestnik uvršča med prve; zaznamujeta jih pomen kraja (mestovnost), prim. *вѣнѣвъша на нѣмании* A 283 (ob lastnoimenskih poimenovanjih ter ob občnem *мѣсто*), ter pomen časa tipa *полоуношти же вѣпль выстѣтъ* Mt 25.6 M, *а оутрѣ въ огнь въметомо* Mt 6.30 M (Hodova 1963, 108–110; primeri in komentarji večinoma po Toporov 1961).³² Seveda pa v navedenih funkcijah prevladujejo predložnosklonske oblike samostalnikov, ki imajo natančnejši pomen (kraj: *въ/на* + mest., *при/о* + mest., *ов* + tož.; čas: *въ/на* + mest./tož., *при* + mest. itn.).

Predvsem zaradi izpodrinjanja perifernih (tj. prislovnodoločilnih) nepredl. sklonov s strani predložnosklonskih oblik K. I. Hodova domneva, da so se nepredl. skloni umaknili na središčne pozicije. Pri tem so se posamezni skloni ustalili ob določenih glagolih in postali njihova obvezna določila. Avtorica izpostavi tudi dejstvo (žal brez osvetlitve), da nepredl. mestnik v stsl. ni imel ne primarne skladijske funkcije ne primarnega semantičnega pomena (Hodova 1963, 121–123, 153).

Med dobra spoznanja »sintaksizma« spada ugotovitev K. I. Hodove, da je do izgube mestnika prišlo najprej v semantičnih »pozicijah« (mestnik se je adverbializiral ali pa so ga nadomestile predložnosklonske oblike; op. R. G.).³³ Med pomanjkljivosti te razlage pa lahko štejemo dokaj posplošujočo trditev, da nepredl. mestnik v stsl. ni imel primarne skladijske funkcije niti primarnega semantičnega pomena. Čeprav je mogoče trditev s sinhronega stsl. vidika utemeljena (nepredl. mestnik kot neproduktivna jezikovna kategorija, nadomeščanje z drugimi skloni, razvoj v smeri idiomatizacije), bi bilo vendarle treba omeniti izhodiščno *krajevnost* (semantičnost) in periferno postavitev v sistemu, ki sta omogočali njegovo postopno izgubo. Pretirano se zdi tudi mnenje Cz. Bartule (1964, 97–98), da lahko mestniške oblike ob glagolih tipa *приложити, прилежати, прилѣпити сѧ* itn. opredelimo kot prisl. dol. kraja (ne pa tudi tistih ob *коснѣти сѧ, прикоснѣти сѧ*), saj so glagoli pomensko blizu, mestnik pa kasneje nadomestijo ista jezikovna sredstva – nepredl. rod. in daj., daj. s predlogom *къ* (prim. Bauer 1963, 274).³⁴

³¹ Nepredl. skloni v svobodnih zvezah z glagoli (v funkciji prisl. dol.) so v stsl. arhaizmi. Nekateri so se adverbializirali že pred stsl., drugi pa so bili na poti skladijske idiomatizacije (Hodova 1963, 107).

³² Zanimivo je dejstvo, da avtorica ne uvršča med primere z določili relativno pogostih zvez tipa *сѣмь мѣстѣтъ, томь часѣтъ*, kljub temu da jih gradivo izkazuje (prim. Toporov 1961, 183–186).

³³ Sinhronemu stališču ustrezno je K. I. Hodova izključila iz obravnave že adverbializirane nepredl. mestnike (tipa *долѣ, вѣнѣ, доврѣ* itn.).

³⁴ J. Bauer v zvezi z nepredl. mestnikom v funkciji predmeta meni (tudi ob glagolih tipa *приложити, прилежати, прилѣпити сѧ*): »Характерно, что здесь не происходит замена беспредл. локатива предложным. Это свидетельствует, несомненно, об утрате локативом его местного значения в таких констркциях. Предложный лок.

1.4.2 Morfologično izhodišče

Pri določevanju t. i. morfoloških pomenov sklonov E. V. Češko in I. I. Revzin (predvsem Češko-Revzin 1973, tudi Češko 1967) izhajata iz nasprotij, ki nastopajo v sistemu skladenjsko-semantičnih funkcij³⁵ in temeljijo na diferencialnih semantičnih oznakah, ki naj bi pripadale določenemu sklonskemu morfemu. Gradivo razprave predstavljajo nepredl. skloni, ki vstopajo v osebko-predmetna razmerja (Češko-Revzin 1973, 438–440).³⁶ Razlike v pomenu skladenjsko-semantičnih funkcij se kažejo v sistemu binarnih nasprotij glede na diferencialne oznake (niso enake Jakobsonovim): (a) centralnost – perifernost; (b) pasivnost – aktivnost; (c) usmerjenost od predmeta – k predmetu.

V odnosu do določene skladenjsko-semantične funkcije so opredeljeni pari korelativnih sklonov (en sklon v odnosu do funkcije zaznamovan, drugi nezaznamovan). Korelacija se vzpostavi na naslednji način: (1) skladenjsko-semantična funkcija je za določen sklon glavna, če se le-ta nahaja v »позиции максимального синтагматического противопоставления«, tj. so pri istem glagolu prisotni vsi drugi (t. i. korelativni) skloni (OD je glavna funkcija im., PO or., PD tož., PS daj., PNP rod.); (2) glavne funkcije sklonov tvorijo v določenih kontekstih nasprotja tudi znotraj korelacij: glavna funkcija zaznamovanega sklona je korelativna; glavna funkcija nezaznamovanega sklona je nasprotna specifični funkciji istega sklona (ki je enaka glavni funkciji zaznamovanega sklona); specifična funkcija je tudi kombinatorna funkcija nezaznamovanega sklona (prim. op. 36).

Za določitev skladenjskega in morfološkega pomena nepredl. mest. je odločilnega pomena naslednja korelacija (prim. Češko-Revzin 1973, 444–445):

rod. PSO	daj.	{	PSO
			PS. ³⁷

встречается в единичных примерах, в которых его, однако, приходится считать не дополнением /.../, а обстоятельством места» (Bauer 1963, 274).

³⁵ Določanje skladenjsko-semantične funkcije sklona (pomen skladenjske ravnine) izhaja iz sklonske oblike (funktorja), ki določa tip zveze med besedo (termom) in glagolom (predikatom); morfološki pomen pa predstavlja takšen konstrukt, iz katerega bi bilo mogoče izpeljati vse osnovne značilnosti funkcioniranja sklonov v jeziku (predvsem sistem skladenjsko-semantičnih funkcij; Češko-Revzin 1973, 437–438). V tem se njun koncept loči od Jakobsonovih morfologičnih predpostavk (prim. tudi Dular 1982, 52).

³⁶ Avtorja na podlagi osnovnih sotvarnih rab izločita 8 podskupin skladenjsko-semantičnih funkcij stesl. sklonov: (1) osebek aktivnega dejanja (OD) [im., or.]; (2) osebek sprejemanja in odnosa (OSO) [daj., im., or.]; (3) orodniški predmet (PO) [or.]; (4) predmet dejanja (PD) [tož., im., or., daj.]; (5) predmet sprejemanja in odnosa (PSO) [rod., tož., daj., mest., im., or.]; (6) sprejemajoči predmet (PS) [daj.]; (7) predmet, ki ga dejanje ne prizadene popolnoma (PNP) [rod., tož., mest.]; (8) razlagalni predmet (PR) [mest., daj.] (Češko-Revzin 1973, 441).

³⁷ Korelacijo potrjujejo diagnostični konteksti oz. besedila, v katerih se (a) korelativna sklon v nasprotnih funkcijah nahajata pri istem glagolu (prim. и закрывающа обнаженне да яеноу /PS = glavna funkcija daj./ не вждеть видеть голъ пръски /PSO = glavna funkcija rod. ali korelativna funkcija/ Supr. 187.8-9); (b) daj. nahaja v kombinatorni funk-

V navedeni korelaciji prihaja do nasprotja v odnosu do dveh oznak – centralnosti in usmerjenosti. Avtorja razlagata to motnjo z neobstojem korelacij *daj.* in *rod. z mest.*, ki kot nepredl. sklon v stesl. ne velja za polnopravni člen sklonskega sistema (prim. Češko 1967, 49). Sistem korelacij bi torej zapolnil nepredl. mest., katerega glavna funkcija bi bila PR. V Supr se nahajata dva primera, v katerih je PR izražen s sinkretistično obliko *mest./daj.*, npr. *и се джѣвъ въпниетъ доврѣтъ старч-и съвѣдѣтельствѣѡ* Supr 300.28, ki jo avtorja opredelita kot mest. Pri tem se sklicujeta na interpretaciji A. D. Grigoreve in V. N. Toporova³⁸ ter na lastno mnenje, da je glavna funkcija *daj.* ob *съвѣдѣтельствовати* PS (npr. *съвѣдѣтельствовуетъ ли павъль глагола* Supr. 347.8), ne pa PR. Ponazoritev korelacije, v kateri je mestnik opredeljen kot sklon, zaznamovan v odnosu do oznake usmerjenost od predmeta, medtem ko je *daj.* nezaznamovan:

mest. PR	<i>daj.</i>	{	PR
			PS.

Za ureditev korelacije *mest.* – *rod.* v odnosu do oznak centralnost – perifernost E. V. Češko in I. I. Revzin nimata ohranjenih primerov; ohranjeni so samo primeri *rod.* in *mest.* s predlogom *о*, prim. *не воиши ли съ мене* (PSO) *о семѣ* (PR) Supr. 139.5. Na njihovi osnovi in na osnovi nekaj drugih podatkov³⁹ pa avtorja zaključita, da je *mest.* v omenjeni korelaciji nezaznamovan v odnosu do centralnosti.

Skladenjsko-semantične funkcije, ki opredeljujejo mestnik, so perifernost, pasivnost in usmerjenost od predmeta (prim. Češko-Revzin 1973, 449).

Oznako posameznega sklona pa se lahko opredeli tudi s pomočjo ternarnih nasprotij glavnih skladijskih funkcij sklonov (ki vstopajo v določeno nasprotje) – v primeru nepredl. mestnika v kontekstu perifernih sklonov (Češko-Revzin 1973, 451,

ciji (razvidna iz naslednjega konteksta): *аште ти /PSO/ послѣдетъ* Mt 18.15 Sav; *не вси разумѣете слову /PSO/* Mt 19.11 Sav (Češko-Revzin 1973, 446).

³⁸ Omenjena avtorja naj bi potrejevala obstoj *mest.* v funkciji PR in PSO v str. in csl. spomenikih, s tem ko navajata primere nepredl. *mest.* ob glagolih govorenja (*глаголати, изложити, повѣдати, въпниати*) ter sprejemanja in odnosa (*въсхотѣти, вѣдати, поманѡти, пештиса*). Na drugi strani pa naj bi stesl. spomeniki ohranjali razvojno stanje, ko je mesto nepredl. mestnika v funkciji PR in PSO zasedel *mest.* s predlogom *о* (Češko-Revzin 1973, 448–449; prim. Češko 1967, 61–63). Kljub temu pa je treba reči, da se V. N. Toporov nekoliko ograjuje od tega (veliko število str. primerov med drugim razlaga ali z izpustom predloga *о* ali kot *rod.*), ko pravi: »Таким образом, для древнерусского языка не находим ни одного достоверного примера б/пр. лок. при глаголах этой подгруппы. Разумеется, это не означает невозможности б/пр. лок. в подобных конструкциях в более ранние периоды. Вероятно, и круг глаголов, определявших употребление б/пр. лок., некогда был шире« (Toporov 1961, 29).

³⁹ Sicer pa obstajajo primeri nepredl. *mest.* v funkciji PSO, npr. *приведе же ѣ въ господѣ и прилежаше емь* L 10.34 Sav. Prav tako obstajajo primeri nepredl. *mest.* v funkciji PNP ob glagolih, ki pomenijo dotik, združitev, kontakt, npr. *коснѣ съ емь ꙗ* Mt 8.3 Sav, medtem ko ga ob glagolih premikanja ni. Nepredl. mestnik avtorja zato ne opredelujeta kot sklon, ki bi izražal smer, usmerjenost (Češko-Revzin 1973, 449).

454). Funkcijo or. kot PO zaznamuje »usmerjenost od predmeta«, funkcijo daj. kot PS »usmerjenost k predmetu« (prim. *помаиъвъ же ииъ ржкож* Supr. 33.20), medtem ko ima funkcija PR (izhodiščno je pripadala nepredl. mestniku, v stesl. pa o + mest.) vmesni položaj med perifernimi skloni in jo zaznamuje »usmerjenost k predmetu in od predmeta« (mest. je na nek način nevtralen po usmerjenosti). To nevtralnost avtorja vidita tudi v tem, da lahko nepredl. mest. pomeni (a) usmerjenost k točki (*животъ мой даѣ приелижи сѣ* SinPs 87), (b) pridružitev nečemu (*привѣзаша стааго джвѣ соуѣ* Supr 18.10), (c) primerjavo (*приподобѣтъ сѣ црѣкѣѣни крѣмьеници дѣѣтъ* Supr 384.13-14), (č) nepopolni obseg dejanja (*прикоснѣ сѣ веригах* Supr 182.6).⁴⁰

Binarni sistem temelji na sopostavitvi glavnih in kombinatornih funkcij sklonov, ternarni pa na sopostavitvi glavnih skladenjsko-semantičnih funkcij; skloni se tako delijo na centralne (im. [OD], rod. [PSO], tož. [PD]) in periferne (daj. [PS], mest. [PR], or. [PO]). V vsaki skupini so glavne funkcije sklonov sopostavljene glede na oznako usmerjenosti.⁴¹ Rod. in mest. sta vsak nosilca obeh oznak (k/od), kar omogoča, da lahko nastopata kot izhodišče informacije, ki je usmerjena k osebk, ali kot predmet, ki se ga dejanje le dotika ali samo deloma prizadeva; nevtralnost glede na oznako usmerjenosti pa sklonoma dovoljuje tudi to, da izražata položaj stika, kontakta (glagoli s predpono *при-*), da rod. označuje mejo dejanja (*а*), mest. pa kraj dejanja (Češko-Revzin 1973, 455–456).

Morfologistična obravnava sklonske oblikoskladnje je s svojimi diferencialnimi semantičnimi oznakami, binarnimi in ternarnimi nasprotji, korelativnostjo itn. omogočila usklajen sistemski in strukturalni opis pomena sklonov (očitani preseženosti navkljub). Kljub temu pa se zdijo problematični naslednji elementi: spreminjanje diferencialnih oznak za opis sklonskih sistemov pos. jezikov; eksplicitno ločevanje morfološkega (abstraktnega) od skladenjskega (kontekstualnega) sklonskega pomena; nepoštevanje predl. sklonov (pomenskih, funkcijskih modifikacij) in sklonov v prislovnodoločilnih funkcijah (prim. Dular 1982, 48; Blake 1994, 41–42).

Z ozirom na stesl. nepredl. mestnik sta deloma novi ugotovitvi, da je v stesl. nepredl. mestnik izginjajoča kategorija in kot takšen predstavlja nepolnopravni člen sklonskega sistema; označen je kot periferen, pasiven, usmerjen od predmeta (v ternarnem nasprotju perifernih sklonov pa nevtralen po usmerjenosti).⁴² Manj jasna je opredelitev mestnika kot razlagalnega predmeta (ob glagolih govorjenja, sprejemanja/odnosa), saj se s to funkcijo v stesl. pojavlja le mest. s predlogom *о* (prav tako se ni mogoče zanašati na navedbe V. N. Toporova in A. D. Grigoreve v zvezi s str. in csl. gradivom), medtem ko je jasen mestnik ob glagolih dotikanja, pridružitve itn.

⁴⁰ Predvsem v zadnjem primeru vidita avtorja ujemanje z rod.; oba skloni naj bi bila namreč nevtralna po usmerjenosti. Mestnikovo nevtralnost po usmerjenosti v sistemu perifernih sklonov or. – mest. – daj. avtorja podpreta tudi primerjalnozgodovinsko (z ide. gradivom; Češko-Revzin 1973, 454–455).

⁴¹ Tudi v pomenu, kot ga ima v Jakobsonovem sistemu, tj. »usmerjenost k predmetu« kot signalizacija o predmetnem pomenu in »usmerjenost od osebk« kot signalizacija o izhodišču dejanja (Češko-Revzin 1973, 455–456).

⁴² Vsaj z vidika vzporedne vezave (tj. nepredl. rod. in daj.) sta ustrezno vzpostavljeni tudi binarni nasprotji mest. – daj. (z ozirom na oznako usmerjenosti), mest. – rod. (z ozirom na oznako centralnosti; op. R. G.).

Prav ta raba je pri E. V. Češko in I. I. Revzinu zapostavljena. Za oblikoskladnjo stesl. nepredl. mestnika je »škodljiva« tudi omejitev obravnave na osebkovo-predmetna razmerja, saj ostanejo izven obravnave prislovnodoločilne rabe stesl. nepredl. mestnika, ki potrjujejo njegovo *krajevnost*.

1.5 Vezljivostno izhodišče

V žarišču vezljivostnega skladenjskega opisa se nahaja zmožnost določene besede (predvsem glagolov, tudi pridevnikov in samostalnikov), da veže nase napovedljivo število vezljivostnih položajev. Pomenska usmerjenost glagola napoveduje (ne)obvezna skladenjska mesta (skladenjsko izražene udeležence), ki so zasedena s t. i. določili v predvideni slovnični obliki (določeni z vezavo, primikom, ujemanjem). Družljivost označuje prosta skladenjska mesta, ki so zasedena s t. i. dopolnili (sklonske, predložnoskanske oblike, prislovi itn.; Žele 2001, 13–19; Križaj-Ortar 1990). Sklonsko obliko lahko v grobem razumemo kot besedilno realizacijo določenega udeleženca (ali okoliščine), ki zaseda obvezno, neobvezno (vezljivost) ali prosto (družljivost) skladenjsko mesto.

R. Večerka (1993) problemsko izhaja iz pomensko-funkcijskih kategorij (predmeta, prisl. dol. itn.): mestnik je le ena prvina v obravnavi oblikovnih (površinskih) realizacij skladenjskih funkcij. Tovrsten premik je omogočila predvsem naslonitev na češko vezljivostno tradicijo (t. i. *dvourovinná valenční syntax*), ki postavlja v izhodišče skladenjskih obravnjav pomensko podstavo povedi in funkcijsko (oblikovno) realizacijo njenih udeležencev, okoliščin. Obravnava torej sloni na glagolskih vezljivostnih določitvah. Na eni strani glagol določa predmet – vezavno določilo, prisl. dol. pa je s formalno-skladenjskega vidika nevezavno dopolnilo glagola. Predmet se nahaja v abstraktnjšem skladenjskem razmerju do glagola, prisl. dol. ga semantično konkretno dopolnjuje. Ker pa lahko »čiste« skladenjske funkcije spremljajo posamezni semantični odtenki, moramo računati na prehodne tipe med kategorijama (Večerka 1993, 244).

Mestniške predmete R. Večerka uvrsti v kategorijo »*das erste Objekt*«, in sicer k bolj »semantičnim« predmetom (z dodatnimi semantičnimi lastnostmi; Večerka 1993, 259, 270–273):⁴³ zaznamuje jih »*Noch-Nicht-Betroffenheit*« (*še ne prizadetost*) ob glagolih dotikanja, privezovanja, udeležbe itn. tipa (при-) коснѣти сѧ, причестити сѧ, прилѣпнѣти сѧ, належати, напасти, опрѣти сѧ. Gre za že omenjene glagole, vendar pa je tokrat v ospredju njihova pomenska (ne besedotvorna) stran, kar je zaradi vezljivostne obravnave razumljivo. Mestniškemu predmetu, ki ga zaznamuje pomen *krajevnosti* (*bližine*), med nepredl. skloni konkurirata rod. z izvorno partitivnostjo in daj. kot (etimološko) sklon smeri, cilja⁴⁴ (Večerka 1993, 270–271).

Prisl. dol. okoliščinsko dopolnjujejo glagol (prek povedka tudi ves stavek).

⁴³ Mestnik kot t. i. konkretni/prislovni (lokalni) sklon v zgodovini jezikoslovja (Večerka 1993, 313).

⁴⁴ Čeprav gre pri navedenih sklonskih oblikah ob povratnih glagolih (med zgoraj omenjenimi) za t. i. »prve« predmete, pa njihova nepovratna oblika odpira mesto tožilniškemu predmetu, kar priča o tem, da so dejansko »šibko vezavni« in izvorno na drugem mestu (za predmetom v tož.; Večerka 1993, 273).

Njihova izrazna sredstva so predvsem prislovi, ki se jim pridružujejo t. i. funkcionalni prislovi – (ne)predložnosklonske oblike, ki so semantično, funkcijsko blizu prislovom in katerih sklon ni vezavno določen. Za diahrono problematiko nepredl. mestnika avtor koristno opozarja, da prislovi lahko izhajajo iz funkcionalnih prislovov oz. prislovnodoločilnih rab drugih izraznih sredstev (s kriteriji adverbializacije prim. Večerka 1993, 278–280).

Nepredl. mestnik je obravnavan med prisl. dol. kraja in časa. Kot t. i. inkluzivna prisl. dol. kraja so navedeni mestniki tipa *яко сътъ съхранены кости наша селя мѣстѣ*, ki so bili že v stsl. izumirajoča kategorija (Večerka 1993, 285–286). Izvorno mestniških prislovov tipa *долѣ, низоу, врѣхоу, задн* (celo predložni *навѣсоцѣ*) itn. avtor ne določa po izvorni sklonski pripadnosti, ampak jih uvrsti med prislove (med t. i. ekskluzivnimi prisl. dol. kraja le izmestniška prislova *вѣнѣ, кролиѣ*). Tudi med časovna prisl. dol. R. Večerka uvršča, ob prislovih (izvorno mestniška *нѣнѣ, оутрѣѣ*), nepredl. mestnike tipa *полоуношти въстахъ исповѣдати съа тебѣ* Sin (v stsl. in najstarejših slov. besedilih arhaizem, v modernih slov. jezikih pa adverbializirane oblike; Večerka 1993, 292–293).⁴⁵

Sinhrona obravnava skladenjskih funkcij ne dovoljuje avtorju uvrščati med mestniške oblike v funkciji prisl. dol. izmestniških prislovov, saj bi šlo za anahronizem (enako velja za prisl. dol. načina, prim. Večerka 1993, 295–296). Tudi sicer avtor diahrona pojasnila dosledno ločuje od obravnave sinhronih pojavov. Z vidika sklonske oblikoskladnje je takšna obravnava mestniških realizacij udeležencev/okolščin problematična v tem, da nekoliko zabriše leksikalizacijske poteke in povezavo med predmeti, prislovnimi določili, prislovi (celo predlogi, vezniki), kar ima svojo diahrono vrednost. R. Večerka podaja v grobem podobne opredelitve stsl. nepredl. mestnika kot J. Bauer, kar je zaradi delne prekrivnosti vezljivostnih in stavčnočlen-skih opredelitev pričakovano. Poudarjena sinhronija mu tako ne omogoča opozoriti na vse izmestniške jezikovne elemente (in problematizirati njihovega nastanka), vzpostavi pa lahko vezljivostno obravnavo, ki se kaže npr. v poudarjanju pomenske plati glagolov, ki odpirajo mesto mestniškemu predmetu.

2 Sklep

Analiza slovnčnih opisov oblikoskladnje stsl. nepredložnega mestnika je pokazala, da se je jezikoslovna razlaga skladenjskih rab tega sklona premikala od sintagmatsko-semantične členitve pri J. Dobrovskem idr. preko hierarhične semantično-sintagmatske preureditve pri F. Miklošiču, J. Lošu (tudi A. Meilletu, A. Vaillant) k uveljavitvi funkcijske in semantične klasifikacije pri J. Bauerju, V. N. Toporovu. Upoštevanje skladenjskih razprav J. Kuryłowicza, A. W. de Groota, R. Jakobsona

⁴⁵ Pri načinovnih prislovih govori o oblikah tipa *доврѣ* kot o izpridevniških (Večerka 1993, 296). Tudi domnevno mestniški »funkcionalni« predikativi (povedkovniki) tipa *родѣ, трѣвѣ, лѣдѣ* so obravnavani v zanje predvidenem razdelku, tj. *Funktionale »Prädikativa« als Prädikat*; avtor jih razume kot ».../ Bildungen auf -ѣ« (prim. Večerka 1993, 128–129).

je v šestdesetih letih 20. stol. omogočilo analizo stcsl. nepredl. mestnika z vidika sintaktičnosti oz. semantičnosti, ki upošteva tudi vezljivostno moč prvine (navadno glagola), ki zahteva, dopušča nepredl. mestnik (K. I. Hodova, Cz. Bartula), in njegovo morfoložistično obravnavo s pomočjo diferencialnih semantičnih oznak (centralnost/perifernost, pasivnost/aktivnost, usmerjenost od predmeta oz. k predmetu), pri čemer se lahko stcsl. mestniški predmet opredeli kot razlagalni (njegova glavna skladenjsko-semantična funkcija; E. V. Češko, I. I. Revzin). Končno točko obravnav predstavlja teorija vezljivosti (R. Večerka), ki postavlja v izhodišče pomensko podstavo povedi; stcsl. nepredl. mestnik postane v določeni skladenjski funkciji le oblikovna realizacija ene od prvih podstave (udeleženec, okoliščina).

V problemski členitvi slovnčnih opisov stcsl. nepredl. mestnika je treba poudariti dokajšnjo uravnoteženost pri izpostavljanju adverbialne – adverbialne, prislovnodoločilne – predmetne, semantične (konkretne) – sintaktične (abstraktne), družljive – vezljive vloge nepredl. mestnika v stcsl. skladnji (pri tem so skladenjske vloge, čeprav znotraj različnih teoretičnih modelov, uravnane). V vseh pristopih sta poudarjeni periferne postavitev mestnika v stcsl. sklonskem sistemu in njegova izhodiščna konkretnost (krajevnost), ki zaznamujeta vse njegove skladenjske vloge/funkcije (do določene mere celo predmetno) in sta predstavljali izhodišče za leksikalizacijsko-gramatikalizacijske razvoje v smeri prislovov, predlogov, celo veznikov ali nadomeščanje s strani drugih sredstev (predmetni nepredl. mestnik nadomeščata rod. in daj. itn.; Večerka 1993, 271).

Z vidika celostne obravnave oblikoskladnje stcsl. nepredl. mestnika predstavlja pomanjkljivost predvsem sintagmatskega, deloma pa tudi semantičnega opisa (prim. 1.1 in 1.2) premo jasno ločevanje stcsl. adverbialnih/adverbialnih mestnikov od že adverbializiranih mestniških oblik, saj se na ta način vzpostavlja anahronistično stanje (prim. načinovne prislove tipa *доѣѣ*).⁴⁶ O obratni situaciji, tj. o prešibkem upoštevanju diahrone problematike, lahko govorimo v pretežno sinhronih sintaksističnem in vezljivostnem pristopu (prim. 1.4.1 in 1.5). Prav besednovrstni prehodi nepredl. mestnikov (ob velikem številu konkurenčnih skladenjskih sredstev) ponazarjajo njihovo periferno postavitev v stcsl. sklonskem sistemu in semantičnost (kar bi skupaj z ilustrativnimi primeri sodilo v diahrono opombo). Sintaksistično in vezljivostno izhodišče členitve rab stcsl. nepredl. mestnika sta se izkazali kot manj primerni tudi zato, ker oblikoskladnja stcsl. nepredl. mestnika ne predstavlja zaključenega problemskega poglavja, temveč je mestnik le realizacija neke sintaktične/semantične funkcije (sintaksizem) ali udeleženca/okoliščine (vezljivost). Kot problematičen se kaže tudi morfoložistični pristop, ki se je kljub nekaterim zanimivim spoznanjem (prim. 1.4.2) izognil prislovnodoločilnim rabam mestnika, hkrati pa ni osvetlil niti njegove osrednje predmetne vloge ob glagolih tipa *прилежати, прилежити сѧ, коснѣти сѧ*,

⁴⁶ Vključevanje izmestniških prislovov, povedkovnikov, predlogov itn. v poglavja namenjena oblikoskladnji stcsl. nepredložnega mestnika je razumljivo. Opisi stcsl. sklonskega sistema predstavljajo običajno del diahrone (primerjalnoslovanske) skladnje, ki se ukvarja tudi z leksikalizacijskimi in gramatikalizacijskimi spremembami sklonskih oblik. Kot pomanjkljivo pa lahko opredelimo nejasno ločevanje diahrone problematike od sinhronne.

прикоснѣти сѧ (problematična je opredelitev stcsl. mestnika kot razlagalnega predmeta ob glagolih govorjenja, sprejemanja tipa съвѣдѣтельствовати – sploh glede na to, da stcsl. v tej vlogi izkazuje mest. z ѿ).

Najprimernejši opis oblikoskladnje stcsl. nepredl. mestnika je omogočil pristop J. Bauerja (funkcijsko in semantično izhodišče): avtor je natančno opredelil vse sinhrono stavčnočlenske funkcije mestnika (s pomenskimi lastnostmi), upošteval je diahrono problematiko (leksikalizacijske spremembe, pomenske premike v zvezi z izhodiščno mestniškimi oblikami, naraščanje funkcijske abstraktnosti pri predmetih), na podlagi natančnih tekstoloških razčlemb je določil stabilnost mestniških predmetov ob glagolih, konkurenčna sredstva (vzporedna vezava), stopnjo gr. vpliva itn. J. Bauer je s pomočjo navedenih dejstev lahko objektivno ocenil, da je bila izguba slovanskega nepredl. mestnika notranjejezikovni proces, stcsl. stanje (tj. njegova prisotnost) pa posledica konzervativizma knjižne norme (stcsl. nepredl. mestnik je bil v večini funkcij arhaizem; prim. Bauer 1963, 264, 284–285).

3 Dodatek

3.1 S pomočjo analiziranih skladenjskih opisov in z upoštevanjem diahronega razvoja (torej tudi gramatikalizacijskih in leksikalizacijskih sprememb)⁴⁷ v slovničnih opisih skladenjske problematike stcsl. nepredl. mestnika je mogoče navesti naslednje skladenjske funkcije nepredl. mestnika v stcsl.: (a) prislovno določilo kraja (съконьчѧ стѣши нисѣ . оуѣсоровѣ своиѧ иѧмоу въси Supr 47.12–14; тако сжѣтъ съхранѣны кости наша сѧмь мѣстѣк Supr 81.3–4); (b) prislovno določilo časa (молите же сѧ да не вѣдѣтъ вѣство ваше зимѣ Mt 24.20 M, A, Z; и исцѣлѣ отрокѣ томѣ часѣк Mt 17.18 M, A); (c) predmet (и простѣръ рѣжж . коснѣ сѧ емь тѣ Mt 8.3 Sav; кто прикоснѣ сѧ ризахѣ монахѣ Mk 5.30 M, A, Sav).

Že s stališča skladenjskih funkcij lahko opazujemo pomenski razvoj: tako prehod od prisl. dol. kraja do prisl. dol. časa zaznamuje premik v smeri pojmovne abstraktnosti (dimenzija prostor → dimenzija čas), prehod od prisl. dol. kraja do predmeta pa premik v smeri funkcijske abstraktnosti, ki lahko pripelje celo do izgube izhodiščne »konkretnosti«⁴⁸ mestnika (prim. зазьрѣти г[лаго]лѣ L 20.26 M, Z).

3.2 Na koncu naj vsaj opozorim še na tiste stcsl. oblike, v katerih naj bi se »skri-val«⁴⁹ izhodiščni nepredl. mestnik; prevladujoča semantičnost (»lokalnost«) mestnika je namreč že sama po sebi omogočala besednovrstni prehod imenske/zaimenske sklonske oblike med prislove in naprej med predloge, veznike (prim. Večerka 1993,

⁴⁷ Še posebej pri slednjih je treba upoštevati zmožnost jezikoslovne teorije, da čim bolj natančno formalizira tovrstne jezikovne spremembe, kar predvideva tudi določen razvoj jezikoslovne znanosti. V analiziranih razpravah lahko zasledimo poskuse tovrstne formalizacije že pri F. Miklošiču (*Syntax*), ki mu sledijo relativno poenostavljene besednovrstne členitve gradiva. Dokaj enostavno, hkrati pa dovolj nazorno razlago tovrstnih sprememb navaja R. Večerka (prim. Večerka 1993, 279–280).

279–280).⁴⁸ Izjemno razvojno gibljivost nepredl. mestnikov (kot prvin jezikovnega sistema) lahko torej vidimo tudi v tem, da jih najdemo med krajevnimi prislovi (ґоґѣ, врьхоу) in časovnimi prislovi (лани, поздѣ),⁴⁹ ki že kažejo na naraščanje pojmovne abstraktnosti glede na prve. Na še večjo pojmovno abstraktnost verjetno opozarjajo načinovni prislovi tipa доврѣ, чистѣ (pomensko izhodišče ‘v dobrem’), ki jih J. Bauer (1963, 272) razlaga kot leksikalizirane pridevniške mest. ed.⁵⁰ in dopustni поѣѣ ‘vsaj’,⁵¹ ki ga nekateri sicer obravnavajo kot leksikalizirani mest. ed. (Vondrák 1928, Bauer 1963), čeprav se njegova etimologija (upoštevajoč tudi oblikovni razvoj) kaže kot nejasna (prim. ESJS 11, 681; Jelitte 1961, 136). Dodatno izgubo konkretnega okoliščinskega pomena in izpostavitvev samo določenih pomenskih sestavin (aktualne trenutne stanjskosti) na pomenski ravnini, na skladenjski pa premik v povedkovo vlogo (v vlogo pomensko- in strukturoskladenjskega določila povedka; prim. Žele 2003, 3–5) predstavljajo povedkovniki ґоґѣ, льсѣ, трѣѣѣ (med pomenskimi sestavinami, ki jih zaznamujejo, je treba izpostaviti predvsem hotenjsko/gotovostno naklonskost); ni pa povsem nesporna njihova izhodiščna mestniškost.⁵² Višjo stopnjo v procesu gramatikalizacije predstavljajo drugotni predlogi tipa кроѣѣ, междоу, срѣдѣ (vsi izhodiščno mestniški, prislovni), ki skoraj popolnoma izgubijo svoj okoliščinski pomen na račun uveljavitve slovničnorazmernega kategorialnega pomena (prim. Vidovič Muha 2000, 37).⁵³ Besednovrstni prehod je seveda motiviran tudi skladenj-

⁴⁸ Opis diahronnega razvoja, ki pripelje do novega besednovrstnega statusa določene oblike, je gotovo kompleksen, saj mora upoštevati pomenske, oblikoslovne, besedotvorne in skladenjske itn. spremembe (z njihovo formalizacijo se ukvarja teorija gramatikalizacije in leksikalizacije; prim. Hopper-Traugott 1994). Na tem mestu ne podajam opisa tovrstnih sprememb, temveč samo vpogled v problematiko, zato je prikaz zgolj informativnega (nekoliko posplošitvenega) značaja (op. R. G.).

⁴⁹ Stesl. лани se etimološko razlaga celo z ide. **ol-nei*, kar naj bi bil mest. k **ol-no-s* (sorodno stlat. *ollus* ‘oni’; ESJS 7, 402; podobno Snój 2003, 344), medtem ko se поздѣ kaže kot analogična oblika po drugih prisl. na -ě tipa нѣнѣ, послѣ, кроѣѣ itn. (k psl. **pozďь* prim. ESJS 11, 693–694). Na kompleksnost domnevnih izvornih nepredl. mestnikov opozarjata tudi prislova нѣнѣ, оутрѣ (slednjega nekateri prištevajo še k samostalnikom, tj. v paradigmo vključenim oblikam) itn.

⁵⁰ R. Večerka (1993, 280) postavlja pod vprašaj razlage oblik izprid. prislovov tipa ґоґѣѣѣ, славьнѣ, чистѣ, ko navaja vse domneve: izvorno mest. ed. (pridevnikov), im. mn. sr. spola oz. or. ed. o-osnov (slednja z vprašajem). Ali lahko pri »das ziemlich produktive -ě« domnevamo, da gre že za besedotvorno obrazilo?

⁵¹ Razliko med krajevnimi in časovnimi ter načinovnimi (in dopustnimi) prislovi lahko vidimo v tem, da prvi sodijo med t. i. propozicijske sestavine povedi (izražajo zunanje okoliščine glagolskega dejanja), medtem ko se drugi pojavljajo kot modifikatoriji glagolskega dejanja (izražajo njegovo notranjo lastnost; prim. Vidovič Muha 2000, 36–37).

⁵² Če bi za stesl. ґоґѣ ‘primereno, vseh’ še veljalo, da gre za izhodiščno mest. sg. > ed. samostalnika **godь* ‘primeren, določen čas’ (Jelitte 1961, Bauer 1963, Večerka 1993), pa se stesl. льсѣ ‘možno, lahko’ razlaga kot leksikalizirani mest. pridevnika **lbgь* (ESJS 8, 447), kot daj. ed. ž. a-osnove **lbgа* (Jelitte 1961, 44) oz. kot po poprislovljenih oblikah ґоґѣ in трѣѣѣ nastal prislov (Večerka 1993, 279; Bauer 1963, 272). Tudi stesl. трѣѣѣ ‘treba’ se razlaga bodisi kot mest. ed. ž. a-osnove *trěba* < psl. **terba* ‘potreba’ (Snój 2003, 779) bodisi kot njen daj. ed. (Jelitte 1961, 46; Bauer 1963, 272; Večerka 1993, 279).

⁵³ O razliki med slov. prvotnimi in drugotnimi predlogi ter, pri slednjih, o še ohranjeni »no-

sko: gre za namreč prehod od t. i. propozicijskih prisl. dol. (v primeru krajevnih prisl. dol. gre za besede, ki izražajo zunanje okoliščine glagolskega dejanja) k tistim slovničnopomenskim leksemom, ki izražajo podredna sintagmatska razmerja (pri čemer je funkcija podrednosti vezana še na končnico). Tovrstni skladenjski prehod zaznamuje tudi nastanek veznikov – med izvorno mestniške naj bi spadal dopustni цѣк 'čeprav, kljub temu da'.⁵⁴ Za ključno razliko med predlogi in vezniki velja, da slednji lahko izražajo tako podredna kot priredna sintagmatska razmerja (celo med stavčnimi zgradbami; prim. Vidovič Muha 2000, 29, 38). Veznik цѣк zaznamuje tudi večja pojmovna abstraktnost glede na drugotne izmestniške predloge; razloge zanjo pa lahko iščemo v njegovem izhodiščnem načinovnem pomenu (izhodiščno torej modifikacijski prisl. /prim. Vidovič Muha 2000, 36-37/, kar ustreza etimološki razlagi /prim. SP II, 66/).

Viri in literatura

- Bartula, Czesław, 1964, *Związki czasownika z dopełnieniem w najstarszych zabytkach języka staro-cerkiewno-słowanskiego*, Kraków.
- Bauer, Jaroslav, 1951, *Bezpředložkový lokál v staroslov. evangeliích*, *Slavia* 20, 40–56.
- Bauer, Jaroslav, 1963, *Беспредложный локатив в старославянском языке, Исследования по синтаксису старославянского языка*, Praha, 263–285.
- Blake, Barry J., 1994, *Case*, Cambridge.
- Češko, E. V., 1967, *Система падежей древнеболгарского языка*, *Вопросы языкознания* 2, 49–63.
- Češko, E. V., Revzin, I. I., 1973, *Соотношение морфологического и синтаксического уровней в категории падежа (падежи старославянского языка)*, *Славянское языкознание*, 435–457.
- Damjanović, Stjepan, 2003, *Staroslavenski jezik*, Zagreb.
- Dobrovský, Josef, 1822, *Institutiones linguae slavicae dialecti veteris*, Vindobonae.
- Dular, Janez, 1982, *Priglagolska vezava v slovenskem knjižnem jeziku (20. stoletja)*, *Doktorska disertacija*, Ljubljana.
- ESČ – Karlik, Petr idr., 2002, *Encyklopedický slovník češtiny*, Praha.

tranji« denotativnosti razpravlja tudi F. Miklošič. Za drugotne predloge (*unechte prae-positionen*) pravi, da imajo poleg formalne (slovične), tudi neko konkretnjšo funkcijo (prim. нѣкъмо); njihova pozni nastanek in »konkretnost« (pomenska bližina s podstavno besedo) pa omejujeta njihovo rabo (proti večpomenskim prvotnim predlogom; *Syntax*, 196). V mislih ima verjetno konkretna prostorsko-časovna razmerja med prvinami predmetnosti (op. R. G.).

⁵⁴ V primeru stsl. цѣк naj bi šlo za mest. ed. k zaimenskemu korenu $k^u o-$ (sorodno z lit. *kaĩ* 'ko, kot', tudi členek za tvorbo nedol. zaimkov in prisl. dol., pri čemer je vzpostavljeno razmerje psl. *cě* = lit. *kaĩ* enako psl. *tě* 'tako' = lit. *taĩ* 'tako'; podoben osnovni pomen let. *kaĩ*, stprus. *kai*). Zanimiv je domnevni pomenski razvoj prek prisl. dol. 'kakor koli', prim. nem. *wie auch*, *wie wohl* 'čeprav, četudi' (SP II, 66; ESJS II, 92).

- ESJ – Toporišič, Jože, 1992, *Enciklopedija slovenskega jezika*, Ljubljana.
- ESJS – Havlová, Eva idr., 1989–2006, *Etymologický slovník jazyka staroslověnského* 1–13 [izhaja v zvezkih], Praha.
- ESSJ – Kopečný, František, 1973, 1980, *Etimologický slovník slovanských jazyků* I–II. Praha.
- Duridanov, Ivan idr., 1993, *Граматика на старобългарския език*, София.
- Naburgaev, Georgij A., 1974, *Старославянский язык*, Москва.
- Naburgaev, Georgij A., 1986², *Старославянский язык*, Москва.
- Hodova, Kapitolina I., 1963, *Система надежей старославянского языка*, Москва.
- Jelitte, Herbert, 1961, *Studien zum Adverbium und zur adverbialen Bestimmung in Altkirchenslavischen*, Meisenheim am Glan.
- Kopitar, Jernej, 1836, *Glagolita Clozianus*, Vindobonae [cit. po: *Jerneja Kopitarja Glagolita Clozianus* (ur. J. Toporišič, prev. M. Benedik), 1995, Ljubljana].
- Križaj Ortar, Martina, 1990, Vezljivost: iz pomena v izraz, *XXVI. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*, Ljubljana, 129–140.
- Kurz, Josef, 1969, *Učebnice jazyka staroslověnského*, Praha.
- Łoś, Jan, 1922, *Gramatyka starosłowiańska*, Łwów – Warszawa – Kraków.
- Lunt, Horace G., 2001⁷, *Old Church Slavonic Grammar*, Berlin – New York.
- Meillet, Antoine, 1934, *Le slave commun*, Paris.
- Miklošič, Franc, 1867, Der praepositionslose Local in den slavischen Sprachen, *Sitzungsberichte der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, Philologisch-historische Klasse LXVII*, 8, Wien, 531–558.
- Miklošič, Franc, 1868–1874, *Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen IV. Syntax*, Heidelberg.
- Peškovskij, Aleksandr M., 1956, *Русский синтаксис в научном освещении*, Москва.
- Sjöberg, Anders, 1964, *Synonymous use of synthetical and analytical rection in Old Church Slavonic verbs*, Stockholm.
- Snoj, Marko, 2003, *Slovenski etimološki slovar*, Ljubljana.
- SP II – Sławski, Franciszek idr., 1976, *Słownik prasłowiański II* (с – давньота), Kraków.
- SS – Bláhová, Emilie idr., 1999, *Старославянский словарь (по рукописям X-XI веков)*, Москва.
- Toporov, Vladimir N., 1961, *Локатив в славянских языках*, Москва.
- Vaillant, André, 1948, *Manuel du vieux slave*, Paris.
- Vaillant, André, 1977, *Grammaire comparée des langues slaves V. La syntaxe*, Paris.
- Večerka, Radoslav, 1984, *Staroslověnština*, Praha.
- Večerka, Radoslav, 1993, *Altkirchenslavische (Altbulgarische) Syntax II. Die innere Satzstruktur*, Freiburg i. Br.
- Vidovič Muha, Ada, 2000, *Slovensko leksikalno pomenoslovje. Govorica slovarja*, Ljubljana.
- Vondrák, Václav, 1912, *Altkirchenslavische Grammatik*, Berlin.

Vondrák, Václav, 1928, *Vergleichende Slavische Grammatik II. Formenlehre und Syntax*, Göttingen.

Žele, Andreja, 2001, *Vezljivost v slovenskem jeziku*, Ljubljana.

Žele, Andreja, 2003, Slovarska obravnava povedkovnika, *Jezik in slovstvo* 48/2, 3–16.

The Morphosyntax of the Old Church Slavic Bare Locative Seen through the Development of Grammatical Description

Summary

This paper offers a chronological and issue-centered analysis of the morphosyntactic treatment of the OCS bare locative. The analysis of grammatical descriptions presents their development from Josef Dobrovský and others through the semantic and syntagmatic reorganization by Franc Miklošič and Jan Łoś to the establishment of functional and semantic classification by Jaroslav Bauer and Vladimir N. Toporov. Applying the syntactic contributions of Jerzy Kuryłowicz, Albert W. de Groot, and Roman Jakobson from the 1960s makes it possible to analyze the OCS bare locative from the syntactic/semantic perspective (Kapitolina I. Khodova, Czesław Bartula), and its morphology-based treatment is possible with the help of differential semantic signs (central/peripheral, passive/active, orientation from/toward an object; E. V. Cheshko, Isaak I. Revzin). The final point is represented by valency treatment (Radoslav Večerka).

Grammatical descriptions of the OCS bare locative have been rather balanced in emphasizing its phrasal (adverbial) and object (adverb) role, its peripheral position in the OCS case system, and its original concrete denotation (location). On the one hand, some deficiencies are syntagmatic, and in part semantic as well due to an insufficiently clear and problematized differentiation of OCS adverbials and adverbs of location from forms already adverbialized (cf. adverbs of manner of the type доврѣ) and, on the other hand, some deficiencies are syntactic or connected with the valency approach due to insufficient consideration of diachronic issues and the unfocused treatment of morphosyntactic issues in connection with the bare locative. The most deficient has proven to be the morphological approach, which has avoided adverbial-phrase uses of the locative and to a large extent also its central object role alongside verbs of the type прилежати, прилежнати сѧ, коснѣти сѧ, прикоснѣти сѧ (it defines OCS locative forms as explanatory objects alongside verba dicendi and capiendi of the type съвѣдѣтельствовати, etc., which is problematic: namely, the locative with the preposition о appears in this role).

The most suitable description of the morphosyntax of the OCS bare locative is made possible by Bauer's sentence-element approach because the author precisely defined its synchronic sentence-element functions, considered diachronic issues (lexicalization changes, semantic shifts, increasing functional abstraction of objects), defined the stability of locative objects alongside certain verbs on the basis of precise textological analyses, and addressed competing forms (parallel government) and the degree of Greek influence. Bauer felt that the loss of the Slavic bare

locative was a language-internal process and that its presence in OCS was due to conservatism in the literary norm.

Robert Grošelj
Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani
Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana
robert_g@mail.com

К вопросу о топонимических схождениях между русским северо-западом и Словенией

Валерий Леонидович Васильев (Великий Новгород)

Valerij Leonidovič Vasil'ev, O toponimičnih izoglosah med ruskim severozahodom in Slovenijo

*IZVLEČEK: Prispevek je dvodelen. Prvi del obravnava specifične toponimične paralele v slovanskem svetu na splošno ter med Slovenijo in vzhodnimi Slovani. Ugotavlja se, da precej naselbinskih imen povezuje Slovenijo zlasti s severozahodno Rusijo (Novgorod, Pskov). Navedena področja imajo namreč nekaj podobnosti z vidika zgodnje slovanske naselitve in njihova narečja imajo veliko arhaičnih prvin. Drugi del je etimološka analiza krajevnih imen v severozahodni Rusiji; obravnavane so izpeljave iz slovanskih apelativnih osnov kot *bъrd-, *dъ(b)n-, *kad-/ *kadъn-, *kamъn-, *pak-/ *pač-, *rak-/ *rač-. Vsa obravnavana imena so tipična tudi za Slovenijo in deloma za južnoslovansko področje.*

On Toponymic Isoglosses between the Russian Northwest and Slovenia

*ABSTRACT: This article consists of two parts. Part one discusses specific aspects of toponymic parallels throughout the Slavic languages in general, and between Slovenia and East Slavic territory in particular. It is determined that many place names connect Slovenia with the Russian northwest (the Novgorod and Pskov regions). These distant regions share some similarity from the point of view of early Slavic colonization. Their dialects contain many archaic features because they lie on language peripheries. The second part of the article contains a detailed etymological analysis of place names in the Russian northwest, derived from the old Slavic appellative stems *bъrd-, *dъ(b)n-, *kad-/ *kadъn-, *kamъn-, *pak-/ *pač-, and *rak-/ *rač-. All of the names analyzed are also characteristic of Slovenia and of the South Slavic languages as a whole.*

Языковое пространство древней и современной Славии расчерчено нитями топоизоглосс.¹ Топонимические изоглоссы (по иной терминологии, – топоним-

¹ Статья написана при поддержке Российского гуманитарного научного фонда (проект № 08-04-00283а).

мические параллели, схождения, соответствия) тянутся во всех направлениях, образуют топонимические ареалы причудливых очертаний, различных размеров и плотности, по-разному членят диалектный континуум. Топонимы во многих, хотя и не во всех, случаях поддержаны апеллятивной топографической лексикой, но ареалы апеллятивов часто не совпадают с ареалами коррелирующих с ними топонимов. О топонимических схождениях по пространству всей Славии писал Вл. Шмилауэр [Šmilauer 1970], ограничившийся, правда, схематизированной и далеко не полной демонстрацией в основном частотных межъязыковых славянских названий, объединенных общностью апеллятивов. Типология топонимических схождений разнообразна. Существенно, что многие из них, будучи достаточно редкими, неожиданно проявляют себя, как бы «всплывают» в самых разных точках общеславянского пространства, не считаясь ни с современными границами славянских языков и государств, ни с традиционным членением Славии на три языковые группы – восточную, западную и южную. Зачастую при этимологической интерпретации некоторого географического названия, например, на восточнославянской территории, единственно надежным ключом к этимологической разгадке являются как раз не восточнославянские, а западно- и южнославянские параллели, среди которых в равной степени бывают существенны как проприальные, так и апеллятивные схождения. Топонимы реликтовые, раритетные, изолированные и поэтому часто необъяснимые внутри одного региона, могут получить весомые подтверждения на материале другого региона, порой весьма отдаленного, причем достоверность трактовок в этом, другом, регионе нередко будет обеспечена и многочисленностью соответственных названий, и наличием функционирующих апеллятивных коррелятов, и даже естественно-географическими условиями местности. Справедливо было отмечено, что, прежде чем возводить непонятное название к дославянскому субстрату, необходимо проверить все возможности объяснения в общеславянском пространстве на славянском материале [Eichler 1997, 61–65].

Для лингвоэтноистории повышенную значимость имеют, на мой взгляд, линии топонимических изоглосс, которые можно охарактеризовать как отдаленно-прерывистые. Такие изоглоссы характеризуются несколькими общими чертами: они связывают названия двух или более регионов Славии, которые, во-первых, заняты разными славянскими языками, во-вторых, находятся на значительном расстоянии друг от друга и, в-третьих, разделены обширной зоной отсутствия сравниваемых названий. Отдаленно-прерывистые изоглоссы интересны в аспекте хронологии, поскольку обычно отсылают к раннеславянскому периоду (преимущественно к периоду распада праславянского языка), а также в плане территориальной дистрибуции, ибо на синхронической оси они не образуют единого непрерывного ареала, но показывают прерывистые, или разорванные, ареалы, что всегда нуждается в серьезном этноисторическом обосновании.

К типу отдаленно-прерывистых изоглосс относится большой ряд словенско-восточнославянских топонимических и связанных с топонимией апеллятивных схождений. В свое время о такого рода схождениях писал Фр.

Безлай в некоторых работах [Bezljaj 1958, Bezljaj 1967; Bezljaj 1969], лежащих в русле его концепции сложения словенского языка. По Безлаю, в освоении Восточных Альп в конце праславянской эпохи принимали участие разные славянские диалекты, как западные, так и восточные. Взаимопроникновение и смешение разных диалектов явилось генетической основой словенского, который рассматривается как язык с сохранением большого количества архаических черт, особенно в лексике. Языковые следы носителей восточнославянских диалектов встречаются по всей Словении, но больше всего их в западной и юго-западной частях словенской территории. Безлай приводит немало апеллятивно-топонимических изоглосс, указывающих, по его мнению, на восточнославянский инфильтрат в период раннеславянского заселения Восточных Альп: 1) словенск. *Črtena*, *Črtež* ~ украинск. геогр. *Чертеж*, апел. *чертеж*, 2) словенск. геогр. *Oblaz*, апел. *oblaz* 'обходной путь; der Umweg' ~ украинск. геогр. *Облаз*, *Облазы*, апел. *облаз*, 3) словенск. *Zanoga* ~ украинск. геогр. *Занога*, апел. *занога*, 4) словенск. *Stržben* ~ русск. геогр. *Стержень* и *Стрежень*, апел. *стрежень*, 5) словенск. *Dor* ~ русск. *Дор*, *Доры*, 6) словенск. *Vologa*, *Volog* ~ украинск. геогр. *Улога*, апел. *улога* 'ровное поле', 7) словенск. апел. *sôt* 'горный путь; Bergweg' и геогр. *Sotenca* ~ украинск. *сутка* 'огороженная по обеим сторонам улица', 8) словенск. *Róbež*, *Roběž* ~ восточнославянск. *Рубеж*, *Рубиж*, 9) словенск. *Suhor* ~ восточнославянск. *Сухарь*, 10) словенск. *Retje* ~ русск. *Веретье*, *Веретья*, 11) словенск. *Vipolže* ~ русск. *Выползово*, 12) словенск. *Razdrto* ~ древнерусск. *роздѣръть* 'поле на месте выкорчеванного леса', 13) словенск. *Požnica* ~ русск. *Пожня*, 14) словенск. *Stammik* ~ русск. *стамая гора* 'кругая гора', 15) словенск. *Peče*, *Peča* ~ русск. апел. *печище* 'земля в общем владении', 16) словенск. геогр. *Rameše* (< **Ramьnišče*), апел. *ramica* (< **ramьnica*) ~ древнерусск. *рама* 'межа', *раменье* 'роща', 17) словенск. *Guba* ~ древнерусск. *губа* как обозначение административно-территориальной единицы и др. (в список не включена приведенная Безлаем словенско-восточнославянская лексика с нетопографическим и «нетопонимическим» значением). При этом Безлай мало интересуется географическим распределением апеллятивно-топонимических параллелей внутри восточнославянского языкового пространства. Чаще всего он ограничивается указанием на западные (прикарпатские) и северо-западные украинские говоры, реже на русскую территорию вообще. Вместе с тем внимание к географии восточнославянских параллелей представляется оправданным хотя бы потому, что восточнославянская территория огромна, включает регионы как раннего (до II тыс. н.э.), так и позднего расселения славян. Ареалы названий распределены здесь очень разнообразно и отражают некоторые закономерности раннеславянской колонизации Восточной Европы. Если присмотреться к территориальной дистрибуции перечисленных словенско-восточнославянских топонимов и апеллятивов из «списка» Безлая, то, применительно к Восточной Европе, обнаруживается следующая особенность: оказывается, большинство их распределено с большей плотностью, разнообразием дериватов и значений именно в регионе Русского Северо-Запада и на сопредельных, прилегающих к Русскому Северо-Западу территориях, равно как и на Русском Севере, но преимущественно на той его части (север

Вологодской, Архангельской обл., Карелия), которую традиционно связывают с новгородской (т.е. русской северо-западной) колонизацией. Беглый обзор ареалов показывает, в частности, что восточнославянские члены изоглосс 3, 5, 7, 10, 11, 13, 14, 15, 16, 17 территориально связаны с Русским Северо-Западом и Севером либо исключительно, либо преимущественно (в этом, втором, случае они «всплывают» еще, как правило, в говорах на западе Украины), члены изоглосс 1, 4, 8, 9 могут быть встречены по всей Восточной Славии и не имеют, как будто, отчетливой ареальной предпочтительности, члены изоглосс 2, 6 имеют скорее только западноукраинскую локализацию.

На неожиданные сепаратные черты сходства между реликтовыми гидронимами Словении и топонимами Псковской обл. вместе с примыкающими частями соседних областей уже обращал внимание и сам Безлай (словенск. *Mevlja, Nevljica* ~ гор. и оз. *Невель* на юге Псковской обл., словенск. *Idrija* ~ псковск. р. *Идрица*), а вслед за ним и украинская исследовательница И.М. Железняк, приведшая такие гидронимические параллели, как словенск. *Lisna*, р. ~ оз. *Лисно* на пограничье Псковской и Витебской обл., р. *Svibnik* в Словении ~ оз. *Свибло* в Южной Псковщине, реки *Tetna* и *Ukva*, *Ukova* в Словении ~ озера *Тетча* и *Укля* на севере Витебщины вблизи границы со Псковской обл. [Железняк 2006, 22-23], ср. еще словенск. *Pliskovica* [Furlan 1993, 27] ~ псковск. *Псковица* (< **Пльсковица*), р. к востоку от Пскова. Почти все эти названия отличаются непрозрачностью и не получили до сих пор надежного истолкования, но сам факт географического распределения по противоположным концам славянского мира препятствует попыткам возведения их к местному дославянскому субстрату. Нужно подчеркнуть, что территория, где сконцентрированы эти гидронимы (юг Псковщины с прилегающим севером Витебщины и Смоленщины), являет собой юго-западную окраину Русского Северо-Запада, а с этноисторической точки зрения ее нужно рассматривать, образно говоря, как «входные ворота», через которые осуществлялось раннеславянское продвижение к озерам Чудско-Псковскому и Ильмень с дальнейшим освоением всего Русского Северо-Запада и Русского Севера. Вместе с тем сегодня стало окончательно ясно, что топонимы и апеллятивы, обнаруживающие черты сходства со словенскими фактами, не исчерпываются только этой южнопсковско-витебско-смоленской территорией. С меньшей очевидностью они прослеживаются и далее к северу, северо-востоку, сосредоточиваясь то изредка, спорадически, то достаточно выразительным слоем в центральных районах бывшей Новгородской республики, откуда они, следуя путями расселения древних новгородцев, отчасти попали на Русский Север, Предуралье и в Сибирь. Показательный пример: даже приведенные выше изолированные словенско-южнопсковские гидронимические изоглоссы в большинстве случаев уходят далее вглубь региона Русского Северо-Запада; так, наряду с южнопсковско-витебско-смоленск. *Невель*, *Свибло*, *Идрица*, в области средневековых пятин Великого Новгорода зафиксированы еще дер. *Невель* в Егорьевском Лужском пог. Вод. пят. 1500 г. [НПК III, 38, 48-50, 54], р. *Свибла* в пог. Михайловском в Лощемле Беж. пят. 1545 г. [НПК VI, 421], р. *Пскова* на

южном побережье оз. Ильмень, возможно, сюда же р. *Едерка* с оз. *Едрово* неподалеку от гор. Валдай Новгородской обл.

Сравнение словенской и – шире – западно-южнославянской (с подключением сюда и западных говоров сербохорватского) языковой территории с Русским Северо-Западом и Севером представляет значительный интерес в лингвогеографическом и этноисторическом отношении. Сравнимые регионы значительно удалены друг от друга, а если иметь в виду пространство и конфигурацию границ славянского расселения на рубеже I–II тыс. н.э., то расстояние между оз. Ильмень и северо-западной частью Адриатики разделяло чуть ли не самые дальние точки славянских миграций для того времени. Эти отдаленные регионы, тем не менее, показывают и некоторые черты общего сходства в этногенетическом аспекте. И Русский Северо-Запад, и Словения являются областями раннего славянского заселения, причем освоены были приблизительно в одно и то же время. Колонизация славянами Восточных Альп начинается, по историческим данным, с конца VI в. [Куркина 1992, 208], а раннеславянское освоение берегов оз. Ильмень, Поволховья и Причудья, судя по археологическим показателям (культура новгородских сопок), прослеживается примерно с VII в. [Основания, 276–278]. Бросается в глаза единство этнонимии: в обоих регионах надплеменной этноним **slověne* был конкретизирован для наименования отдельных племенных групп (ср. *словенцы* и летописные *словене ильменские*, заселившие центральные районы будущей Новгородской земли), хотя данную черту сходства вряд ли оправданно использовать для далекоидущих этногенетических выводов о разделении и миграциях некогда единого племени. В диалектном континууме Русского Северо-Запада, как и в многочисленных диалектах Словения, сохраняется большое количество языковых архаизмов, реликтовых явлений в лексике и топонимии (о чем мне приходилось писать в диссертационной работе, см. [Васильев Дисс.]), что во многом обусловлено периферийным характером обоих регионов. Но дело, видимо, не только в периферийности, но и в вероятной гетерогенности как словенского языка, так и псковско-новгородских говоров. Фр. Безлай пишет, что словенский язык впитал западно- и восточнославянские диалектные элементы, но подобная гипотеза хорошо известна также в отношении русских северо-западных говоров. Так, о западнославянском генезисе древних жителей Новгорода и Пскова и их диалектов писали многие историки и лингвисты начиная с 1-й половины XIX в. По мнению А.А. Зализняка, крупнейшего исследователя новгородской берестяной письменности, в 1-й половине II тыс. н.э. на Русском Северо-Западе происходило взаимодействие и сближение двух диалектных массивов, не связанных между собой исключительным родством, – западного, или севернокривичского, обнаруживающего по ряду черт определенную близость к западнославянским диалектам, и восточного, или словенского, стоявшего сравнительно близко к стандартному древнерусскому языку; см. [Зализняк 1993, 232; Зализняк 2005, 6–7]. Вместе с тем данная теория о формировании диалектов на Русском Северо-Западе не получила всеобщей поддержки и серьезно оспаривается (прежде всего

критикуется мысль о западнославянских истоках древненовгородского, см. [Крысько 1998, 74–93]).

Предметом дальнейшего рассмотрения в настоящей статье явится подробный ареально-этимологический анализ ряда топонимов и коррелирующих с ними топографических терминов на Русском Северо-Западе, далее на Русском Севере, находящихся топонимические (чаще гидронимические) параллели на территории Словении. В данном случае под регионом Русского Северо-Запада понимается с учетом современного административно-территориального деления России преимущественно территория Новгородской, Псковской, Ленинградской обл. и северной половины Тверской обл.; в аспекте историческом – это территория средневековой Псковской земли и центральных районов средневековой Новгородской земли (область Водской, Шелонской, Деревской, Бежецкой и Обонежской пятин древнего Новгорода); в плане естественной гидрографии – это прежде всего бассейн Чудско-Псковского оз. с р. Великая и Ильмень-Волховский бассейн с реками Ловать, Волхов, Шелонь, Мста, Луга². Строго говоря, речь не идет о эксклюзивных топоизоглоссах между этими двумя регионами, поскольку параллельные названия обнаруживаются в той или иной мере не только в Словении, но и в западной подгруппе южнославянских языков, иногда на всей южнославянской территории, реже у западных и восточных славян. Тем не менее, у восточных славян приводимые топоизоглоссы наиболее полно и выразительно представлены лишь на Русском Северо-Западе, а вне восточнославянского пространства ориентированы в целом на западную часть Южной Славии. Впрочем, и на Русском Северо-Западе изложенные ниже названия, ранее в этом регионе не изучавшиеся, достаточно редки. Иногда они обусловлены исчезающей из русских северо-западных говоров географической терминологией или же вовсе не находят терминологической поддержки.

**brd-*

В Словении фиксируются многочисленные названия типа *Brdski Potok*, *Brdar*, *Brški Potok*, *Brcka*, *Brdec*, *Brjač* и мн. др. (всего не менее пяти десятков гидронимов, ойконимов и оронимов), находящие множество топонимических сходжений прежде всего на славянском Юге, реже на чешской, польской, полабско-поморской языковых территориях [Bezl. SVI I, 81]. В основе всех этих названий, как известно, лежат апеллятивы со значением возвышенности (< праславянск. **brdo* ‘гора, возвышенность’), встречающиеся в современных словенских, сербохорватских, македонских, болгарских, чешских, словацких диалектах. У восточных славян современная география горного термина

² Нужно иметь в виду, что выделение региона Русского Северо-Запада в очерченных пределах, вполне оправданное с опорой на исторические реалии, не соответствует современному пониманию Северо-Западного региона Российской Федерации, принятому сегодня в государственной документации. По официальным документам, Северо-Западный регион занимает значительно большую площадь, объединяя Псковскую, Новгородскую, Ленинградскую, Мурманскую, Вологодскую, Архангельскую области, Республику Карелия и Республику Коми.

**bьrdo* (в значениях ‘скала’, ‘пропасть’) охватывает только западную окраину диалектного континуума – соседящие со словацкими карпатоукраинские говоры [Толстой 1969, 96–97].

От сплошного межъязыкового ареала праславянск. **bьrdo*, приуроченного к горной местности Балкан, Карпат и Альп, отделен значительным расстоянием малоизвестный небольшой ареал продолжений данной лексемы, компактно локализуемый на Русском Северо-Западе. В настоящее время этот изолированный ареал (новгородско-псковско-тверской) скорее всего представлен только топонимическими следами, хотя еще в 60–70-х гг. XX столетия можно было вести речь о ‘теплящихся» в диалектной речи апеллятивах. Приведу по возможности весь имеющийся материал. В пределах Новгородской обл. записаны *бѣрдо* (*бѣдро*) ‘небольшой холм, возвышение’ (Холм., Взвзд Ст., Бор.)³, *бердуха* ‘то же’ (Ст.), *бердянка* ‘то же’ (Валд.), *бердо* ‘отмель, возвышение дна’ (Ок., Бор.), *Бердуха* – название участка леса у дер. Сотско (Ст.) [НОС 1, 50; Строгова 1991, 7]. По сведениям А.В. Никитина, первооткрывателя новгородск. *бѣрдо*, этот термин образует наименования пастбищ, расположенных на взгорьях у дер. Арханьско Демянского р-на Новгородской обл.: *Первое Бѣрдо*, *Второе Бѣрдо*, *Заднее Бѣрдо*; в нескольких километрах от этой деревни, на оз. Велье, есть название рыболовной тони – *В Берденицу* [Никитин 1962, 111]. Вблизи Новгорода, по моим личным наблюдениям, один из ручьев, притоков Вишеры у дер. Волянь, именуется *Бердище* (по-видимому, этот гидроним отождествляется с искаженно переданной формой *Бельгеж* в купчей грамоте середины XV в. при описании местности у села Волянь: «изъ Бельгежа ручья в Вешеру реку» [ГВНП, 175, № 116]). В Осташковском р-не Тверской обл. отмечены *Бѣрдо*, *Бѣрда* как названия крупной мели на Городском плесе оз. Селигер (у гор. Осташков) и рыболовной тони на оз. Сиговском близ Селигера [Никитин 1966, 79], в Удомельском р-не *Бѣрдо* – название места на р. Мста около деревень Липячи и Беховы Большие [Строгова 1991, 7]. В Новоржевском р-не Псковской обл. есть оз. *Бердо*, а рядом деревни *Бердово*, *Бердино*, *Бердыши*. Списки селений Новгородской губ. начала XX в. сообщают о смежных пунктах: дер. *Бердо*, пос. *Бердо* и ус. *Бердо*, – все они расположены возле оз. Меглино в Городищенской вол. Боровичского у. (среднее течение Мсты) [СНМНГ VI, 26–27]. Среди селений начала XX в. в Старорусском у. значатся: дер. *Берка* в Городецкой вол. (из **Бердка* – «поселение на *берде*», сегодня это дер. Борок Волоатовского р-на Новгородской обл.); дер. *Оберетка* на руч. Вьюнок в Ратицкой вол. [СНМНГ III, 34–35, 106–107] (из **Обередка*, формы с закономерным новгородским рефлексом «второго полногласия», продолжающей первоначальную форму **О-бьрд-ька* – «поселение около *берда*»). Списки водоемов Русского Северо-Запада 1929 г. дают такие названия ручьев, как *Берской*, приток Суйды в бассейне Луги, и *Биртник*, приток Чагоды [Шан. РЛЮ, 186, 446]. В первом из этих гидронимов подозревается измененная, благодаря диэрезе, форма адъектива **Бердской*, во втором видится исходное **Бердник*.

³ Здесь и далее сокращенные наименования районов и уездов из словарей НОС, СРНГ, СлРЯ XI–XVII, Даль даны в том виде, как принято в этих словарях.

Весомый материал по топонимии от **bьrdo* ‘возвышенность’ наличествует в новгородских писцовых и переписных книгах конца XV–XVI вв. Деревни, именуемые *Бердово*, значились около 1495 г. в Заборовском и Ужинском погостах Дер. пят. [НПК I, 21, 363], в Егорьевском пог. во Млеве Беж. пят. под 1545 и 1551 гг. были займище *Бердово* «пусто, без пашни» и пожня *Забердье* у оз. Тишадро [НПК VI, 326, 304, 306], в Беж. пят. указывали также дер. *Высокие Бердницы* в пог. Воскресенском Осечна 1545 г. [НПК VI, 92]. На территории Шел. пят. была дер. *Бердуга* в Бельском пог. 1498 г., отхожая пожня *Бербищо* в Должинском пог. 1539 г. (это искаженная запись или неправильное прочтение топонимической формы *Бердище*) и, видимо, сельцо *Беретна* в Порховском околородье 1576 г. [НПК IV, 107, 440; V, 573]. В данный ряд соответствий безусловно входят названия оз. *Прабердо* (: *Пра-бердо*) в Порецкой переваре и, быть может, пустоши *Поберетье* в Замошской переваре Торопецкой земли 1540 г. [ПКНЗ 4, 527, 649]. Ойконимы *Беретна* и *Поберетье* (если данная единичная фиксация не является искаженной передачей топонима *Побережье*, к *берег*) следует трактовать с учетом полногласного рефлекса ТьГТ > ТьГТ, возводя в конечном счете к формам **Бьрдьна*, **Побьрдье* (ср. выше геогр. *Оберетка* из **Обьрдька*); наличие в них глухого звука [т] легко обусловить недостаточностью развития корреляции глухости/звонкости в говорах Русского Северо-Запада.

К группе рассматриваемых деапеллятивных образований не принадлежит такая ойконимия средневековой Новгородской земли, присутствующая во всех пятинах, как *Бердниково* (трижды), *Бердничица*, *Бердниково* (дважды), *Бердничица*, см. [НПК I, 552, 887; II, 709; III, 638; V, 325, 520, 559; VI, 70]. В основе данных ойконимов безусловно лежит древнерусское обозначение бердника – ремесленника, изготавливающего ткацкие берда (ср. *Бердников* Аким, посадский человек в Новгороде 1577 г., *Бердников*, крестьянин под 1627 г. в гор. Белев [Веселовский 1974, 36] и т.п. факты).

Не исключено, что производным от термина *бёрдо*, имевшим особую семантическую историю, является локальный термин *бёрдога* ‘омут, глубокое место в реке, озере’, записанный в дер. Подпорожье Лодейнопольского р-на Ленинградской обл. [КСРГК]. Ср. схожие суффиксальные дериваты *Бердуга* в НПК, *бердуха*, *Бердуха* в НОС. Связь значения ‘омут’ со значением ‘возвышенность’ вполне допускается закономерностями семантической переходности (в данном случае в силу смещения по линии ‘верх’ ® ‘низ’), что наблюдается и в семантическом поле самой исходной лексемы; ср. в бойковских говорах Западной Украины *бердо* ‘скала’ и ‘яма между кучами камней в реке’ [Толстой 1969, 97]. Отмечу также, что недалеко от места записи термина *бёрдога* на северо-востоке Ленинградской области, в бассейне реки Свирь, зафиксированы гидронимы *Бирдозеро*, *Бирдручей* [СГЮВП, 18], предполагающие, как будто, бывшее употребление новг. *бёрдо* в гидрографическом значении.

Стоит подчеркнуть, что за пределами русской северо-западной территории восточнославянский апеллятивный ареал продолжений праславянск. **bьrdo* ‘возвышенность’ не совпадает с топонимическим: апеллятивы почти не выходят за Карпаты, однако топонимы изредка проявляются и далее к вос-

току, ср. украинские реки *Берда*, *Куця Бердянка* и гор. *Бердянск* на северном берегу Азовского моря, р. *Большая Бердянка*, приток Орели в верхнем течении Оки, руч. *Бердовской*, р. *Бердовка*, возможно, и р. *Бедровка* в Среднем левобережном Поочье неподалеку от гор. Калуга [Смол. ГБО, 89, 94; Мурз. СНГТ 1, 89].

Итак, можно констатировать, что термин горного ландшафта **bъrdo*, обозначающий в Карпатах высокие горы, скалы и пропасти, проник из Карпатского региона на Русский Северо-Запад, к окрестностям оз. Ильмень, реке к Ладожскому и Онежскому озерам и в условиях равнинного и слегка холмистого ландшафта стал обозначать 'невысокий холм'. Любопытно, что подобная семантика термина наблюдается и в словенском языке, в котором *brdo* «не означает, как у хорватов и сербов, высоких гор, предгорий (*podgorij*), а почти повсеместно – более низкие возвышения местности» [Толстой 1969, 97 (со ссылкой на работу Р. Бадюры)]. На отдаленной периферии Русского Северо-Запада получили развитие также новые, вторичные, значения термина – 'отмель, возвышение дна' и 'глубокое место'.

**dъ(b)n-*

Для Словении характерна топонимия на основе праславянск. **dъ(b)no*, словен. *dno* 'дно; бездна', 'земля, почва'. Здесь отражены имена водоемов *Danjski Potok*, *Danski Potok*, *Danski Studenec*, селений *Danje*, *Dane*, разных объектов ландшафта: *Dno*, *V Dnu*, *V Dnah*, *V Dne*, *Dnišče*, *Dnišca*, *V Niščeh*, *Pri Dniščeh*, *Dnika*, *Dniki*, *Dnike*, *Dnjača*, *Gnjača*, *Velika Dnina*, *Dninica* и др. Родственные названия встречаются и на сопредельной сербохорватской территории, но обычно в сложениях (*Dnopolje*, *Dnovoda*, *Dnoluka*) [Bezl. SVI I, 126–127]. Они могут указывать на понижения в высоких горах, места выхода подземных вод.

На огромном восточнославянском пространстве только в регионе Русского Северо-Запада топонимическая номинация на основе **dъ(b)no* получила наибольшее развитие, свидетельством чему является заметная доля географических названий на *Дн-/Дон-*. В большинстве случаев они отражены средневековой письменностью, отчасти уже забыты сегодня, в чем ощущается архаический, непродуктивный характер данных топонимических лексем. Из гидронимии раньше других фиксируется *Донец*, озерко в бывшей Никольской вол. под Новгородом [СНМНГ I, 47], сегодня – затон, отходящий от Волхова, в черте Новгорода. Раньше на его месте был ручей, о котором первые сведения донесены грамотой, датированной около 1147 г.: «А обводь той земли от реке от Волхова <...> на верховье на Донцовое, а Донцовымъ внишь, а *Донець* впаль в Деревяницу, а Деревяница впала в Волховъ» (Данная Антония Римлянина новгородскому Антониеву монастырю, см. [ГВНП, 159, гр. № 102]). Протока *Донец* имеется в дельте Мсты, несущей свои воды в оз. Ильмень [Истомина, Яковлев 1989, 146]. Ср. еще озера *Донское 1-е* и *Донское 2-е* в Горской вол. Порховского у., оз. *Долгое-Донское* в Торопецком у. Псковской губ., по сведениям начала XX в. [Шк. ОПГ, 133] (= ? оз. *Донское*, связанное с р. Нища в бассейне Западной Двины [Шан. РЛЮ, 80]), сюда же *Дбна*, название рыбо-

ловной тони в Валдайском р-не Новгородской обл. (к новгородск. диал. *дѡна* 'дно') [НОС 2, 95]. К русскому северо-западному скоплению названий на *Дн-/Дон-* примыкают также *Донец*, река со смежным селением в Духовщинском у. Смоленской губ., и *Днико* (польск. *Dnika*), оз. в истоках Ловати в Городокском у. Витебской губ. [Vasm. WRG I, 589, 629] (в материалах [Шан. РЛЮ, 154] – оз. *Дико*, связанное с рч. Свириянка бассейна Ловати). Стоит подчеркнуть, что структура *Днико* выглядит уникальной среди восточнославянской топонимической и апеллятивной лексики, но обнаруживает очевидное сходство со словенск. геогр. *Dnika, Dniki, Dnike*.

Из ойконимов самым известным в регионе является *Дно*, название крупного поселка, районного центра Псковской обл. Об этом пункте впервые сообщено в середине XVI в.: «селцо *Дно*, а в немъ церковь Михайль Архангиль» в Смолинском пог. Шел. пят. 1552-1553 гг. [НПК IV, 568], под 1576 г. – село *Дно* [НПК V, 655]; по сведениям 1872–1877 гг., – село *Дно/Доницо* на рч. Сученка, центр волости в Порховском у. [СНМРИ, 34, № 11259]. Наряду с селом сообщается о селениях *Дно* и *Донцо Малое* неподалеку от Порхова, в Ясенском пог., обе «вопче великому князю, Сене Отаме» [НПК V, 385] и о дер. *Донец-Захонье* в пог. Михайловском на Полоной 1539 г. («въ деревне въ Захонье въ Донце») [НПК IV, 311, 313]. В Ильменском Паозерье писцовые книги Шел. пят. 1498 г. описывают три близлежащих селения с интересующими нас именами: дер. *Донцо* (= дер. *Донцо* Клопского м-ря 1573 г., или *Долца* 1582-1584 гг., более поздние источники этого пункта уже не знают; по [Мат. Анк.]); дер. *Донци* 1498 г. [НПК V, 291] (= дер. *Донцо* 1573 г., или пуст. *Донцо* в 1582–1584 и 1629 гг., или дер. *Донец* «что была пустошь» 1674-1682 гг.; по [Мат. Анк.]); дер. *Забродье-Донцо* в Паозерском Лукинском пог. под 1501 г. [НПК IV, 14; V, 296, 298]. На месте этих средневековых пунктов в начале XX в. значились дер. *Большой Донец* и *Малый Донец* Ракомской вол. Новгородского у. [СНМНГ I, 62, 64]. В Вод. пят. около 1500 г. были дер. *Донец* и дер. *Донца*, обе в Спасском Зарецком пог.; одна из этих деревень сохранилась по сей день – *Донцо* в истоках р. Оредеж в Волосовском р-не Ленинградской обл. Два других селения Вод. пят., носивших схожие имена, находились в отдаленных друг от друга погостах: дер. *Донец-Палкина* стояла в Покровском Дятелинском пог. [НПК III, 628, 731, 735, 740, 741], а дер. *Марковы Донца* – на р. Каменка в Тесовской вол. 1568 г. (позднее – дер. или пуст. *Донцо* под 1573-1578, 1584, 1629 гг., *Донец* под 1646, 1669, 1674-1678 гг., *Додонец* 1709 г., *Донца* 1748 г., по [Селин 2003, 138]), к началу XX в. – дер. *Донец* на р. Каменка в Тесовской вол. Новгородского у. [СНМНГ I, 80-81]. Рядом с пос. Сольцы, районным центром Новгородской обл., находится дер. *Донец*, а восточнее города Сланцы Ленинградской обл. общегеографическая карта (масштаб 1:100000) показывает ур. *Донское* (исторических сведений по этим пунктам нет). Ср. еще дер. *Дни* на юго-восточном побережье Ильменя во Влажинском пог. Дер. пят. около 1495 и 1539 г. [НПК I, 720, 746; ПКНЗ 4, 159], а также дер. *Дони* в Гатчинском р-не Ленинградской обл., хотя принадлежность данных ойконимов к изучаемой группе не бесспорна.

Нет сомнения в том, что перечисленные топонимы на Русском Северо-

Западе (главные их формы – *Донец, Донцо*) отмечают места понижений, впадин, заливаемых водой, глубоких оврагов, на дне которых текут ручьи. Топонимическая активизация общерус. *дно* и особенно его дериватов на Русском Северо-Западе подчеркивается сравнительно большим развитием здесь семантической филиации соответствующей лексики. Не случайно в этом регионе появились омонимичные апеллятивы – обозначения посуды (псковск. *донец* ‘луженый эмалированный горшок’, новгородск., псковск, архангельск. *донечко, донушко* ‘чайное блюдечко’ [СРНГ 8, 124, 126]), связанные, как известно, отношениями регулярной семантической переходности с топографической терминологией заполненных водой ям, углублений [Толстой 1969, 218–229]. Здесь же преимущественно встречаются обозначения физико-географических реалий на основе этого корня, такие как *донник* ‘мерзлый слой земли под оттаявшей почвой’, ‘донный лед’, ‘лед под водой на болоте’, ‘вода, выступающая из оттаивающей земли’, *донница* ‘мерзлая земля, залитая водой’ [СРНГ 8, 125; НОС 2, 95].

В других восточнославянских регионах описываемая топонимия и терминология спорадична (ср. только в бассейне Оки руч. *Донюк* в верхнем течении, р. *Донец* среди притоков Осетра и рядом оз. *Донное* в Рязанском Поочье [Смол. ГБО, 40, 158; Vasm. WRG I, 631]). Более десятка рек и селений называются *Донец* на юго-востоке Украины и в Южной России (в бывших Харьковской, Екатеринославской губерниях и в Области войска Донского, см. [Vasm. WRG I, 629–630]), но такие названия, очевидно, не связаны с **дъ(b)но*: они были перенесены так или иначе с крупных рек *Дон* и *Северский Донец* (ср. осетинск. *don* ‘река’).

***kad-/*kadъn-**

Топонимия на базе праславянск. **kadъ* ‘емкость’ (заимствование греческ. *καδίου*, см. [ЭССЯ 9, 111–112]) получила распространение в Словении; ср. словенск. гидронимы *Kadice, V Kadi, Kadunc*, оронимы *Kadca, Kadica, Kadnik, Kadice, Kadnica, Kadence, Kadunca* и т.п. (к словенск. апел. *kad* ‘чан, кадъ’, *kadunja* ‘корыто’). Для соседней сербохорватской территории такие названия не характерны, хотя отдельные их проявления обнаружены у западных славян (польск. *Kadzionka* оз., *Kadka, Kadzice*) и в бассейне Днепра [Bezł. SVI I, 245–246]. Только в словенском (доленский диалект) отмечен гидрографический термин *kadica* ‘вырытая водой котлообразная яма’ [Толстой 1969, 227 (со ссылкой на монографию Р. Бадюры)].

На восточнославянской территории топонимические и апеллятивные продолжения **kadъ* изредка обнаруживаются в разных, отдаленных друг от друга местностях, но наиболее заметно и разнообразно они проявляются на Русском Северо-Западе и далее на Русском Севере, где проходили пути древненовгородской колонизации. Слова *кадь, кадка* в значении емкостей хорошо известны во всех восточнославянских языках и диалектах, но диалектные собрания показывают, что большинство дериватов и значений тяготеют к севернорусской периферии. К примеру, только на Русском Северо-Западе записан термин, напоминающий словен. *kadica*, – это *кадка* ‘запруда, где накапливается

вода' (Лодейнопольский р-н Ленинградской обл.) [СРГК 2, 310], трактуемый как семантическое новообразование северноновгородских говоров [Герд 2004, 178]. Из гидронимии ср. *Кадное* оз. в Опочечком у. Псковской губ. [Шк. ОПГ, 137], *Кадняя* рч. в среднем течении Мсты [Шан. РЛЮ, 224] (по современным материалам – рч. *Канья* в Маловишерском р-не Новгородской обл.; форма с отражением севернорусской ассимиляции *дн > нн*), *Кадник* руч., приток Ягорбы в Череповецком у. Новгородской губ. [СНМНГ IX, 117], средневековое оз. *Кадно* в Великопорожском пог. Дер. пят. около 1495 г. [НПК I, 490] (где-то близ гор. Боровичи на Мсте), вероятно, сюда же относится *Каний*, приток Вяницы бассейна Воронег, впадающей в Ладожское оз. [Шан. РЛЮ, 224] (если из **Кадний*, ср. выше *Кадняя/Канья*). Среди ойконимии – *Кадница* дер. Пестовского р-на Новгородской обл., *Кадёнка* дер. в Оленинском р-не Тверской обл., средневековые *Кадница* дер. 1545 г. в пог. Никольском в вол. Рай Беж. пят. [НПК VI, 358], *Каденское* дер. 1495 г. в Вельевском пог. Дер. пят., *Кадное* – несколько селений 1545 г. в трех погостах Беж. пят. (в Егорьевском во Млеве, Михайловском в Лощемле и Покровском), починок *Малое Кадное* в Петровском Тихвинском пог. [НПК I, 225; VI, 243, 339, 405, 410, 491]. Перечисленные названия образованы от прилагательных *кадний*, *кадной*, производных от *кадь*, представленных в древнерусских словосочетаниях *кадной набат* 'большой медный барабан' (т.е. похожий на *кадку*), *каднее молоко* 'молоко, которое накапливают в кадках' [СлРЯ XI–XVII 7, 13], но и в севернорусск. диал. *каднее молоко* 'молоко, скисшее без заквашивания и слитое в *кадку* на корм скоту' (Арх., Волог.) [СРНГ 12, 298–302]. К существительным *кадь*, *кадьа* (ср. древнерусск. *кадьа* 'кадь, сосуд из досок, скрепленных обручами' [СлРЯ XI–XVII 7, 14]) отсылают название дер. *Кадници* в Селижаровском р-не Тверской обл., возможно, имена озер *Кадье/Кадно*, *Кадьозеро*, *Кадьярьвь*, ручья *Каковский* в бассейнах Ояти и Паши в Юго-Восточном Приладожье [СГЮВП, 63, 44, 72, 93], р. *Кадь/Кодь* 2-й половины XIX в. неподалеку от Архангельска [Vasm. WRG II, 181] (хотя в отдельных случаях вероятны и прибалтийско-финские субстратные основы типа вепск. *kaid*, финск. *kaita* 'узкий').

К региону Русского Северо-Запада и Севера тяготеют также редкие континуанты праславянск. **kady*, род. ед. **kadъve*, слабо засвидетельствованной основы на *-й от **kadъ*, см. [ЭССЯ 9, 111–112]. Бесспорный факт проявления *-й-основы удостоверяется названием новгородской рч. *Кадвиша*, 12 км, текущей из оз. Омша в р. Удина системы Увери, пр. пр. Мсты [Воды НО]. Списки селений Боровичского у. Новгородской губ. начала XX в. дают форму *Кадбиша* [СНМНГ VI, 15–17], писцовая книга 1564 г. – *Катвиша* [НПК VI, 1044]. Гидроним отсылает к древнерусск. **Кадъвище*, производному с суффиксом *-ище* от формы **кадьвь*, которую продолжает русск. диал. (Владимирская губ., 1852 г.) *кадовь* 'большой чан' [СРНГ 12, 299]. Эту же *-й-основу репрезентирует название руч. *Кадовский* в бассейне Сожа на Смоленщине [Машт. Днепр, 217]. Среди апеллятивной лексики суффиксально расширенными дериватами праславянск. **kady* выступают, очевидно, диал. *кадуля*, *кадуль*, *кадулька* 'небольшая бочка, кадка' (ср. аналогичное расширение варианта **kadъ* с *i*-основой, проявленное древнерусск. *кадиль* 'кадка' [СлРЯ XI–XVII 7, 12]),

кадушна 'квашня', опять же известные лишь на севернорусской территории (Арх., Волог., Ярослав., Перм., Вят., Ср.-Урал., см. [СРНГ 12, 301]), сюда же относятся, по всей вероятности, и словенск. *kadunja* 'корыто', и русск. *кадушка*.

За пределами Русского Северо-Запада и Севера топонимия на *Кад-* (как, впрочем, и диалектная лексика) представлена более скудно: в бассейне Оки р. *Кадь*, овраг *Кадной* [Смол. ГБО 57, 129], в бассейне Дона – *Кадницы/Каднице*, пр. пр. Рогозянки среди притоков Северского Донца в Харьковском у., *Кадочное оз.* бассейна Медведицы в Области войска Донского [Vasm. WRG II, 23, 180], в Поднепровье указывают *Каданец* [Машт. Днепр, 217], но этот гидроним, кажется, не имеет отношения к рассмотренной группе.

**катън-*

На словенской территории отмечен ряд названий с основой **катън-* 'каменный': *Kamnik* (дважды), *Kamnica*, *Kamniški Potok* (дважды), *Na Kamnu*; к этому же корню было отнесено средневековое (в документе 1524 г.) геогр. *Skamnitza* с префиксом *s-* [Bezl. SVI I, 247–248].

Редкие структурные параллели к перечисленным словенским названиям обнаруживаются только на Русском Северо-Западе. Наиболее показательны три факта: 1) название погостского центра *Камно* в 6 км западнее Пскова, упоминаемого в 1341 г. во время осады немцами Изборска («ставше станми на Камне»), затем под 1407, 1487 гг. и позднее [Янин 1998, 120]; 2) название дер. *Камницы* в Дер. пят. около 1495 г. [НПК I, 452]⁴; 3) диал. севернорусский, преимущественно вологодский, апел. *камница* 'груда камней', 'куча каких-либо предметов', 'о беспорядочном расположении домов, построек и т.п.', ср.: «Деревня построена камницей», то есть дома расположены неправильно, кучей (Сольвч. Волог.). Имеющийся материал хорошо показывает, что слово *камница* от псковско-новгородской, затем от вологодской территории продвинулось далеко на восток – в бассейны Северной Двины и Камы, где закрепилось со специализированным значением 'печь, сложенную из камней в бане, курной избе, хлеве' и т.п. (Волог., Прикамье, Сев.-Двин., Арх.) [СРНГ 13, 27].

Апеллятивные и топонимические континуанты адъектива **каменьъ(ь)* всюду многочисленны и знакомы всей Славии. Что же касается перечисленных лексем, то они мотивированы редким адъективом **катънь(ь)*, производным в свою очередь от тех праславянских обозначений камня, которые оформились по новому типу склонения без наращения *-en-*. Эти праславянские диалектизмы, возникшие благодаря переходу из старого консонантного склонения в новые склонения этимологических основ на *-ā- или на *-ǫ-, имели облик **ката* или **катъ* (< **кату*, род. ед. *katene*). Континуантами данных праславянских форм выступает записанный на Русском Северо-Западе в окрестностях оз. Селигер, уникальный апел. *кама* 'камень' (Осташ. Твер. 1855 г., Верхняя Волга, Валдай) [СРНГ 13, 13], структурно соответствующий сербохорватск. диал. *кама*, *ками*, *кам* 'углубление в камне, в котором скапливается вода', а также польск. диал. *кат* 'камень' (сербохорватские и польские

⁴ Локализация в конкретном погосте не проведена.

факты учтены в [ЭССЯ 9, 138]). Неосложненные формы чаще проявляются в композитах; ср. русск. диал. (новгородск.) *камотес* ‘каменотес’ (Люб., Мош.) [НОС 4,16], вологодск., владимирск., воронежск. *камобой* ‘каменной’ [СРНГ 13, 27]. Сегодня апел. *кама* в окрестностях оз. Селигер, видимо, уже забыт, но в недалеком прошлом он был в ходу на новгородской территории, оставив производные адъективные формы. Среди них новгородск. *камистый* ‘каменистый, изобилующий камнями’ (Дем.), а также местная микропонимия: геогр. *Камистый Ручей*, отмеченное дважды – при указании на покос близ дер. Запротетно и на пашню в Демянском р-не Новгородской обл. [НОС 4, 16], *Каместый*, руч. в Молвотицкой вол. Демянского у. Новгородской губ. [СНМНГ II, 57], *За Камистым ручьем* – покос близ дер. Заозерье в Осташковском р-не Тверской обл. [Никитин 1962, 108]. В иной суффиксации наличествуют: *Камско/Камска* дер. к югу от Ильменя в Воскресенском пог. Шел. пят. под 1498 и 1539 гг. [НПК IV, 353; V, 245], *Камский мох*, болото вокруг Вяжицкого оз. неподалеку от Николо-Вяжицкого монастыря под Новгородом [Истомина, Яковлев 1989, 146]. Эти топонимы отсылают к *камский*, древнерусск. *камышь* ‘каменный’; ср. еще фразеологизм *провалиться (попасть и т.п.) как в камский мох* ‘пропасть неизвестно куда’, ‘пропасть, исчезнуть надолго’, записанном в Южном Приильменьи [Пылаев 1929], но и на Русском Севере и в Сибири (Тотем. Волог., Волог., Перм., Иркут., Колым. Якут.) [СРНГ 13, 29]. Впрочем, этимология этого выражения не прояснена и связь его с новгородским диалектным обозначением камня не аргументирована.

**rak-/*pač-*

В Словении зарегистрирован ряд географических названий с праславянской основой **rak-/pač-*: *Paka* применительно к реке и другим объектам (всего четырежды), *Pačka Vas*, *Pačka Dolina*, *Na Pakah*, *Na Paket*, *Pačke Jame*, *Pačke Njive*, *Pašca (Paški Studenec)*; подобные названия есть и в сопредельной области сербохорватского языка: *Paka*, *Opačica* [Bezl. SVI II, 72–73, 77]. К ряду перечисленных названий Г. Хольцер отнес название р. *Pockau*, отмеченное под 1341 г. в виде ad riuuulum *Pokaw*, под 1352 г. в виде aqua *Poka* и т.п. (по этой реке именуется пара усадеб (*Gross-*) *Pockau*), далее *die Pack* (под 1245 г. *Paka*), название перевала между Штирией и Каринтией, и геогр. *Paga* (под 1252 г. de *Paka*); к фактам этого рода принадлежат далее геогр. *Paka*, трижды проявляющееся на хорватской территории, но применительно к селениям [Holzer 2001, 83–84]. Единично такие названия фиксируются в Болгарии, Чехии, Словакии, Польше, но на юго-западе Славии они представлены в максимальной степени.

На восточнославянской территории соответствующая топонимия, как и почти везде в славянском мире, редка, тем не менее обнаружены два небольших скопления таких названий, одно из которых находится на Русском Северо-Западе. Русские северо-западные топоизоглоссы, локализуемые в Ильмень-Волховском бассейне, представлены чаще средневековыми ойконимами, реже гидронимами. Таковы прежде всего *Пачки*, дер. в Ручайском погосте Шелонской пят. 1498 г. [НПК IV, 208] (по современному террито-

риальному делению, где-то северо-западнее гор. Порхов Псковской обл.) и *Опачка*, селище в Сержской переваре Торопецкой земли (рядом озера Быково, Лукино, Лукое, Бологое), по писцовой книге 1539/40–1540/41 гг. [ПКНЗ 4, 633]. Анлаутный *О-* в геогр. *Опачка* той же самой природы, как в наречиях *о́пак*, *опа́че* при наличии *пак*, *па́че* (они перечислены ниже). Иную суффиксацию показывают средневековые геогр. *Пакуша/Опакуша*, сенокосный луг в Млевском погосте Деревской пятины 1551 г. [ПКНЗ 5, 236, 239, 240]; *Пакомо*, дер. 1498 г. «Аркажского монастыря на речке на Лютой» в Илеменском пог. Шелонской пят. [НПК V, 168], а сегодня дер. *Па́комка* в Дновском р-не Псковской обл. (по структуре идентичное новг. *Ракомо*, о котором подробнее ниже). В гидронимии обращают на себя внимание известные по современным материалам имена новгородских речек *Пакость* (иначе *Покоска*) и *Пакостиха* в бассейне Шелони, впадающей в Ильмень, ср. еще польск. *Pakość*, гор. близ Быдгоща, свидетельствуемый с XIII в. [Rymut 1987, 183]. Данные гидронимы явно коррелируют с общерусск. *пакость* ‘что-нибудь мерзкое, отвратительное’, польск. *pakość*, словенск. *pákost* ‘превратность’ и других дериватов от корня **pak-* при помощи суффикса *-ostь* [Фасм. ЭСРЯ III, 189; Черн. ИЭССРЯ I, 615–620], хотя первичная семантика данных водных названий трактуется неоднозначно. Наконец, учитывая регулярную мену гласных *o/a* в корне **pak-* (см. об этом ниже), не стоит, по-видимому, исключать из данного круга соответствий также новгородск. *По́ка*, название притока Волхова неподалеку от гор. Чудово Новгородской обл. [Шан. РЛЮ, 66].

Второе скопление восточнославянских названий от корня **pak-* зафиксировано в верхнем течении Оки: *Пака/Пакуша*, р. среди притоков Жиздры, *Покой* (ранее *Пакой*) среди притоков Нугри, *Пакой* среди притоков Пторы, *Опака/Опока*, пр. пр. Быстрицы + пр. пр. Мышиги в Калужском и Тарусском уездах Калужской губ. [Vasm. WRG III, 504, 506; Смол. ГБО, 26, 30, 36], ср. восточнее, в среднем течении Оки (в Подмосковье) руч. *Пока/Опока* (а ранее еще *Опака*) [Смол. ГБО, 118].

Приведенные поочские гидронимы на *Пак-/Пок-* ранее анализировались В.Н. Топоровым, который предполагает в них вероятное древнебалтийское наследие, сравнивая с прусск. геогр. *Pakutiten*, литовск. *Pakuteniai*, а также с литовским личным именем *Pakut-atīs* и нек. др. [Топоров 1989, 50]. Однако учет немалого числа параллелей на Русском Северо-Западе наряду с другими славянскими (особенно западно-южнославянскими: словенскими, сербохорватскими) фактами, требует интерпретации названий на *Пак-/Пок-* как исконных славизмов, причем весьма ранних. В частности, что касается, к примеру, поочских *Пака*, *Пакой*, *Опака*, можно говорить о первоначальных прилагательных, ср. наличие русск. диал. *опакий*, приведенного, правда, без указания значения [Даль II, 674] (к вероятному древнерусск. **(o)пакыи*), сюда же сибирск., иркутск. *опачный* ‘крайне неуступчивый, упрямый’, *опачно*, *опашно* ‘наперекор’, а также архангельск. (Сев.-Двин.) *пакору́кий* ‘с изуродованной рукой’, ‘плохой работник’ [СРНГ 23, 245, 246; 25, 159; Даль II, 674–675] с первым компонентом, явно предполагающим деадъективную деривацию (из **пакыи*). Чаше данная основа известна в наречиях и союзах; ср., например,

русск. диал. *пáки, пак* «частица или привеска: де, деи, ста, скать, мл» (Зап., Южн.), новгородск., тверск., сибирск. *опáкиши, опáкишь* 'выворот, изнанка, ничка; все перевернутое', тверск. *о́пак, о́пакo* 'назад, задом, обратно', 'навзничь', 'наизнанку', 'наоборот, шиворот-навыворот', тверск., пермск. *о́пакo* 'наотмашь', вологодск., сибирск. 'без толку, на ветер', вологодск. 'не вовремя', ярославск. 'неловко, совестно', *опакиша, опаку́ша* 'выворот, изнанка, ничка; обратное, превратное', *пакшá, опакишá* 'левша' и т.п. [Даль II, 674–675; III, 9; СРНГ 23, 230–231; 25, 155, 158, 162; НОС 7, 4, 89–90], древнерусск. *пакы, опа-кы, пакo* 'обратно', 'назад', 'наоборот', 'вновь', *опако* 'назад' [Срезн. МСДРЯ II, 676, 866], украинск. *пак* 'все-таки', болгарск., сербохорватск. *пак, па* 'но, ведь, снова', словенск. *пак, па*, то же, чешск., верхне- и нижнелужицк. *пак* 'но, снова', украинск. *о́пак* 'назад, навыворот', болгарск., сербохорватск. *о́пак, о́пакo* 'наоборот', чешск., словацк., польск. *о́пак* 'назад, навыворот' и т.п., к этимологии см. [Фасм. ЭСРЯ III, 142, 188, 223]. Колебание гласных *а/о* в исходном праславянском корне неоднократно прослеживается по гидронимии (таковы *Пакой/Покой, Опака/Опока, Пока/Опока/Опака* в Поочье, словацк. *Пака/Рока*, возможно, такой же природы *Рока* на территории Австрии), но существенно обратить внимание на то, что эту же особенность вокализма демонстрируют и апеллятивные корреляты, ср. русск. диал. *опóкишь, опóкиши*, наряду с *опáкишь, опáкиши* [СРНГ 23, 230].

Многие из перечисленных названий связаны с водотоками и характеризуют особенности локальной гидрографии. Г. Хольцер обосновал значение корня **пак-* применительно к гидронимии. Учитывая общеславянскую семантику апеллятивных коррелятов ('обратно; обратный') и принимая во внимание локальные особенности топографических объектов (рек и прилегающих к ним горных перевалов и селений) с такими именами в Австрии, Словении и Хорватии, он пришел к выводу, что названия типа *Пака* восходят к сочетанию **пакa (voda)* со значением 'в обратном направлении текущая вода' [Holzer 2001, 83–86]. Некие сходные мотивы именованья вполне вероятны и для соответствующей восточнославянской топонимии, несмотря на равнинный и холмистый рельеф территории. Так, новгородская рч. *Пока* в Поволховье практически не имеет течения, находясь в заливаемой пойме Волхова. Но именно признак медленного течения мог стать основой номинации, поскольку при ветре, обратном течению, почти стоячая вода в реке словно бы движется в противоположном направлении. Впрочем, для новгородской ойконимии *Пакомо, Пачки, Опачка* не исключены какие-то иные мотивы деапеллятивной номинации, связанные с местоположением населенных пунктов.

В рассмотренную группу деапеллятивных топонимических образований от корня **пак-* явно не входят такие названия Русского Северо-Запада, как *Пакшин*, приток Шомушки в бассейне Сяси [Шан. РЛЮ, 426], *Пакшино*, дер. в Никольском пог. в Шереховичах Беж. пят. 1564 г. [НПК VI, 890, 910], показывающие очевидную деривацию от антропонимов-прозвищ; ср. преимущественно севернорусск. и новгородск. *пакшá, пакúша, пакúша* 'левша', *пакшá* 'рука', 'левая рука' [НОС 7, 89–90; СРНГ 25, 156, 162; СРГК 4, 373].

***rak-/*rač-**

В Словении есть р. *Raka* (упоминаемая с 1577 г.) и сел. *Raka* (с 1178 г.), кроме того, отмечены названия *Dolga Raka*, *Rake*, в том числе в форме деминутивов и адъективов – реки *Račica* (и сел. *Račica*, дважды), *Rače*, дважды *Rački Potok*; село *Rački Vrh*, возможно, *Rače* и *Rašica* (< **račьsko* + *ica*, к *raka*), – в целом перечисленные названия связаны со словенск. *rāka* (мн. ч. *rāke*) ‘мельничный лоток’, ‘обделанное деревом русло ручья; желоб’ [Bezl. SVI II, 132, 133–134, 139–140]. Соответственные названия обнаружены на сопредельной сербохорватской территории: *Ращица* рч. в Сербии [Павл. XC], *Račice*, *Račnik* с 1260 г. [Bezl. SVI II, 133].

Словенск. *rāka*, образовавшее перечисленную топонимию, восходит к заимствованному праславянск. **raka* (< **orka*, первоисточник – латинск. *arka* ‘ящик’, ‘ларец’, ‘гроб’), продолжения которого хорошо известны в разных славянских языках, в том числе восточнославянских; ср. древнерусск. (с начала XI в.) и старославянск. *рака* ‘гроб’ [Срезн. МСДРЯ III, 63–64], русск., украинск., белорусск. ‘гробница с мощами святого’, болгарск. ‘ларец с мощами’, сербохорватск. ‘вырытая могила’, ‘могильный склеп’ и др. Исходное **raka* принадлежит к парадигме *-*ā*-склонения, но имеет вторую морфологический вариант лексемы – **raky*, **rakъve* в род. ед. – с основой на *-*ū*, давший приблизительно такой же круг значений: к нему относят древнерусск. *раковина* ‘перламутр’, русск. *раковина*, *ракушка*, украинск. диал. (гуцульск.) *раква* ‘масленка’, чешск. *rakev* ‘гроб, склеп’, словацк. *rakva*, *rakev*, то же, чешск. *rakvice* ‘раковина’, полабск. *rakâi* ‘ящик’; материал по [Черн. ИЭССРЯ II, 97, 98; Фасм. ЭСРЯ III, 437–438, 439 (с литературой); Гринч. СУМ IV, 4].

Топонимия на базе праславянск. **raka* *-*ā*-склонения тоже встречается на восточнославянской территории, но почти вся она локализуется на Русском Северо-Западе, преимущественно в бассейне оз. Ильмень и на прилегающих землях. Ср. *Рака*, болото в Городокском у. Витебской губ. (верховья р. Ловать, впадающей в Ильмень) [Vasm. WRG IV, 13], производные *Ракин*, руч. в бывшем Моложском у. Ярославской губ., *Ракино*, оз. с прилегающей дер. в Опочецком у. Псковской губ., вероятно, сюда же *Рачинка*, пр. пр. Осуги бассейна Волги в окрестностях гор. Торжок Тверской губ. (< **рачина* < *рака*?), *Рачица* в числе притоков верхней Ловати (здесь же болото *Раче*) в Великолуцком у. Псковской губ. К новгородско-псковскому ряду гидронимов можно отнести и *Рачка*, приток Пижмы в бассейне Мезени на Русском Севере, колонизованном некогда новгородцами (материал дан по [Vasm. WRG IV, 13, 14; Шан. РЛЮ, 152]).

Кроме того, только на Русском Северо-Западе зарегистрирована отличительная группа узкорегionalных топонимов с основой *Раком-*, образованных от **raka* при помощи архаического суффикса -*ом-*. Изложу весь имеющийся материал. Самую раннюю письменную фиксацию имеет ойконим *Ракомо*, связанный сегодня с двумя смежными деревнями в Ильменском Поозерье под Новгородом. Под 1501 и 1551 гг. писцовые книги Шел. пят. указывают на этом месте «государево село» *Ракома*, «а в немъ церковь Феодоръ святой» в Новгородском уезде в Паозерье [НПК V, 287–289, 316]. Впервые же это известное в Приильменье село упомянуто летописями еще под 1015 г., когда восставшие

новгородцы ночью избили варяжскую дружину на Поромоне дворе, а князь Ярослав Мудрый «тогда в ту ночь сушу на *Ракомь*» (по другим спискам летописи – «Ярославъ же в ту ночь на *Ракомь* бяше») [НПЛ, 174]; согласно 3-й Новгородской летописи, Ярослав «шедь на *Ракомь* съде во дворъ» [НЛ, 176], по Лаврентьевской летописи, «шедь на *Рокомь*, съде во дворъ» [ЛЛ, 137], по Софийской летописи, «шедь на *Ракомо* (*Ракамо*)» [СЛ 1, 127] (запись *Ракомо* отражает аканье в безударной позиции либо является опiskeй). Под 1478 г. поозерское село отмечает 1-я Псковская летопись под вариантным именем *Ракомля*: «Сталь в Ракомли, въ дворъ Лосинского <...> за три версты отъ Великого Новагорода, близко Юрьева монастыря» [ПСРЛ IV, 259].

К *Ракомо* в Поозерье найдено несколько межтерриториальных параллелей, тоже приходящихся в целом на центральные районы исторической Новгородской земли: 1) *Ракомка*, небольшое озеро в дельте р. Мсты юго-восточнее Новгорода, обозначенное лишь на современных крупномасштабных картах и в перечне водоемов Приильменя [Воды НО]; 2) *Ракомо*, дер. при колодеце в Горомулинской вол. Порховского у. Псковской губ. (в 25–30 км южнее Порхова), по сведениям 1872–1877 гг. [СНМРИ 34, № 10560] (сегодня – дер. *Раково* в Порховском у. Псковской обл.); 3) *Ракомле*, дер. в Которском пог. Шел. пят. 1498 г. [НПК IV, 116]; 4) *Ракомле*, оз. в Торопецком у. Псковской губ. вместе со смежной рч. *Ракомлянка*, по сведениям 2-й половины XIX в. [СНМРИ 34, 408, 409], = оз. *Наркомле* в Старцовой вол. Торопецкой земли, по описанию 1540/41 г. [ПKNЗ 4, 583] (вариант *Наркомле* являет собой фонетически измененную, благодаря выпадению гласной после плавной в срединном слоге, предположно-падежную форму *На Ракомле*).

Перечисленная топонимия составляет единый структурно-деривационный тип с такими географическими именами Русского Северо-Запада, как *Пакомо* (ср. словенск. *Рака* и др., см. об этом выше), *Лукомо* (ср. общерусск. геогр. *Лука*, *Луки*, общерусск. апел. *лука* ‘изгиб реки’), *Перекомо* (ср. новгородск. *Переки*, коррелирующее с украинск. *перéка* ‘противоречие, противодействие’, сербохорватск. *пријек* ‘крутой’ и т.п.).

За пределами Русского Северо-Запада восточнославянская топонимия на базе **raka* спорадична и менее разнообразна. Дважды она фиксируется в обширном регионе Поочья: *Ра́ка*, пр. пр. Оки между Осетром и Проней (под 1589 г.) с прилегающим селом *Раки*, далее рч. *Рачка* в бассейне Москвы [Чумакова 1992, 112–113; Смол. ГБО, 108, 167] и, быть может, сюда же украинск. *Рачин* (по иным данным – *Ракин*), пр. пр. Здвижа в бассейне Днепра неподалеку от Киева, и *Раки* (в форме мн. ч.), лев. пр. Стрыя в бассейне Днестра в Галиции [СГУ, 456, 458]⁵.

⁵ Этимологическая интерпретация топонимии, особенно гидронимии, с основой *Рак-/Рач-* существенно осложнена тем обстоятельством, что немалая доля таких названий обусловлена обозначением речного рака (*Astacus*). Если геогр. *Рака*, *Рачка*, *Ракино*, а следом за ними и *Ракомо* с точки зрения деривации определенно отсылают к форме **raka*, то множество водных имен с основой *раков-* (*Раковка*, *Раковец*, *Раковня* и т.п.) в плане словообразования совершенно двусмысленны: либо они восходят к форме **raky*, **rakъve* (ср. рус. *раковина*), либо

Для осмысления топонимии на *Рак-/Рач-, Раком-* важно иметь в виду, что обозначения искусственных емкостей и вместилищ разнообразной формы и назначения, что в полной мере демонстрирует приведенная выше лексика (ср. семантику праславянск. **raka* или **raky(-ъve)* ‘ковчег’, ‘лоток’, ‘ящик’ и т.п.), регулярно переходят в сферу народной ландшафтной терминологии, обозначая углубления и понижения на местности. Диалектная лексика знает много проявлений именно такого семасиологического перехода; ср., к примеру, новгородские *лоток* ‘корыто продолговатой формы’ и *лоток, лотковина* ‘низина’, *лоточина* ‘луг между двумя взгорьями; ложбина’ [НОС 5, 46–47], *желоб* ‘желоб’ и ‘ложбина, продолговатое углубление на поверхности земли’ [НОС 2, 126], новгородск. *русло* ‘большое корыто’ [НОС 9, 158] и общерусск. ‘ложе реки’. Поэтому различные дериваты на базе **raka*, метафорически перенесенные в сферу ландшафтной терминологии и закрепленные в местной топонимии, указывали, по крайней мере в регионе Русского Северо-Запада, скорее всего на ложбины, удлинённые впадины на местности, иногда заливаемые водой. Об этом порой свидетельствуют сами топографические реалии. Так, рч. *Ракомка* в Поозерье протекает в широкой, до 400 м, и глубокой ложбине, заросшей пожелтыми травами, достаточно выразительной в равнинном и открытом ландшафте микрорайона; летом речка пересыхает, превращаясь в болотце по центру ложбины, которая в половодье заполняется водой почти до краев, постепенно сходящей при понижении уровня оз. Ильмень. Полевое обследование показало, что местные жители именуют *Ракомкой* не столько речку, сколько саму эту характерную впадину. Другой случай, не менее показательный, для уяснения метафорической семантики рассматриваемого слова, – новг. *Ракуха*, оронимическое название впадины, низкого места у дер. Болонье Опеченского р-на Новгородской обл.: «Ракуха – травянистое маленькое место, низкое, пахать нельзя, это Ракуха» [НОС 9, 98].

В заключение остановлюсь на этноисторической оценке проанализированной топонимии, возводимой к праславянским основам **bьrd-*, **dь(b)n-*, **kad-/kadyн-*, **katьн-*, **rak-/pač-*, **rak-/rač-*. Выявление отдаленно-прерывистых изоглосс, репрезентированных этой топонимией, разумеется, немаловажно с точки зрения процессов формирования словенского языка, но в большей степени такие названия значимы для изучения раннеславянской истории Русского Северо-Запада. Все они в современном языковом ландшафте данного региона уже непродуктивны, пережиточны, что подчеркивается, помимо прочего, фиксациями их преимущественно в местной исторической документации. Прерывистый характер их распространения особенно заме-

к **rakъ* (ср. *раковый*). Вопрос иногда могут прояснить конкретные разыскания по отдельным названиям, но в целом мотивировка по обозначению речного рака для большинства славянской гидронимов с основой *раков-* кажется предпочтительной в большинстве случаев. Именно поэтому при изложении материала с основой *Рак-/Рач-* целесообразно ограничиться лишь наиболее очевидными в плане словообразования топонимическими формами.

тен в пределах восточнославянской территории, где наиболее выразительны зоны отсутствия сравниваемой топонимии. Данные названия обнаруживаются более или менее устойчиво на Русском Северо-Западе, реже «всплывают» в разных частях бассейнов Оки и Дона, но еще более спорадичны либо вовсе не известны в обширном бассейне Днепра, который, как полагают, связан с областями самого раннего расселения славян по Восточной Европе. Этот факт некоторого сходства в схеме восточнославянского ареального распределения следует, по всей вероятности, интерпретировать в рамках общего тезиса о лучшей сохранности пережиточных явлений на языковых перифериях. И Поочье, и особенно Русский Северо-Запад периферийны по отношению к Поднепровью, где часть старой праславянской топонимии исчезала чаще, поскольку не получала никакого дальнейшего развития.

Приведенные Фр. Безлаем, а также проанализированные в настоящей статье географические названия далеко не исчерпывают всего состава словенско-новгородско-псковских топонимических сходжений. По самым предварительным прикидкам такого рода отдаленно-прерывистые топоизоглоссы насыщаются по крайней мере несколько десятков. Вряд ли они дадут серьезные основания для заключений о какой-либо специфической близости диалектов Словении и Русского Северо-Запада, скорее покажут лишь то, что оба периферийных региона, возможно, лучше сохраняют праславянскую архаику, чем некоторые другие территории, близкие к славянской прародине. Вместе с тем, для Русского Северо-Запада наблюдаемые черты сходства со словенским, равно как с другим южнославянским, языковым материалом служат существенным аргументом в пользу так называемого «южного» пути проникновения ранних славян на Ильмень – со Среднего Поднепровья, Галиции и Волыни. Ясно, что наличие немалого числа древних изоглосс, объединяющих новгородско-псковские земли со славянским Югом, но минующих славянский Запад, подрывает традиционное, до сих пор разделяемое многими, мнение о миграции севернорусов Великого Новгорода по «западному» пути – с берегов Южной Прибалтики, равно как о западнославянском генезисе новгородско-псковских говоров.

Источники и литература

- Васильев Дисс. – Васильев В.Л., *Славянские топонимические древности Новгородской земли (исследование деантропонимных названий на общеславянском фоне)*: Автореф. дисс. ... д-ра филол. наук, Санкт-Петербург 2006.
- Веселовский 1974 – Веселовский С.Б., *Ономастикон, Древнерусские имена, прозвища и фамилии*, Москва.
- Воды НО – Приложение к распоряжению Новгородского облисполкома от 22.08.89 г. «Об утверждении перечня рек, озер и водохранилищ Новгородской области для установления водоохраных зон до 2000 года».
- ГВНП – *Грамоты Великого Новгорода и Пскова*, под ред. С.Н. Валка, Москва, Ленинград 1949.
- Герд 2004 – Герд А.С., *Материалы для этимологического словаря севернорус-*

- ских говоргов (И, К, Л, М), *Севернорусские говоры*, вып. 8, Санкт-Петербург, с. 173–235.
- Грінч. СУМ – Грінченко Б.Д., *Словарь української мови*, Київ 1907–1909.
- Даль – Даль В.И., *Толковый словарь живого великорусского языка*, т. 1–4, Москва 1998.
- Железняк 2006 – Железняк І.М., Географія словенсько-східнослов'янських топонімних паралелей, *Студії з ономастики та етимології 2006*, Київ, с. 17–26.
- Зализняк 1993 – Зализняк А.А., К изучению языка берестяных грамот, *Янин В.Л., Зализняк А.А., Новгородские грамоты на бересте (из раскопок 1984–1989 гг.)*, Москва.
- Зализняк 2004 – Зализняк А.А., *Древненовгородский диалект*, 2-е изд., переработанное с учетом материала находок 1995–2003 гг., Москва.
- Истомина, Яковлев 1989 – Истомина Э.Г., Яковлев З.М., *Голубое диво: Историко-географический справочник о реках, озерах и болотах Новгородской области*, Ленинград.
- Крысько 1998 – Крысько В.Б., Древний новгородско-псковский диалект на общеславянском фоне, *Вопросы языкознания*, 1998, № 3, Москва, с. 74–93.
- Куркина 1992 – Куркина Л.В., *Диалектная структура праславянского языка по данным южнославянской лексики*, Ljubljana.
- ЛЛ – *Лаврентьевская летопись*, подготовлена к изданию Цепковым А.И., Рязань 2001 (Текст печатается по изданию: *Летопись по Лаврентьевскому списку*, Санкт-Петербург 1872).
- Мат. Анк. – *Материалы (неопубликованные) описания земель в Ильменском Поозерье конца XV-XVII вв.*, предоставленные И.Ю. Анкудиновым.
- Машт. Днепр – Маштаков П.Л., *Список рек Днепровского бассейна*, Санкт-Петербург 1913.
- Мурз. СНГТ – Мурзаев Э. М., *Словарь народных географических терминов*, изд. 2-е, перераб. и доп., т. 1–2, Москва 1999.
- Нерознак 1983 – Нерознак В.П., *Названия древнерусских городов*, Москва.
- Никитин 1962 – Никитин А.В., «Собственное» и «нарицательное» употребление некоторых ландшафтных терминов, *Ученые записки Новгородского гос. пед. ин-та*, т. 6, вып. 2, Новгород.
- Никитин 1966 – Никитин А.В., О некоторых местных географических именах Новгородской, Псковской и Калининской областей (Из наблюдений над микротопонимией рыболовных и земельных угодий), *Вопросы диалектологии и истории русского языка*, Мурманск.
- НЛ – *Новгородские летописи*, подготовлены к изданию Цепковым А.И., Рязань 2002. (Текст печатается по изданию: *Новгородские летописи*, Санкт-Петербург 1879).
- НОС – *Новгородский областной словарь*, отв. ред. В.П. Строгова, вып. 1–12, Новгород 1992–1995; вып. 13, Великий Новгород 2000.
- НПК – *Новгородские писцовые книги*, изд. императорской Археографической комиссией, т. I–VI, Санкт-Петербург 1859–1910.

- НПЛ – *Новгородская первая летопись старшего и младшего изводов*, под ред. А.Н. Насонова, Москва, Ленинград 1950.
- Основания – *Основания регионалистики: Формирование и эволюция историко-культурных зон Европейской России*, Санкт-Петербург 1999.
- Павл. ХС – Павлович Зв., *Хидроними Србије*, Београд 1996.
- ПКНЗ – *Писцовые книги Новгородской земли*, сост. К.В. Баранов, т. 1–5, Москва 1999–2004.
- ПСРЛ – *Полное собрание русских летописей*, т. I–VII. Санкт-Петербург 1841–1856.
- Пылаев 1929 – Пылаев В.Д., *Старорусский край (природа и население)*. Новгород.
- СГУ – *Словник гидронимів України*, Київ 1979.
- СГЮВП – Муллонен И.И., Азарова И. В., Герд А. С., *Словарь гидронимов Юго-Восточного Приладожья: (Бассейн реки Свирь)*. Санкт-Петербург 1997.
- Селин 2003 – Селин А.А., *Историческая география Новгородской земли в XVI–XVIII вв. Новгородский и Ладожский уезды Водской пятины*. Санкт-Петербург.
- СЛ – *Софийская первая летопись*, Полное собрание русских летописей, т. 6-й, вып. 1. Москва 2000.
- Смол. ГБО – Смолицкая Г.П., *Гидронимия бассейна Оки*, Москва 1976.
- СНМНГ – *Список населенных мест Новгородской губернии*, под ред. В.А. Подобедова, вып. I–IX, Новгород 1907–1912.
- СНМРИ – *Списки населенных мест Российской империи*, составленные и издаваемые Центральным статистическим комитетом Министерства внутренних дел, т. 34: Псковская губерния, Санкт-Петербург 1885.
- СРГК – *Словарь русских говоров Карелии и сопредельных областей*, гл. ред. А.С. Герд, вып. 1–6, Санкт-Петербург 1994–2005.
- Срезн. МСДРЯ – Срезневский И.И., *Материалы для словаря древнерусского языка*, т. I–III, Санкт-Петербург 1893–1912.
- СРНГ – *Словарь русских народных говоров*, 2-е изд., исправл., ред. Ф.П. Соколетов, вып. 1–40–, Санкт-Петербург 2002–2007–.
- Строгова 1991 – Строгова В.П., *Как говорят в Новгородском крае*, Новгород.
- Толстой 1969 – Толстой Н.И., *Славянская географическая терминология: Семасиологические этюды*, Москва.
- Топоров 1989 – Топоров В.Н., Балтийский элемент в гидронимии Поочья, II, *Балто-славянские исследования 1987*, Москва, с. 47–69.
- Фасм. ЭСРЯ – Фасмер М., *Этимологический словарь русского языка*, пер. с нем. и доп. О.Н. Трубачев, т. I–IV. Москва 1986–1987.
- Черн. ИЭССРЯ – Черных П.Я., *Историко-этимологический словарь современного русского языка*, т. 1–2. Москва 1993.
- Чумакова 1992 – Чумакова Ю.П., *Расселение славян в Среднем (Рязанском) Поочье по лингвистическим и историческим данным*, Уфа.
- Шан. РЛЮ – Шанько Д.Ф., *Реки и леса Ленинградской области*, Ленинград 1929.
- Шк. ОПГ – Шкапский О.А., *Озера Псковской губернии (их естественно-*

- историческая характеристика и экономическое значение). С картографией озерных районов, Псков 1912.
- ЭССЯ – Этимологический словарь славянских языков. Пра斯拉вянский лексический фонд, вып. 1–33–. Москва 1974–2007–.
- Янин 1998 – Янин В.Л., *Новгород и Литва: пограничные ситуации XIII–XV веков*, Москва.
- Bezlj. SVI – Bezljaj F., *Slovenska vodna imena*. D. I–II. Ljubljana 1956–1961.
- Bezljaj 1958 – Bezljaj Fr., *Stratigrafija Slovanov v luči onomastike, Južnoslovenski filolog*, XXIII / 1–4, 1958, s. 83–95.
- Bezljaj 1967 – Bezljaj Fr., *Eseji o slovenskem jeziku*, Ljubljana, s. 132–144.
- Bezljaj 1969 – Bezljaj Fr., *Onomastika in leksikologija, Onomastica jugoslavica I*, Ljubljana, s. 13–14.
- Eichler 1997 – Eichler E., *Zum Problem der «innerslavischen Konsistenz» in der Onomastik, Ономастика та етимологія: Збірник наукових праць на честь 65-річчя Ірини Михайлівни Желєзняк*, Київ.
- Furlan 1993 – Furlan M., *Od zadnji slovar zemljepisnih imen po Atlasu Slovenije*, Ljubljana.
- НО – *Hydronimia Odry: Wykaz nazw w ukladzie hydrograficznym*, pod red. H. Borka, Opole 1983.
- Holzer 2001 – Holzer G., *Die Slaven im Erlaftal, Eine Namenlandschaft in Niederösterreich, Studien und Forschungen aus dem Niederösterreichischen Institut für Landeskunde*, Band 29, Wien.
- HW – *Hydronimia Wisły, cz. I: Wykaz nazw w ukladzie hydrograficznym*, pod red. P. Zwolińskiego, Wrocław etc. 1965.
- Rymut 1987 – Rymut K., *Nazwy miast Polski*, wyd. 2-e, uzup., Wrocław etc.
- Šmilauer 1970 – Šmilauer V., *Příručka slovanské toponomastiky*, Praha.
- Vasm. WRG – *Wörterbuch der russischen Gewässernamen*, begr. von M. Vasmer, Bd. I–V, Berlin – Wiesbaden 1961–1969.

Прочие сокращения

- апел. – апеллятив
- Беж. пят. – Бежецкая пятина
- Вод. пят. – Водская пятина
- вол. – волость
- геогр. – географическое название
- гор. – город
- губ. – губерния
- дер. – деревня
- Дер. пят. – Деревская пятина
- диал. – диалектное
- лев. пр. – левый приток
- мн. ч. – множественное число
- обл. – область
- Обон. пят. – Обонежская пятина
- оз. – озеро

пог. – погост
пос. – поселок
пр. пр. – правый приток
пуст. – пустошь
р. – река
р-н – район
род. ед. – родительный падеж единственного числа
руч. – ручей
рч. – речка
сел. – селение
у. – уезд
ур. – урочище
Шел. пят. – Шелонская пятина

Valerij Leonidovič Vasil'ev
173014 Velikij Novgorod
Antonovo
Gumanitarnyj institut, kaf. russkogo jazyka NovGU
Vihnn@mail.ru

Frazemi s pomenom ‘premikati se’ v slovenskem knjižnem jeziku

Elena Savelieva

IZVLEČEK: Razprava obravnava frazeme s skupnim pomenom »premikati se«, ki so analizirani s tematskega, motivacijskega in strukturnega vidika. Poskuša odgovoriti na vprašanje, kako se v frazemih slovenskega knjižnega jezika tematizira premikanje, katere vrste premikanja so zastopane z večjim številom frazemov in kakšno je razmerje med pomenom sestavin in celotnim pomenom frazema.

Ključne besede: frazeologija, frazem, premikanje.

ABSTRACT: This article discusses idioms with the common meaning ‘to move’, analyzed from a thematic, motivational, and structural perspective. It seeks to determine how motion is thematized in idioms in standard Slovenian, which types of motion are represented by a large number of idioms, and what kind of relation there is between the meaning of the idiom’s elements and that of the idiom as a whole.

Keywords: phraseology, idiom, motion.

Uvod

Tematika premikanja v slovenskih frazemih še ni bila natančno raziskana.¹ Premikanje je pomembna življenjska funkcija človeka. Poznamo različne vrste premikanja, ki so povezane s premikanjem delov telesa, npr. čeljusti pri jedi (*žvečiti*), glave (*kimati*), pljuč (*dihati*), prstov (*tipati*, *dotakniti se*), nog (*brcati*) ali kože (*ježiti*) itd. Upoštevajoč to dejstvo, smo se omejili predvsem na premikanje človeka v prostoru in času oz. na premikanje, ki pomeni premagovanje poti. Frazemi so bili zbrani iz elektronske verzije *Slovarja slovenskega knjižnega jezika*. Spodnjo mejo frazemov predstavljajo enote, v katerih je ena izmed sestavin nepolnopomenska beseda, npr. zaimek (*popihati jo*), zgornjo mejo predstavljajo enote, v katerih je mesto oseba zapolnjeno s sestavino frazema, imajo pa prosto desno vezljivostno mesto, v

¹ Članek se navezuje na magistrsko delo *Koncept premikanja in glagoli premikanja v frazemih slovenskega knjižnega jezika*, Oddelek za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete Univerze v Mariboru, 2008, mentorica red. prof. dr. Irena Stramljič Breznik. Iskreno se zahvaljujem dr. Ireni Stramljič Breznik za kritičen pregled in strokovne napotke pri pripravljanju tega prispevka.

katerem nastopa nosilec stanja ali lastnosti (*noge se opletajo/upirajo komu*). Podroben prikaz frazemov lahko obogati predstave o notranji zgradbi pomenskega polja premikanja in omogoča prikaz frazeoloških pomenskih odtenkov.

1 Tematska in motivacijska klasifikacija frazemov

Izhodišče za tematsko klasifikacijo je bil tematski slovar Anke Levin - Steinmann (1999). Po zgledu tega slovarja so bili na podlagi prevladujoče semantične sestavine frazemskega pomena določeni deskriptorji, pod njimi pa so navedeni sinonimni oz. kvazisinonimni frazemi.² Gradivo je razvrščeno tudi glede na antonimne odnose med frazemi, ki temeljijo na antonimiji med deskriptorji, npr. 'hoditi hitro' in 'hoditi počasi'. Vsaka skupina je raziskana z motivacijskega vidika.

1.1. Izražanje premikanja s hojo in tekom

1.1.1 Začetek premikanja:

vzeti pot pod noge (ekspr.), *vzeti/dati noge pod pazduho* (star.), *kresniti jo* (ekspr., pog.).

Prva dva primera razen začetka hoje pomenita tudi začetek teka. V frazemu nastopata besedi *pot* in *noge*, ki sta sestavini pomenskega polja besede *hoditi* oz. *hoja*. Slednja je tematizirana z opisom samega dejstva. Tako tudi drugi frazem.

1.1.2 Premikanje s hojo:

pobirati korake (ekspr.), *pobirati//pobirati stopnice* (ekspr.), *prekladati noge* (pog., eksp.), *premikati/prestavljati noge* (ekspr.), *biti na nogah* (pog.), *mazati jo (po poti)* (pog., eksp.), *risati jo* (nar. gorenjsko), *sekati jo, praskati jo* (pog., eksp.), *natepati prašno cesto* (ekspr.), *zastavljati korak, iti k nogam* (nižje pog.), *hoditi k nogam* (nar.), *noge nosijo koga* (ekspr.).

Frazem *zastavljati korak* pomeni 'stopati', tj. 'delati korake', kar v končni fazi pomeni 'iti'. Frazem *biti na nogah* ima dodatno informacijo 'hoditi zlasti pri delu', *noge nosijo (koga)* poudarja dejstvo, da je kdo zmožen hoditi. Proces hoje je v večini frazemov prikazan kot opis delovanja nog (*prestavljati noge, prekladati noge*), ki je najpomembnejši del telesa, specializiran za opravljanje te funkcije. Kot ključni sestavini frazema se pojavljata tudi *cesta* in *stopnice*, tj. prostor, po katerem se človek premika, ali korak, ki je rezultat premikanja nog (*pobirati korake*).

1.1.3 Neestetsko premikanje:

(hoditi) kot medved (pleše), (tacati) kot/kakor medved, (hoditi) kot/kakor staro motovilo (ekspr.), *(hoditi/zibati se/koracati) kot raca*.

Neestetska hoja se primerja z živalmi, za katere je značilna okorna, zibajoča se hoja (*medved, raca*) ter s predmetom, v tem primeru *starim motovilom*, ki lahko pomeni poleg nepriročnega predmeta tudi nerodega človeka, zlasti pri gibanju.

² Kvazisinonimni frazem nam pomeni frazem določenega pomenskega polja, ki zaradi dodatnih informacij, ki jih prinašajo frazemska podoba, konotativni in pragmatični pomen, ne more zamenjati frazema z istim pomenom v govoru.

1.1.4 Težavno oz. lahkotno premikanje

Hoditi s težavo: (*iti, hoditi*) kot/kakor *starec*, (*prestopati, lesti*) kot *starček/starec*, *utrujenost je komu stopila v noge* (ekspr.), *imeti svinčene noge* (ekspr.), *imeti težke noge* (ekspr.), (*komaj*) *vleči noge za seboj* (ekspr.), *noge komaj trgati od tal* (ekspr.), *težko premikati/nositi svoje kosti* (ekspr.), *noge se komu upirajo* (ekspr.), *noge se komu opletajo* (ekspr.).

Hoditit z lahkoto: *sprostiti korak* (ekspr.), *imeti lahke noge*, (*hoditi/iti*) kot/kakor *srna*.

Težavna hoja se primerja s hojo starca in s podobo težkega premikanja nog. To je razvidno iz glagolov *vleči* 's silo, usmerjeno proti sebi povzročati premikanje česa za seboj, k sebi' in *trgati*, kjer je predvsem pomemben pomen 's sunkovitimi poteži, vlečenjem' kaj delati. Pojavi se podoba težkih in svinčenih nog ter utrujenosti. Razen tega je učinek težkosti dosežen s pomočjo glagolov *upirati se* in *opletati se*, ki predpostavljata oviro. Lahkotna hoja se primerja s hojo živali (*srne*), za katero je značilen lahkoten, živahen način premikanja. Kot nasprotje težkim nogam so lahke noge, ki omogočajo sproščeno hojo.

1.1.5 Tiho oz. hrupno premikanje

Hoditi naskrivaj, tiho: (*tiholaziti/plaziti/plaziti se*) kot/kakor *tat*, (*hoditi/stopati/priti*) kot/kakor *maček/mačka*, *hoditi* kot/kakor *duh*.

Hoditi hrupno: *lomastiti* kot/kakor *medved/slon*.

Tiha hoja, z dodatnim pomenom 'naskrivaj', se primerja z živaljo, *mačko*, za katero je značilna ta lastnost, z nadnaravnim bitjem (*duh*), pri katerem je razločevalna lastnost njegova nevidnost. Razen tega v frazemu nastopa podoba *tatu*, in sicer njegova pomembna lastnost, da jemlje, krađe skrivaj. Hrupna hoja se primerja z veliko živaljo (*slon, medved*). Pri tem se domneva, da se velika žival premika z večjim hrupom. Učinek hrupa je poudarjen tudi z glagolom *lomastiti* 'silovito, hrupno hoditi'.

1.1.6 Urejeno oz. neurejeno premikanje

Hoditi urejeno: (*iti*) v *gosjem redu*/v *gosji vrsti*.

Hoditi neurejeno: (*hoditi*) kot/kakor *čreda*.

Podoba urejene in neurejene hoje se primerja s podobo iz vsakdanjega življenja, in sicer s hojo *gosi*, ki ponavadi hodijo v vrsti, in s hojo *črede*, kjer ni urejenosti.

1.1.7 Ponosno oz. ponižno premikanje

Ponosno premikanje: (*nositi se/hoditi*) kot/kakor *pav*, (*hoditi*) kot/kakor *petelin*.³

Ponižno premikanje: (*oditi/potikati se/vleči se*) kakor *potepen/pretepen pes*.

Oba načina premikanja se primerjata z obnašanjem živali, in sicer ponosno premikanje s *pavom* in *petelinom*, ponižno, nesamozavestno premikanje pa s *psom*.

1.1.8 Neodločno, negotovo, majavo premikanje:

korak komu omahuje (ekspr.), (*hoditi*) kot/kakor v *omotici*, (*hoditi/slediti*) kot/kakor *omamljen*, (*iti/opotekati se/hoditi/stopati*) kot/kakor *pijan*, *opotekati se* kot/

³ Frazema lahko pomenita tudi človekovo ravnanje, zato bi ju lahko dali med frazeme drugega dela, ki ne pomenijo premikanja, vsebujejo pa glagol premikanja. Primera še enkrat potrjujeta zapletenost jezikovnega sistema in povezanost pomenskih polj med sabo.

kakor v pijanosti, (zibati se/loviti se) kot/kakor pijanec, zapletati se po cesti (ekspr.), *noge so komu medle* (ekspr.).

Podoba negotove, majave hoje je povezana s podobo hoje pijanega človeka, ki v stanju opitosti ne more kontrolirati svojega premikanja. Negotovo hojo poudarijo glagoli *omahovati* 'počasi, s težavo hoditi', *zapletati se* 'postajati nepravilno, neurejeno prepleten', *medleti* 'izgubljati moč, slabeti'.

1.1.9 Previdno premikanje:

(hoditi) kot/kakor po jajcih.

Previdna hoja se primerja s hojo *po jajcih*. Pri tem ima odločilno lastnost krhkost jajčne lupine, ki se razbije že zaradi rahlega pritiska nanjo.

1.1.10 Premikanje brez orientacije, zamišljeno, duševno odsotno:

iti, kamor noge ponesejo (ekspr.); *(tavati) kot bi bil mesečen; (tavati) kot/kakor mesečnik; (tavati) kot/kakor slepec; (hoditi) kakor v sanjah* (ekspr.); *hoditi, kot bi se komu sanjalo; hoditi, kot bi (koga) luna nosila; (tavati okrog) kot/kakor izgubljen/izgubljena ovca; (tavati okrog) kakor izgubljena kura.*

Hoja brez cilja je poudarjena z glagolom *tavati*, s podobami *mesečnika, slepca* in s podobo *sanj*. Podoba *mesečnika* je prisotna tudi v frazemu *hoditi, kot bi (koga) luna nosila*. Frazem *kot/kakor izgubljen/izgubljena ovca* ima dodatni pomen 'preplašeno', frazem *kakor izgubljena kura* pa prinaša dodatni pomen 'raztreseno'.

1.1.11 Sledenje:

loviti/pobirati stopinje (za kom) (ekspr.), ubirati korake/stopinje (za kom) (ekspr.), obesiti/prilepiti se komu na/za pete (ekspr.), (spremljati koga/slediti) komu kot senca/pes, komu stati/bititi za petami (ekspr.).

Najbolj sta zanimiva prva dva primera s podobo pobiranja in ubiranja čigavih *stopinj oz. korakov*. Sledenje je v frazemih podprto z besedo *peta*, ki pomeni »končni« del telesa. *Senca* je kot fizični pojav neločljivi del človekovega telesa. *Pes* pa je med drugim zvesti spremljevalec človeka, v tem primeru je to določujoča lastnost. V frazemu *obesiti/prilepiti se komu na/za pete* je prisotna dodatna informacija, torej ne samo slediti, temveč biti pogosto v družbi koga proti njegovi volji.

1.1.12 Premikanje v strmino:

gristi kolena (ekspr.).

Vzpenjanje je premikanje navzgor. Pri vzpenjanju v strmino *se kolena* nenehno dotikajo površine, po kateri plezamo. Glagol *gristi* z odločilnim pomenom 'drobiti' še poudari težkost dejanja.

1.1.13 Premikanje ne po določeni poti:

iti čez drn in strn (ekspr.), *drveti čez rob in glob* (ekspr., redko).

Hoja ne po določeni poti se primerja s hojo po travi, rastlinju in žitu ter s hojo čez brezno, in sicer čez kakršen koli svet, kjer ni poti.

1.1.14 Hitro oz. počasno premikanje

Hitro hoditi, iti, teči: biti hitrih nog (pog.)/*imeti hitre noge, biti urnih nog, pet/imeti urne noge* (ekspr.), *biti bistrih nog/imeti bistre noge* (ekspr.), *rezati jo* (pog., ekspr.), *pobirati jo* (pog., ekspr.), *cvreti/ucvirati jo, cediti jo, brisati jo, spustiti se v dir* (ekspr.), *brusiti noge/pete* (ekspr.), *podkuriti podplate (kaj komu)* (ekspr.), *podmazati petače (kaj komu)* (ekspr.) (*teči/bežati) kot zajec, kot/kakor jelen, (dirjati) kot/kakor vihra, blisk, strela, vihar, vedanec/zlomek, furija; teči/bežati, kot bi sr-*

šeni podili/gonili (*koga*) (ekspr.), *kakor bi koga devet biričev podilo* (zastar.), *kot bi (koga) gnal sam hudič, kot da bi tla gorela pod nogami (komu), da (koga) komaj dohajajo pete, kolikor/kar koga noge/pete nosijo/nesejo, teči, da se kar praši, da se (vse) kadi* (ekspr.), *da vse frči po zraku* (ekspr.), *teči na ves kolop* (ekspr.).⁴

Počasi hoditi, iti: *biti počasnih nog* (pog.), *(hoditi/lesti/obračati se) kot/kakor polž, biti v nogah polž* (pog.), *(vleči/vlačiti se) kot/kakor meгла, (hoditi/plaziti se/laziti) kot/kakor senca, kresati jo* (pog.).

Frazem *kot/kakor senca* ima dodatni pomen 's težavo', tako tudi v frazemu *kresati jo* je dodatni sem 'težko hoditi'. V frazemih s sestavino *noga* gre za metoni-mični prenos: zamenjava orodja z delom, in sicer hitre, urne, bistro noge pomenijo hitro hojo, počasne noge pa počasno hojo. Počasna hoja se primerja tudi s *polžem*, za katerega je značilno počasno premikanje; poleg tega z naravnim pojavom, *meglo*, ki se ne premika, temveč leži oz. visi, in fizičnim pojavom, *senca*, ki se premika ponavadi za telesom, ki jo daje. V frazemih *brusiti noge/pete, podmazati petače* je pomen hitrega premikanja dosežen z glagoli, ki imajo skupni sem 'narediti tako, da kaj (nož, kolo) dobro deluje', v našem primeru noge hitro tečejo. *Peta* se razen tega pojavi v dveh frazemih *teči, da komaj dohajajo pete, kolikor pete (noge) nosijo/nesejo*. Pri tem ima določujočo vlogo pomen »končni« del noge, slednja je odgovorna za »nošenje trupla z glavo«. Človek, ki se premika z veliko hitrostjo, se primerja z živalma (*zajec, jelen*), za kateri je značilno hitro premikanje, ali z naravnimi pojavi, kot so *vihra, blisk, strela, vihar* ter z bajeslovnima bitjema, to sta *vedanec* in *zlomek*. Hiter tek se primerja tudi z begom od sršenov, devetih biričev in hudiča. Lahko tudi s tekom po vročih tleh v frazemu *kot bi tla gorela pod nogami*. V nekaj primerih je prikazan tudi rezultat hitrega premikanja po cesti: *teči, da se kar praši, kadi, vse frči po zraku*, pri čemer vemo, da se cesta praši (kadi) pri vožnji s prevoznim sredstvom, frčanje se sliši pri hitrem slišnem letenju. Hitro premikanje se primerja tudi z zelo hitrim tekom konja, *teči na ves kolop*.

1.1.15 Odit, steči, zbežati, pobegniti

(1) 'iti, oditi':

ubirati//ubirati pot (ekspr.), *udariti jo, ustriči jo, pomeriti jo, mahniti jo/odmahati jo, odbrusiti jo, prasniti/uprasniti jo, potegniti jo* (pog., ekspr.);

(2) 'oditi':

ukresati jo (po bližnjici) (ekspr., pog.), *usmeriti korak* (ekspr.), *vstati na pot* (knjiž.), *odvleči noge (proti čemu)* (ekspr.), *dvigniti/razpeti jadra* (šalj.), *dvigniti sidro* (ekspr.);

(3) 'hitro oditi, steči, zbežati':

pobrisati/ubrisati jo, zbrisati jo, udreti jo, užgati jo, polakirati jo, podurhati jo (kot kafra), pocvirnati jo, odkuriti jo, popihati jo, unesti jo (pog., ekspr.), *pocitrati jo, stisniti jo* (pog.), *upihati jo* (star.), *ucediti/pocediti jo* (pog., ekspr.), *usekati jo, ubirati//ubirati/ucvreti jo (v dir), (zbežati) kot/kakor srna, pobrati jo (kot strela)* (pog., ekspr.), *kazati//pokazati pete* (ekspr.), *namazati si pete* (ekspr.), *odmakniti/*

⁴ Med tremi iz SSKJ izpisanimi frazemi je samo *teči na ves kolop* tak, ki ima obvezni glagol premikanja, ostala dva *kot za stavo, na vso sapo* sta ob glagolih premikanja (*teči, hiteti*) družljiva še z glagoli drugega pomenskega polja, npr. *delati, kričati* itd..

odnesti/pobirati/nabrusiti pete (ekspr.), *stisniti rep med noge* (ekspr.), *zlodej odnese (koga)* (ekspr.), *urezati jo* (pog., eksp.).

Frazemi so razdeljeni v tri skupine, kjer imajo enote prve skupine skupen pomen 'iti, oditi', torej lahko pomenijo tudi hojo v določeno smer in ne samo odhod. Druga skupina ima pomen 'oditi', torej pomeni 'ne biti več na določenem mestu'. Tretja skupina ima skupen pomen 'oditi, zbežati, steči'. Večina frazemov ima zaprto notranjo zgradbo, to so frazemi s sestavino *jo*. Frazem *usmeriti korak* ima dodaten pomen 'odpraviti se'. V frazemu *odvleči noge* ima pomembno vlogo glagol *odvleči* 'z vlečenjem spraviti z določenega mesta', v tem primeru »z vlečenjem nog«. Frazema *dvigniti/razpeti jadra*, *dvigniti sidro* se navezujeta na začetek plutja ladje, kar v končni fazi pomeni isto kot pripraviti se na pot in odpluti 'ne biti več na določenem mestu'. Isto je v frazemu *vstati na pot* 'biti pripravljen iti z določenega mesta'.

Pri podrobni analizi pomenov glagolov *steči*, *zbežati* in *pobegniti* ugotovimo naslednje: glagol *steči* pomeni 'začeti teči; v teku iti, oditi', glagola *zbežati* in *pobegniti* pa imata skupni sem 'z begom zapustiti kraj bivanja; hitro nepričakovano oditi; hitro se umakniti', pri tem ima prvi glagol dodaten sem 'iz srahu'. To je razvidno iz sestavin frazemov (*zbežati kot/kakor srna*, *stisniti rep med noge*). Značilna lastnost srne je plahost, pes pa stiska rep, če se boji. Torej je pomen 'pobegniti iz strahu' dosežen dvojno. Frazemi s sestavino *pete* so zelo blizu frazemom iz skupine 'hitro premikanje'. Na primer frazem *brusiti pete* 'hitro iti' in *nabrusiti pete* 'pobegniti' se razlikujeta v dovršnosti glagolov. Le-ta vpliva na pomen frazema samega. Pri dobesednem razumevanju frazema *kazati/pokazati pete* si lahko predstavljamo bežečega človeka, saj se pri teku vidijo njegove pete. Frazem *namazati si pete* ima poleg pomena 'pobegniti' tudi pomen 'pripraviti se na beg'. V frazemu *zlodej odnese (koga)* s pomenom 'hitro kam oditi' ima odločilen pomen ena izmed številnih lastnosti hudiča, tj. hitrost, nepričakovanost pojavljanja in izginjanja.

1.1.16 Oditi, steči naskrivaj, neopazno:

izmakniti jo (ekspr.), *pofuliti jo* (pog., eksp.), *noč vzame koga* (pog., eksp.), *čez noč zmanjkati koga* (ekspr.), *oditi (posloviti se, izginiti) po francosko* (slabš.), *oditi po angleško* (slabš.).

V frazemih *noč vzame (koga)*, *čez noč zmanjkati* ima določujočo vlogo sestavina *noč*, ki asociira predvsem temo, ko človek težko vidi in ne razlikuje stvari. Torej v trenutku izginiti, oditi zelo hitro, ne da bi kdo opazil. Zadnja dva frazema imata dodaten pomen 'brez slovesa'.

1.1.17 Priti, priteči:

mahati/primahati jo, prirezati jo (pog., eksp.), *pribasati jo, pribrisati jo, prikaditi jo, prisekati jo* (pog., eksp.), *pot zanese (koga)*.

Večina frazemov ima zaprto notranjo zgradbo, ki jo je zelo težko razložiti. V zadnjem frazemu *pot zanese koga* ima pomembno vlogo glagol *zanesti*, ki pomeni 's svojim delovanjem povzročiti, da kaj pride kam, z nošenjem spraviti kaj kam z določenim namenom'. *Pot* pa je sestavni del premikanja na sploh.

1.1.18 Priti v nepravem času:

sam hudič prinese koga (pog., eksp.), *sam zlodej prinese koga* (ekspr.).

Pri dobesednem prebiranju frazema si lahko predstavimo situacijo, ki je v njem

prikazana. V ljudskem verovanju imata *hudič* oz. *zlodej* negativno oceno in njuna pojavitev ni zaželena.

1.1.19 Raziti se, razbežati se:

(*raziti se*) vprek in v šir (star.), (*raziti se, razbežati se*) na vse (štiri) konce sveta (ekspr.), (*raziti se*) v šir in dalj (pesn.), (*raziti se*) na vse (štiri) vetrove (ekspr.), (*razteči/razbežati se*) kakor piščeta (knjiž.), (*prehoditi/prepotovati*) kaj podolgem in počez (ekspr.).

V pomenu glagolov *raziti se* in *razbežati se* je prisoten sem 'na več strani'. Sestavni deli frazemov razen zadnjega poudarjajo ta pomen: *vprek in v šir*, *na vse štiri konce sveta*, *v šir in dalj*, *na vse štiri vetrove*, torej na več strani ali v različnih smereh. Zadnji frazem s sestavino *piščeta* ima dodatni pomen neurejenega teka v različnih smereh, kar temelji na človekovem opazovanju vedenja piščancev.

1.1.20 Razburjeno premikanje z veliko hitrostjo:

(*vršeti*) kot/kakor brez uma, (*tekati*) kot ponorel, (*pridrveti*) kot/kakor burja/hudournik, (*priti*) kot/kakor tresk (star.), (*divjati*) kot/kakor nor, obseden, furija.

Človek, ki se premika hitro in razburjeno, se primerja s premikanjem norega oz. ponorelega, obsedenega človeka, poleg tega z naravnimi pojavi, za katere je med drugim značilna nepričakovanost (*tresk*) in moč (*burja, hudournik*). Beseda *furija* razen boginje maščevanja v rimski mitologiji pomeni razburljivega, vihravega človeka.

Pri izpostavljanju smeri premikanja (hoje, teka itd.) dobimo posebne skupine s skupnimi pomeni *oditi, priti, raziti se* itd.

Drugi načini premikanja

1.2.1 Skakati lahkotno:

(*skakati*) kot/kakor srna, kot/kakor gams, kot/kakor opica, kot/kakor koza, (*skakljati*) kot/kakor jagnjiče/janjček.

1.2.2 Dobro, spretno plavati:

(*plavati*) kot riba, (*plavati*) kot/kakor raca na vodi.

1.2.3 Dobro, spretno plezati:

(*plezati*) kot neverica

Oseba, ki zna dobro, spretno skakati, plavati, plezati se primerja z živaljo, za katero je ta lastnost značilna.

1.2.4 Zelo hitro jahati:

jahati, kot bi koga nesel veter, jezdit, kot bi koga nosile peruti (ekspr.), *jezdit kot vrag* (pog., eksp.).

Hitro jahanje se primerja z premikanjem predvsem negativnega bajeslovnega bitja, tj. *vragom*, ki mu pripisujejo veliko moč. V drugih dveh frazemih imata pomembno vlogo sestavini *veter* in *peruti*. *Veter* ima v človekovi podzavesti asociacijo moči in hitrosti, tudi v vsakdanjem življenju govorimo predvsem o tem, s kakšno hitrostjo piha veter. Tako tudi *peruti*, ki asociirajo svobodo in hitrost premikanja.

1.2.5 Premikati se z določenim prevoznim sredstvom:

poganjati/vrteti pedale (ekspr.), *pritiskati na plin* (žarg.), *vzeti vso cesto v zakup* (ekspr.), *voziti kot vrag* (pog., ekspr.).

Vrteti pedale pomeni predvsem hitro vožnjo s kolesom, kjer so pedali glavni del, s katerim omogočimo premikanje celote, tj. kolesa. Tako tudi v drugem frazemu, *pritiskati na plin*, hitrost avtomobila namreč povečamo tako, da pritisnemo na plin. Primerjava z vragom ima isto podlago kot v frazemu *jezditi kot vrag*.

1.2.6 Premikati se proti volji:

(goniti) kot psa koga.

Kot ugotavlja Janez Keber (1996, 286–308) ima *pes* v vseh kulturah in mitologijah pomembno mesto in najrazličnejše simbolne pomene, ki se odražajo v frazeologiji in paremiologiji številnih jezikov. V njih se pasja podoba kaže skozi besede, kot so ponižanje, nečlovečnost, obenem pa zvestoba, vdanost in pozornost. Tudi v tem frazemu je v ospredju negativni pomen, saj izraža, da se človeka neusmiljeno in neprestano priganja, večinoma k fizičnemu delu.

2. Strukturna klasifikacija frazemov

2.1 Glagolski frazemi

Težko je določiti, kdaj je prislovna besedna zveza samostojni frazem in kdaj je del glagolskega. Kržišnikova je pri analizi glagolskih frazemov govorjenja določila naslednje kriterije: za glagolski frazem z obvezno sestavino gre v tem primeru, če »je glagol nezamenljiva oz. samo v okviru nekaj natančno določenih stalnih variant zamenljiva sestavina«. V primerih, ko na mestu glagola nastopa cel niz pomenk, je po mnenju Kržišnikove treba upoštevati pomensko omejenost oz. neomejenost. Če so glagoli znotraj ozko pomenskega polja, to priča o manjši pomenski samostojnosti določila in obratno, če glagoli niso pomensko zamejeni, je samostojnost določila večja. Zato so prvi frazemi glagolski, drugi pa prislovni, ker so različni glagoli samo njihovo besedilno okolje (Kržišnik 1994, 69). Pri določitvi glagolskih frazemov sem upoštevala prav te kriterije.

Frazeme sem razvrstila najprej v dve skupini, dalje glede na besednovrstne sestavine.⁵

(1) Mesto osebka je zapolnjeno z vršilcem dejanja (+ člov.)

Glag – Zaim: *brisati jo, pobrisati jo, pribrisati jo, ubrisati jo, zbrisati jo, cediti jo, pocediti jo, ucediti jo, cvreti jo, ucvirati jo, ucvrete jo, izmakniti jo, kresati jo, kresniti jo, ukresati jo, mahniti jo, mahati jo, primahati jo, odmahati jo, mazati jo (po poti), odbrusiti jo, odkuriti jo, popihati jo, upihati jo, pobirati jo, pobirati jo (kot strela), pocitrati jo, pocvirnati jo, podurhati jo (kot kafra), pofuliti jo, polakirati jo, pomeriti jo, potegniti jo, praskati jo, prasniti jo, uprasniti jo, pribasati jo, prikaditi jo, rezati jo, prirezati jo, urezati jo, risati jo, sekati jo, prisekati jo, usekati jo, stisniti jo, ubirati//ubirati jo (v dir), udariti jo, udreti jo, unesti jo, ustriči jo, užgati jo.*

⁵ Razvrstitev je narejena po zgledu E. Kržišnik (1994) in I. Stramljič Breznik (1998).

Glag – Sam4: *pobirati korake, ubirati/ubirati pot, pobirati/pobirati stopnice, loviti/pobirati stopinje, ubirati korake/stopinje, prekladati noge, premikati/pres-tavljati noge, sprostiti korak, gristi kolena, brusiti noge/pete, kazati/pokazati pete, poganjati/vrteti pedale, usmeriti korak, odvreči noge (proti čemu), dvigniti/razpeti jadra, dvigniti sidro, odmakniti/odnesti/pobirati/nabrusiti pete.*

Glag – Zaim – Sam: *namazati si pete.*

Glag – Sam BZ: *biti počasnih nog, biti hitrih nog/imeti hitre noge, biti urnih nog/pet/imeti urne noge, biti bistrih nog/imeti bistre noge, imeti svinčene noge, imeti težke noge, imeti lahke noge.*

Glag – Predl – Sam/Sam BZ: *(iti) v gosjem redu/v gosji vrsti, zapletati se po cesti, obesiti/prilepiti se na/za pete (komu), stati/bititi za petami (komu), iti k nogam, hoditi k nogam, pritiskati na plin, vstati na pot, spustiti se v dir, biti na nogah, zmanjkati čez noč (koga); iti čez drn in strn, drveti čez rob in glob, teči na ves kolop, teči, raziti se na vse (štiri) vetrove, raziti se v šir in dalj, raziti se, razbežati se na vse (štiri) konce sveta, oditi (posloviti se, izginiti) po francosko, oditi po angleško.*

Glag – Sam – Predl Sam BZ: *vzeti pot pod noge, vzeti/dati noge pod pazduho, (komaj) vleči noge za seboj, (komaj), stisniti rep med noge.*

Glag – Predl Sam BZ – Sam: *biti v nogah polž.*

Glag – Prisl BZ: *prehoditi/prepotovati podolgem in počez, raziti se vprek in v šir.*

Glag – S (primerjalni odvisnik): *iti, kamor noge(koga) ponesejo.*

Prisl – Glag – Sam/Sam BZ: *(težko) premikati/nositi/odnesti (svoje) kosti.*

(2) Mesto osebka je zapolnjeno s sestavino frazema, vršilec dejanja, nosilec stanja ali lastnosti je na desnem vezljivostnem mestu.⁶

Sam – Glag: *noge se upirajo (komu), noge se opletajo (komu), korak omahuje (komu), noge so medle (komu), noge nosijo (koga), zlodej odnese (koga), noč vzame (koga), pot zanese (koga).*

Glag – Sam: *podkuriti podplate (komu), podmazati petače (komu).*

Zaim – Sam – Glag: *sam hudič/zlodej prinese (koga).*

Sam – Glag – Predl SamBZ: *utrujenost je stopila v noge (komu).*

2.2 Primerjalni frazemi

Primerjalni frazem ima dva dela: primerjalni in spremljevalni del. Ogolčev (1978) deli primerjalni frazem na naslednje dele:

- sestavina A (tema oz. primerjana sestavina, logična sestavina je pri tem človek);
- sestavina B (podoba oz. primerjalna sestavina);
- sestavina C (tertium comparationis oz. lastnost/dejanje/stanje, ki je podsta-va frazema);
- sestavina m (kazalec primerjanja, v tem primeru veznik *kot*).

⁶ Kržišnikova šteje te frazeme za »neprave« glagolske frazeme, ki so tvorbe brez prostega levega vezljivostnega mesta (osebka). Desno vezljivostno mesto je zasedeno z vršilecem dejanja, redko z rezultatom dejanja (Kržišnik 1994b, 83).

Sestavina A je po navadi človek, sestavina B se spreminja odvisno od podobe, sestavina C je v našem primeru *glagol premikanja*, npr.:

<i>Nekdo</i>	<i>dirja</i>	<i>kot</i>	<i>jelen</i>
A	C	m	B

Upoštevaajoč sestavino B, vse frazeme lahko razdelimo na tri skupine:⁷

(1) Sestavina B je izražena z eno besedo:

hoditi/lesti/obračati se kot/kakor polž, (vleči/vlačiti se) kot/kakor megla, (hoditi/plaziti se/laziti) kot/kakor senca, (tacati) kot/kakor medved, (iti, hoditi) kot/kakor starec, (prestopati, lesti) kot starček/starec, (hoditi/iti/skakati/zbežati/prihiteti) kot/kakor srna, (tiholaziti/plaziti/plaziti se) kot/kakor tat, (hoditi/stopati/priiti) kot/kakor maček/mačka, (oditi) kakor duh, lomastiti kot/kakor medved/slon, (hoditi) kot/kakor čreda, (nositi se/hoditi) kot/kakor pav, (hoditi) kot/kakor petelin, (hoditi/zibati se/koracati) kot raca, (hoditi/slediti) kot/kakor omamljen, (tavati) kot/kakor mesečnik, (iti/opotekati se/hoditi/stopati) kot/kakor pijan, (zibati se/loviti se) kot/kakor pijanec, (tavati) kot/kakor slepec, (spremljati koga/slediti) kot senca/pes, (poditi se, hiteti, priiti, dirjati) kot/kakor vihra, (teči/bežati) kot zajec, (teči/bežati/dirjati) kot/kakor jelen, (dirjati, šiniti, priiti) kakor blisk, (teči) ko/kakor vedanec/zlomek, (teči) kot/kakor strela, (drveti) kot/kakor vihar, (drveti) kot/kakor nora, (divjati) kot/kakor obseden, (divjati) kakor/kot furija, (tekati) kot ponorel, (plavati) kot riba, (plezati) kot veverica, (jezditi, voziti) kot/kakor vrag, (goniti) kot psa, (planiti) kot/kakor burja/hudournik, (priiti) kot/kakor tresk, (razteči/razbežati se) kakor piščeta, (skakati, hoditi) kot/kakor gams, (skaklati) kot/kakor jagnjiče/janjček, (skakati) kot/kakor opica, (skakati) kot/kakor koza;

(2) Sestavina B je izražena z besedno zvezo, pogosto predložno:

(hoditi) kot/kakor staro motovilo, (oditi/potikati se/vleči se) kakor potepen/pretepen pes, (hoditi) kot/kakor v omotici, opotekati se kot/kakor v pijanosti, (hoditi) kot/kakor po jajcih, (hoditi) kakor v sanjah, (tavati okrog) kot/kakor izgubljen/izgubljena ovca, (tavati okrog) kakor izgubljena kura, (vršeti) kot/kakor brez uma, (plavati) kot/kakor raca na vodi;

(3) Sestavina B je izražena s stavkom:

hoditi, kot medved pleše; tavati, kot bi bil mesečen; hoditi, kot bi koga luna nosila; hoditi, kot bi se komu sanjalo; teči, da koga komaj dohajajo pete; bežati, kakor bi koga devet biričev podilo; zginiti/zbežati kolikor/kar koga noge/pete nosijo/nesejo; bežati, kot bi sršeni podili/gonili koga; bežati, kot da bi komu tla gorela pod nogami; bežati/teči/gnati se, da se (vse) kadi; bežati, da se kar praši za kom; hiteti, da vse frči po zraku; jezditi, kot bi koga nosile peruti; drveti, kot bi koga gnal sam hudič.

⁷ Željka Fink (2002, 12–15) je pri analizi samo glagolskih tipov primerjalnih frazemov ločila 19 skupin. Pri členitvi frazemov smo se zaradi večje preglednosti omejili samo na sestavino B.

3 Ugotovitve

Pregledano gradivo kaže, da je najboljšežnejša skupina frazemov tista, ki tematizira način premikanja: hojo (*hoditi k nogam*), tek (*brusiti noge/pete*), vožnjo (*poganjati/vrteti pedale*) oz. njegove lastnosti: hitro (*brusiti noge*) – počasno (*hoditi kot polž*), težko, okorno, nerodno (*hoditi kot staro motovilo*) – lahkotno (*hoditi kot srna*), hrupno (*lomastiti kot slon*) – tiho (*stopati tiho kot mačka*), urejeno (*iti/hoditi v gosjem redu*) – neurejeno (*hoditi kot čreda*), neestetsko (*hoditi kakor/kot medved pleše*), previdno (*hoditi kot/kakor po jajcih*), ponosno (*nositi se/hoditi kot/kakor pav*) – ponižno (*oditi/potikati se/vleči se*) kakor *potepen/pretepen pes* in neodločno premikanje (*korak komu omahuje*). Frazemi lahko tematizirajo začetek premikanja (*vzeti pot pod noge*), brezciljnost premikanja (*iti, kamor noge ponesejo; hoditi, kakor v sanjah*), sledenje (*komu stati/biti za petami*), premikanje ne po določeni poti (*iti čez drn in strn*), smer premikanja, npr. priti (*pot zanese koga*) – oditi (*dvigniti sidro*) – raziti se (*raziti se vprek in v šir*) – premikati se navzgor (*gristi kolena*). Frazemi s pomeni 'priti, oditi, raziti se' lahko še dodatne pomene, in sicer oditi zelo hitro (*pokazati pete*), zbežati (*stisniti rep med noge*), oditi naskrivaj (*čez noč zmanjkati koga*); priti hitro (*prikaditi jo*), v nepravem času (*sam hudič prinese koga*), razburjeno (*pridrveti kot/kakor burja*). Zanimivo je, da frazemi razen hoje, teka in vožnje ne tematizirajo drugih načinov premikanja, npr. skakanja, plezanja, jahanja, temveč samo njihovo lastnost (lahkotnost: *skakati kot/kakor srna*, spretnost: *plavati kot riba*, *plezati kot veriverica*, hitrost: *jahati, kot bi koga nesel veter*). Največ primerov izraža negativne lastnosti: beg (*pobrisati jo*), težko (*imeti svinčene noge*), nerodno (*tacati kot/kakor medved*), majavo in neodločno hojo (*korak komu omahuje*). Na primer lahkotna, živahna hoja, ki je za človeka verjetno pozitivna lastnost, je predstavljena s tremi, medtem ko je težka hoja predstavljena s trikrat več primeri. Načini človeškega premikanja so motivirani z opazovanjem premikanja, npr. živali, predmetov, bajeslovnih bitij itd. (*hoditi/lesti kot polž; kot/kakor maček; vleči se kot/kakor mega*). Razmerje med pomeni sestavin in pomenom frazema je vzpostavljeno z metonimičnimi in primerjalnimi prenosi, tako da je notranja zgradba večine frazemov odprta. Zaprto notranjo zgradbo imajo predvsem frazemi z osebnim zaimkom (*kresniti jo*). Pri frazemih je zanimiva predvsem motivacija in način konceptualizacije premikanja, povezuje »etimološkega« in celostnega pomena frazema. V večini frazemov, ki vsebujejo glagol premikanja, je pomen glagola prisoten tudi v celovitem pomenu frazema, posebej pri primerjalnih frazemih, npr. *tavati okrog kakor slepec* 'hoditi brez cilja, brez orientacije'; *tavati* 'hoditi brez cilja, brez orientacije'. Pomen frazema se podvoji zaradi druge sestavine, v tem primeru *slepec*, kjer je odločilna lastnost slepota, ki ne omogoča videti pot. Frazemi, ki ne vsebujejo glagola premikanja, imajo kot sestavine besede pomenskega polja premikanja, kar je logično.⁸ Na primer hoja ali tek sta prikazana z opisom premikanja nog, ki so telesni del, s katerim se premikamo (*prekladati noge, prestavljati noge*). Poleg tega

⁸ Le nekaj primerov ima glagolsko sestavino premikanja in besedo iz pomenskega polja premikanja, npr. *odvleči noge (proti čemu)*, *odnesti pete, iti k nogam, vleči noge za seboj, noge nosijo koga*.

se pojavljajo besede *peta*, *petača*, *koleno*, *noga* (deli telesa), *podplat* (del obutve), *cesta*, *pot*, *stopnice* (kraj premikanja), *korak*, *stopinja* (rezultat hoje kot procesa), pa tudi *plin*, *pedale* (del prevoznega sredstva). Izrazita modelna tvorba frazemov je *imeti + okončina*, kjer se frazemi delijo glede na pomene prilastkov: *imeti hitre noge*, *imeti težke noge*, *imeti lahke noge* 'hoditi hitro, težko, lahkotno'.

Glagolske frazeme z glagolsko sestavino premikanja se da razdeliti na dve skupini:

- na tiste, kjer je glagol premikanja ohranil svoj prvotni pomen: (*iti*) v *gosjem redu/v gosji vrsti*; *iti čez drn in strn*; *drveti čez rob in glob*; *teči na ves kolop*; *teči*, *raziti se na vse (štiri) vetrove*; *raziti se v šir in dalj*; *raziti se vprek in v šir*; *raziti se*, *razbežati se na vse (štiri) konce sveta*; *prehoditi/prepotovati podolgem in počez*; *oditi po francosko*; *oditi po angleško*;
- in tiste, kjer je glagol premikanja deloma⁹ izgubil svoj prvotni pomen: *odvleči noge (proti čemu)*, *odnesti pete*, *iti k nogam*, *hoditi k nogam*, (*komaj*) *vleči noge za seboj*, (*težko*) *nositi/odnesti (svoje) kosti*, *noge nosijo (koga)*, *zlodej odnese (koga)*, *pot zanese (koga)*, *sam hudič/zlodej prinese (koga)*, *utrujenost je stopila v noge (komu)*.

Strukturna analiza je pokazala, da so lahko glagoli, ki nastopajo v frazemih premikanja, polnopomenski, npr. *kazati pete*, *pobirati korake*, in pomensko oslajbljeni, npr. *biti urnih nog*, *imeti težke noge*. Obsežnejša je prva skupina, kjer je levo vezljivostno mesto zapolnjeno z vršilcem dejanja. Poleg strukture Glag – Zaim ima večina frazemov premikanja strukturo Glag – Predl Sam BZ. Iz analiziranega gradiva primerjalnih frazemov se vidi, da je največ primerov takih, kjer je primerjalna sestavina predstavljena z eno besedo. Manj primerov je, kjer je sestavina B predstavljena z besedno zvezo in stavkom.

Literatura

- Fink, Željka, 2002, *Poredbena frazeologija: pogled izvana i iznutra*, Zagreb.
- Keber, Janez, 1996, 1998, *Živali v prisposodobah 1, 2*, Celje.
- Keber, Janez, 2001, Razlaganje izvora slovenskih frazemov, *Skripta 5, Zbornik za učitelje slovenščine kot drugega/tujega jezika*, 35–50.
- Keber, Janez, 2003, *Frazeološki slovar slovenskega jezika: poskusni zvezek*, Ljubljana.
- Kržišnik, Erika, 1987/88, Frazeološko gradivo v Slovarju slovenskega knjižnega jezika, *Slava 2*, št. 2, 143–162.
- Kržišnik, Erika, 1994, *Slovenski glagolski frazemi (ob primeru frazemov govorjenja)*, Doktorska disertacija, Ljubljana.
- Kržišnik, Erika, 1998, Frazeologija pri pouku slovenščine kot tujega jezika, *Skripta 2, Zbornik za učitelje slovenščine kot drugega/tujega jezika*, 27–45.
- Kržišnik, Erika, 2001, Frazemi s strukturo »glagol + osebni zaimek« v slovenskem jeziku, *Frazeologija słowiańska*, Opole, 239–248.

⁹ Pomen glagola premikanja je razviden pri dobesednem prebiranju frazema.

- Levin - Steinmann, Anke, 1999, *Thematisches phraseologisches Wörterbuch der russischen Sprache: Charakterisierung und Beschreibung des Menschen*, Wiesbaden.
- Ogol'cev, V.M., 1978, *Ustojčivye sravnenija v sisteme russskoj frazeologii*, Leningrad.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika z Odzadnjim slovarjem slovenskega jezika in Besediščem slovenskega jezika z oblikoslovnimi podatki* 1998, Elektronska izdaja na plošči CD-ROM, Ljubljana.
- Stramljič Breznik, Irena, 1999, Frazemi s pomenom 'umreti' v SSKJ, *Prispevki iz slovenskega besedoslovja*, Zora 7, Maribor, 264–284.

Idioms with the Meaning 'to move' in Standard Slovenian

Summary

This paper discusses idioms with the common meaning 'to move' selected from the Slovar slovenskega knjižnega jezika (Standard Slovenian Dictionary). The material was first analyzed from a thematic and motivational perspective, classified into synonym and antonym types. This was followed by structural analysis. The material examined shows that idioms thematize various manners of motion: walking (hoditi k nogam 'to walk'), running (brusiti noge/pete 'to take to one's heels'), driving (poganjati/vrteti pedale 'to bicycle'), and qualities of motion: quickly (brusiti noge 'to take to one's heels') – slowly (hoditi kot polž 'to go like a snail'), with difficulty, clumsily, awkwardly (hoditi kot staro motovilo 'to go like an old wrap reel') – easily (hoditi kot srna 'to go like a deer'), noisily (lomastiti kot slon 'to tromp like an elephant') – quietly (stopati tiho kot mačka 'to step quiet as a cat'), orderly (iti/hoditi v gosjem redu 'to go single file') – disorderly (hoditi kot čreda 'to go like a mob'), unethetically (hoditi kakor/kot medved pleše 'to go like a dancing bear'), carefully (hoditi kot/kakor po jajcih 'to walk on eggshells'), proudly (nositi se/hoditi kot/kakor pav 'to strut like a peacock') – humbly (oditi/potikati se/vleči se kakor potepen/pretepen pes 'to go away with one's tail between one's legs') and indecisively (korak komu omahuje 'for one's steps to waver'). The relationship between the meaning of the idiom's elements and that of the idiom as a whole is established through metonymic and comparative transfers, such that the internal structure of the majority of idioms is open. It is primarily idioms with a personal pronoun (kresniti jo 'to start going') that have a closed internal structure. In the majority of idioms that contain a verb of motion, the meaning of the verb is also present in the idioms as a whole. Idioms that do not contain a verb of motion have words from the semantic field of motion as constituents (prekladati noge 'to walk').

Elena Savelieva
Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru
Koroška cesta 160, 2000 Maribor

Geografski termini in frazeologija

Mojca Žagar Karer

IZVLEČEK: Geografija je veda o naravnih in družbenih pojavih, torej o človekovem neposrednem okolju. Zato ni nenavadno, da se geografski termini pojavljajo tudi v frazemih. Izhajali smo iz terminov, ki so zbrani v Geografskem terminološkem slovarju (2005). Do frazeološkega gradiva smo prišli s pomočjo besedilnega korpusa FidaPLUS, upoštevali pa smo tudi SSKJ. Frazeme smo razvrstili v dve skupini, v prvi so tisti, katerih sestavina je primarno geografski termin, v drugi pa tisti, katerih sestavina je termin, skupen več strokam. Obravnavali smo tudi skupino frazemov, ki vsebujejo zemljepisno ime.

ABSTRACT: Geography is a discipline dealing with natural and social phenomena, and therefore with man's immediate environment. It is therefore not unusual for geographical terms also to appear in idioms. This article is based on terms collected in the Geografski terminološki slovar (Dictionary of Geographical Terms, 2005). Idiomatic material was obtained using the FidaPLUS text corpus, and the Standard Slovenian Dictionary (SSKJ) was also taken into account. The idioms were sorted into two groups: those with a primarily geographical term as component, and those with a term shared by several disciplines as a component. A group of idioms containing a geographical name was also examined.

1 Uvod

V prispevku se bomo ukvarjali s frazemi, pri katerih je vsaj ena sestavina geografski termin.¹ Geografijo smo izbrali, ker se ukvarja s preučevanjem človekovega neposrednega okolja in pri tem vključuje tako naravne kot tudi družbene vidike. Da bi lahko začeli s preučevanjem frazeologizacije, smo najprej potrebovali nabor terminov geografske stroke. Načeloma je pojmovni sistem stroke najbolj urejeno in

¹ Prispevek je nastal na podlagi seminarske naloge pri podiplomskem študijskem predmetu Poglavlja iz frazeologije pod mentorstvom red. prof. dr. Erike Kržišnik v šolskem letu 2005/2006.

pregledno predstavljen v terminoloških slovarjih, zato smo pregledali Geografski terminološki slovar (2005) – v nadaljevanju GTS – z 8922 iztočnicami. Prav tako smo upoštevali 406 primerov s kvalifikatorjem *geogr.* iz SSKJ.

Temeljno gradivno osnovo za preučevanje frazeologije predstavljajo različna besedila, zato smo za pridobivanje frazeološkega gradiva uporabili referenčni korpus FidaPLUS. Iskanje po besedilih v neelektronski obliki se po učinkovitosti namreč ne more primerjati s pregledovanjem zadetkov po korpusu. E. Kržišnik (1996, 136–139) pri pomagalih za ugotavljanje »pravilnosti« frazeoloških tvorb poleg besedilnega gradiva in presoje rojenih govorcev navaja tudi splošne in frazeološke slovarje.² Pri obravnavi frazemov z geografsko sestavino smo, kljub temu da je izhodišče predstavljalo besedilno gradivo iz korpusa, upoštevali tudi SSKJ. Enaka metoda je bila že uporabljena na gradivu iz fizikalne terminologije (Žagar 2005, 35–48), zato smo lahko primerjali posamezne ugotovitve.

2 Geografija in Geografski terminološki slovar

Geografija je v GTS opredeljena kot 'veda o vsestranski povezanosti, prepletenosti, soodvisnosti naravnih in družbenih pojavov, procesov na Zemljinem površju, ki kot celota ustvarjajo regionalno strukturo, pokrajinsko podobo'. Gre torej za kompleksno vedo, kar je vidno tudi pri področjih, ki jih obsega GTS: agrarna geografija, biogeografija, demogeografija, geografija krasa, geografija naselij, geografija prometa, geografija turizma, geomorfologija, hidrogeografija, industrijska geografija, kartografija, klimatogeografija, matematična geografija, pedogeografija, planiranje, pokrajinska ekologija, politična geografija, splošna geografija in varstvo okolja. V slovarju je zaradi večje preglednosti vsakemu terminu pripisano tudi ožje področje znotraj geografije.

Danes se geografija deli na fizično geografijo, ki združuje panoge, ki se ukvarjajo s fizičnim okoljem, in družbeno geografijo, ki preučuje družbene sestavine okolja. Dele zemeljskega površja celovito preučuje občja geografija. Zaradi spoznanja, da je geosfera proizvod naravnih in antropogenih sil je sodobna geografija most med naravoslovnimi in družboslovnimi vedami. (Enciklopedija Slovenije 1989, 192.)

3 Frazeologizacija

Frazeologizacija, tj. proces, v katerem nastanejo frazemi, je v nekaterih primerih povezana s procesom determinologizacije, torej s prehodom termina iz znanstvenih besedil v besedila, ki so namenjena širši javnosti (Žagar 2005, 35). Pri tem lahko osnovne pomenske sestavine termina ostanejo nespremenjene (delna determinologizacija) ali pa leksem dobi nov pomen (popolna determinologizacija). Primer delne determinologizacije s področja geografije bi bil recimo termin *delta*, primer popolne

² Frazeološkega slovarja Slovenci še nimamo, v posameznih primerih pa si lahko pomagamo s poskusnim zvezkom Frazeološkega slovarja slovenskega jezika (Keber, 2003).

determinologizacije pa *obzorje* v pomenu 'obseg izobrazbe, razgledanosti, znanja' (2. pomen po SSKJ).

O frazeologizaciji v zvezi z izterminološkimi frazemi piše J. Skladaná (2005, 313–317) – opredeli jo kot dinamični proces, pri katerem iz terminov nastanejo frazemi. V prispevku analizira nekaj frazemov, kot so *postaviti koga/kaj na pranger, imeti (pri kom) kaj na rovašu* itd., pri katerih je termin sestavina, ki je danes arhaizem in živi le še v frazeologiji. Tak primer najdemo tudi v gradivu iz fizikalne terminologije, tj. *dati/postaviti kaj pod drobnogled* (Žagar 2005, 46). Tudi E. Kržižnik (1990, 61, 62) v obširni predstavitvi monografije Dragane Mršević-Radović: *Frazeološke glagolsko-imeničke sintagme u savremenom srpsko-hrvatskom jeziku (Beograd, 1987)* piše o tem, da je, če hočemo poznati konkretno motivacijsko izhodišče frazema, ob sinhroni analizi smiselno pritegniti tudi diahrono.

Omenimo, da se jezikoslovci ukvarjajo tudi z defrazeologizacijo (Ripka 2005, 298), to je proces, vezan zlasti na narečno terminologijo, pri katerem iz frazemov nastanejo termini. Gre predvsem za imena rastlin, živali ipd., Ripka (2005, 302) med drugim navaja primer *kozja brada*, ki poleg proste besedne zveze ('brada koze') in delno metaforične oznake moške brade ('brada kot pri kozji') označuje tudi ime rastline (bot. *Tragopogon*). V SSKJ pri iztočnici **brada** v terminološkem gnezdu najdemo: bot. *travniška kozja brada* 'travniška rastlina z bledo rumenim koškom in ozkimi listi, *Tragopogon pratensis*'. Termini, motivirani z metaforo (*dobra misel, babje pšeno, carski rez* itd.), bi si zaslužili posebno obravnavo.

3.1 Frazeologizacija in geografski termini

Termini so glede na izrazno podobo lahko večbesedni ali enobesedni. Večbesedni termin lahko v splošni rabi dobi nov pomen (v stroki še naprej funkcionira kot termin) in tako postane del frazeologije³ – iz geografske (in sorodne) terminologije preideta v frazeologijo npr. *ledena doba* 'slabi odnosi' in *dodana vrednost* 'pozitiven dodatek, prednost'.⁴

Veliko pogosteje pa determinologizirani geografski termin predstavlja le eno sestavino frazema, npr. *otoplitev odnosov* 'vnovična vzpostavitev dobrih odnosov', *črna celina* 'Afrika', *izgubiti kompas* 'izgubiti občutek za pravo smer, za realno stanje'.

Glede na to, da je geografija most med naravoslovnimi in družboslovnimi vedami in da se ukvarja s človekovim neposrednim okoljem, ni presenetljivo, da so termini, ki se pojavljajo v frazemih, zelo različni. Nekateri so splošno geografski (npr. *zemljevid, celina*), drugi so vezani tudi na ekologijo (npr. *gnojnica*), astronomijo (npr. *luna*), ekonomijo (*dodana vrednost*), meteorologijo (npr. *vihar*) itd. Zato

³ O terminoloških zvezah, ki se nespremenjene, a z novim pomenom, uporabljajo v frazeologiji, piše Ž. Fink (2005, 61), pri tem navaja primere, kot so *skupni imenovalec* (iz matematike), *verižna reakcija* (iz fizike) ...

⁴ Terminov iz fizikalne terminologije, ki so dobili nov, frazeološki pomen je nekoliko več: *črna luknja* 'kjer vse izgine brez sledu' in 'skrivnostno dogajanje, stanje', *kratek stik* 'nesporazum', *verižna reakcija* 'vrsta povezanih dogodkov, ki sledijo izhodiščnemu', *zorni kot* 'izhodišče, osnova za presojanje česa' in *zvezda stalnica* 'kar/kdor je ves čas prisotno, ves čas enako v ospredju' (Žagar 2005, 46).

smo jih razvrstili v dve skupini. V prvi so taki, ki vsebujejo primarno geografske termine, v drugi pa taki, ki vsebujejo izraze, ki so hkrati termini na področju geografije in v drugih vedah.⁵

Seveda je ta razvrstitev le ena od mogočih. Izkazalo se je, da je gradivo zelo raznoliko in da včasih ne moremo vedeti, ali se termin determinologiziral in frazeologiziral iz geografije ali iz katere druge vede.

Veliko geografskih terminov je nastalo s terminologizacijo, torej tako, da je bil leksemu iz splošne leksike pripisan še terminološki pomen. Mogoče bi bilo obravnavati še tretjo skupino, kamor bi uvrstili frazeme, ki vsebujejo terminologiziran geografski termin. Gre za zelo splošne lekseme, kot so *dom*, *mrak*, *svet*, *dan*, *noč* itd., ki imajo v geografiji natančnejše definiran pomen (**dom** je po GTS recimo 'geogr. nas. bivališče in drugi spremljajoči objekti, ki sestavljajo formalno in funkcijsko celoto', po SSKJ pa '1. prostor, hiša, kjer kdo stalno živi, od koder izhaja 2. navadno s prilastkom stavba, urejena za določen namen 3. knjiž. kmečka hiša, navadno z gospodarskimi poslopji 4. posestvo, domačija 5. posvetovalno ali zakonodajno telo, ki zastopa določen sloj ali ima določeno funkcijo'). Toda obravnava teh frazemov bi presegla namen (in obseg) tega prispevka. Bolj relevantno se zdi izpostaviti posebno skupino frazemov, ki vsebujejo zemljepisno ime (glej razdelek 3.2!), čeprav zemljepisna imena sicer ne sodijo med geografske termine v ožjem smislu.

Primeri rabe frazema v besedilu in podatki o številu zadetkov s frazeološkim pomenom so iz korpusa FidaPLUS. Na tem mestu je treba opozoriti, da včasih iz sobesedila ni bilo mogoče z gotovostjo določiti, ali gre za dobesedni ali frazeološki pomen, zato navedeni številski podatki kljub ročnemu pregledovanju vseh zadetkov niso povsem natančni.⁶ Uporabljali smo tudi za frazeologijo še vedno pomemben SSKJ. Kljub temu pa so številski podatki lahko koristen podatek v smislu približne ponazoritve pogostosti frazema, posameznih variantnih sestavin ipd. Frazemom so dodane tudi terminološke razlage terminov iz GTS.

3.1.1 V izhodišču geografski termini

V tem razdelku so obravnavani frazemi, ki imajo sestavino iz primarno geografske terminologije. Termini so urejeni po abecednem vrstnem redu.

[1] Celina

Celina je po GTS '1. geomorf. velika, sklenjena kopenska gmota na Zemljinem površju, ki jo z vseh strani obdajajo oceani ali robna morja 2. geomorf. velika, sklenjena kopenska gmota na Zemljinem površju, ločena od druge celine z morji, tudi z obsežnejšim gorovjem, veliko reko ali kopensko ožino'. Frazem *črna celina* (583 zadetkov v korpusu FidaPLUS) se zaradi barve kože večine tamkajšnjih prebivalcev

⁵ V vsaki vedi se del izrazja prekriva s tistim v drugih vedah, bodisi si od njih izposoja termine (ki jim potem nekoliko modificira pomen ali pa jih uporablja v istem pomenu) bodisi uporablja izrazno enake lekseme, ki imajo v različnih vedah povsem različen pomen.

⁶ Lahko bi navedli tudi število vseh pojavitev besedne zveze, vendar ta podatek ne pove veliko. Pri frazemu *črna celina* bi lahko na primer zapisali, da so vsi zadetki v korpusu (583) frazeološki, pri frazemu *odkriti Ameriko* pa, da je vseh zadetkov 197, od tega je 107 frazeoloških, ostali pa so v povezavi s Krištofom Kolumbom ali drugimi srednjeveškimi pomorščaki. Razlika v številu nefrazeoloških in frazeoloških pojavitev v teh primerih za status frazema ni relevantna.

uporablja v pomenu 'Afrika', v SSKJ ga najdemo kot pomenski odtенок pri iztočnici celina (*dežele na črni celini* 'v Afriki').⁷ Primer:

Na potovanju po petih afriških državah se bo ameriški predsednik George W. Bush soočil z žalostno podobo **črne celine**, ki so jo opustošili državljanske vojne, revščina, pomanjkanje hrane in epidemije. (Mag. 2. 8. 2006)

Našli smo tudi 68 zadetkov, kjer je sestavina *celina* nadomeščena z njenim, prav tako geografskim, sinonimom kontinent. V SSKJ se *črni kontinent* nahaja v frazeološkem gnezdu pri iztočnici **črn**: publ. *črni kontinent* 'Afrika' (vsaj dodati bi bilo treba tudi *črno celino*, ki je po korpusnih podatkih bistveno pogostejša), pa tudi kot pomenski odtенок pri iztočnici kontinent. Primer:

Južnoafričan J. M. Coetzee (1940) je eden najbolj izrazitih pisateljev **črnega kontinenta**, a slovenskim bralcem je bolj malo znan. (Delo, 28. 3. 2001)

Zanimivo je, da poleg *črne celine* v korpusu najdemo tudi *zeleno celino* v pomenu 'Južna Amerika' (37 zadetkov) in 'Avstralija' (9 zadetkov, večinoma povezanih s teniškim turnirjem Australian open). Na nastanek te besedne zveze (le pogojno bi jo lahko označili za frazem, saj nima vedno enakega pomena) je verjetno vplival frazem *črna celina*, le da se v tem primeru zelena barva nanaša na barvo površja celine, npr.:

Argentinski nogometaš Carlos Tevez je bil po izboru urugvajskega časnika El Pais že tretjič izbran za najboljšega igralca Južne Amerike, za najboljšega igralca **zeleno celine**, ki igra v tujini, pa brazilski superzvezdnik v dresu španske Barcelone Ronaldinho. (Žurnal, 3. 8. 2006)

Hingisova je v Hongkongu celo grozila z možnim bojkotom turnirja v Avstraliji, če nagradnega sklada za moške in ženske tudi na **zeleni celini** naposled ne bodo izenačili. (Delo, 10. 1. 2000)

V zvezi z zapisom te zveze omenimo, da se v korpusu večkrat pojavi tudi zapis z veliko začetnico (*Zelena celina*). V tem primeru bi lahko šlo za nadomestno lastno ime, ki ga Toporišič v Enciklopediji slovenskega jezika (1992, 115) definira kot »Lastnoimensko poimenovanje na podlagi zamenjave (metonimije), npr. *Otok* nam. *Velika Britanija*, *Rusija* nam. *ZSSR*, *Zaliv* nam. *Perzijski zaliv* (ali *Arabski zaliv*), *Vsemogočni* nam. *Bog*, *Devica* nam. *Marija*.« Tudi v Slovenskem pravopisu (2001, 201) – dalje SP 01 – v slovarčku izrazja najdemo razlago za nadomestno ime: »ime, ki zamenjuje navadno uradno ime, npr. *Otok* za *Velika Britanija*; *Prerok* za *Mohamed*.«⁸ Iz primerov bi lahko sklepali, da gre vedno za enobesedno zamenjavo, toda v Enciklopediji slovenskega jezika (1992, 115) pri razlagi za nadomestno ime najdemo tudi primer *slovenska prestolnica* namesto *Ljubljana*.⁹ Kaj je torej nadome-

⁷ Frazem *črna celina* v pomenu 'Afrika' navaja tudi Keber (2003, 31, 32) v poskusnem snopiču frazeološkega slovarja. Ima kvalifikator *publicistično*, po izvoru je metafora, ki se nanaša na črnsko prebivalstvo v Afriki, kar velja tudi za izraz *črna Afrika*. Sopomenka *črne celine* je *afriška celina* (v korpusu je pojavi 362-krat).

⁸ V slovarskem delu SP 01 ima *Otok* recimo kvalifikator *publ.*, *Prerok* pa se sploh ne pojavi kot iztočnica. Na drugi strani pa imata npr. *Zaliv* in *Rusija* kvalifikator *zem. i*.

⁹ Bi morali zgled, glede na to, da zamenjuje lastno (zemljepisno) ime, pisati z veliko začetnico?

stno lastno ime? Le enobesedna metonimična zamenjava ali vsaka (stalna) besedna zveza, ki lahko nadomešča lastno ime? V tem primeru bi poleg *Zelene celine* v to kategorijo uvrstili tudi *Črno celino* ipd.¹⁰ Zdi se, da je opredelitev nadomestnega imena v Enciklopediji slovenskega jezika in predvsem v SP 01 preohlapna, saj dopušča različne interpretacije nadomestnega imena in s tem povzroča neenotnost v pisanju velike oz. male začetnice.

O tem, da je barva (kože prevladujočega prebivalstva oz. površja) pomembna sestavina frazema *črna celina*, govori podatek, da smo našli tudi besedno zvezo *bela celina* v pomenu 'Antarktika' (7 zadetkov).

Če se bo Zemlja še segrevala, obstaja nevarnost, da se bo ledena skorja zahodne Antarktike stalila in povzročila katastrofalne poplave. Raziskovalci ozračja lahko dokažejo, da se je *bela celina* najmanj enkrat v svoji zgodovini že delno stopila. (Delo, 1. 8. 2001)

Bolj pogost je frazem *peta celina*, ki označuje Avstralijo (150 zadetkov), npr.: Po lanskih poletnih olimpijskih igrah v Sydneyju je na *peti celini* ilegalno ostalo kar 60 udeležencev, med katerimi je polovica športnikov. (Dnevnik, 25. 4. 2001)

Našli smo tudi 3 primere, ko Avstralijo označuje besedna zveza *sedma celina* in 5 primerov, ko je Avstralija *šesta celina*, npr.:

Ameriška košarkarska reprezentanca po nedavni tekmi proti Avstraliji, ki so jo virtuozni iz lige NBA dobili z 89:64, ni več tako priljubljena med ljubitelji košarke na *sedmi celini*. (Delo 11. 9. 2000);

Tony Lenko je migracijski agent v Avstraliji - Rojakom pomaga pri urejanju dokumentov za selitev na *šesto celino*. (Delo, 1. 10. 2003)

Šesta celina in *sedma celina* (za razliko od ustaljene *pete celine* s 150 zadetki) seveda nista frazema, dokazujeta pa, da je štetje celin precej poljubno oz. da števniki ne pomeni vedno štetja. Sorodna frazema sta *šesti čut* in *sedma umetnost* – v obeh primerih gre za dodatek (čutov je pet, torej je šesti dodatni, nekaj posebnega; sedma umetnost je dodana šestim srednjeveškim umetnostim).

Zelo pogost pa je frazem *stara celina* v pomenu 'Evropa' (4537 zadetkov). Frazem izhaja iz kulturno-političnega pomena Evrope v zgodovini, predvsem v srednjem veku, ko so raziskovalci iz Evrope odkrivali nove celine,¹¹ npr.:

Kakor je slišati, so v Moskvi sklenili odgovoriti na ameriško odločitev s pozivom evropskim državam, naj v sodelovanju z Rusijo vzpostavijo podoben raketni sistem tudi za obrambo *stare celine*. (Dnevnik, 2. 2. 1999)

Kot nasprotje *stari celini* je nastal frazem *nova celina* v pomenu 'Amerika' (124 zadetkov). Očitno je bila za Evropejce najpomembnejša nova celina prav Amerika,

¹⁰ Zanimivo je, da pri *črni celini* nismo našli niti enega zapisa z veliko začetnico, zato pa jih je bilo kar nekaj pri *stari celini* in *novi celini*.

¹¹ Frazem *stara celina* v pomenu 'Evropa' navaja tudi Keber (2003, 31, 32) v poskusnem snopiču frazeološkega slovarja. Ima kvalifikator *publicistično* in pojasnilo, da je Evropa s stališča evropskih raziskovalcev drugih celin upravičeno poimenovana kot *stara celina*. Avtor ji nasproti postavi *novi svet* in *zeleni kontinent*. Sopomenka *stare celine* je *evropska celina* (v korpusu najdemo 463 zadetkov).

saj se *nova celina* vedno uporablja za Ameriko (natančneje za Severno Ameriko, zlasti za ZDA), ne pa za kakšno drugo celino, recimo Avstralijo. Možno je tudi, da je na *novo celino* vplival frazem *novi svet* v istem pomenu (v SSKJ *novi svet* v pomenu 'Amerika' najdemo v frazeološkem gnezdu pri iztočnicah *nov in svet*, tako kot *črni kontinent* ima tudi ta kvalifikator *publ.*). Npr.:

Svobodomiselnih krogi so namreč prepričani, da je treba tudi v tem primeru, čeprav ima večina Američanov Walkerja za krivega, spoštovati tista merila človekovih pravic, ki so na *novi celini* veljala do 11. septembra, zdaj pa bi jih radi nekateri desničarji močno omejili. (Dnevnik, 17. 1. 2002)

Skupini frazemov, ki je povezana z zgodovinskim osvajanjem novih ozemelj: *stara celina*, *nova celina*, *novi svet* se pridružuje tudi frazem *odkriti Ameriko* (obravnavan je v razdelku 3.2). Tudi pri frazemih s sestavino iz fizike (Žagar 2005, 46) se izločijo frazemi, ki so med seboj povezani, tak primer je skupina frazemov, kjer se kot sestavina pojavi merska enota (8 primerov, npr. *na tone*, *niti za milimeter*, *do grama* (natančno) itd.).

[2] Dolina

Dolina je po GTS '1. geomorf. podolgovata, vsaj na eni strani odprta globel na Zemljinem površju, ki nastane zlasti zaradi rečne erozije, lahko pa jo preoblikujejo ledeniki, korozija, veter 2. geomorf., ljud., na krasu nižji svet 3. geogr. krasa, mednarodno → vrtača'. *Solzna dolina* v pomenu 'kraj trpljenja' vsebuje geografsko prvino dolina, sicer pa je izbiblični frazem. V korpusu se pojavi 93-krat, najdemo ga tudi v SSKJ, v frazeološkem gnezdu pri iztočnicah **dolina** in **solzen** (ekspr. *ta svet je solzna dolina* 'kraj trpljenja, težav'), npr.:

In ko se še bend imenuje Smrt v Vegasu, se zdi, da je poslušalčeva usoda za naslednjo uro zapečatenata. Smrt, groza in obup. Ena sama *solzna dolina*. (Delo, 15. 1. 2000)

[3] Džungla

Termin **džungla** GTS pojasnjuje tako: '1. biogeogr. težko prehodni tropski deževni gozd na Indijski podcelini in Indokitajskem polotoku 2. biogeogr. gozd na močvirnih območjih Indijske podceline in Indokitajskega polotoka 3. biogeogr. zamočvirjeno območje ob vznožju Himalaje med Nepalom in Asamom, ki ga poraščajo trava, bambus in ločje 4. biogeogr. gosto zarasel rob tropskega gozda ob reki 5. biogeogr. neustr. → tropski deževni gozd'. Frazem *betonska džungla* (116 zadetkov) pomeni 'mesto', pri čemer je poudarjena značilnost mest, da veliko njihovih prebivalcev živi v velikih (betonskih) blokovskih naseljih. Frazem ima v večini primerov iz korpusa negativno konotacijo, tako je tudi v spodnjem primeru:

Maribor je precej glasno in štorasto mesto, a daleč od tega, da bi bil nekakšna *betonska džungla*. V njem je, hvala bogu, še zmeraj veliko zelenja in najbrž ga ni naselja, v katerem te zjutraj ne bi zbudilo ptičje petje. (Večer, 21. 5. 2000)

[4] Era

Pri terminu **era** GTS s kazalko usmerja na termin zemeljski vek, ki pomeni 'geomorf. geološko obdobje, ki se deli na periode'. **Epoha**¹² pa je po GTS 'geomorf.

¹² Zanimivo je, da je izvor besede *era* latinski: iz poznolat. *aera*, *ēra* 'štetje časa od kakega določenega trenutka' in določeno število, računski postavka' (Snoj 1997, 118), izvor

geološko obdobje, ki sestavlja periodo'. V korpusu najdemo 162 zadetkov za frazem *nova era* v pomenu 'novo obdobje'. Obstaja tudi njegova varianta z geografskim terminom **epoha**, tj. *nova epoha* (14 zadetkov) v istem pomenu. Primera:

Ob tem se je zavzel za široko podporo dokumentu v parlamentu, saj, kot je dejal, ustava začenja *novo ero* v Evropi. (Dnevnik, 12. 1. 2005)

In drugič, kar je najpomembnejše, vključuje spoznanje, da je tretje tisočletje *nova epoha* ne samo zaradi globalizacije in nove ekonomije, ampak predvsem zaradi pomena znanja. (Delo, 26. 5. 2001)

To, da je pomen frazema enak, čeprav imajo terminološke sestavine povsem različen pomen, kaže na popolno desemantizacijo terminoloških prvin. Tudi pri frazemih, katerih sestavina je fizikalni termin (Žagar 2005, 35–48), se pojavljajo primeri, kjer je ena sestavina lahko nadomeščena z drugo sestavino, ki je prav tako fizikalni termin (*biti s kom na isti valovni dolžini/frekvenci, skozi prizmo/optiko česa, niti sekunde/minute, v sekundi/minuti*). Enako ugotavlja za frazem (*obrniti se/spremeniti se/...*) za 180/360 stopinj tudi Ž. Fink (2005, 68), saj je frazeološki pomen v obeh primerih enak ('popolnoma, čisto') – pa čeprav pomeni obrat za 180 stopinj nekaj drugega kot obrat za 360 stopinj (pri katerem se znajdemo na isti točki).

[5] Gora

GTS **goro** opredeljuje tako: '1. geomorf. velika, masivna, navadno manj razčlenjena vzpetina, višja od griča ali hriba 2. geogr. krasa visok kup v kraški jami nakopičenega gradiva, največkrat skalovja, čez katerega lahko vodi jamska pot 3. agr. geogr., ljud. prvotna planina na obrobju gozdnate vzpetine s poznejšo trajno naselitvijo, npr. Gora nad Vipavsko dolino, Gora nad Sodražico 4. agr. geogr., ljud. na Dolenjskem → vinograd 5. geomorf., ljud. razgledna vzpetina z romarsko cerkvijo, npr. Šmarna gora, Gora Oljka'. V zvezi z **goro** bomo obravnavali 3 frazeme. Najpogostejši je (*biti*) *naše gore list* v pomenu '(biti) našega (tj. slovenskega) rodu' (101 zadetek), najdemo ga tudi v SSKJ (v frazeološkem gnezdu pri iztočnicah **gora** in **list** s kvalifikatorjem *ekspr.*). Npr.:

Nihče sicer ne bo vedel, da je bil Plečnik *naše gore list*, a bodo vsaj spoznali velikega arhitekta. (Mladina, 31. 5. 1997)

Frazem za *devetimi gorami* (153 zadetkov) v pomenu 'daleč stran' se navezuje na pravljice. Primer:

A8, ki je izginil izpred hiše v Šmartnem pod Šmarno goro, pa je verjetno res že za *devetimi gorami*. (Delo, 14. 2. 2004)

Pri frazemu *velik kot gora* (30 zadetkov), ki pomeni 'zelo velik', pa je izposta-

besede *epoha* pa grški: iz gr. *epokhē* 'položaj zvezd, določen trenutek' (Snoj 1997, 118). Danes sta besedi sopomenki (po SSKJ: 'omejeno trajanje z razmerami, okoliščinami, stvarnostjo vred; doba') – med različnima terminoma (oz. vsebinama terminov) se je torej v geografiji vzpostavila razločevalnost tako, da so enemu pripisali izraz latinskega, za drugemu pa grškega izvora. V zvezi z determinologizacijo pa je že bilo opozorjeno, da v primerih, ko so termini latinskega oz. grškega izvora s sinhronega vidika ne moremo reči, ali je leksem v splošni jezik (v našem primeru kot sestavina frazema) prišel preko (v našem primeru geografske) stroke ali je ta pomen ves čas soobstajal s terminološkim. V fizikalni terminologiji so taki primeri vakuum, absorpcija, konstanta, resonanca in turbulenca. (Žagar 2005, 41.)

vljena lastnost gore, da je velika. V SSKJ je frazem zabeležen v ilustrativnem gradivu pri iztočnici **velik**. Primer:

Njen šofer, grob in **velik kot gora**, sicer pa vdan, ji je sledil korak za korakom. (Dnevnik, 28. 6. 2002)

[6] Katastrofa

Katastrofa je v GTS pojasnjena kot '1. spl. geogr. izreden dogodek, huda nesreča, ki povzroči izjemno veliko razdejanje in številne žrtve 2. spl. geogr. težko predvidljivo dogajanje v naravi, npr. poplave, potresi, nastalo tudi zaradi človekovega neustreznega poseganja v okolje, ki z veliko močjo v kratkem času zelo spremeni naravno in antropogeno okolje ter ogrozi zdravje, življenje velikega števila ljudi, drugih organizmov'. Frazem *nacionalna katastrofa* v pomenu 'dogodek, neprijeten za ves narod' (162 zadetkov) ima, podobno kot *betonska džungla*, negativno konotacijo. Večinoma je uporabljen ironično, saj je opisovani dogodek le redko blizu katastrofi v njenem običajnem pomenu.

Če bi Američani izgubili deset ali dvajset tisoč sinov edincev, bi bila prava **nacionalna katastrofa**, rodbine tretjega sveta lahko v boj preprosto pošljejo drugega, tretjega ali petega sina. (Delo, 28. 6. 2002)

[7] Kompas

Na področje kartografije spada tudi termin **kompas**, po GTS 'kart. priprava z magnetno iglo za ugotavljanje magnetnega severa in posredno s tem določanje strani neba'. Frazem *izgubiti kompas* v pomenu 'izgubiti občutek za pravo smer, za realno stanje' (189 zadetkov) se, glede na zadetke v korpusu, uporablja zlasti v besedilih, ki se ukvarjajo s politično tematiko. Na primer:

Imamo vlado, ki nima strategije, ki je **izgubila kompas** in ne zna oceniti gospodarskih gibanj niti za prihodnjih pet mesecev, kaj šele za prihodnji dve leti. (Delo, 14. 5. 2002)

[8] Ledena doba

Ledena doba ima v GTS naslednjo razlago '1. klimatogeogr., geomorf. obdobje v Zemljini geološki zgodovini, za katero je značilno večkratno zaporedje ohladitev s poledenitvami in krajših vmesnih otoplitev 2. klimatogeogr., geomorf. vsako od več hladnejših obdobjev pleistocena, v mlajšem pleistocenu po alpski klasifikaciji donavska kot najstarejša, mindelska, gūnška, riška in wūrmska poledenitev kot najmlajša'. V veliki večini od 1327 zadetkov za termin *ledena doba* je ta uporabljen v geografskem pomenu ali pa gre za lastno ime (animirani film *Ledena doba*), včasih pa se pojavi tudi v prenesenem pomenu, in sicer v pomenu 'slabo stanje, slabi odnosi'. To je povezano s pogostejšim frazemom *otoplitev odnosov* (glej št. 11 v tem razdelku!) in leksemom *ledišče* v pomenu 'najnižja točka', ki sta prav tako vezana na besedila množičnih medijev. Primer:

... /Z/unanji minister Joschka Fischer pa je po nočnih telefonskih pogovorih z ruskim kolegom Igorjem Ivanovom zagotovil, da Nemčiji in Zahodu kljub očitni zaostritvi v odnosih z Moskvo ne grozi nova **ledena doba**. (Delo, 26. 3. 1999)

[9] Morje

GTS **morje** opisuje kot 'hidgeogr. robni del oceana, bolj ali manj ločen od nje-ga z deli kopnega, otoki, podvodnimi vzpetinami'. **Morje** je tudi sestavina frazema

kaplja v morje v pomenu 'majhna, nepomembna stvar' (352 zadetkov). V SSKJ je frazem uporabljen v razširjenem zgledu v frazeološkem gnezdu pri iztočnicah kaplja in morje (*pomoč je zaleгла toliko kot kaplja v morje* 'nič; zelo malo'). Primer:

Dominik prejema od centra za socialno delo borih 13 tisočakov pomoči, kar pa je *kaplja v morje* ob vseh potrebah in dejstvu, da sta oba starša ostala brez zaposlitve. (Večer, 30. 3. 2001)

[10] Oaza

Termin *oaza*, po GTS pomeni '1. biogeogr. območje v puščavi, kjer zadostna količina razpoložljive talne vode omogoča rast kulturnih in naravnih rastlin 2. agr. geogr. zaokrožen kompleks namakanih obdelovalnih zemljišč znotraj izrazito sušnih območij'. V frazeologiji pa oazo najdemo kot sestavino frazema *oaza miru* (446 zadetkov) 'kraj, ki se od okolice razlikuje po ugodnem, umirjenem vzdušju'. Primer:

Ljudje so prijazni, Polzela je *oaza miru*, odlično pa so me sprejeli tudi soigralci in trener," pa je povedal Kanadčan, rojen v Romuniji. (Dnevnik, 23. 9. 2000)

V SSKJ najdemo pri iztočnici oaza tudi pomenski odtenek (knjiž., s prilastkom *področje, kraj, ki se razlikuje od okolja po kaki lastnosti, zlasti pozitivni: redke kulturne oaze; oaza civilizacije, miru*). Glede na zadetke v korpusu pa lahko rečemo, da je *oaza miru* stalna zveza s 446 zadetki, *oaza civilizacije* (2 zadetka) in *kulturna oaza* (1 zadetek) pa nista stalni zvezi.

[11] Otoplitev

Pri terminu *otoplitev* GTS usmerja na medledeno dobo 'klimatogeogr., geomorf. vsaka od toplejših dob med dvema ledenima dobama'. Frazem *otoplitev odnosov* 'vnovična vzpostavitev dobrih odnosov' (213 zadetkov) je izrazito vezan na jezik množičnih medijev, npr.:

Iz Asadovih ust je to slišati kot *otoplitev odnosov* med državama, ki sta v sovražnih odnosih že več kot petdeset let. (Delo, 8. 7. 1999)

Tematsko se *otoplitev odnosov* neposredno navezuje na zvezo *ledena doba* in leksem *ledišče* v pomenu 'najnižja točka'. Ko odnosi dosežejo *ledišče*, nastopi *ledena doba*, kasneje pa se lahko *odnosi otoplijo*. Navedimo še primer za leksem *ledišče* v pomenu 'najnižja točka':

Odnosi med Londonom in Parizom so dosegli *ledišče*, ko je britanska vlada obtožila Francijo, da torpedira resolucijo OZN, ki je za pokoritev Iraka dovoljevala tudi uporabo vojaške sile. (Delo, 28. 1. 2004)

[12] Plaz

Po GTS je *plaz* '1. geomorf., hidgeogr. premikanje gmote kamenja, prsti, snega, ledu s polzenjem, plazenjem ali tokom, zlasti zaradi težnosti 2. geomorf. odkladnina, ki jo je odložil plaz 3. geomorf. vdolbina, območje, kjer se pogosto prožijo plazovi'; Frazem (*vsuti/usuti/sprožiti se*) *plaz kritik/očitkov* (268 zadetkov, od tega 136 zadetkov s sestavino *kritika* in 132 s sestavino *očitki*) se uporablja v pomenu 'veliko zaporednih kritik/očitkov'. Primera:

Nasprotno, nanj se je usul *plaz kritik* zaradi neuspešnih reform (državnih podjetij, finančnega sistema, stanovanj, zdravstva in izobraževanja), ki jih je začel izvajati, brž ko je prevzel premierski položaj. (Delo, 1. 12. 1999)

Pravi *plaz očitkov* se je sprožil na račun vlade, predvsem na okoljskega ministra Janeza Kopača ob obravnavi predloga opozicije, s katerim je ta želela

pridobiti 160 milijonov tolarjev za ureditev vodotoka Dravinje. (Dnevnik, 1. 12. 2001)

[13] Potok

Potok je po GTS 'hidgeogr. v manjši in krajši strugi tekoča voda'. Frazem *teči v potokih* (431 zadetkov) pomeni '(teči) v velikih količinah'. Veže se z dvema skupinama leksemov, v prvi so različne, predvsem telesne, tekočine (kri, solze, znoj ipd.), v drugi pa alkoholne pijače (pivo, vino, žganje itd.). Tudi v SSKJ najdemo pri iztočnici potok dva primera; v ilustrativnem gradivu (ekspr. *pot mu je v potokih teklo po hrbtu*) in v frazeološkem gnezdu: ekspsr. *vino je teklo v potokih* 'spili so zelo veliko vina'. Primera:

Po razglasitvi smrtno kazni je PKK že zagrozila, da bo kri v Turčiji **tekla v potokih**, zaostri pa se bodo tudi odnosi med Turčijo in Evropsko unijo ter Svetom Evrope, še zlasti, če bo Turčija smrtno kazen nad Öcalanom tudi izvršila. (Delo, 30. 6. 1999)

Šlo je za pravo bosansko krčmo, v kateri je žganje **teklo v potokih**, kjer je pevka stopila na mizo in kjer pogosto niso spoštovali predpisov o delovnem času. (Večer, 3. 7. 1999)

[14] Puščava

Termin **puščava** GTS pojasnjuje z 'biogeogr., geomorf. redko poseljena pokrajina v tropskem, subtropskem in zmernotoplem pasu, brez rastlinstva ali z zelo redkimi suholjubnimi rastlinami, prilagojenimi redkim, majhnim količinam padavin'. V zvezi s **puščavo** najdemo 2 frazema. Bolj pogost je *glas vpijočega v puščavi* (134 zadetkov), ki pomeni 'neuspešno prizadevanje, razširjanje kakega nazora'. Frazem je izbiblični, tako kot *solzna dolina*. Najdemo ga tudi v SSKJ pri iztočnicah glas, vpiti in puščava. Primer:

Upravičeno vprašanje, zakaj naši mlinarji, če meljejo cenejšo, uvoženo pšenico, ne znižajo cen moke, kruha in peciva, zato izzveni kot **glas vpijočega v puščavi**. (Večer, 21. 7. 1999)

Drugi frazem je (*potrebovati*) *kot puščava vodo/dež* v pomenu 'zelo potrebovati'. V korpusu najdemo 7 zadetkov, od tega jih je 5 s sestavino *voda*, 2 pa s sestavino *dež*, npr.:

Kot puščava vodo potrebuje ta država sodoben kardiokirurški center, ki bi bil strokovno in organizacijsko povsem neodvisen od Kliničnega centra in bi mu tako predstavljal konkurenco. (Nedeljski dnevnik, 28. 7. 2002)

[15] Zemljevid

Termin **zemljevid** je v GTS opredeljen takole: '1. kart. navadno papir, platno z upodobitvijo Zemljinega površja, objektov na njem v pomanjšanem merilu 2. kart. papir, platno z geografskimi podatki o pojavih, stanjih, procesih'. Frazem (*postaviti na svetovni zemljevid* (123 zadetkov) '(kaj) postati prepoznavno izven meja domovine' ima tudi varianto *postaviti/vrisati/... na zemljevid sveta* (57 zadetkov). Pogosto se frazem uporablja v zvezi s prepoznavnostjo Slovenije kot države in njenih kulturnih, športnih ipd. dosežkov. Primera:

Irski step je **na svetovni zemljevid** postavil Michael Flatley, s sedemminutnim nastopom na prireditvi izbora za pesem Evrovizije leta 1994. (Delo, 5. 10. 2001)

Prvič, Bosanske basni Tomaža Lavriča so domačemu stripu letos prinesle

prestižno mednarodno priznanje, ga *postavile na zemljevid sveta* in potrdile, da je o slovenskem stripu moč debatirati v tržni terminologiji. (Mladina, 7. 5. 1999)

3.1.2 Termini v več strokah

V ta razdelek smo uvrstili frazeme, ki vsebujejo kak termin, ki ni samo geografski, ampak se uporablja tudi v drugih strokah. Izločila se je tudi večja skupina frazemov, ki so vezani na vremenske pojave (glej razdelek 3.1.2.1!).

[1] Dodana vrednost

Termin **dodana vrednost** (GTS jo označuje kot 'spl. geogr. bruto vrednost proizvodnje, zmanjšana za vrednost proizvodov in storitev, ki jih proizvajalec porabi v proizvodnji in pri prodaji') je še bolj kot za geografijo pomemben za ekonomijo in sorodne vede. V frazeologijo je termin *dodana vrednost* v zadnjem času¹³ prišel v pomenu 'pozitiven dodatek, prednost'.¹⁴ Primera:

Mi, naša politična koalicija, moramo do konca doumeti, da je slovenska manjšina kot vse manjšine dragocena in pomembna. **Dodana vrednost**, ki nam jo daje slovenska manjšina, mora biti res zaščiten. To mora naša stran razumeti, to je politično in kulturno pomembno. (Delo, 10. 4. 2001)

Zdaj se govori o konkretnih obveznostih iz člena št. 5 in golih elementih vojaškega prispevka, povedo diplomatski viri. Skratka, ocenjuje se **dodana vrednost**, ki bi jo morebitne nove članice pomenile za Nato. (Delo, 7. 4. 2001)

[2] Gnojnica

Na agronomijo pa je vezan termin **gnojnica** (po GTS 'agr. geogr. mešanica seča domačih živali z vodo in snovmi, ki nastanejo iz seča zaradi naravne presnove'). Frazem *zlivati/polivati gnojnico* (*po kom/čem, na koga/kaj*) ima pomen 'grobo obtoževati (koga), grdo govoriti (o kom)' (91 zadetkov). V SSKJ ga (v razširjeni obliki) najdemo v frazeološkem gnezdu pri iztočnici **gnojnica** (ekspr. *drugega ne zna kot polivati z gnojnico* 'grdo, nesramno govoriti o kom'). Pomensko se navezuje na leksem **blatiti**. Primer:

Po njem *zlivajo gnojnico* plemeniti Jelinčiči in Černjakov podmladek, ne mara ga bivši premier in mu ne zaupa sedanji. (Delo, 24. 2. 2003)

[3] Luna

S terminom **luna**, ki je v GTS opisan kot '1. mat. geogr. satelit planetov 2. mat. geogr. z veliko začetnico Zemljin satelit' se ukvarja tudi astronomija. V zvezi z **luno** smo našli 3 frazeme (vse tri najdemo tudi v SSKJ v frazeološkem gnezdu pri iztočnici **luna**). Najpogostejši je *pasti z lune*, ki pomeni 'nenavadno se obnašati' (61 zadetkov). Primer:

Mar ni na Škotskem tako, da vas pogledajo, kot da ste *padli z lune*, če v gostilni rečete, da bi radi viski, saj ga poznajo na tisoče vrst? (Mladina, 11. 6. 1995)

¹³ Avtorica prispevka frazem pozna tudi iz govorjenega jezika.

¹⁴ Ker je v korpusu za termin *dodana vrednost* zelo veliko zadetkov (9516), večina je vezanih na DDV, tj. davek na dodano vrednost, nismo prešteli vseh frazeoloških rab frazema.

S frazomom *pasti z lune* je povezan s frazomom *živeti na luni* 'biti slabo obveščeno o aktualnih dogodkih' (19 zadetkov), primer:

Toda slovensko notranje ministrstvo očitno *živi na luni*, ko misli, da razen Slovenije ni več držav, in pri sestavljanju spiska nezaželenih oseb razmišlja le o slovenskih domačijskih interesih. (Mladina, 19. 3. 1995)

V korpusu najdemo tudi 16 zadetkov za frazem *lajati v luno* v pomenu 'ne-močno groziti', npr.:

Zaskrbljen pa ni zaradi opozicije, ki skoraj brezzoba *laja v luno* in čaka, da se iz Bruslja vrne Romano Prodi in jo spet združi, ampak zaradi sporov med prijatelji in zavezniki, ki se ne pustijo voditi, kakor bi bilo po volji njemu. (Delo, 2. 9. 2003)

[4] Obrt

Podobno kot *dodana vrednost* se tudi termin **obrt** uporablja na področju geografije, pa tudi gospodarstva, ekonomije. GTS ga opredeljuje takole: 'ind. geogr. gospodarska dejavnost, ki opravlja usluge ter z ročnim ali/in strojnim delom v manjših količinah predeluje surovine, polizdelke in proizvaja blago zlasti za osebno porabo'. V frazeologiji je *obrt* sestavina frazema *najstarejša obrt* v pomenu 'prostitucija'¹⁵ (347 zadetkov), primer:

V Italiji opravlja *najstarejšo obrt* 25 tisoč prostitutk iz držav izven EU, približno deset odstotkov jih je iz držav nekdanje Jugoslavije. (Primorske novice, 21. 8. 1998)

3.1.2.1 Vremenski pojavi

Ker se je pokazalo, da ima kar 15 frazemov sestavino s kakšnim vremenskim pojavom, smo se odločili, da bomo te frazeme obravnavali v posebnem podrazdelku. Termini, ki se pojavljajo v tej skupini frazemov imajo v GTS kvalifikator *klimatogeografsko*¹⁶, sicer pa so še najbolj povezani z meteorologijo. V uvodu Meteorološkega slovarja piše: »*Stroka s tega področja je bila sprva opisna in tudi pri nas tesno povezana z zemljepisjem, pozneje (po prvi tretjini tega stoletja) pa je prešla v fiziko atmosfere. V zadnjem času je meteorologija s svojimi potrebami pospešila razvoj nekaterih področij matematike in je z njo tesno povezana.*« (Petkovšek in Leder 1990, 3). Opozoriti je treba, da gre pri vremenskih pojavih za pojme, ki se pogosto uporabljajo v splošnem jeziku, zato je njihova terminološkost danes bolj ali manj zabrisana.

[1] Dež

Dež je po GTS 'klimatogeogr. padavina v obliki kapelj s premerom več kot 0,5 mm'. V zvezi z **dežjem** smo našli 2 frazema.¹⁷ Pogostejši je (*priti/iti ...*) z *dežja*

¹⁵ V zvezi s prostitucijo se tudi sicer uporablja veliko frazemov. Gre za tabuizirano področje in že pri hitrem pregledu besedil s to tematiko dobimo precej primerov, večinoma evfemizmov, npr. *prijateljica noči, dekle na klic, prodajalka ljubezni, kupljivi užitki, javna hiša, spolne storitve, spolne usluge* itd.

¹⁶ Nekaj terminov s tem kvalifikatorjem je sicer obravnavanih že v razdelku 3.1.1 (npr. ledena doba, otoplitev).

¹⁷ Keber (2003, 35) v poskusnem snopiču frazeološkega slovarja navaja tudi frazem *imeti lase (brke) [počesane, postrizene] na dež* 'tako, da visijo in da so ravno prirezani', fra-

pod kap v pomenu '(priti/iti ...) iz slabega na še slabše' (202 zadetka). V SSKJ se nahaja v frazeološkem gnezdu pri iztočnici **dež** (ekspr. *priti z dežja pod kap* 'iz ene neprijetnosti v drugo, še hujšo'). Primer:

Po napadu Nemčije na Rusijo je bilo vse težje in po enajstih mesecih sem se vrnil domov. A prišel sem z **dežja pod kap**, kajti ko sem stopil z vlaka, so me pričakali Italijani s puškami. (Dolenjski list, maj 2002)

Frazem *govoriti kot dež* pa pomeni 'hitro, veliko govoriti' (30 zadetkov). V SSKJ ga najdemo v ilustrativnem gradivu pri iztočnici govoriti (*govori kot dež* 'hitro, veliko'). Npr.:

Vanna **govori kot dež** in nenadoma zmanjka časa. Če si mislil, da boš moral besede vleči iz mene, si se zmotil, čeblja in se ozira po izhodu. (Delo 30. 4. 1999)

[2] Megla

Megla po GTS pomeni '*klimatogeogr.* drobne vodne kapljice ali ledeni kristali v prizemni zračni plasti, ki zmanjšajo vodoravno vidljivost pod 1 km'. V frazeologiji pa najdemo **meglo** v 2 frazemih (oba frazema sta tudi v SSKJ, v frazeološkem gnezdu pri iztočnici **megla**); prvi je (*kaj biti*) *zavito v meglo* in pomeni 'kaj biti (še) neraziskano, nejasno' (258 zadetkov), primer:

Je pa res, da je marsikaj v zvezi z njim **zavitega v meglo**, pač zaradi njegove izjemne sposobnosti, da še tako radovednemu in nadležnemu spraševalcu položi v ušesa le tisto, kar sam hoče povedati. (Delo, 3. 8. 1998)

Drugi frazem *vleči se kot megla* 'počasi, leno se premikati' ni tako pogost, v korpusu najdemo 23 zadetkov, npr.:

Inspiracija je nujna. So obdobja, ko **se vlečeš kot megla**, brez volje, in se ti vse zdi ponavljanje. Ob določenih spremembah, v dialogu, po kakšni razstavi, debati pa lahko dobiš navdih. (Delo, 5. 8. 2000)

[3] Oblak

Oblak GTS opredeljuje kot '*klimatogeogr.* zgoščene vodne kapljice, ledeni kristalčki in drugi trdni delci, kot sklenjena koprena vidni v višjem ozračju'. **Oblak** smo našli v 3 frazemih (v SSKJ so vsi trije v frazeološkem gnezdu pri iztočnici **oblak**); (*zidati gradove v oblakih* v pomenu '(načrtovati) nedosegljive, neizvedljive stvari' se v korpusu pojavi 306-krat (namesto *zidati* se lahko pojavi tudi glagol *obljubiti, graditi* ipd). Primer:

Bodite realni in ne zidajte **gradov v oblakih**, saj se vam lahko vse skupaj prehitro poruši, kakor hiša iz kart. (Večer, 3. 6. 2000)

Nekaj nedosegljivega predstavljajo oblaki tudi v frazemu *živeti v oblakih* 'sanjariti' (70 zadetkov), npr.:

O sanjskem avtomobilu, ki bi ga izbiral, ne glede na funkcionalnost in ceno, nisem nikoli razmišljal, saj ne **živim v oblakih**. (Celjan, avgust 2002)

Frazem *dvigniti oblak prahu* pa pomeni 'povzročiti razburjenje' (8 zadetkov v korpusu):

Če je v zdravstvu kaj narobe, potem je to v Mariboru, natančneje v tukajšnji

zem najdemo tudi v SSKJ v frazeološkem gnezdu pri geslu *dež*, v korpusu pa ni nobenega zadetka.

bolnišnici. Vsaj v javnosti tako izpade. Tudi če zboli vojak in to **dvigne oblak prahu**, ga pripeljejo umret v Maribor. (Večer, 29. 3. 2000)

[4] Sneg

GTS je **sneg** razložil z '1. klimatogeogr. padavina v obliki bolj ali manj sprijetih, različno oblikovanih ledenih kristalov, izjemoma zrn 2. klimatogeogr. → snežna odeja'. Glede na to, da se sneg hitro topi in da zapade vsako leto znova, ni nenavadno, da je nastal frazem (*kot za*) **lanski sneg** s pomenom 'kar ni vredno pozornosti' (282 zadetkov), Zapisan je tudi v SSKJ, npr. v ilustrativnem gradivu pri iztočnici **lanski** (*zame se briga, zanima kakor za lanski sneg* 'nič'). Primer:

V teh pogovorih - zdaj vam to prosto povem, čeprav snemate -, se z direktorjem nismo pogovarjali o **lanskem snegu**, ampak o konkretni zadevi. (Delo, 27. 9. 1999)

[5] Strela

Strela je po GTS 'klimatogeogr. razelektritev ozračja med nevihto, ki povzroča bliskanje in grmenje'. V zvezi s **strelo**, ki je kratek, a dramatičen vremenski pojav, smo našli 2 frazema.

Pragmatični frazem **gromska strela** (109 zadetkov) se uporablja za podkrepitev trditve, na primer:

Gromska strela, je rekla. Še tri minute nisva v deželi, pa si že ujela moškega. (Dnevnik, 4. 9. 2000)

Frazem *kot strela z jasnega* pa pomeni 'nenadoma, nepričakovano' (36 zadetkov),¹⁸ npr.:

Bila sem na pregledu pri doktorju Pavlovčiču, ki je potrdil, da sem zdrava, potem pa me nekdo črta s seznama. To je bilo zame **kot strela z jasnega**. (Mag, 2. 8. 2006)

V SSKJ najdemo oba frazema pri iztočnici **strela**, prvega pri 3. pomenu (3. ekspr., v medmetni rabi *izraža [...] b) začudenje, presenečenje: gromska strela, kaj pa ti tukaj?*), drugega pa v ilustrativnem gradivu pri 1. pomenu (*novica je prišla kot strela z jasnega* 'popolnoma nepričakovano').

[6] Veter

Veter je v GTS razložen s 'klimatogeogr. zaradi razlik v zračnem tlaku, temperaturi premikajoči se, gibajoči se zrak s hitrostjo več kot 2 bofora'. V frazeologiji pa je **veter** dobil svoje mesto v 3 frazemih (vse tri najdemo tudi v SSKJ v frazeološkem gnezdu pri iztočnici **veter**), najbolj pogost je frazem *v vseh vetrov* v pomenu 'od vsepovsod' (1119 zadetkov), na primer:

Desettisoči aktivistov *v vseh vetrov* so se ta teden zbrali v Firencah na prvem Evropskem socialnem forumu, ki skuša združiti pisano družčino več kot štiri-sto protiglobalizacijskih gibanj po vsej stari celini. (Dnevnik, 8. 11. 2002)

Drugi obravnavani frazem je *nov veter* v pomenu 'nov zagon, nova energija' (821 zadetkov), npr.:

S prihodom Matjaža Keka na mesto Prašnikarjevega pomočnika je v ekipi za-

¹⁸ Frazem *kot strela z jasnega* v pomenu 'popolnoma nepričakovano' navaja tudi Keber (2003, 105, 106) v poskusnem snopiču frazeološkega slovarja. Sopomenska primera je *kakor bi treščilo z jasnega*.

vel **nov veter**. Treningi so dobili spremenjeno podobo, so precej bolj aktivni. (Delo, 21. 7. 1999)

Veter je tudi sestavina frazema, ki je sicer prišel iz literature,¹⁹ tj. *boj/boriti se/... z mlini na veter* (363 zadetkov) v pomenu 'spopad/spopadati se z namišljeno nevarnostjo',²⁰ npr.:

Oba primera kažeta našo okoljsko (ne)osveščenost. Boj s takimi majhnimi smetišči se žal še vedno zdi **boj z mlini na veter**. Nastajajo vedno znova. (Večer, 9. 3. 2000)

Zavest o izvoru frazema je še vedno živa, saj se v zvezi s frazemom pogosto uporablja literarna oseba *Don Kihot* (tudi *donkihotovski (boj) ipd.*), primer:

Včasih se počutim kot Don Kihot, ki se **bori z mlini na veter**, pove drugi teden po izbruhu afere. (Mladina, 25. 7. 1993)

[7] **Vihar**

Vihar je po GTS opredeljen kot 'klimatogeogr. veter z jakostjo 8 boforov, ki lomi vejice in veje dreves'. **Vihar** je sestavina 2 frazemov. Frazem *vihar v kozarcu vode* pomeni 'veliko neupravičeno razburjenje' (106 zadetkov). V SSKJ ga najdemo v frazeološkem gnezdu pri iztočnicah **vihar**, **kozarec** in **voda**. Primer:

Razdor v prevaljskem občinskem odboru LDS, ki je po številu svetnikov tamkajšnja najmočnejša stranka, ni le **vihar v kozarcu vode**, marveč že resen zaplet. (Delo, 25. 10. 2002)

Frazem *politični vihar* pa označuje 'intenzivno, nemirno politično dogajanje' (72 zadetkov), na primer:

S pripombo, da lahko CDU za predvolilno kampanjo leta 2002 izbere katero koli temo, tudi priseljevanje, je sprožil **politični vihar** v državi, ki jo že neonacistični izgredi opozarjajo na latentni rasizem v lastnih vrstah. (Delo, 21. 10. 2000)

3.1.2.1.1 **Pasji dnevi**

V tem podrazdelku si bomo ogledali termin **pasji dnevi**, ki v širšem smislu prav tako spada k vremenskim pojavom. V GTS so **pasji dnevi** opredeljeni takole: 'klimatogeogr. obdobje hude poletne vročine na koncu julija in v začetku avgusta'. Zvezo najdemo tudi v Meteorološkem slovarju (Petkovšek in Leder 1990), in sicer: '1. poljud. obdobje največje poletne vročine 2. po praktiki čas, ko je Sonce v znamenju Leva'; v Leksikonu CZ Geografija (Krušič 1985): 'klimatska singulariteta, vroči dnevi konec julija in v začetku avgusta; izraz izhaja iz starega Egipta in se ujema z zgodnjim vzhodom ozvezdja Psa na nebu v teh dnevih'; v leksikonu Geografija (Kladnik 2001): 'najbolj vroči dnevi v Evropi, ki so še posebno izraziti v Sredozemlju. Pojavljajo se julija in avgusta in imajo ime po času, ko je Sonce v ozvezdju psa'. Zanimivo je, da še najnatančneje omeji *pasje dneve* SSKJ (v frazeološkem gnezdu pri iztočnici pasji): 'čas od 23. julija do 23. avgusta', sledi pa še en pomen: ekspr. *takrat smo imeli pasje dneve* 'dneve hude vročine'.²¹ Ali to pomeni,

¹⁹ M. Cervantes: Bistroumni plemič Don Kihot iz Manče.

²⁰ Frazem *boj z mlini na veter* 'spopadanje z namišljeno nevarnostjo' navaja tudi Keber (2003, 29) v poskusnem snopiču frazeološkega slovarja.

²¹ *Pasji dnevi* se pojavijo še pri iztočnici *dan* kot pomenski odtenek pri 3. pomenu: ekspr. *črni, pasji dnevi* 'zelo neprijetni, hudi'.

da imamo enkrat opraviti s frazomom ('obdobje hude poletne vročine'), drugič pa s terminom ('čas, ko je Sonce v ozvezdju Psa')? V prvem primeru bi sestavina *pasji* prinašala negativno konotacijo (poletna vročina, ki je huda, neprijetna), v drugem pa bi se nanašala čas, ko je Sonce v ozvezdju Psa. Gre za dve različni referenci, ki pa ponavadi sovpadeta (najhujša poletna vročina je pogosto ravno v času od 23. julija do 23. avgusta, ko je Sonce v ozvezdju Psa). Kot zanimivost omenimo, da se *pasji dnevi* pojavijo že v Cigaletovi Znanstveni terminologiji (1880), in sicer pri iztočnici *Hund*: 'astr. pes, veliki, mali; *Hundstage*, pasji dnevi.

Pasji dnevi v pomenu 'obdobje hude poletne vročine' se v korpusu pojavijo 472-krat, navedimo še primer:

Pred nami so *pasji dnevi*, ko je lahko zelo vroče, ni pa nobena redkost, če prav tedaj, denimo v Švici, pošteno sneži. (Nedeljski dnevnik, 20. 7. 2003)

3.2 Frazeologizacija in zemljepisna imena

Posebna skupina frazemov se izloči, če upoštevamo tudi zemljepisna lastna imena (in pridevnike, ki so iz njih izpeljani (*španski, švicarski ...*)) – to seveda niso geografski termini, so pa zemljepisna imena nedvomno povezana z geografijo v širšem smislu.²²

Frazem *španska vas* ima pomen 'popolnoma neznan, nezanimiva stvar' (508 zadetkov), najdemo ga tudi v SSKJ, v frazeološkem gnezdu pri iztočnicah **španski** in **vas**.²³ Npr.:

Meja z Madžarsko je problem zasepredvsem zaradi madžarskih mejnih organov, ki jim je ažurnost pri opravljanju postopkov *španska vas*, je med drugim ugotovila komisija. (Dnevnik, 16. 10. 1999)

Ker so za Sibirijo značilne ekstremne zimske temperature, frazem *sibirski mraz* (49 zadetkov) označuje 'zelo hud mraz'. V SSKJ ga najdemo v ilustrativnem gradivu (kot pomenski odtenek) pri iztočnici *sibirski* (ekspr. *bil je pravi sibirski mraz*). Primer:

V prestolnici je takrat med dežjem padla tudi kakšna snežinka. Za Rim in okolico je bilo to dovolj, da so zaradi domnevnega *sibirskega mraza* nekateri lokalni veljaki v časnikih že zahtevali razglasitev stanja naravne katastrofe. (Delo, 23. 1. 2002)

Frazem *kot švicarska ura* (80 zadetkov) se uporablja v pomenu 'odlično, brez napak'. Švicarji so namreč znani po svojih kakovostnih, natančnih urah. Primer:

Ob trepljanju motorja je povedal, da se ga zadnjih 20 let še ni pritaknil in da teče *kot švicarska ura*. (Novi tednik, 27. 3. 1998)

Frazem *odkriti Ameriko* (107 zadetkov) v pomenu 'odkriti, povedati kaj novega'

²² Tudi Ž. Fink (2005, 67) izpostavi izraze, ki niso pravi termini, so pa povezani z (v njenem primeru) naravoslovnimi vedami – za primer navede matematiko s frazemi, kot so *sešteti ena in ena, (kaj biti) kot enkrat ena, (obrniti/spremeniti se) za 180/360 stopinj*.

²³ Frazem navaja tudi Keber (2003, 113) v poskusnem snopiču frazeološkega slovarja in pojasnjuje, da izhaja iz nemškega *für jmdn. spanische Dörfer sein*, ki je nastal s križanjem dveh frazemov – *das ist mir spanisch* (nanaša se na španskega in nemškega kralja Karla V., ki je v nemških deželah uvajal nerazumljive španske običaje) in *für jmdn. böhmische Dörfer sein* (Nemcem so bila imena čeških vasi nerazumljiva).

se tematsko navezuje na v razdelku 3.1.1 obravnavane frazeme *stara celina* in *nova celina* oz. *novi svet*. Odkriti Ameriko v SSKJ najdemo v frazeološkem gnezdu pri iztočnicah **odkriti** in **Amerika** (iron. *misli, da bo odkril Ameriko 'kaj novega'*).²⁴ Primer:

Eden od diskutantov je, misleč, da je **odkril Ameriko**, opozoril, da hočejo slovenska podjetja v ZRJ v resnici izvažati svoje nekakovostno blago in da gre pri priznanju za interes tega lobija. (Mladina, 4. 12. 1995)

Frazem *pravi Teksas* 'nevarno področje z veliko kriminala' (4 zadetki),²⁵ izhaja iz stereotipov, ki veljajo za ameriško zvezno državo Teksas (veliko umorov, kriminala nasploh). Zanimivo je, da že SSKJ navaja **Teksas** tudi kot občno ime: *teksas* 'žarg. kraj, lokal, ustanova, kjer vlada sila, nered'. Primer:

Kočevje je v povojnem obdobju veljalo za *pravi Teksas*. Še pred nekaj leti je bilo v letu dni na Kočevskem storjenih skoraj toliko umorov kot v vsej preostali Sloveniji skupaj. (Dolenjski list, oktober, 1994)

Frazem *Zgornji Kašelj* (20 zadetkov) pomeni 'nepomemben majhen kraj'. Kraj s takim imenom res obstaja (od središča Ljubljane je oddaljen približno 8 kilometrov), vprašanje pa je, zakaj je med vsemi majhnimi in nepomembnimi slovenskimi kraji ravno ta postal del frazeologije. Morda zaradi nenavadnega imena (bolezenski znaki niso običajna sestavina zemljepisnih imen) in dejstva, da obstajata tako Spodnji kot tudi Zgornji Kašelj (delitev vasi na zgornji in spodnji del je značilnost mnogih manjših slovenskih krajev). V spodnjem primeru torej ne gre za konkretni kraj Zgornji Kašelj, ampak za katerikoli nepomemben majhen kraj:

In vendar je Marko oblikoval grb, ki od osamosvojitve krasi zastavo in je kot simbolna podoba tako ponesrečen, da ga ne privoščim niti gasilskemu društvu v *Zgornjem Kašlju*. (Milan Dekleva: Pimlico, roman, 1998)

Tudi *Spodnji Kašelj* (17 zadetkov) se lahko rabi frazeološko, pomen pa je enak:

Kajti razžaljeni tožnik ni bil kak Janez Novak iz **Spodnjega Kašlja**, ampak je bil državni podsekretar, visoki državni uradnik. (Delo, 26. 5. 2001)

Za frazem (*iti/oditi/...*) v *Canosso*²⁶ v pomenu 'priznati podrejenost, se ponižati', v korpusu najdemo 23 zadetkov. Najdemo ga tudi v SSKJ. Prav tako je možna samostalniška oblika *pot* v *Canosso* (11 zadetkov), npr.:

Po tem cvetoberu vladnih pojasnil ostane sklep: naj vlada že kupi to preklicano letalo ali pa naj razdre pogodbo in **gre v Canosso**, le klovna naj več ne igra!

Leonid Brežnjev je avgusta 1968 (ob izbruhu žametne revolucije v Pragi) poklical Aleksandra Dubčeka na zagovor v Moskvo. Dubček je odklonil **pot v Canosso**, delegaciji sta se srečali na meji. (Delo, 15. 3. 2003)

Podobno kot frazem *iti v Canosso*²⁷ ima izvor v zgodovinskem dogodku tudi

²⁴ Frazem *odkriti Ameriko* v pomenu 'odkriti kaj novega' navaja tudi Keber (2003, 26) v poskusnem snopiču frazeološkega slovarja. Frazem ima kvalifikator ironično.

²⁵ Avtorica prispevka frazem pozna iz govorjenega jezika.

²⁶ Po SSKJ je možen tudi zapis *iti v Kanoso*, v korpusu je za ta zapis le en zadetek.

²⁷ Leta 1077 je nemški cesar Henrik IV. moral na tridnevno pot v Canosso, da bi prosil papeža Gregorja VII., ki ga je izobčil, za odpuščanje.

frazem *prestopiti/prekoračiti/... Rubikon*²⁸ (220 zadetkov) v pomenu 'storiti odločilno dejanje'. Primer:

Tudi predsednik Demokratične zveze Kosova dr. Ibrahim Rugova je *prestopil Rubikon*, ko je šel v Beograd na pogovore z Miloševićem in ruskim patriarhom, ker ne zastopa stališč Kosova in njegovega ljudstva. (Delo, 17. 5. 1999)

V zvezi z zgodovinskimi dogodki omenimo še frazem *videti se pri Filipih*²⁹ v pomenu 'imeti odločilen obračun, spopad', ki ga zabeleži že SSKJ, v korpusu pa sicer najdemo 21 zadetkov, ampak so vsi vezani na zgodovinski dogodek, torej v nobenem primeru ni rabljen v frazeološkem pomenu. V SSKJ sta še dva frazema z zemljepisnim imenom, za katera nismo našli sodobnih primerov, in sicer star. *vodo v Savo nositi* 'opravljati nepotrebno, nekoristno delo' in *iti v Rim* v pomenu 'roditi'.³⁰

Bosna je dobila svoje mesto v pragmatičnem frazemu *mirna Bosna*, ki se uporablja kot podkrepitev trditve (55 zadetkov). Frazem najdemo tudi v SSKJ pri iztočnici **Bosna** (pog., ekspr., navadno kot podkrepitev, v zvezah: *kar pusti vse skupaj, pa mirna Bosna* 'saj je vseeno'; *tako bo, kot sem rekel, in mirna Bosna* 'o tem ne bomo več govorili'). Primer:

Reči je menda treba ljudstvu pojasniti, čeprav imamo vlado za to, da sama sprejema odločitve in jih požegna v parlamentu. Če se vlada ne strinja s poslanci, naj preprosto odstopi in *mirna Bosna!* (Delo, 5. 2. 2003)

Frazem *Indija Koromandija* vsebuje zemljepisno ime *Indija*, zraven pa še domišljjski dodatek *Koromandija*. Uporablja se v pomenu 'obljubljena dežela' (285 zadetkov). V SSKJ najdemo iztočnico **Indija Koromandija** v pomenu 'dežela, kjer je vsega dovolj, kjer je zelo dobro', primer:

Da se razumemo: Evropa ni *Indija Koromandija*. Čakajo nas težko delo in številni problemi. (Mladina, 17. 5. 1997)

V zvezi z zemljepisnimi imeni omenimo, da se ta pojavljajo tudi v pregovorih, npr. *Vse poti vodijo v Rim; Če greš na Dunaj, pusti trebuh zunaj; Nekaj je gnilega v deželi danski* (citat iz Shakespearovega Hamleta) itd.

Pri frazemih, katerih sestavina je zemljepisno lastno ime, se pojavlja tudi pravopisni problem pisave z veliko oz. malo začetnico. E. Kržišnik (2003, 233, 234) ugotavlja, da SP 01 zagovarja pisanje zgledov z zemljepisnim lastnim imenom z veliko začetnico (*iti v Canosso, odkriti Ameriko* itd.), toda hkrati se kot samostojna iztočnica pojavlja **rubikon** v pomenu 'meja, mejnik', iz česar lahko sklepamo, da bi sestavino *rubikon* v frazemu *prekoračiti/prestopiti rubikon* morali pisati z malo začetnico.³¹ Avtorica ugotavlja, da je tudi raba neenotna in da SP 01 tovrstno gradivo večinoma izpušča in s tem prepušča odločitev glede pisave z veliko oz. malo začetnico piscem.

Obravnavali smo 10 frazemov, ki vsebujejo zemljepisna imena oz. iz njih izpe-

²⁸ 49 pr. n. št. je Cezar kljub prepovedi prestopil reko Rubikon in s tem začel državljansko vojno.

²⁹ Brutu je pred odločilno bitko pri Filipih leta 42. pr. n. št., v kateri je kasneje izgubil, zli duh rekel: Se vidiva pri Filipih! (in s tem napovedal končni obračun).

³⁰ Frazem avtorica prispevka sicer pozna iz govornega jezika.

³¹ V korpusu najdemo 170 zapisov z veliko začetnico (Rubikon) in 50 z malo (rubikon).

ljane pridevnike. Torej so tudi zemljepisna imena postala del frazeologije, pa naj gre za lastnosti ali značilnosti posameznih držav oz. pokrajin – *sibirski mraz* (izjemen mraz), *španska vas* (oddaljenost (od nas), *kot švicarska ura* (kvaliteta izdelkov te države), *pravi Teksas* (veliko kriminala), *Zgornji/Spodnji Kašelj* (majhnost), *mirna Bosna* (politična nemirnost); zgodovinske dogodke – *iti v Canosso*, *prestopiti/prekoračiti Rubikon*, *odkriti Ameriko* ali domišljjske dežele – *Indija Koromandija*.

4 Zaključek

Frazeme, ki vsebujejo sestavino iz geografske terminologije, smo razvrstili v dve skupini, v prvi so tisti, katerih sestavina je primarno geografski termin (npr. *črna celina*), v drugi pa tisti, katerih sestavina je termin, ki je skupen več strokam (npr. *dodana vrednost*). V drugi skupini predstavlja največjo podskupino 15 frazemov, katerih sestavina je kak vremenski pojav (npr. vihar, megla, strela ...) – kar kaže na to, da je bilo vreme vedno pomembna prvina človekovega okolja. V okviru vremenskih pojavov smo obravnavali tudi frazem *pasji dnevi*, pri katerem se križata dva pomena, terminološki ('obdobje, ko je Sonce v ozvezdju Psa') in frazeološki ('obdobje hude poletne vročine').

Frazeme z geografsko sestavino lahko združimo v več različnih skupin. Nekaj frazemov je povezanih tematsko (npr. odkrivanje novih ozemelj: *stara celina*, *nova celina*, *novi svet* (tudi *odkriti Ameriko*)) – pri frazemih s sestavino iz fizike pa se recimo izločijo frazemi, kjer se kot sestavina pojavi merska enota (npr. *na tone*, *nitri za milimeter*, *do grama* (*natančno*) itd.), pa tudi tako, da se isti determinoloģizirani termin pojavlja v več frazemih (npr. *pasti z lune*, *živeti na luni* in *lajati v luno*). Nekateri frazemi imajo več variant, kjer se lahko menjuje prav geografska sestavina (npr. *črna celina/kontinent*, *nova era/epoha*). Pomen frazema ostaja enak, tudi če imajo terminološke sestavine povsem različen pomen, kar kaže na popolno desemantizacijo terminoloških prvin. Take primere smo opazili tudi pri frazemih, katerih sestavina je fizikalni termin (*biti s kom na isti valovni dolžini/frekvenci*, *skozi prizmo/optiko česa*, *nitri sekunde/minute*, *v sekundi/miniuti*).

Dodali smo še posebno skupino 10 frazemov, ki sicer ne vsebujejo geografskih terminov, so pa vseeno povezani z geografijo – vsebujejo namreč zemljepisno ime. Za frazeologijo so pomembne predvsem značilnosti oz. lastnosti posameznih držav ali pokrajin in zgodovinski dogodki.

V zvezi z zemljepisnimi imeni smo se dotaknili tudi problema ohlapnih meril SP 01 za nadomestna imena in pisave z veliko oz. malo začetnico lastnoimenske sestavine v frazemih, pri katerih je ena od sestavin zemljepisno lastno ime.

Viri in literatura

- Geografski terminološki slovar* 2005, Ljubljana, Založba ZRC SAZU.
- Keber, Janez, 2003, *Frazeološki slovar slovenskega jezika: poskusni zvezek*, Ljubljana, ZRC SAZU.
- Korpus slovenskega jezika FidaPLUS*: < <http://www.fidaplus.net>>.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika, Elektronska izdaja v. 1.0*, 1998, Ljubljana, DZS.
- Slovenski pravopis 2001*, Ljubljana, Založba ZRC SAZU.
- Cigale, Matej, 1880, *Znanstvena terminologija: s posebnim ozirom na srednja učilišča*, Ljubljana, Matica slovenska.
- Enciklopedija Slovenije*, 3. zv. (*Eg–Hab*) 1989, Ljubljana, Mladinska knjiga.
- Fink, Željka, 2005, Frazeologija u prirodnim znanostima, prirodne znanosti u frazeologiji, *Frazeologické štúdie IV*, Bratislava, Veda 60–68.
- Kladnik, Drago (prevod in priredba), 2001, *Geografija*, Tržič, Učila International (Zbirka Tematski leksikoni).
- Krušič, Marjan (urednik), 1985, *Geografija*, Ljubljana, Cankarjeva založba (Leksikoni Cankarjeve založbe).
- Kržišnik, Erika, 1990, Teoretično zanimiva knjiga iz frazeologije, *SR 38/1*, 57–64.
- Kržišnik, Erika, 1996, Norma v frazeologiji in odstopi od nje v besedilih, *SR 44/2*, 133–154.
- Kržišnik, Erika, 2003, Frazeologija v Slovenskem pravopisu 01, *SR 51/2*, 221–239.
- Petkovšek, Zdravko in Leder, Zvonka (gl. urednika), 1990, *Meteorološki terminološki slovar*, Ljubljana, ZRC SAZU in Društvo meteorologov Slovenije.
- Ripka, Ivor, 2005, Od frazémy k termínu: Prenesené ľudové názvy rastlín, *Frazeologické štúdie IV*, Bratislava, Veda, 298–302.
- Snoj, Marko, 1997, *Slovenski etimološki slovar*, Ljubljana, Mladinska knjiga (Zbirka Cicero).
- Skladaná, Jana, 2005, V minulosti termíny, v súčasnosti frazémy, *Frazeologické štúdie IV*, Bratislava, Veda, 313–317.
- Toporišič, Jože, 1992, *Enciklopedija slovenskega jezika*, Ljubljana, Cankarjeva založba (Leksikoni Cankarjeve založbe).
- Žagar, Mojca, 2005, Determinologizacija (na primeru terminologije fizike), *JiS 50/2*, 35–48.

Geographical Terms and Idioms

Summary

This article is an attempt to collect and classify idioms in which at least one constituent is a geographical term. It is based on terms collected in the Geografski terminološki slovar (Dictionary of Geographical Terms, 2005), and the FidaPLUS text corpus was primarily relied upon as a material basis. The idioms were sorted into two groups: those with a primarily geographical term as component (e.g., črna celina 'the dark continent'), and those with a term shared by several disciplines as

a component (e.g., dodana vrednost 'value added'). In the second group, the largest subgroup is represented by idioms whose component is some kind of weather phenomenon (e.g., vihar 'storm', megla 'fog', strela 'lightning', etc.). A group of idioms containing a geographical name was also examined (e.g., odkriti Ameriko 'to reinvent the wheel'). Idioms with a geographical constituent can be combined into several different groups. Some idioms are thematically linked (e.g., discovery of new territory: stara celina 'the old world', nova celina, novi svet 'the new world'), and sometimes the same term also appears in multiple idioms (e.g., pasti z lune 'to fall from the clouds', živeti na luni 'to have one's head in the clouds', and lajati v luno 'to make idle threats'). Certain idioms have multiple versions in which the geographical element itself may change (e.g., črna celina/kontinent 'the dark continent', nova era/epoha 'new age'). The meaning of the idiom remains the same even if the terminological elements have a completely different meaning, which points to the full de-semantization of the terminological elements.

Mojca Žagar Karer
Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU
Novi trg 2, 1000 Ljubljana
mzagar@zrc-sazu.si

GRADIVO

Frazeologija v prozi Janka Kersnika

Jurij Rojs

IZVLEČEK: V članku avtor obravnava frazeologijo v prozi slovenskega pisatelja Janka Kersnika. K tej pritegne tudi frazeme v Kersnikovih pismih. V širšo frazeološko obravnavo vključuje krilatice, pregovore in reke ter citate. Obsežno frazeološko gradivo razvršča glede na različne tipe frazeoloških struktur. Med temi prevladujeta dva tipa frazemov: frazemi s strukturo samostalnik + glagol ter pridevnik + samostalnik. Izčrpni pregled frazeološkega gradiva konča s statističnim pregledom frazemov. Iz tega je razvidno, da je uporaba frazeologije zelo močna sestavina Kersnikovega pisateljskega ustvarjanja.

Idioms in the Prose of Janko Kersnik

ABSTRACT: This article examines idioms in the prose of the Slovenian writer Janko Kersnik as well as idioms in Kersnik's letters. The broader idiomatic examination includes stock quotations, proverbs, sayings, and quotes. The extensive idiomatic material is organized by various types of idiomatic structures. Two types of idioms predominate among these: noun + verb idioms and adjective + noun idioms. This exhaustive overview of idiomatic material concludes with a statistical overview of idioms. This makes it clear that the use of idioms is a very strong component of Kersnik's literary creation.

Teoretične poglede na frazeologijo sem podal v razpravi *Frazeologija v prozi Josipa Jurčiča*. Izhajam iz lastnega pojmovanja frazeologije, ki sem ga dobil pri študiju frazeologije na Filološki fakulteti v S-Peterburgu, kjer sem stažiral v študijskem letu 1969 /70 in v času magistrskega in doktorskega študija na Filozofski fakulteti Vseučilišča v Zagrebu ter v času izrednega študija na Institutu ruskega jezika v Moskvi. Za svetovanje pri nekaterih frazemih se lepo zahvaljujem akad. prof. dr. Jožetu Toporišiču in prof. dr. Antonu Stresu, prav tako tudi Univerzitetni knjižnici v Mariboru, ki mi je za dalj časa posodila Zbrana dela Janka Kersnika. Kersnikova proza sodi na sam vrh slovenskega poetičnega realizma. A. Slodnjak trdi, da je J. Kersnik dosegel višek poetičnega realizma z Jaro gospodo, akad. Boris Paternu pa meni, da predstavlja vrh povest Očetov greh – tudi jaz menim tako. Radovednost, kakšna je frazeologija pri tem imenitnem pisatelju, me je gnala k raziskovanju frazeološke besede. H Kersnikovi prozi sem dodal še saloigro (enodejanko) Berite

Novice, Kersnikove poezije se ne dotikam.¹ V Kersnikovi prozi je največ frazemov s samostalniško jedrno besedo in glagolsko komponento. To so tako imenovani samostalniški (imenski) frazemi, ki so skupaj z glagolskimi najštevilčnejši v Kersnikovi frazeologiji. Ravno samostalnik in glagol sta središče frazeoloških tvorbo. Samostalnik je nosilec osnovnih semantičnih in gramatičnih lastnosti. Samostalnik ohrani pomen predmetnosti in sklanjatev. Frazeeoloških enot, ki bi bile soodnosne s števniki, skorajda ni. Števniki so omejeni po količini besed, ne dopuščajo sinonimov. Besede, kot so: dvojka, trojka, dvanajsterica... ne sodijo k števnikom, marveč k samostalnikom. Mnoge UBZ imajo funkcijo prenesenih frazemov za izražanje količinskih pojmov, kot npr.: poldrugi, peti križ...K števnikiškim frazemom tudi ne prištevam UBZ, kot so: prvi med enakimi, od štirih do petih, ker dajejo neko kakovostno ali časovno oznako. Zaimenskih FE ni veliko. Podobno kot števniki, so tudi zaimki omejeni. Izražajo funkcijo navodil (rus. ukazanij), ne označujejo pa predmetov ali oznake. Pri samostalniških frazemih je treba vedeti, da v ta razdelek ne prištevam vedno frazemov na osnovi tega, če je njihova jedrna beseda samostalnik. Odločujoča je njihova semantika in osnovne gramatične funkcije ter njihova vloga v stavku. K substantivnim FE prištevamo tiste, pri katerih je jedrna beseda samostalnik, ki ohrani svoj predmetni pomen in sposobnost, da se sklanja. V svojem magistrskem delu sem te FE imenoval *imenske*. V stavku imajo skladenjsko funkcijo osebka, povedka in predmeta. Glede na svojo leksikalno-semantično strukturo so zelo različni, prav tako pa tudi glede na označevanje realnosti. Zato je njihova klasifikacija zelo zahtevna in še nedodelana. Ruski frazeolog prof. A. P. Mordvilko² predlaga naslednji vrstni red obravnave teh frazemov: a) frazemi s spremenjenim pomenom jedrnega samostalnika in b) frazemi, pri katerih ohrani samostalniška jedrna beseda svoj neposredni pomen. Morfološka struktura teh frazemov je preprosta. Večinoma gre za vezavo (nem. die Verbindung, rus. sočetaanie) jedrnega samostalnika in ujemajočega se z njim v spolu, sklonu in številu pridevnika

¹ Frazeeološko gradivo jemljem iz virov:

- a) Janko Kersnik: Zbrano delo, I. knjiga (Na Žerinjah: NŽ; Lutski ljudje: LL; Gospod Janez: GJ; Leposlovni podlistki: LP), DZS, Ljubljana 1968.
- b) Janko Kersnik: Zbrano delo II. knjiga (Ciklamen: C; Agitator: A; Humoreske: H), DZS, Ljubljana 1965.
- c) Janko Kersnik: ZD III. knjiga (Kmetske slike: KS; Testament: T; Rošlin in Vrijanko: RV; Jara gospoda: JG), DZS, Ljubljana 1986.
- d) Janko Kersnik: ZD IV. knjiga (Povesti za ljudstvo: PZL; Očetov greh: OG; Berite Novice: BN; Pesmi), DZS, Ljubljana 1951.
- e) Janko Kersnik: ZD V. knjiga (Podlistki: PO; Postna premišljanja: PPr; Članki: Č; Ocene: O; Dodatek: D), DZS, Ljubljana 1952,
- f) Janko Kersnik : ZD VI. knjiga (Pisma: Pismo; Dodatek: D), DZS, Ljubljana 1984.
- g) Janko Kersnik: Izbrano delo I. knjiga (Iz raztresenih listov: IRL; Kmetske slike: KS; Humoreske: H; Jara gospoda: JG; Pesmi v prozi: PVP), MK, Ljubljana 1974
- h) Janko Kersnik: Izbrano delo II. knjiga (Iz raztresenih listov; IRL; Ciklamen: C; Agitator: A; Podlistki: PO; Nedeljska pisma: NP; Popotna pisma: PP; S slavnostnim vlakom v Kočevje: SSVVK), MK, Ljubljana 1974.
- i) Josip Jurčič: Izbrano delo IV. knjiga (Rokovnjači: R), MK, Ljubljana 1974.

² A. P. Mordvilko, Očerki po ruskoj frazeologii, Moskva 1964.

(npr.: črne oči, ostra beseda). Odvisna komponenta imenskega frazema je lahko druga beseda, kot npr: a) svojilni pridevnik: »Damoklejev meč« /K, ZD V, 156 /; b) samostalnik v roditeljski: »cvet inteligence« /K, ZD II, 248 / in c) samostalnik v drugih odvisnih sklonih (navadno s predlogom): »za pičico« /K, ZD V, 377 /. Redkeje predstavlja imenski frazem zvezo dveh samostalnikov (ali substantiviranih pridevnikov), združeno s členicama »ni« ali »ne« : »ni duha ni sluha« /K, ZD I, 35 /, »ne živ ne mrtev« /K, ID IV, 38 /. Prav tako so redki imenski frazemi, ki predstavljajo zvezo števnik ali zaimka s samostalnikom, npr.: »deveta skrb« /K, ZD IV, 186 /, »naše gore list« /K, ZD V, 286 /.

Frazemi s strukuro samostalnik kot jedrna beseda in glagolska komponenta

Teh frazemov sem našel tristo sedemdeset in jih navajam po abecednem redu jedrnih besed.³ »...Miklavž sam tudi ni črhnil besede...« /K, T, ZD III, 84 /. »Sedaj sem vezan – v mestu sem dal besedo« /K, Hrast, A, ID II, 271 /. »...naposled obrbe Blažek besedo...« /K, H, ZD II, 154 /. »Vesel glas od vrat...odrezal mu je besedo« /K, C, ID II, 29 /. Včasih se jedrna beseda nanaša na nadredni in podredni stavek, kot npr.«...požrl (je) drugo besedo, ki mu je bila na jeziku /K, RV, ZD III, 169 /. »Srp je prišel prvi do besede...« /K, H, ZD II, 256. »Župnik je segel v besedo...« /K, ID I, 167 /. »...segne doktor sodniku v besedo« /K, RV, ZD III, 164 /. »Doktor Božan mu je vtem vzel besedo...« /K, RV, ZD III, 164 /. »On ne zine besede...« /K, OG, ZD IV, 96 /. Enako FE še imamo v noveli Gospod Janez /K, ZD I, 205 /.

»On se je šel z bikom bost /K, neki kmet, R, ID IV, 73 /. »Blaž, če rokovnjači zvedo, da si ti prvi šel bob iz kropa pobirat...« /K, Urh, R, ID IV, 90 /. »Božje ga je metalo... 2 /KS, ID I, 79 /. »Božje ga je vrglo« /K, KS, ID I, 79 /. »...starešina hodi iz hiše tja uganjat svoje burke...« /K, OG, ZD IV, 116 /. »Oreh si je pri tem vil svojo cigareto...« /K, H, ZD II, 262 /. »...na čelu je jahal lep lajtnant« /K, LP, ZD I, 248 /.

Frazeološki somatizem srečamo v stavku: »Nagubančil je čelo ter segel po kozarcu...« /K, GJ, ZD I, 191 /. Dva različna frazema sta v odvisnem stavku: »Gospod Tomaž...ve, da svet ne stoji na suhi črki svetega pisma...« /K, RV, ZD III, 261 /. Tudi Vid ne more z besedo na dan...« /K, PZL, ZD IV, 61 /. Jedrna beseda dan še je v devetih frazemih iz različnih del, npr.: »... a volka samega ni bilo na dan« /K, C, ID II, 55 – enak frazem še je v Humoreskah /K, ZD II, 55 /. Različne glagolske komponente imajo frazemi : »...pa bojim se, da se prekmalu pokaže na dan« /K, A, ID II, 239 /. FE z različno glavno komponento je izražena v naslednjih dveh frazemih: »...Repinčljevi dnevi so štet« /K, H, ZD II, 257 in »Tako so tekli dnevi...« /K, H, ZD II, 262 /. SP 1962 ima naveden frazem, ki ga zapiše J. Kersnik v odvisnem stavku: »Vi ne veste, da včasih delo ne gre tako od rok, kakor bi vsak hotel« /K, Manica, BN, ZD IV, 194 /.

Samo enkrat sem zasledil UBZ: »Tisti grof Sori ni prišel samo dolgčas prod-

³ Janez Kersnik in njegov čas, Kranj 1997, Viktor Majdič, Kersnikov pogled na jezik.

jat...« /K, Gernau, NŽ, ZD I, 73 /. Prav tako sem posamično srečal frazem: »...jaz ji bom moral doto šteti« /K, Topolšček, T, ZD III, 93 /. Z jedrno besedo duša ima J. Kersnik dva frazema: »Tri dni pozneje je ponesrečeni izdihnil svojo dušo« /K, KS, ID I, 35 /. Povsem drug pomen ima FE: »Poleg tega pa duše paseš!« /K, GJ, ZD I, 190 / – tj. opravlja duhovniško službo. Petkrat sem srečal jedrno besedo dušek: *je dal dušek* /K, H, ZD II, 251 /, *dati duška* /K, RV, ZD III, 186 / – enak frazem je v O /K, ZD V, 292 /; drugačna glagolska komponenta je v stavku: »Ko se je Pavel vrnil k mizi, izpraznil je v dušku svoj kozarec...« /K, RV, 211 /. Jedrna beseda glas ima več različnih realizacij: »Marko *joka na ves glas*« /K, PZL, ZD IV, 51 /. »...*kričal je na ves glas*« /K, Tomaž, T, ZD III, 112 / –enaka FE še je v povesti Jara gospoda /K, ID I, 183 /. »...Štupa *je sam loputil na ves glas*...!« /K, RV, ZD III, 225 /. Ta FE se še uporablja dvakrat s komponento *trobiti*, *vzklikniti* in *zasmejati se* /K, PO, ZD V, 211; /K, OG, ZD IV, 162 / in v PZL /K, ZD IV, 51 – naveden je tudi v JG /K, ID I, 187 /. Frazeološki somatizem z jedrno besedo glava sem opazil enajstkrat, npr.: *po glavi hodi* /K, odvetnik, A, ID II, 298 /; *ni hotelo v glavo* /PZL, ZD IV, 37 /. To FE še pisatelj podkrepi s samostalniško komponento: *ni šla v glavo in razum* /K, PZL, ZD IV, 74 /. »...*potlej bode šele glavo pokonci nosil*...« /K, neki kmet, R, ID IV, 71 /72 /. Naslednja dva stavka imata imenski in glagolski frazem: »Hrastu je zavrelo po vseh udih, pa vendar je stal tako lesen in nem pred njo. Še glavo je povesil« /K, C, ID II, 142 /. Zadnji frazem imamo naveden trikrat v romanu NŽ /K, ZD I, 91, 91 in 120 /. Le enkrat sem opazil FE: »...*prišla (je) kaka burka v glavo*...« /K, LP, ZD I, 233 /. S to jedrno besedo se še uporabljajo komponente *stoj* /K, PO, ZD V, 44 /, *šinila*, *šinilo*, *ubila*, *ubijati*, *vzdigniti* in *hoteti* /K, RV, ZD III, 248; T, ZD III, 129; Llj, ZD I, 163; RV, ZD III, 246, 259; PO, ZD V, 110; GJ, ZD I, 206 in RV, ZD III, 224 /. »Povše gleda zavidno vse *po strani*...« /K, SSVVK, ZD V, 221 /; taisti frazem se ponovi na naslednji strani. J. Kersnik piše ločeno predlog in prislov, SP 2001 piše skupaj, tj. postrani.

»Kje ste bili včeraj?« zavrnila je ona, da *preseče govor* na drug predmet« /K, RV, ZD III, 166 /. »Drugim pa *ne gledam v grlo*« /K, Štupa, RV, ZD III, 213 /. »Jaz pravim, da bo ona hlače nosila...« /K, krčmarica, C, ID II, 168 /. Le enkrat sem zasledil FE: »Še v ljubljanski kazini *se mu bodo za hrbtom smejali*« /K, PO, ZD V, 101 /. »...*za hrbtom* pa so ga *rešetal* in *skozi zobe vlekli*« /K, A, ID II, 196 /. Nejevoljo izraža FE: »Jeza, grozna jeza ga tare« /K, PZL, ZD IV, 59 /.

Dvanajstkrat je realiziran frazem z jedrno besedo jezik z različnimi glagolskimi komponentami, kot npr.: »jezike brusijo« /K, KS, ID I, 58 /, »*na jeziku imel*« /K, Tine, NŽ, ZD I, 15 /, /K, T, ZD III, 141, RV, ZD III, 170 /; »*se je odvezal jezik*« /K, H, ZD III, 267 /, »*se je omajal jezik*« /K, KS, ID I, 71 /; »*se je jezik opotekal*« /K, T, ZD III, 124 /; »*je prišla...beseda na jezik*« /K, RV, ZD III, 252 /; »*pride na jezik*« /K, PZLj, ZD IV, 56 /; »*v jezik vgriznil*« /K, T, ZD III, 134 /; »*beseda mu ni hotela raz jezik*« /K, RV, ZD III, 192 /; »*mu je zavezal jezik*« /K, T, ZD III, 122 /; »*naj jezik za zobmi drži*« /K, NŽ, ZD I, 103 /.

Posamezno srečamo frazeme: »...malo let je minilo, odkar je pri nas *pognalo* narodno življenje svoje drobne kali...« /K, LP, ZD I, 261 /V SSKJ je navedena FE: kamen se mu je odvalil od srca, pisatelj J. Kersnik jo po svoje interpretira: »...ka-men, ki jo je težil vsa ta leta, *jel se je valiti ž nje*« /K, II, ZD I, 183 /. Adjunkt Pavel

vpraša: »Ali vas je kap zadela?« /K, JG, ID I, 190 /. »Kjer pa štirje igrajo karte...« /K, H, ZD II, 249 /. »...zato ni je' na kol obesil!...« /K, PO, ZD V, 125 /; »(je) obesil študiranje na kol« – komponento je postavil J. Kersnik pred narekovaj /K, PO, ID II, 312 – enak frazem še je v PO, ZD V, 97. »Če mu še ne manjka koleščka v glavi« /K, Franca, LP, ZD I, 234 / – pog., šalj. Naslednja dva frazema imata sicer enako jedrno besedo, pomen pa je različen: »...vsako leto je vedela nekaj besed več in uporabljala jih je na pravem koncu« /K, C, ID II, 112 /. »Sklenil je stvari priti do konca« /K, A, ID II, 260 /. V narekovaj postavi Kersnik frazem: »V dobrem tednu je bil Rokec že res kar na konju...« /K, H, ZD II, 284 – FE se redko uporablja, njen antonim je: biti na psu.»Ej, gospod Luka, nocoj sva pa – med koprive padla!« /K, Frančišek, JG, ID I, 168 /. O gospici G. Nigrinovi pa moremo in moramo le povedati, da ni bila nikakor kos tej veliki nalogi...« /K, DO, ZD V, 412 / – ekspr. Dvakrat nahajamo frazem: kozolce preobračevati /K, Bole, C, ID II, 137 / – enakega imamo v avtorskem jeziku v PO, ZD V, 188. Po SP: kozolce prevračati.

Več FE ima jedrno besedo koža, le-ta je je lahko debela /K, DO, ZD V, 7 /, trda /K, JG, ID I, 188 /, zdrava /K, R, ID IV, 166 /; glagolski komponenti pa sta dreti /K, PO, ZD V, 7 / in poskočiti /K, J, ID IV, 55 / – SP: iz kože skočiti. Jezen Pavel iz JG reče: »Čakajte, sam ga vprašam, potem pa pridemo stvari na kraj« /K, ID I, 200 /. V naslednjem zloženem stavku imamo dva frazema: »Pa Pavel je začel sam pripovedovati vse od kraja do konca, kar mu je težilo dušo« /K, RV, ZD III, 256 / – tu imamo predložnosklonsko obliko dveh samostalnikov in vezavo z drugačno jedrno besedo.

Kar deset frazemov ima jedrno besedo kri: »...le ena želja jo je navdajala in gnala ji kri v razburjeno lice...« /K, LL, ZD I, 178 /. Kri sili v lice /K, GJ, ZD I, 199 / – enaki FE še imamo v avtorskem jeziku, v PZL, ZD IV, 39 in v RV, ZD III, 225. »Topolščaku je kri silila v glavo...« /ZD III, 86 in 129 /. Sinonimno komponento za lice srečamo v FE: »In to spoznanje gnalo mu je skoro zopet kri v obraz« /K, LL, ZD I, 151 /. Z različnimi glagolskimi komponentami imamo strukturno enake frazeme: »vzkipi mu zopet kri« /K, JG, ID I, 213 /; »kri je zalila obraz« /K, LL, ZD I, 147 /. Kot zadnji tovrstni frazem je: »In vendar smo le mi tisti, ki bi dali vse – vse, zadnjo kapljo krvi...« /K, mladi dijak, RV, ZD III, 172 /.

Za govorni jezik je značilen frazem: »Občine so poleg vseh teh novih klatežev imele svoje velike križe tudi s starimi, od nekdanj neiztrebljenimi četami zlih ljudi...« /Jurčič, R, ID IV, 15 /. Evfemistični je frazem: »...ti pojdeš za očetom v krtovo deželo!« /Jurčič, R, ID IV, 41 /. »Kar tako mačka v vreči kupiti...« /K, Rokec, H, ZD II, 285 / – ekspr., SSKJ navaja komponento žakelj. »...ne bom vam slikal groznih, lase kvišku privzdigujočih dogodkov...« /K, PO, ZD V, 93 / – pog. ...vsi pa so edini v tem, da se jim ježe lasje...« /K, OG, ZD IV, 113 / – ekspr. »...nadlepnost Jaroslava Podgolovskega je visela na lasu...« /K, LP, ZD I, 239 / – ekspr. »Že zopet sta si v laseh!« /K, sodnik, A, ID II, 229 / – ekspr. »...kadar pridejo v svoja leta...« /K, PO, ZD V, 86 / »...mladi mož je ležal vznak na postelji...« /K, RV, ZD III, 260 / – ekspr. »Pa pustimo mu veselje, bog, da bi že spal na svojih lovorih« /K, PO, ZD V, 19 / – vznes.

Na življenje v gledališču kaže UBZ: »...Vinko, ti vendar ne bodeš igral role tragičnega junaka« /K, Rogulin, NŽ, ZD I, 71 /. »...nobeden ni našel milosti pred

njegovim očesom » /K; H, ZD II, 249 / – ekspr. V pogovornem in knjižnem jeziku je v rabi FE: »Pusti mojo Marijano, naj v miru počiva!« /K, Urh, R, ID IV, 82 /. Večkrat se ujemata frazema pri J. Jurčiču in J. Kersniku, npr.: »Tončku pa, rokovnjaškemu pomočniku pri konjskih tatvinah, zdaj niti na misel ni prišlo!« /Jurčič, R, ID IV, 33 /. »...ni nikomur prišlo na misel!...« /K, JG, ID 04 / – ekspr. SSKJ navaja BZ: zatopiti se v misli – ekspr. Kersnik pa zapiše: »Doktor pa je v čudne misli utopljen nem sedel poleg nje...« /K, RV, ZD III, 161 /. Brez stilno-plastnega kvalifikatorja je frazem: »Pa druge misli so mu šinile v glavo!« /K, LL, ZD I, 177 /. Tako še: »Saj ji še v mislih ne more biti!...« /K, Pavel, RV, ZD III, 159 /. Ekspresiven je frazem, ki ga da sam pisatelj v narekovaj. »...priznal (je), da ga ‘luna trka!’ « /K, Corpus juris, LP, ZD I, 235 /.

Medstilni so naslednji frazemi: »Mesec je pokazal svoj prvi krajec!« /K, RV, ZD III, 184 /. »...človek pušča druge v miru!...« /K, GJ, ZD I, 218 /. »...prišlo mu je na misel!« /K, NŽ, ZD I, 110 /. Šaljivost izraža frazem: »...ta jih bode učil kozjih molitvic, ne pa božjih!« /K, JG, ID I, 168 /. »Nekaj čudnega mu je rojilo po možganih!« /K, PZL, ZD IV, 47 / – ekspr. »...le-ta pa išče konca prave niti!...« /K, OG, ZD IV, 122 / – pog.

V pomenu 'ozdraviti' je zapisana UBZ: »...mi ga spravimo na noge!« /K, zdravnik, T, ZD III, 83 /. »...klobuk predse moleč (je) stopal lahkih nog proti zrcalu« /K, C, ID II, 17 /. V pomenu 'urno kaj storiti' je frazem: » – a sedaj bo treba na noge stopiti!« /K, Hrast, A, ID II, 268 /. »Tega pa ne, da bi se ti iz mene norca delala!« /K, Marjana, BN, ZD IV, 174 / – pog. Sodnik reče: »Kdo pa vas ima za norca?« /K, T, ZD III, 140 /.

Jedrna beseda nos je v osmih frazemih: »imam tak dober nos!« /Jurčič, Blaž, R, ID IV, 20 /, enako /K, ZD I, 63 /. »...bode še bolj vihal svoj nos!« /K, neki kmet, JG, ID I, 175 /; »...bodeta nosove vihala!...« /K, Bole, C, ID II, 137 /. Pomen prevaranosti je v FE: »...vodi jih za nos!« /K, Babtista, PO, ZD V, 64 / – enako K, R, ID IV, 176. Pogovorna sta frazema: »Kaj pa vtikaš nos v ...« /K, Molek, H, ID I, 103 / in: »...tendence so jim bile zapisane na nosu in na palcu!...« /K, PO, ZD V, 116 /117 / – v tem primeru gre za klimaks jedrne besede.

Resnični svet okrog sebe zaznavajo Kersnik in njegovi junaki še največ z očmi. Ravno oko je izmed vseh frazeoloških somatizmov najpogosteje prisotno, npr.: »...je dvignila oči!...« /K, LL, ZD I, 140 /. »je dvignil oči!« /K, H, ZD II, 256 /. »...ona ni dvignila očesa!...« /K, C, ID II, 158 /. »...se mu bodo oči odprle!« /K, PO, ZD V, 183 /. »...z odprtimi očmi (je) sanjal« /K, RV, ZD III, 253 / – ta frazem navaja SSKJ, srečamo ga tudi v Jurčičevih Rokovnjačih: »Ali žena je toliko odprte oči imela...« /ID IV, 35 /. Nekakšno zadrego izraža FE: »...toda on je povesil oči!« /K, RV, ZD III, 185 /. Tako tudi: »... (ona)...je z a r d e v š a povesila oči!...« /K, GJ, ZD I, 203 /. Vran zatrjuje: »...ne bom povešal oči!« /K, GJ, ZD I, 210 /. V slovenščini se pogosto uporablja FE dobiti pred oči!« /K, H, ZD II, 248 /. Pri začudenju: »...razširil je oči!« /K, T, ZD III, 97 /. V Ciklamnu in Jari gospodi »se srečujejo z očmi!« /K, ID II, 138; ID I, 206 – ta FE je v avtorskem jeziku. Besedo, stoječo pred FE, J. Kersnik pogosto akcentuira: »Odgovoril ni, nego le vprašuje uprl oči v gospo« /K, RV, ZD III, 243 /. Glagolsko komponento postavi v nedovršni vid: »...in upiral (je) svoje oči v krasno postavo grofice...« /K, NŽ, ZD I, 51 /. Omenjena glagolska komponenta

se uporablja v različnih spregatvenih oblikah, npr.: »upira oči« /K, OG, ZD IV, 94 / . Glagolska komponenta se uporablja še v pretekliku: »... pogledal ni sina, nego oči upiral v tla« /K, RV, ZD III, 205 / . Isti frazem je v noveli Gospod Janez /K, ZD I, 188 / . Križanje dveh frazemov je v stavku: »Svojih črnih oči ne bi upiral sleherni dan...« /K, Od Mure, ZD V, 71 / . V Leposlovnih podlistkih imamo glagolsko komponento v mn.: »...so upirali osorno svoje oči« /K, ZD I, 251 / , Jedrno besedo oko v ed. zatisniti + oko v im. ali rod. zapiše pisatelj večkrat /K, C, ID II, 110; RV, ZD III, 149; KS, ID I, 42; ID I, 91 / . Zavoljo razburjenosti : »... (se mu je)... zmračilo pred očmi« /K, GJ, ZD I, 221 / .

V povesti OG ima Lenka nezakonsko dete: »Sedaj pa je bil ogeni v strehi...« /K, ZD IV, 106 / .

Vzneseno učinkuje FE v stavku: »Knjižica..., ki jo je položil na oltar domovini...« /K, O (Godec), ZD V, 294 / . »...kakor bi vsa stvar ne bila vredna piškavega oreha...« /K, JG, ID I, 205 / – ekspr. »...otrobe vezati...« /K, PO, ZD V, 39 / – ekspr. »...gospod Blaž pase ovčice...« /K, notar, JG, ID I, 157 / – rel. »Oh, kaj bom iskal ovnikov!« /K, koncipist, A, ID II, 253 / – pog., pomeni pa: nekaj naravnost povedati. V OG je ekspr. FE: »...ako bi se mi pajčevine delale po želodcu!« /K, ZD IV, 125 / – to UBZ navaja tudi SSKJ. Menim, da je tudi frazem BZ: »...prijel je gospod Rus Zgago pod pazduho...« /K, H, ZD II, 264 / . V RV imamo drugačno gl. komponento: »Ivo je vzel sina pod pazduho...« /K, ZD III, 152 / . Avtorski je frazem: »...danes pa prav po klepetuljsko brusim – ne jezika, temveč pero po papirju...« /K, PO, ZD, V, 16 / .

Omeniti velja, da ima Kersnik inverziran besedni red. Nekako poetično zveni frazem: »...jame pripovedovati pesem, katero je bil skoval...« /K, LP, ZD I, 237 / . – Naj še omenim, da je raba predpreteklega časa pri Kersniku dokaj pogosta. V noveli GJ imamo na 210. strani glagolsko komponento v nedovršenem vidu: je stiskal pesti in na 211. str. je ista gl. komponenta v dovršniku: »Tu so se mu zopet krčevito stisnile pesti« /ZD I / . Drug pomen je v frazemu: »... (Lovrenčiča)...je kar sam na svojo pest povabil« /K, PO, ID II, 322 / – frazem sodi na pogovorno raven. »Piti zna, piti in pete brusiti...!« /K, Ožbolt, T, ZD III, 101 / – ekspr. V Jurčičevem zapisu Rokovnjačev je frazem: »...pete odnesti« /ID IV, 15 / . Junak Blaž iz Rokovnjačev izreče vulgarni frazem: »...kadar pete stegneš« /Jurčič, ID IV, 25 / – tj. kadar boš umrl.

Kersnikov jezik se s frazeološkega vidika zelo bogat in čeprav je izhajal iz »višjih slojev«, kjer so doma govorili nemško – o tem pričajo v nemščini napisana pisma materi in očetu, je imel svoj pogled na slovenski jezik⁴. Kersnik se je boril proti avstro-ogerskemu pritisku na Slovence. V članku **Barbarizem** v slovenskih krajevnih imenih pravi: »Vsak, kdor živi med nami, lahko vidi in ve, kako se je ravnalo in se ravna s šolami in uradi...sploh z vsem, kjer koli bi se za pičico moglo svetu pokazati – da smo« /K, Č, ZD V, 248 / . »In ko bi bil...postrigel lase na pisker...« /K, PO, ZD V, 31 / – zastar. »...nekaj let je prodajal platno – kakor pravijo...« /K, LP, ZD I, 251 / . Zdi se, da je ekspr. frazem, ki ga SSKJ ne navaja: »Ako si vrgel vero in vse njene pripadke čez plot...« /K, duhovnik, RV, ZD III, 175 / . Namesto glagola orati ima pisatelj: »...dobro (je) že za plugom hodil...« /K, PZL, ZD IV, 34 / . K frazeologiji

⁴ Janez Kersnik in njegov čas, Kranj 1997, Viktor Majdič: Kersnikov pogled na jezik.

prištevam tudi »tačas je obrnila tudi Helena svoj pogled vanj...« /K, GJ, ZD I, 211 in še na isti str. 211 /. Včasih imamo razbit frazem v dveh stavkih, npr.: »... a pogled, s katerim je premeril razcapanega mešetarja...« /K, T, ZD III, 138 /. Jedrna beseda pogled ima ob sebi različne glagolske komponente: *srečati* /K, C, ID II, 41 /, *ujeti* /K, C, ID II, 59 /, *upreti* /K, NŽ, ZD I, 79, 117; C, ID II, 138; RV, ZD III, 231; GJ, ZD I, 191 /, *vreči* /K, RV, ZD III, 160; PO, ZD V, 116; RV, ZD III, 149; DKP /K, B, ZD V, 176. SSKJ ima nedovršno komponento *metati*. Neoznačena sta frazema v stavkih: »...in ni vedel, kako bi pričel pogovor, da bi ga zasukal potem na pravo stran« /K, A, ID II, 253 / in »...(župan) je bil jako slabe volje, odkar je izlezl iz postelje« /K, H, ZD II, 255 /. »Mrzel pot mu je lezel po čelu« /K, T, ZD III, 140 / – ekspr. Enako stilno oznako ima frazem: »Roman in drama sta zašla na kriva pota« /K, O, ZD V, 313 / in : »...ne bodo zahajali na kriva pota« /K, PZL, ZD IV, 33 /.

Značilno za Kersnikove literarne osebe je to, da jih pogosto prikazuje v gibanju, bodisi da hodijo bodisi da se peljejo s kočijami ali na vlaku (o tem teče beseda pri prislovnih frazemih). V Ciklamnu je »Hrast meril urnih nog svoj pot« /K, ID II, 121 / – na to jedrno besedo se nanašata glag. komponenti *iti* /K, RV, ZD III, 237 / in *ločiti* /K, LP, ZD I, 279 /. Kersnik ima inverzirano kopulo: »Koraki po majhni stezi iz doline navzgor vzbudili so pozornost...« /K, LL, ZD I, 137 /. Drugačno glag. komponento ima jedrna beseda: »Vinko...(je) vrnil pozornost...« /K, NŽ, ZD I, 45 /. V pomenu *priložnost* ima Kersnik: »...sedaj se mu je pokazala...prilika...« /K, RV, ZD III, 178 /.

V povesti Očetov greh je ob vrhuncu dejanja spregovorjen frazem: »Ti bodeš prisegel tu pred Bogom Vsemogočnim, Vsevedočim« /K, sodnik, ZD IV, 95 /. »Vse prste si oblizne!« /K, Pavel, JG, ID I, 172 / – ekspr. J. Jurčič ima v R redki frazem: »...metal je ostre puščice...« /ID IV, 19 /. »...drugače bode puška pela « /K, Tine, NŽ, ZD I, 14 / – ekspr., tu gre za substitucijo jedrne besede *šiba* (frazeološke substitucije obravnavam v posebnem razdelku). 'Dokončno poračunati' pomeni frazem: »...slikar je sklenil svoj račun...« /K, NŽ, ZD I, 111 /. »...lepa iluzija (bi) šla rakom žvižgat. Vsaj meni se je tako godilo – ne da bi šel rakom žvižgat, bog me obvaruj...« /K, PP, ZD V, 77 / – ekspr., ki jo še bolj podkrepi medmetna FE. »Z ramenji migajo...« /K, LP, ZD I, 266, 286 / – pog. Stilno nevtralna sta frazema: »Topolščak je potegnil...rame kvišku« /K, T, ZD III, 82 / in »Razgovor potem ni mogel prav teči...« /K, H, ZD II, 252 /. V Očetovem grehu zapiše J. Kersnik FE: »...da bi se postavil po robu očetovim zahtevam...« /K, ZD IV, 106 / – ekspr. J. Jurčič ima v R: »...da bi ga France bil v kozji rog ugnal« /ID IV, 65 / – ekspr., tj. premagal, bil boljši kot on. SSKJ in J. Kersnik navajata: »Na ta način ga dobiva iz prvih rok...« /K, PO, ZD V, 214 /. »Delo šlo mu je naglo od rok...« /K, LL, ZD I, 158 /. SSKJ: delo mu gre od rok (hitro dela). »Domači župan si mane roke...« /K, PZL, ZD IV, 62 / – FE je potrjena v SSKJ. »Božan je ...pomolil še z voza dol roko...« /K, RV, ZD III, 261 /. Ta jedrna beseda se veže še z glag. komponentami: *imeti* /K, ZD III, 258, *skleniti* /K, RV, ZD III, 258 /, *pričeti* /K, H, ZD II, 286 / in *vzeti* /K, ZD V, 82 /. »Mir najinemu očetu«, katere besedice bi sicer dali kar na rovaš vročinske boleznii...« /K, O, ZD V, 291 /. SSKJ citira: na rovaš: na račun. SP 2001: poud., obogateti na rovaš revežev /na račun /Ta frazem srečamo še v OG /K, ZD IV, 162 / in v RV /K, ZD III, 195 /. Od Julija Cezarja je UBZ v Jurčičevem stavku: »Ali France...pa se ni dal prego-

voriti, da bi *prestopil* tudi on Rubikon...« /R, ID IV, 68 / – pomeni pa: narediti kaj odločilnega. Notranji predmet izraža FE: »*Sanjal je težke sanje*« /K, PZL; ZD IV, 43 /. V PO imamo namesto glagola *kaziti* UBZ: »*Že nekaj časa sta zaporedoma celi deželi skazo delala*« /K, ZD V, 105 /.

»Tu leživa in *prazno slamo mlativa*« /K, Božan, RV, ZD III, 193 / – ekspr. »Ako se zlažeš, *pridemo ti na sled* ...« /K, sodnik, OG, ZD IV, 95 / in »*Smeš mu je legel časih okrog usten*...« /K, C; ID II, 74 /. »*Štupa je hotel počiti od smeha*« /K, RV, ZD III, 211 / – ekspr. V SSKJ je BZ, ki jo ima Kersnik v stavku: »...na Vaših krasnih ustnicah *igra smehljaj* vzvišenosti...« /PO, ZD V, 13 /. »...potlej te že *smrt tiplje*« /K, neki kmet, NŽ, ZD I, 11 / in »*Morda je danes še pri volji dati to, kar sem rekel, jutri pa besedo sne!*« /K, Lukec, OG; ZD IV, 129 / – ekspr. »...ko si je guvernanta *otrla solze* iz oči...« /K, RV, ZD III, 274 /. »*Solze so mu silile v oči*« /K, PZL, ZD IV, 45 /. »...*solze so tekle*...« /K, PZL, ZD IV, 46 /.

Z jedrno besedo *sonce* imamo pet frazemov z glag. komponento *sijati* /K, Veronika, NŽ, ZD I, 66 /; /K, LP, ZD I, 269, 269 /; /K, NŽ, ZD I, 105 /, glag. *posije* /K, Č, ZD V, 276 /. »...tako godrnja, ko ga že *objemlje spanec*« /K, OG, ZD III, 130 / – rus. bi bilo: v *objatih Morfeja*, kar izhaja iz grške mitologije. Personifikacija glagola *zaspati* je v FE: »*Mlajšim je spanec kmalu zatisnil oči*« /K, RV, ZD III, 187 /. »...tudi naš Mesija, ki nas bo *zbudil*, kakor pravijo naši pesniki, *iz trdega, težkega spanja*...« /K, PO, ZD V, 118 / in »...nade poln poet, ki *budi* Slovenijo in Slovence *iz dolgega, trdega spanja*...« /K, PO, ZD V, 119 /. V obeh stavkih gre za poetično stopnjevanje pomena jedrne besede. Namesto glagola *umreti* uporabi Kersnik frazem: »*Omagala je in zaspala mirno tja v večno spanje*« /PZL, ZD IV, 85 / – ta frazem je tudi v povesti OG, le glagolska komponenta je nedovršna / ZD IV, 118 /.

Z jedrno besedo *srce* sem našel devet frazemov: »...*pretrese* bralca *do dna srca*...« /K, O, ZD V, 317 /318 /. Ob jedrni besedi se uporabljajo različne komponente: *govoril iz* /K, RV, ZD III, 234; OG /K, ZD IV, 122 in v Č /K, ZD V, 257 /, *polagal na* /K, D, ZD V, 348 /, *segati do* /K, duhovnik, RV, ZD III, 220 / in *tesno pri* /K, PZL, ZD IV, 40 /. Komponente imajo ustrezno vezavo. V naslednjem zloženem stavku imamo dva različna frazema: »*Maruša je izlila očito ves žolč* in vso jezo, kar se ji *je bilo kuhalo v srcu*« /K, JG, ID I, 152 /. »*Krenil sem peš proti – Hrovatu in srce moje me ni varalo*« /K, PO, ZD V, 177 /.

»...dohtarju je bilo enkrat izobčenje zažugano, tedaj ko je *sedel med dvema stoloma*...!« /K, PO, ZD V, 157 /. »*Med dvema stoloma* - to je bridka pa jako pogosta nezgoda...« /K, PO, ZD V, 157 / – tu je elipsa glag. *sedeti*. »Veronika, ki je stala s Sorijem *na strani*...« /K, NŽ, ZD I, 80 /. Z drugačno glagolsko in predložno komponento se rabi FE: »...ni skrbeti, da bi ga mlada dva kdaj osorno ogovarjala ali *gledala po strani*« /K, OG, ZD IV, 117 /.

V Humoreskah imamo dvakrat navedeno FE: »...ti bi nas lahko *spravil* za nekaj dni *pod streho!*« /K, ZD II, 286, 287 /. Enak frazem še je v PZL, ZD IV, 72 /. Posamezno si sledje frazemi: »...kadar človek *udari* kako novo *struno*« /K, LP, ZD I, 277 /. »...strojar, kateri je *imel* svoje *petice* že *na suhem*...« /K, H, ZD II, 251 / – te FE nisem našel v nobenem slovarju, pač pa navaja SSKJ: *imeti sušo v žepu* (biti brez denarja). »...o tem si Vid sam *ni bil* v *svesti*« /K, RV, ZD III, 189 / – zastar. »*Luč sveta je zagledal* tam na Dunajski cesti...« /K, PO, ID II, 308 / – star. Uvo-

dni medmetni frazem izraža nekakšno zadovoljnost: »Hvala bogu, da mož ni nekaj stoletij prej *zagledal luč* tega sveta« /K, dr. Julius Repič, PO, ZD V, 21 /. Isti frazem z nedovršno glag. komponento srečamo v PO, ZD V, 186. V SSKJ je navedena kot nefrazemska BZ: šepetati na uho. Kersnik jo ima za frazem: »To sicer že sami veste, toda prijetne reči dva, trikrat komu na *uho pošepetati*...« /K, PO, ZD V, 211 /.

V Rokovnjačih ima J. Jurčič frazem: »...(rokovnjači)...so *bili* od nekdanj grozna *šiba* kmetu in gospodu« /ID IV, 15 /16 /. »Kregan je bil in malo je manjkalo, da ni *šiba pela*...« /K, PZL, ZD IV, 37 / – ekspr. »...pravijo, da ste si *štibale* na oči nataknil...« /K, Peter Polenček, LL, ZD I; 16 / – star., ista oseba tudi reče: »Hoho, da imate *štibale*, prave *štibale* na očeh!« /K, LL; ZD I, 162 /.

V RV beremo, da je graščakinja »poskušala *spraviti* drug pogovor v *tir*« /K, A, ID II, 273 / – ekspr. »Njegove *besede niso padale* na kamnita *tla*« /K, JG, ID I, 180 /. »...reče ona ter *vzdigne* počasi *trepalnice*...« /K, LL, ZD I, 140 /. »...marsikaj (sem) *iz trte zvil*« /K, PP, ZD V, 75 / – na omenjeni strani je isti frazem še dvakrat zapisan. »...temu je bolj glasno, bolj trdo *udarilo* na *uho*...« /K, C, ID II, 94 /. Te BZ ni v slovarjih, navedena pa je: »...le *vleci* na *uho*!« /K, T, ZD III, 111 / – ekspr., enako še nahajamo v T na str. 130 /K, ZD III /. – Kot nefrazemsko BZ navaja SSKJ Kersnikove besede: »Zakaj bi mi *ne storil* te *usluge*?« /RV, ZD I II, 198 /. J. Jurčič v R in J. Kersnik v H uporabljata enak frazem: »Ali nazadnje pak je stric Blaž, ko je bil sam, *usta* na široko *odprl*, oči raztegnil...« /ID IV, 48; K, ZD II, 251 /. Z nedov. glag. komponento srečamo to FE v T: »Ljudje po cerkvi so kar *usta odpirali*...« /K, ZD III, 107 /. »E, Pavliha, ti jih *imaš* še zmerom za *ušesi*« /K, Nedeljska pisma, ID II, 308 / – pog., šalj. »...ji *ni prišlo* na *um*...« /K, C, ID II, 70 / – zastar. V prislovni rabi je frazem: »...koliko (mesa) bo na *upanje jemalo*« /K, H, ZD II, 258 /. Frazem z jedrno besedo *ura* sem opazil le dvakrat z enako strukturo: »...so jim *tekla ure*« /K, A, ID II, 251; GJ, ZD I, 193 /. Jurčičeva UBZ: »*Vleče* na *ušesa*« /ID IV, 50 / – ekspr.; enako FE ima Kersnik v Člankih /ZD V, 236 /. »Kadar pa *gredo* na *vas* trije, štirje...« /K, LP, ZD I, 275 / in : »S to pogumno logiko sem bil tudi jaz danes *utolažil* svojo *vest*...« /K, PO, ZD V, 113 /. Jurčičev je frazem: »Jaz ti *bom dal ve-tra*...« /ID IV, 55 / – ekspr. Ta frazem navaja v celoti SSKJ. Nič nenavadnega ni, če imamo v Kersnikovem stavku po dva frazema: »Peter je *igral* svojo *vlogo* *prav dobro*« /GJ, ZD I, 223 /. V Podlistku Vieux Saxe X spet postavi pisatelj frazem v narekovaj: – »Fedka Poddubni« pa bode pristoval lastniku »Slovanovemu«, ker oba *igrata* le »*druge vloge*« /ZD V, 186 /. Kersnikov je frazem: »Grof Aleš Auersperg je torej najbolj sposoben, Slovence na *kisli vodi požirati*...« /K, ZD V, 7 /. – Z jedrno besedo *volja* sem opazil štiri frazeme, kot so: »...on *ni bil* tako *dobre volje*« /K, RV, ZD III, 196 /; H, ZD II, 256; T, ZD III, 94 in 113 /. »Če vam pa ni prav, *si* pa *vozel* v *ruto naredite*!« /K, Peter Polenček, LL, Z I, 162 / – da gre v tem primeru za frazem, potrjuje navedek iz SSKJ: vozel na robcu ga je spomnil na dano obljubo. – »Sapramiš, rajši ti *vrat zavijem*...« /Jurčič, Bojec, R, ID IV, 52 / – ekspr.

Kersnikovi junaki se radi shajajo pri rujnem vincu »*pijoči* na *zdravje* in srečen zakon obeh zaročencev« /K, JG, ID I, 176 / – enako še v Člankih: Omega:«...*pili smo* ob Jurčičevih stroških še par litrov na *zdravje*...« /K, ZD V, 275 /. »In vendar je *tekla* njegova *zibel* v kmetški hiši« /K, LP, ZD I, 249 / – SSKJ navaja ta frazem s kvalifikatorjem knjiž. »...kdo mi bode to v *zlo štel*...« /K, H, ZD II, 249 /. »Starke

po potu čez zobe vlečejo tega ali onega...« /K, PO, ZD V, 46 / – zastar. »... (ni treba) zijala prodajati – « /K, LL, ZD I, 163 / – ekspr. V SSKJ ni FE: »Stresel je Jurco, da so mu zobje šklepetali« /K; T; ZD III, 102 /. V slovarjih ni navedenega frazema »sikniti /sikati med zobmi« /K, T, ZD III, 121 / in /K, RV, ZD III, 176 / ter »med zobmi zabrlizgati« /K, T; ZD III, 97 /.

»... ako je Lipe s svojo nebeškolepo pesmijo: v žakelj dal vse pesnike naše...« /K, PO, ZD V, 143 / – pog. »... na koncu se mi bo še želodec obrnil!« /K, adjunkt, Ciklamen, ID II, 21 / – ekspr. V slovarjih nisem našel FE: »... (odvetnik)... skrbi le za svoje pravde in za svoj žep« /K, A; ID II; 2 44 /. »... pustimo ga torej, da mu pri-de do živega!« /K, PO, ID II, 329 / in v RV /K, ZD III, 174 /. »Tisti teden je teklo doktorjevo življenje po starem tiru« /K, C, ID II, 53 / in »Maruša je izlila očito ves žolč in vso jezo...« /K, JG, ID I, 152 /.

Frazemi s strukturo pridevnik + samostalnik

Ti frazemi so glede na pogostnost na drugem mestu. Registriral sem jih 324, obravnavam pa prav tako kot prejšnje po abecednem redu jedrne besede. Vseh ne bom navajal, ker imam omejen obseg. V PO je frazem: »stare bajte« /K, ZD V, 156 / – živi v žargonu in pomeni študenta z mnogo semestri (SSKJ). V JG govore, da mora biti bal par« /K, odbornik, ID I, 195 /.

V Kersnikovi prozi sem srečal osem FE z jedrno besedo beseda, kot npr.: »Z dobro besedo...« /K, PZL, ZD IV, 34 /. Jedrna beseda ima ob sebi pridevniške komponente: laskave /K, ID II, 48 /, ostra /K, OG, ZD IV, 116 /, sladka /K, PO, ZD V, 161 /, tehtna /K, LP, ZD I, 250, 250 /, vezana in nevezana /K, OG, ZD IV, 131 / in žal beseda« /K, H, ZD II, 262 / – »... (inženir) je nadzoroval pripravlanje hrastovih blazin«, tj. železniških pragov. BZ je sestavljen termin /K, ZD III, 84 /. Včasih vnaša J. Kersnik v slovenski jezik hrvaške lekseme, npr.: »... vojščaki so prihajali iz nje in divji, ljut boj se je pričel« /LP, ZD I, 258 /. V PO je UBZ: »... navdušenost naših rodnih bratov« /K, ZD V, 185 /. Jurčič zapiše v R: »... včasih sva bila vinska brata...« /Blaž, ID IV, 46 /. V LP (Raztresenih listih) trikrat naletimo na frazem: črne brčice...« /K, ZD I, 249 /. »kurji britof« /K, PO, ZD V, 14, 55, 55 / in »kurji krištov« /55 / – nižje pog. V veseli igri Berite Novice: »policijske bukve« /K, ZD IV, 178, 179 / – prvič ga spregovori Kratki, drugič pa Manica. V T beremo: »Lipi sta slični cvetno-nedeljskima butarama...« /K, ZD III, 76 / – ta BZ je sestavljen termin. Frazem železna cesta je omenjen v Kersnikovi prozi osemkrat, kot npr. v LL /ZD I, 133 /, v OG dvakrat, v T /K, H, ZD II, 255 /, letni /K, H, ZD II, 258 / in prosti /K, GJ, ZD I, 196 /. Človek je lahko navaden /K, ZD III, 193 / in pošten /K, Manica, ZD IV, 174 /. – O nenehno preteči nevarnosti govori FE: »... visi Damoklejev meč tudi nad trdimi glavami nas žurnalistov...« /K; PP, ZD V, 77; PO /K, ZD V, 156 /.

»Jedrna beseda dan se veže z različnimi izrazi: cel, lep, gorki, minuli, pasji, mili, spomladni, ljubi, pomladni, meglen, krasen, svet in živ (ne navajam virov za voljo prostorske stiske!)

Denar je lahko debel in velik. »Krasna dežela je to« dejala je nadaljuje svaki-njino opazko... »kakor bi mi bila rodna« /K, Helena, GJ, ZD I, 219 / – FE je razbita,

komponente so v drugem delu zloženega stavka. Včasih poseže Kersnik v antično filozofijo, npr.: »– a danes ga je z Diogenovo svetilnico iskala...« /K, PO, ZD V, 182 / . Nekaj ironije je v frazemu: »A včeraj si jo je bil ta novi apostol 'ubogih na duhu !...« /K, PO, ZD V, 168 / . Enaka FE se ponovi v Domovini križem potovanja A, Iz Kravje doline v Kurjo vas: »To so literarni berači, ubogi na duhu...« /K, ZD V, 170 / . V JG: »...pokazal je takoj zli duh razpora svoje rožičke...« /K, ID I, 194 / .

Z jedrno besedo duša sem našel deset frazemov. Duša je lahko *dobra, kosmata, nesramna, pasja, usmiljena in živa*. Zadnji frazem ima tudi Jurčič v R, Kersnik v LP, H, C, A in LL.

»Topolščak v povesti Testament je preudaren človek, ki (je) dejal takoj z mirnim glasom...« /ZD III, 141 / . Inverzija pa je: »Resni ta glas... /K, NŽ, ZD I, 71 / .-

Z jedrno besedo glava sem opazil le tri frazeme: »...stal je naš doktor še dolgo s povešeno glavo...!« /K, NŽ, ZD I, 99, 104 / . »Pa učenc Klun ima trdo glavo (on sam bi morda rekel : bučo)...« /K, PPr III, ZD V, 82 / – kar je pejorativno. V T je duhovnik duhovni gospod /K, ZD III, 84 /85 / . »...vse ženstvo ni počenega groša vredno!« /K, dr. Hrast, C, ID II, 96 / – ekspr. V noveli GJ je FE »duševna hrana« /K, ZD I, 190 / – ekspr.

Jedrna beseda jezik ima štiri pridevniške komponente: *hudi, hudobni, rodni in težki*. Pomanjševalna jedrna beseda je v frazemu: »...Kretanov (se) strogo ogiblje 'žlahtne kapljice' in zlasti 'rujne'« /KPO, ZD V, 201 / . Petnajstkrat zapiše J. Kersnik termin zemljiška knjiga /D, ZD V, od str. 357–361 / . Kobila ali konj sta lahko *iskra in čila*. Lasje so lahko *kostanjevi in kodrasti*. Kruh je *črn, bel, grenak in vsakdanji* (zadnji se ponovi osemkrat). Pet različnih pridevniških komponent pojasnjuje jedrno besedo las: *plavi lasje, rumeni, sivi, svetloplavi in svetlorumeni*. Jedrna beseda leto je razvejana: *mlada leta, novo leto, staro leto in srednja leta*. Frazeološki somatizmi imajo v strukturi več različnih pridevnikov: *lice je blede, mrtvaško, odkrito in vroče*. – »...videli smo namesto zlobnega, potuhnjenega, zvitega lisjaka – starikavega, smešnega deda...« /K, D, ZD V, 371 / . Ljubezen je 'petošolska', *mlečnozoba petošolska, prva in prva vroča*. Navada je *stara in dobra*. J. Kersnik ima v svojem predavanju *Razvoj svetovne poezije* FE: »Pa boj med temi elementi gre kot rdeča nit po vseh slovstvih, po francoskem in laškem, španskem in portugalskem« /D, Č, ZD V, 340 / – citirani frazem je pogostejši v knjižnem jeziku. Prirodne pojave slika takole: *poletna noč, pomladna noč, poletnega opoldne, poletnega popoldne, poletni popoldan, pomladni dan, temna noč* itd.

Nedelja je lahko *cvetna in pustna*. Velik krščanski praznik je *velika noč* /K, Č, ZD V, 259, 261 in O /K, ZD V, 297 / . Nos je lahko *kljukast, dolg, kriv, špičast ipd*.

Najštevilčnejši je frazeološki somatizem z jedrno besedo oko /oči. Te so *bistre, črne, modrosive, čudovite, iskre, mačje, žive, modre, temnomodre, povešene, jarke, temno obsenčene, rjave, temnorjave, temne, rdeče, solzne, sive, upadle*...V celotnem proznem delu so največkrat prisotne *črne oči*. Sam Kersnik pravi: »Črne oči – to so moja slabost, moj pogin, moj zapeljivec...« »Auch ich war in Arkadien geboren«, pa vse to mi ne brani, da ne bi storil nekaj nepotrebnih in nerodovitnih korakov za kako krasotico, ako ima *črne oči*« /K, Popotna pisma, ID II, 317 / . »...im wunder-schönen Monat Mai; jaz pa sem stopal za *črnimi očmi* (citirana str.)« *Črno oko* »je

zanj poetično« /K, PO, ZD V, 8 /. »Mene sta zanimali dve črni očesi« /K, LP, ZD I, 247 / – vseh FE s komponento *črne* sem preštel sedemnajstkrat. *Oseba* je lahko *glavna ali odločevalna*. FE '*pozemeljski ostanki*' da Kersnik v narekovaj /PO, ZD V, 113, 113 / – SSKJ navaja: pokojnikovi posmrtni ostanki. V Podlistku Vieux Sax VII, Domovina križem potovanja, B – Iz Kravje doline v Kurjo vas, imamo na pol rusificiran frazem: »...žal, da sem ime pozabil, da ne, bi ga zabeležil tu v '*večnajo pamjat*' /K, ZD V, 176 /, rusko bi se pravilno glasilo: *večnuju pamjat*', kar pomeni: slava mu, lahka mu zemljica. Ta FE ima v ruskem jeziku kvalifikator *vis*.

Obdobje največje poletne vročine izraža FE: »...v teh *pasjih dnevih* ...« /K, PO, ZD V, 109 /. Krščanski praznik je »*veliki petek*« /K, PO, ZD V, 215, 215, 215, 216 in 218 /. Pred »*veliko nočjo*« je »*veliki petek*« /K, PPr, ZD V, 75 /. V Dodatku Slovensko gledališče poroča Kersnik: »*Veliki ponedeljek* je bila slovenska predstava...« /ZD V, 395 /. Frazem z jedrno besedo *pogled* nastopa šestkrat: Beseda se veže z različnimi pridevniki, kot so: *hud, karajoč, srp, srep, zloben, jasen in poln*. Pisatelj J. Kersnik ima frazem že v naslovu PZL, Znojilčevega Marka *božja pot*« /ZD IV, 36, 36, 37, 39 /. Drug pomen ima ta jedrna beseda v frazemu: »...ta graščak, goni nervoznemu človeku *mrzel pot na čelo*« » /K, PO, ZD V, 152 /. Prilov v povedni rabi citira Kersnik trikrat: *ni dosti prida, ni kaj prida in nič prida*. »Torej je *bridka resnica?*« /K, Meden, C, ID II, 152 /. »...kdor ga je poznal, je trdil, da je pravzaprav '*pokrita rihta*« /K, LP, ZD I, 234 / – ekspr. Antičnega porekla je frazem: »*Sizifovo delo*« /K, D, ZD V, 383 /. *Solze* so *bridke in grenke*. *Sonce* je *jasno, pomladno, jutranje, zahajajoče, zimsko, poletno in gorko*. Notranji frazem je v primeru: »... dr. Janez Bleiweis, in ta *spi mirno smrtno spanje*...« /K, PO, ZD V, 156 /.

Ne smemo pozabiti, da je J. Jurčič napisal le 11 poglavij zgodovinskega romana Rokovnjači, ostalih 13 pa J. Kersnik. Oba pisatelja sta se osebno poznala. Jurčič je prijatelju Kersniku vnaprej povedal, kako naj se zgodba razpleta. Kmetica Mozolka v Rokovnjačih pravi: »Kaj mislite, da bom jaz hčer dala na *ajdovo strnišče?*« /K, ID IV, 134 / – ta UBZ pomeni: dati hčer človeku, ki nič nima.

Praznično razpoloženje praznika velike noči uvaja: »*Tihi teden* je tu...« /K, OG, ZD IV, 116, 118 /. »*Veliki teden* nastopi čez malo ur...« /K, Č, ZD V, 259 /. »Pognala sta in *trda tema* ju je objela...« /K, T, ZD III, 130 /. *Ura* je lahko *bridka, huda, srečna in zadnja*. *Usoda* pa je *bridka, nemila in srečna*.

Naravne pojave zaznava pripovednik s širokim registrom. Jedrno besedo *veter* podaja s pridevniškimi komponentami: *jesenski, južni, gorak in mrzel*. Lahen *veter* je *sapa*, ki je *gorka in južna*.

»...povabi me v svojo gostoljubno hišo, in tam se je med nama pri kapljici *rujnega vina* in pri okusni bržolici...« /K, PO, ZD V, 172 /. »*črna vojska*« /K, PZL, ZD IV, 70, 72, 72 / – zastar. *Volja* je *dobra, slaba in trdna*. »...saj vem, da me bode kakšna ljubljanska tercijska...razupila kot *volka* v *ovčji koži*« /K, PO, ZD V, 12 / – ta FE je vzeta iz Matejevega evangelija, 7, 15 /Ašukini, Krilatje slova, Moskva 1960, str. 107 /. – V humoreski Dva adjunkta imamo frazema: »*državni zakonik*« in »*kazenski zakonik*« /K, ZD II, 268 / – jur. – Večkrat srečamo FE z jedrno besedo *žarek*, ki je lahko *gorak, jasen, sončni, divni in zlati*. – Duhovnik sprašuje: »Kaj misliš o duši, o *večnem življenju*...« /K, RV, ZD III, 179 /.

Glagolski frazemi

Vzporedno z imenskimi frazemi imajo tudi glagolski osrednje mesto v slovenski frazeologiji. Glagol nastopa kot jedrna beseda in je gramatični center celotne BZ, ki pa istočasno ohranja vse ali pa nekatere oblike spregatve. Glagolska FE, isto kot glagol, ima semantično funkcijo oznake dejanja, procesa ali stanja. V stavku se rabi kot povedek. Vendar pa FE z glagolsko jedrno besedo ne prištevamo h glagolskim frazom tedaj, ko izgubi funkcijo glagolske besede, tj. da preneha označevati dejanje ali pa izgubi besedne oblike, značilne za glagol.

H glagolskim frazom prištevam take BZ, pri katerih jedrni glagol ohranja gramatične značilnosti glagola, tj. izraža leksikalne značilnosti glagola, in sicer označuje dejanje, trajanje ali stanje.

Glagolske FE so številne in različne. Po A. P. Mordvilku⁵ se frazeološke strukture glagolskih FE ne razlikujejo od strukture glagolskih PBZ (prostih besednih zvez). Glagolske FE in glagolske PBZ imajo navadno obliko konjugacije, izražajo vid, naklon, čas, število in osebo. Neglagolska komponenta je najpogostejše samostalnik, včasih pa tudi beseda od drugih besednih vrst. Besede, nanašajoče se kot komponente na jedrni glagol, so v primerjavi z njim podrejene. Med njimi je sintaktična zveza rekcija /rus. *upravlenie* / ali vezava. V PBZ so take besede objekt h glagolu ali prislovna določila. Glagolski frazemi so pri analizi strukture stavka celota, ki je en stavčni člen. Temeljna razlika glagolske FE v primerjavi z glagolskimi PBZ je v leksikalno-semantični strukturi. V prosti besedni zvezi nastopajo besede v svojih direktnih, nominativnih pomenih, njih celotni smisel je seštevek vseh komponent, medtem ko gre pri glagolskih frazemih za spremembo neposrednega pomena, za spremembo komponent in semantike. Manj bistvena je gramatična naslonjenost komponente k temu ali drugemu stavčnemu členu. Glede na to razlikujemo glagolsko-imenske, glagolsko-prislovne, glagolsko-zaimenske... frazeme. Največkrat srečamo pri J. Kersniku glagolsko-imenske. Tu je treba upoštevati, da je včasih druga komponenta glagolskih FE izražena kot BZ, npr.: «Topolščaka (so) prvič oklicali pri *zgodnji* maši...» /K, T, ZD III, 104 /.

V Kersnikovi prozi je največ frazemov naslednjih tipov: a) Glagolske FE s prenesenim pomenom vseh avtosemantičnih besed (nem. *haupsächliche Wörter*, rus. *знаменательные слова*), sestavljajočih frazem, kar je pravzaprav preneseni pomen celotne FE in b) Glagolski opisni izrazi, oblikujoči se paralelno z bližnjimi po pomenu in navadno etimološko sorodnim /enokorenskim / glagolom, kot npr.: »... (Kalander) *se je čudom* čudil...» /K, T, ZD III, 125 / – tj. zelo se je čudil. »...da bo kmalu še več pesmi *na svetlo* dal« /K, Miha, LP, ZD I, 245 / – tj. *izdal* – omejena FE je že arhaična.

Glagolski frazemi s prenesenim pomenom celotne besedne zveze

Malo je glagolskih frazemov, katerih trdnost (rus. *устойчивость*) temelji na tem, da se vse komponente, izražene z avtosemantičnimi besedami, uporabljajo v prenesenem pomenu. Takšen je ekspr. frazem: «...strastno se je utapljal vanj...da

⁵ Glej op. 2.

mu bode mogel duška dati...« /K, A, ID II, 237 /, kar pomeni izraziti na neki način svoje čustveno razpoloženje. Jože Toporišič bi poimenoval te FE zrasleke in sklope. »Mešetar je spoznal, da je bolj resen in da mu gre sedaj za kožo...« /K, H, ID I, 119 / – FE pomeni, da je ogroženo življenje. » – naj ne pijem 'rujnega vinca' v družbi 'divnih' feljtonistov in prijateljev, da naj se ne oziram na desno in na levo, kje morda bog svojo roko ven moli...« /K, PO, ZD V, 179 / – tj. šalj. za gostilno. – Glagolski frazemi tega tipa označujejo v večini primerov dejanja človeka, povezana z medsebojnimi odnosi, označujejo pa tudi psihična stanja človeka. Vzrok za to je iskati v tem, ker ravno dejanja in stanja človeka, povezana z njegovimi medsebojnimi družbenimi odnosi, bolj kot druga dejanja, potrebujejo prenesen, izrazen ton.

Semkaj prištevamo FE (tu in tam že arhaične), kot npr.: »Oprežnim nam je biti!« /K, poštar, H, ZD II, 252 /...dejal jih je (besede) na račun originalnosti tega moža...« /K, NŽ, ZD I, 32 /...tega pa ne morem, da bi ljudje za menoj kazali!« /K, mati, LL, ZD I, 162 /... (s premoženjem) pa je šlo navzdol rakovo pot« /K, KS, ID I, 40 / – ekspr. »Kaj bi iz suhega prelival v pusto?« /K, OG, ZD IV, 123 / – FE ni potrjena v slovarjih. V slovarju ME je naveden ruski frazem: *перелувать из пустого в порожнее* s kvalifikatorjem pog., pomeni pa: *mlatiti prazno slamo*. »... ne bom več po svetu trave tlačil« /K, NŽ, ZD I, 11 / – evfem. Del slovenskega reka da pisatelj pod narekovaj: »... z 'volkovi tuliti' /K, PO, ZD V, 168 /...in v kozji rog se tudi ni dal ugnati« /K, H, ID I, 119 /. »...zaradi sebe sem se zjokal, bridko zjokal...« /K, Pesmi v prozi, ZD I, 278 /. »Ako si je Molek kaj v glavo vtepel, izvršiti je moral...« /K, H, ID I, 95 / – ta frazem se pogosteje vzpostavlja z nedovršno jedrno komponento, tj. : vtepati v glavo (SSKJ). – V govoru o F. Levstiku beremo: »Pozabiti pa ne smem in ne morem resnice, da je vse, kar je znamenitega do časa Levstikove bolezni zagledalo beli dan na našem slovstvenem polju, da je vse to šlo skozi njegove roke...« /K, Č, ZD V, 271 /272 / – v tem zloženem stavku sta dva frazema: prvi pomeni natisniti /iziti, drugi pa prebrati /preštudirati. Grobost je izražena v FE: »Zaklel je med zobmi...« /K, NŽ, ZD I, 64 / – SSKJ te BZ ne navaja. V T je FE: »Začul je sedaj korake in zažvižgal med zobmi« /K, ZD III, 131 /. Stara ženica pravi: »Jaz vam želim vse dobro...« /K, NŽ, ZD I, 122 /.

Frazemi s strukturo samostalnik + samostalnik (vezava med njima je lahko vezniška ali predložna)

»Ti si moj angel varuh, če ima človek angela varuha« /Jurčič R, ID IV, 58 /. »No, no, beseda ni konj...« /K, Simon, KS, ID I, 52 /. »...oni zakoni, ki urejajo medsebojno življenje – vse gole posledice boja za obstanek« /K, Božan, RV, ZD III, 275 / – biol. »Tam v kamrici se je že od nekdanj zbiral cvet srobotiške inteligence« /K, H, ZD II, 248 /. Večkrat sem opazil frazem: »Odslej je hodil Kosan dan za dnevom na Potok...« /K, LL, ZD I, 157, 158; JG, /K, ZD I, 206; v Člankih Pomagajte kmetu /K, ZD V, 257; K, A, ID II, 243 /. V Podlistkih se je k temu frazemu, ki označuje čas, pridružil še en: »...dan za dnevom, letu za letom...« /K, ZD V, 14 /.

V Gledaliških ocenah, Slovensko gledališče imamo FE: »...pripoznati ji moramo, da je bila izvršitev njene role izvrstno delo...« /K, D, ZD V, 384, 393 /. J. Jurčič omenja v R: »...rokovnjači nimajo tega praprotovega semena že sami, oni, ki vedo že od nekdanj od roda do roda stare copre in vse stare križ besede« /ID, IV, 66 / – ta

frazem mi je razvozlat akad. prof. Jože Toporišič v maju 2004. Prva FE je frazeoshema, kar je redek pojav v Kersnikovi prozi. V povesti OG imamo drug ob drugem kar dva frazema: » – obe sta vsaka v svoji dobi noč in dan, leto za letom...« /K, ZD IV, 153 /. Elipsa komponente *metati* je v frazemu: »Kajti nova, tako nova, kakor je stara prislovica:«...pesek v oči« /K, PO, ZD V, 9o /. »Cvenk in žvenk«, to je danes geslo...« /K, PO, 45 / – ekspr., frazem se uporablja samo v ednini.

Frazemi s strukturo predlog + samostalnik ter predložnosklonska oblika samostalnika

»V Borju je volivno gibanje rastle od dne do dne« /K, A, ID II, 262, 263, 264; R, ID IV, 163; PO, ZD V, 20; Č, ZD V, 256, 256 /. V noveli GJ imamo FE: » – ker bi te i jaz zaničeval iz vse duše svoje!« /K, ZD I, 229 /. »Smejejo se na vse grlo...« /K, D, ZD V, 371 / – ekspr. »No, ta je vendar srečno pod kapom!« /K, davkar, JG, ID I, 182 /. »...prvi je bil Luka na licu mesta...« /K, H, ID I, 120 / – ta frazem preganja SP 2001. »...kolega je računal po stari navadi...« /K, LP, ZD I, 237; RV ZD III, 200 in LP, ZD I, 236 /. Majhen odklon od določene smeri pomeni FE: »...v drugem dejanju je zabredel za pičico v pretiranje...« /K, D, ZD V, 337 /. Dvakrat srečamo FE: »Nejče (je) pritrnil vprašanju, ali je vse v redu« /K, H, ZD II, 293, 293 /. – Jedrna beseda srce ima štiri različne predložne komponente, in sicer : *iz, na, v in do*.

V več slovanskih jeziki je FE: »od naše strani« /K, D, ZD V, 355, 356 / – tu je treba reči, da obstaja ta frazem v poljskem, ruskem in shrv. jeziku z ustreznimi leksemi. Nekakšen čustveno časovni razmik kažeta frazema: »...želja po maščevanju rastle mu je od ure do ure« /K, LL, ZD I, 172 /. »Od dne do dne, od ure do ure čakam« /K, PO, ID II, 320; SSVVK, 219 / – kar sta tavnološki frazeoshemi, prav tako kot: »...šel je od ust do ust...« /K, LP, ZD I, 253; srečamo še ga v Č in dvakrat v JG. Fonetična beseda je na videz, v Kersnikovem proznem delu sem jo opazil trikrat, in sicer v JG, GJ in v RV. »...dela od zore do mraka« /K, IRL, ID I, 9; prisotna še je v LP, KS, H, T in v »Govoru o F. Levstiku« /K, ZD V, 267 / – ekspr.

Zaimensko-predložno-pridevniških frazemov skorajda ni v Kersnikovi prozi. Navajam samo primer: » – tam na Brdu pa se ga je udeležila celo nedolžna deca – torej vsí do zadnjega!« /K, PO, ZD V, 189 /.

Samostalnik + predlog

»To je boj, samo boj za obstane!« /K, RV, ZD III, 259 / – biol. V LP je FE: »...da je nosil nekdanj čevlje na kveder...« /K, ZD I, 252, 253 /. Trajnost dogajanja izraža FE: » – toda dan za dnevom je bilo bolje...« /K, GJ, ZD I, 192; LL /K, ZD I, 173 / in v PO, ZD V, 14, 144. »...te ljudi sovražim, iz vsega srca jih sovražim...« /K, ID II, 221 /. » – vse je bilo elegantno in po najnovejši šegi« /K, GJ, ZD I, 212 / – zastar. V povesti LL imamo v naslednjem stavku dva frazema: »...po gradu bilo je kmalu na videz vse v globokem spanju« /K, ZD I, 168 /. »In tako naglo – na vrat na nos...« /K, T, ZD III, 107 / – ekspr. (vseh tovrstnih FE ne navajam).

Samostalnik + števnik

Teh frazemov ni veliko v Kersnikovi prozi. Za ilustracijo navajam le štiri: »Prva in zadnja beseda tam tiče se volitve!« /K, Ruda, A, ID II, 250 /. »...solze

prvega spoznanja, *prve* bridke ljubezni« /K, NŽ, ZD I, 88 /. »Majhna, *na prvi pogled* neznatna slika...« /K, LL, ZD I, 131 /. »Vera in sploh vsa filozofija mu je bila *deveta skrb*« /K, C, ID II, 81 /.

Zaimек + pridevnik ter zaimек + samostalnik

»...*Ta je bosa*« /K, dohtar, KS, ID I, 70; enako še v A /K, ID II, 234 /. »Oj, *ta je lepa!*« /H, ZD II, 265 /. »*Ta je prazna*« /K, OG, ZD IV, 129 /. »In *nekaj resnice* je moralo biti v tem...« /K, H, ZD II, 253 /. »...*naše gore list*« /K, O, ZD V, 268 /. »... Bog pa te bode kaznoval na *tem* in na *onem svetu*...« /K, OG, sodnik, ZD IV, 95 /. – Jurčičev jezik v R se v marsičem ujema z jezikom Kersnikove proze, to se pravi, da oba pisatelja zgodovinskega romana vnašata v jezik med drugim tudi enake frazeme: »...*Pavle*, dve leti mlajši od Polonice, bolehal je že na prsih in bati se je bilo, da pojde za isto boleznijo kot oče in bratje mu s *tega sveta*« /R, ID IV, 36 /. Frazem v prislovni rabi: »Pri tebi je menda *vsak petek* – *svetek*, prijatelj!« /K, T, Tomaž, ZD III, 110 /.

Frazemi s strukturo zaimек + prislov

Ti strukturni tipi so maloštevilni, navajam le: »...zakaj se je Dora kar tako *meni nič tebi nič*... odpovedala Rihardu?« /K, O, ZD V / – ta frazem kot ekspr. navaja tudi SP 2001. Enako FE imamo tudi v Kersnikovem jeziku R, 166, v veseloigri Berite Novice /K, ZD IV, 178 / in v D, O /ZD V, 387, 388 /. Frazem »*kakor nalašč*« imamo v RV, 20, 168 in v OG, 137.

Frazemi s strukturo zaimек + glagol + prislov

Tudi teh ni veliko. Navajam dva: »...*vse bo vrag vzel*, *vse pojde križem*, *vse*« /K, BN, Kratki, ZD IV, 175 / – tu gre za stopnjevanje dveh pog. frazemov. »*Prav dobro smo se imeli!*« /K, Štupa, ZD I, 213 /.

Frazemi s strukturo prislov + glagol

» – *čudom se je bilo čuditi* – « /K, JG, ID I, 185 /. Zanimivo je, da navaja Kersnik vojaška povelja v slovenščini, čeprav je bila v 19. st. poveljujoč jezik le nemščina, npr.: »...znal ni, kaj se pravi '*na desno kreni* ', '*na levo glej*'....!« /K, H, ZD II, 282 /.

Prislov + števnik + samostalnik

Teh frazemov sem preštel trinajst, npr.: »Golobje življenje *med štirimi stenami*...« /K, JG, Pavel, ID I, 179 /. »...jaz bivam tudi *med štirimi zidovi*...« /K, NŽ, kontesa, ZD I, 24 /. V več slovanskih jezikih je FE: »...*na vse štiri strani sveta*« /K, O, ZD V, 288 /. Le enkrat samkrat sem opazil frazem s strukturo: samostalnik + predlog + števnik + samostalnik: »...neumna je, da bi verjela, da je *mesec na štiri ogle*...« /K, C, ID II, 120 /.

Nikalnica ni-ni, ne-ne + samostalnik ali glagol

»O bratu nadlajtntantu pa *ni bilo ni duha ne sluha*« /K, LL, ZD I, 105 / – ta FE

se večkrat ponovi. Jurčičeva je FE: »...ne živ ne mrtev, sama kost in koža« /R, ID IV, 38 / – tj. klimaks na frazeološki ravni.

Prislov + veznik + prislov

Najpogosteje kažejo te vrste frazemi krajevno določitev in so prisotni v vseh Kersnikovih delih. Po obliki niso pestri, so pa zelo pogostni, npr.: »...(Vinko) roma počasi po sobi gori in doli« /K, NŽ, ZD I, 46, 46, 60 /. V LP je zreducirana oblika: »gor in dol« /K, ZD I, 246, 256 /. FE se ponovi 14-krat. »...(rosne kaplje) so visele krog in krog« /K, NŽ, ZD I, 14 /. FE je registrirana 7-krat v različnih delih. Najpogostejša je UBZ: »sem ter tja« /K, H, ZD II, 250, 286; ponovi se 26-krat. Dokaj frekventen je frazem: »tu in tam« /K, LL, ZD I, 157 /, ki se ponovi 26-krat. Prislovno-časovni frazem sem opazil le dvakrat, npr.: »zdaj pa zdaj« /K, A, ID II, 181 / in NŽ /K, ZD I, 132 /.

Stavčni frazemi in medmetni frazemi

»In bog ga vedi – kam pride?« /K, Topolščak, T, ZD III, 93 /. »Oh, vrag vedi, da ni nič...« /K, Topolščak, T, ZD III, 120 /. »...Bog vedi in sveta pomagalka« /K, Barba, A, ID II, 276 /. » – bog se usmili« /K, Č, ZD V, 252 /. »...bog nas varuj...« /K, PO, ZD V, 168 /. »Bog te živi – gospod soseď!« /K, kontesa, NŽ, ZD I, 24 /. »Bog ji daj dobro na onem svetu...« /K, Blaž, R, ID IV, 88 /. Srditost, nejevoljo in nestrpnost izraža frazem: »Kaj za boga vendar...« /K, NŽ, ZD I, 44 /. Podoben pomen ima frazem: »Za boga svetega...« /K, A, ID II, 206 /. Vznemirjenje in strah se kaže v frazemu: »Oh, moj Bog!« /K, dekle, A, ID II, 254 /. Ta FE se ponovi še 7-krat. »...hvala bodi Bogu in čast« /K, NŽ, ZD I, 15 /. Stavčni frazem je tudi: »Sam bog bodi zahvaljen...!« /K, Kratki, BN, ZD IV, 117 / – vznes. »Za božjo voljo...« /K, R, ID IV, 132 /. V LL nahajamo FE: »Za Kriščevo voljo, kaj pa je?« /K, kmetska žena, ZD I, 134 /.

V veseloigri Berite Novice: »Za božji čas?« /K, Manica, ZD IV, 186 /. Ta UBZ je samcata v celotnem Kersnikovem literarnem ustvarjanju. V Dodatku Slovensko gledališče: »Bog mu jo 'žegnaj'!« /K, ZD V, 385 /. Medmetni frazem je v stavku: »Tam sem izpraznil poln kozarec na Vaše zdravje...« /K, PO, ZD V, 231 /.

Frazemi – obrazci, etikete

K frazeologiji prištevam tudi izraze pri pozdravljanju, odgovorih na pozdrav in pri slovesu. Najpogostejši je pozdrav: »Dober dan, oče, danes kmalu pridete!« /K, Manica, BN, ZD IV, 175 /. »Dobro jutro, Tine!« /K, gospica Ana, NŽ, ZD I, 161 /. Ta FE se večkrat ponovi. Preden gremo spat, rečemo: »Lahko noč!« /K, deklica, LL, ZD I, 160 /. FE se ponovi 8-krat. Ob slovesu rečemo: »Na svidenje!« /K, LL, ZD I, 182 /. »Na veselo svidenje!« /K, D, ZD V, 398 /. Zvečer se Slovenci pozdravljamo s frazomom: »Dober večer, gospodična Franca...« /K, LP, ZD I, 241 /. V romanu A vošči Koren: »Veselo novo leto!« /K, ID II, 210 /. Topolščak vošči: »Dobro zdravje, Brnot!« /K, T, ZD III, 91 / – FE se ponovi 3-krat. »Pa naj bode – vesele praznike Vam želi Vaš Per!« /K, PO, ZD V, 187 /.

Folklorni frazemi

Semkaj prištevam frazeme, izhajajoče iz slovenske narodne tvornosti. Največ je okrasnih pridevkov, kot npr.: »*bela cesta*« /K, GJ, ZD I 224 / – ponovi se 11-krat. »*beli dan*« /K, LP, ZD I, 275 / – ponovi se pri J. Kersniku 6-krat in pri J. Jurčiču 1-krat. V KS: »...kjer se je blesketal v svitu *zahajajočega sonca bel gradič*« /K, ID I, 76 /. »*bela cerkev* ...« /K, ZD IV, 122 /123 /. »*bela Ljubljana* ...« /K, PO, ZD V, 174 /. »*širni beli svet*« /K, LP, ZD I, 254 / – ponovi se 8-krat. »*črna zemlja*« /K, ZD I, 236, 254 /. V humoreski Kako je stari Molek tatu iskal imamo zaklinjanje: »*Gad in gadica, modras, modrasica, kača, kačon* – « /K, starka Mesojeda, ID I, 123 /.

Primerjalni frazemi

V prozi J. Kersnika sem našel 37 primerjalnih frazemov. Uvajajo jih vezniki *kakor, ko in kot*, npr.: »...*kakor blisk iz jasnega*...« /K, ZD V, 74 /. »*mrzel ko led*« /K C, ID II, 45 /. »*zdaj spi kot polh*« /K, ID IV, 50, 99 /.

Religiozni frazemi

Teh frazemov je okrog 30, kot npr.: »*Bog mu grehe odpusti*« /K, ZD I, 235 /. »*Bog te obvaruj*« /K, ZD I, GJ, 208 /. »V prvem letu po novi *maši*...« /K, GJ, ZD I, 190 /. »...*duh božji je plaval nad vodami*« /K, LP, ZD I, 270 /. V JG imamo biblijski frazem: »...*župnikov poziv tudi ni ostal glas vpijočega v puščavi*« /K, ID I, 181: Izaija, 40, 3; frazem je citiran tudi pri Mateju 3.3 in še na drugih mestih Svetega pisma /. »Star kmetijski mož je molil *litanije vseh svetnikov in svetnic*« /K, LP, ZD I, 253 /. »*Križana nebesa, kaj čemo zdaj?*« /K, Megla, C, ID II, 17 /. V povesti OG moli mati Barba: »– *oče naš, kateri si v nebesih...in odpusti naše dolge, kakor*...« /K, ZD IV, 120 /. Ta molitev se imenuje Očenaš, na kmetih so ga molili večkrat dnevno. Iz Lukovega⁶ evangelija je stavek: »*Oče, odpusti jim, saj ne vedo, kaj delajo!*« /K, ZD V, 24 /. Biblijska je tudi UBZ: »*Ako vsadimo pšenično zrno v plodno zemljo, pognalo bode kal (7)*« /K, D, Č, Razvoj svetovne poezije, ZD V, 328 /. Kersnikov jezik v Rokovnjačih omenja priliko: »*Povej mi, zakaj se je 'izgubljeni sin vrnil k očetu?*« /K, ID IV, 92 /. »*Vi ste sol zemlje, ako se pa sol spridi, s čim se bo solilo?*« piše evangelist Matevž v petem poglavju /K, PO, ZD V, 44 /. Evangelijskega izvora je izrek: »*Blagor onim, ki so nedolžnega srca*« /K, PO, ZD V, 11 /. V PZL je navedena 4. božja zapoved: »*Spoštuj očeta in mater, da boš dolgo živel in se ti bo dobro godilo*« /K, ZD IV, 40 /. Jedrna beseda *vrag* ima komponente: *vzel, vzemi, jezik, kaj*. Nekoliko bolj milo zveni kletev: »*Da bi te zlodej!*« /K, R, ID IV, 115 /.

Krilatice, pregovori in reki

Krilatice so UBZ, podobne pregovorom in rekom, izhajajo pa iz znanega literarnega ali zgodovinskega vira. Pregovori so prenesene BZ, ki imajo poučen smisel in navadno specifično ritmično-fonetično obliko. Reki so tudi prenesene BZ, ki se razlikujejo od pregovorov po svoji sintaktični nedokončanosti.

V Kersnikovi prozi je največ pregovorov, sledijo reki in krilatice. Pregovor že imamo v R: »A res ni dosti manjkalo, da niste *po vseh štirih lezli*; ko bi bili sami,

⁶ Sveto pismo stare in nove zaveze, Ljubljana 1974, Luka: XXIII. Poglavje, 34. vrstica.

bili bi že ali po vseh štirih lezli kakor 'biba leze, tovor nese'...«/Jurčič, ID IV, 44/. Kalamburno strukturo postavi Kersnik v narekovaj, medtem ko navaja SSKJ: *biba leze, biba gre*. V Podlistkih, Popotna pisma IV, V Višnji gori je v uvodu k naslovu Kersnik zapisal pregovor: »*Bog daj norcem pamet!*«/K, ZD V, 104/. Naslednjo BZ poimenuje sam pisatelj kot pregovor: »*Bog roko ven moli!*«/K, PZL, ZD IV, 52/ – ta pregovor pomeni gostilno. Različni narodi imajo pregovor: »*Denar, sveta vladar*«/K, Slovensko gledališče, ZD V, 374/. V Podlistku Vieux Saxe je pregovor: »... *boljši je, drži ga, kakor lovi ga*«/K, ZD V, 157/. Menim, da je slovenski pregovor: »*Kdor ne ljubi petja, bab in vina, ostane žive dni neumna živina*«/K, LP, ZD I, 273/. Več narodov ima pregovor: »...*stara ljubezen ne zarjavi!*«/K, notar, JG, ID I, 156/. Omenjeni pregovor imajo Hrvati, Nemci, Rusi in morda še drugi narodi. »Pregovor, da *nove metle dobro pometajo*, čutili so vsi na graščini...«/Jurčič, R, ID IV, 71/. Preoblikovan je pregovor v šaloigri BN: »*Od dobre gospodinje poje pismo, da tri ogle hiše pokonci drži, a jaz držim pet oglov naše kanclije pokonci, pet, še več kot vse štiri ogle*«/Kratki, BN, ZD IV, 175/. E. Bojc citira: »Pridna ženska tri vogle (hiše) podpira pa še četrtega pomaga možu nositi«/str. 105/. »*In ne bo kruha iz te moke*«/K, KS, ID I, 70/ – enako je pri E. Bojcu. Avtorski je pregovor: »...*poezija in prazen želodec se ne strinjata*«/K, C, ID II, 137/. V Ocenah Balade in romance citira Kersnik verz iz Aškerčeve pesnitve Stara pravda: »*Car daleč, a Bog je visoko!*«/K, ZD V, 303/ – ta rek je vzel Aškerc iz ruščine: *Царь далеко – Бог высоко*. Slovenci nismo imeli carja, ampak cesarja. Ranocelnik iz JG izreče latinski rek: » – saj veš: *in vino veritas* – «/K, ID I, 188/. Kersnik ima za narodno uganko priredno organiziran stavek: »*To je tisto, kar je majhno ko ajdovo zrno, pa vendar težko kladivo privzdigne...*«/K, PO, ZD V, 191/. – V članku Pomagajte kmetu je svetopisemski rek: »*V potu svojega obraza boš služil svoj vsakdanji kruh...*«/K, ZD V, 256/. Stritarjansko sentimentalno zveni rek: »*vsega sveta gorje!*...«/K, Corpus juris, ZD I, 235, 236, 237/ in v LP, Rztresenih listih IV, preide ta frazem v hiperbolo: »*Vesoljnega sveta gorje*«/K, ZD I, 255/. Prav gotovo je resnična krilatice: »*Pota božja in pota ljubezni so nerazumljiva*«/K, Pisma iz Gradca I, ZD V, 73/.

Citati

V Kersnikovi prozi je precejšnje število citatov. Večinoma so slovenski, sledijo nemški, latinski, francoski in starogrški. Zbral sem štiriinosemdeset citatov, navedel jih bom le nekaj, npr.: *De gustibus non disputandibus!*«/K, S slavnostnim vlakom, ZD V, 228/. »*Vsi pojte raketom žvižgat!*...«/K, Molek, H, ID I, 125/ – tu je naveden prvi verz iz Prešernove pesmi Zvezdogledom. »*Hrast se omaja in hrib – a mi, citiral je prišlec!*...«/K, A, ID II, 94/ – tu gre za verz Koseskega. V PO, Nedeljskih pismih, citira Kersnik I. verz pesmi S. Jenka Naprej: »*Naprej zastava slave!*«/ZD V, 17⁸ (9). V PO, Popotnih pismih, imamo nemški frazem: »*Ritter vom heiligen Grabe*«/K, ID II, 311/. Bole iz C pove po italijansko: »Kako krasen *salto mortale* ste napravili...«/K, ID II, 57/. Reminiscenca na velikega nemškega pesnika Goetheja je verz iz Fausta: »*Ein garstig Lied, pfuj! Ein politisch Lied!*«/K, Bole, C, ID II,

⁷ Etbin Bojc: Pregovori in reki na Slovenskem, DZS, Ljubljana 1980.

⁸ Simon Jenko: Izbrano delo, MK, Ljubljana 1976.

29 /. – Kersnik kot pisatelj in pesnik je bil tankočuten do Gregorčičevega muzikalno harmoničnega verza. V Podlistku Stricu v Ameriko se sklicuje na Gregorčiča⁹: Gregorčič poje: »*Uzore pokopali so... /na grobu tam plesali so...*« /K, ID II, 329 / – verza sta vzeta iz Gregorčičeve pesmi Moj črni plašč, navedena je 7. kitica, 1. in 3. verz. Sicer pa goriškega slavčka navaja še večkrat. V povesti OG je moto: »*Jaz sem gospod, tvoj Bog, goreč Bog, /ki pokorim krivico očetov na otrocih do /tretjega in /četrtga rodu...*« /K, ZD IV, 93 / – V. knjiga Mojzesova, V. pogl., 9. vrsta.

V Ciklamnu nas junak Bole ne preseneča tudi tedaj, ko govori francosko revolucionarno pesem in državno himno: »*Allons, enfants de la patrie!*« /K, ID II, 53 /. Tudi Shakespearova beseda nas pri Kersniku ne preseneča, kot npr.: »...*biti al' ne biti*« /K, PO, Č, ZD V, 193 / – tako se začenja Hamletov monolog v istoimenski tragediji.

V Kersnikovi prozi je precej verzov iz slovenske ljudske pesmi, kot npr.: »*Bom šel na planince...*« /K, PO, ZD V, 84 /. V JG poje pevski zbor: »*Zagorske zvonove*« /K, ID I, 177 /. Pri Kersniku imamo tudi kalambure: »*In nomine patre / vzemi jo na kvatre!*« /Groga, R, ID IV, 201 /. – Sodnik Pavel, nekdanji adjunkt, ki je speljal Vrbanouju Ančko, postane po več letih službovanja sodnik in obsrda »beračico« Ančko z besedami: »*V imenu Njega Veličanstva, presvetlega cesarja...*« /K, JG, ID I, 220/.

Substitucija jedrne besede ali komponente

V prozi J. Kersnika sem našel 37 frazemov s substitucijo jedrne besede ali komponente. Navajam jih samo nekaj, kot npr.: »...*besed niso polagali na rešet*« /K, PZL, ZD V, 58 / – tukaj je substitucija žito. Biblijskega izvora je FE: »...*beseda je konj postala...*« /K, PO, ZD V, 198 /. Po SP 1962 je: *beseda je meso postala*. »... (kaplan Klun) *bo na vse kriptlje dokazoval...*« /K, PO, ZD V, 24 /. Po SP 2001 pomeni zelo, po slovarju SP 1962: na vse kriptlje si prizadevati. »... ta dva bi pa zvedela, kaj so *kozje molitvice*...« /K, PO, ZD V, 37 /. Po slovarju SP 2001: *naučiti koga kozjih molitvic*, šalj. – v tem primeru gre za glagol *učiti /naučiti in substituiran biti*. V veseloigri BN reče Kratki: »*Saj ne sedite na ušesih*« /K, ZD IV, 184 / – SP 2001: *sedeti na grbi*. »Ta definicija *ni zrastle na Pajkovem vrtu*...« /K, PO, Stricu v Ameriko, ID II, 328 / – SSKJ: to ni zrastle na njegovem zelniku, ekspr. »*Klopotal je z zobmi od razburjenosti*« /K, RV, ZD III, 208 /, zastar., danes bi rekli: šklepetal.

Eliptični frazemi

Teh frazemov ni veliko. Za ilustracijo navajam: »Pogledal je po svoji navadi še nekolikokrat skozi okno, *premeril sobo*...« /K, RV, ZD III, 260 / – izpuščeno je: z očmi. V romanu Na Žerinjah ima FE elipso sam. v mn.: »...*mežnar je dejal, da se bero za rajnega gospoda*« /K, ZD I, 12 / – tj. črne maše.

Inverzirani frazemi

Našel sem jih pet. Dva sta v RV: »In kadar se vam vidi potrebno, poseči v *časa kolo*...« /K, ZD III / – ekspr. in »...*kakor je sam dejal – naj bode v imenu božjem*« /K, ZD III, 201/. »*Ko je bila služba božja* končana...« /K, T, ZD III, 107/; enako še

⁹ Simon Gregorčič: Poezije, MK, Ljubljana 1964.

v PZL, Znojilčevega Marka božja pot /K, ZD IV, 41 / in v povesti Očetov greh /K, ZD IV, 135 /.

Frazemi v Kersnikovih pismih

Kersnikova pisma so zbrana v VI. Knjigi Zbranih del. Besedilo je pripravil in opombe napisal akademik France Bernik. Prebral sem vsa slovenska pisma, ne obravnavam pa frazeologije v nemško napisanih pismih materi in očetu. Najprej je navedeno pismo Josipu Stritarju s primerjalnim frazemom: »Oni so se v svoje zastarane ideje že tako vgrizli, kakor klopi v kožo...« /K. Pisma, ZD VI, 9 /. Okrog 130 pisem je napisal Franu Levcu. Tudi v pismih najdemo bogato frazeološko gradivo. V 1. pismu F. Levcu piše: »...če pride tisti hudičevi šolski ogleduh zopet k skušnji, potem bo že trda« /11 / – tu je elipsa glagola predla. V tem pismu sta še dva frazema: »Čakaj, hudič ti neumni, tako ti jih bojo še nocoj naložili na pleča...« /12 / in: »Ti boš že gotovo menil, da me še danes luna trka« /12 / – pog. in ekspir. V pismih F. Levcu je precej medmetnih FE, kot npr.: »Bog mu daj pamet« /15 /. V 24. pismu je frazem « – vrag naj te vzeme...« /30 /. V 145. pismu zakolne: »Da bi Te vrag...« /101 /. V Kersnikovih pismih so tudi frazeološki somatizmi, npr.: »Bog (mi je) dal dober nos!« /172. pismo F. Levcu, 110 /. Sentimentalnost izraža frazem: »...vesoljnega sveta gorje« /K, 4. pismo Marici Nadliškovi, 305 /. Isti korespondentki piše v 37. pismu: »Ah mnogo imam na jeziku in na vesti...« /343 / – ekspir. Frazeeološki zraslek je BZ: »...denite vse na rovaš onega čuta, katerega Vam prikrivati ne morem« /21. pismo Marici Nadliškovi, 325 / – ekspir. V istem pismu pravi: – vedite, da imam neprenehoma moralnega mačka...« /325 /. Frazem imeti mačka izraža telesno počutje po pijanosti, Kersnikov pa kaže na visoko stopnjo odgovornosti. V 9. pismu M. Nadliškovi beremo: »V zadnjič sem Vas v prav dobro razdražil – kaj ne? – in potem sem se še bolj debelo zlagal« /311 /. Fonetična beseda je: » – in stavite to jedino na račun zaupanja« /1. pismo Ivanu Murniku, 293 /. Isti frazem je še v 17. pismu F. Levcu /27 /. V 40. pismu gospodični Nadliškovi sporoča: »...doma bom ostal in pisal – kritiko Gorazdovih balad in jezil se na Mahniča e tutti quanti« /346 / – ital.

Statistična osvetlitev frazemov v prozi Janka Kersnika

V Zbranih delih Janka Kersnika imamo 1911 frazemov, od tega števila je treba odšteti 62 FE, ki so izpod peresa Josipa Jurčiča v Rokovnjačih, tako da imamo število 1849 (tu velja omeniti, da ima Jurčič v enajstih poglavjih Rokovnjačev več frazemov kot J. Kersnik v nadaljnjih trinajstih). Največ jih je v povesti Rošlin in Vrjanko /150 /, po 147 v Podlistkih in Muhastih pismih, 124 v romanu Ciklamen, v Humoreskah 97, v Povestih za ljudstvo 91, v Jari gospodi 71, v Pismih 94 (49 v pismih Franu Levcu in 45 v pismih Marici Nadliškovi), v romanu Agitator 69, v noveli Gospod Janez 79...Zajel sem tudi dramsko delo, šaloigro v enem dejanju, Berite Novice, v njej je 29 FE; v istem dramskem delu s podnaslovom Vesela igra v enem dejanju pa jih je le 26. Omeniti moram še povesti Testament, v kateri je 47 FE in Očetov greh z 71 FE. Zanimivo je, da je v Jari gospodi in Očetovem grehu enako število frazemov.

Pri pisanju Rošlina in Vrjanka se je pisatelj naslonil na staro narodno epsko pesnitev Rošlin in Verjanko, prav zato v povesti prevladujejo pogovorni, ljudski

frazemi. Ko je povest izšla, je bilo Kersniku 37 let. Vrhunec svoje pripovedne moči pa je dosegel z 42 leti. Tudi če upoštevamo število frazemov v Kersnikovem delu iz 40 let, lahko podkrepimo omenjeno trditev.

Viri in literatura

- Janko Kersnik: Zbrano delo, I. knjiga (Na Žerinjah: NŽ; Lutrski ljudje: LL; Gospod Janez: GJ; Leposlovni podlistki: LP), DZS, Ljubljana 1968.
- Janko Kersnik: Zbrano delo II. knjiga (Ciklamen: C; Agitator: A; Humoreske: H), DZS, Ljubljana 1965.
- Janko Kersnik: ZD III. knjiga (Kmetske slike: KS; Testament: T; Rošlin in Vrjanko: RV; Jara gospoda: JG), DZS, Ljubljana 1986.
- Janko Kersnik: ZD IV. knjiga (Povesti za ljudstvo: PZL; Očetov greh: OG; Berite Novice: BN; Pesmi), DZS, Ljubljana 1951.
- Janko Kersnik: ZD V. knjiga (Podlistki: PO; Postna premišljevanja: PPr; Članki: Č; Ocene: O; Dodatek; D), DZS, Ljubljana 1952.
- Janko Kersnik : ZD VI. knjiga (Pisma: Pismo; Dodatek: D), DZS, Ljubljana 1984.
- Janko Kersnik: Izbrano delo I. knjiga (Iz raztresenih listov: IRL; Kmetske slike: KS; Humoreske: H; Jara gospoda: JG; Pesmi v prozi: PVP), MK, Ljubljana 1974.
- Janko Kersnik: Izbrano delo II. knjiga (Iz raztresenih listov; IRL; Ciklamen: C; Agitator: A; Podlistki: PO; Nedeljska pisma: NP; Popotna pisma: PP; S slavnostnim vlakom v Kočevje: SSVVK), MK, Ljubljana 1974.
- Josip Jurčič: Izbrano delo IV. knjiga (Rokovnjači: R), MK, Ljubljana 1974.
- A. P. Mordvilko, Očerki po ruskoj frazeologii, Moskva 1964.
- Janez Kersnik in njegov čas, Kranj 1997, Viktor Majdič, Kersnikov pogled na jezik.
- Sveto pismo stare in nove zaveze, Ljubljana 1974, Luka: XXIII. Poglavlje, 34. vrstica.
- Sveto pismo stare in nove zaveze, Ljubljana 1974, Marko: IV. Poglavlje, 8. vrstica.
- Etbin Bojc, Pregovori in reki na Slovenskem, DZS, Ljubljana 1980.
- Simon Jenko: Izbrano delo, MK, Ljubljana 1976.
- Simon Gregorčič: Poezije, MK, Ljubljana 1964.

Фразеология в прозаических произведениях Янко Керсника

Резюме

До сих пор еще никто не исследовал фразеологии в прозаических произведениях словенского писателя Янко Керсника. Минимальной фразеологической единицей является фонетическое слово, т. е. одно полнозначное, ударяемое слово, на которое наклоняются энклитики и проклитики. Так понимают фразем фразеологи Л. И. Ройзензон и акад. Антица Менац, основоположник заградской фразеологической школы.

Более всего в Керсниковой прозе фраземов с опорным словом существительное + глагол, напр.: »Miklavž sam tudi ni črhnil **besede**« /Kersnik, Testament, ZD III, 84. »Ta jih bode naučil kozjih **molitvic!**« /Kersnik, poštar, Jara gospoda, ID I, 160 /.

На втором месте, смотря на частотность, являются фраземы со структурой прилагательное + существительное. Эти ФЕ я зарегистрировал триста двадцать четыре, как напр.: »Žal **besede** ni bilo nikdar med njima« /Kersnik, Humoreske, ZD II, 262 /. Нависшую, угрожающую опасность выражает крылатое слово: »*Damoklejev meč* visi tudi nad trdimi glavami nas žurnalistov« /K, Postna premissljevanja, ZD V, 77 /. Между фразеологическими соматизмами наиболее часто выступают фраземы с опорным словом **глаза**: »črne **oči**« /K, Na Žerinjah, ZD I, 19, 35, 53... /Экспрессивную стилистическую окраску показывает УСК: »Sprejemal je vse kakor *suho zlato* « /K, Humoreske, ZD II, 289 /.

Центральное положение в прозаических произведениях Янко Керсника занимают глагольные фраземы. Глагол применяется как опорное слово и становится грамматическим центром всего словосочетания, но одновременно сохраняет все, или некоторые формы спряжения. В романе *Тестамент* читаем: »...Topolščaka so *prvič oklicali* pri *zgodnji maši*« /K, T, ZD III, 104 /. В прозе Й. Керсника находим также архаические фраземы, напр.: »...smo se *čudu čudili*« /K, Dodatek, ZD V, 375 /. Многочислены УСК со структурой существительное + существительное. Связь между опорным словом и компонентами – союзная или предложная, напр.: »V nji je sicer videl...pogoj uspešnemu **boju za obstanek**« /K, Vožan, Rošlin in Vrjanko, ZD III, 188 /. Многочислены также тавтологические фразеосхемы, напр.: »V Borju je volivno gibanje rastlo *od dne do dne*« /K, A, ID I, 262 /.

OCENE, POROČILA

Notica o mednarodni konferenci EUROPHRAS 2008

Nataša Jakop

IZVLEČEK: V prispevku avtorica poroča o mednarodni konferenci EUROPHRAS 2008, ki je bila od 13. do 16. avgusta 2008 v Helsinkih na Finskem. Konference z naslovom »Frazeologija globalno – arealno – regionalno« se je udeležilo približno 200 udeležencev iz evropskih in drugih držav, med njimi tudi šest iz Slovenije.

Note on the EUROPHRAS 2008 International Conference

ABSTRACT: This paper reports on the EUROPHRAS 2008 international conference, held from 13 to 16 August 2008 in Helsinki, Finland. The conference, titled "Phraseology: Global – Areal – Regional," was attended by approximately 200 participants from Europe and beyond, including six from Slovenia.

Sredi avgusta, tj. od 13. do 16., je v Helsinkih na Finskem potekala frazeološka konferenca, ki jo kot del svojega programa redno organizira Evropsko združenje za frazeologijo. Tokrat je bil soorganizator konference Inštitut za germanistiko Univerze v Helsinkih, predsednik organizacijskega odbora pa ugledni finski frazeolog, prof. dr. Jarmo Korhonen, avtor osmih monografij in več kot šestdesetih znanstvenih in strokovnih prispevkov.

Konference z naslovom »Frazeologija globalno – arealno – regionalno« se je udeležilo približno 200 udeležencev iz evropskih in drugih držav, tj. Avstrije, Belgije, Bosne in Hercegovine, Češke, Danske, Estonije, Finske, Francije, Hrvaške, Irske, Islandije, Italije, Japonske, Kanade, Latvije, Madžarske, Makedonije, Nemčije, Nigerije, Nizozemske, Nove Zelandije, Poljske, Portugalske, Romunije, Rusije, Slovaške, Slovenije, Španije, Švedske, Švice, Tunizije, Turčije, Ukrajine in ZDA, da bi poglobljeno razmislili o tem, kako se frazeologija v različnih jezikih in kulturah danes odziva na močne in neizbežne vplive globalizacije (<http://www.helsinki.fi/hum/sala/europhras/>).

V središču dogajanja prvega in drugega dneva konference so bili plenarni govori: predavanje nemške frazeologinje Elisabeth **Piirainen** o iskanju skupnih lastnosti v frazeologiji evropskih jezikov s kulturološkega vidika, Wolfganga **Miederja** z vermontske univerze o prevajanju in distribuciji angloameriških pregovorov v Evropi, Wolfganga **Eismanna** z univerze v Gradcu o prisotnosti ruskih frazemov v evropskih jezikih, Antonia **Pamiesa** z univerze v Granadi o razmerju med nacionalnimi

posebnostmi v jeziku in kulturi ter jezikovno globalizacijo. Drugi dan smo lahko slišali še tri predavanja: Harald **Burger** in Peter **Zürrer** z univerze v Zürichu sta razpravljala o francoskih in italijanskih vplivih na nemško frazeologijo, madžarski frazeolog Csaba **Földes** o vplivih nemškega jezika na nekatere slovanske frazeološke sisteme, Kari **Keinästä** z univerze v Turku o prisotnosti frazemov nemškega izvora na severu Evrope. Takoj zatem so sledili številni dvajsetminutni referati, porazdeljeni v sedem vzporednih sekcij. Organizatorji konference so napovedali, da bo vsebina referatov v prihodnjem letu objavljena v zborniku. Zaenkrat lahko rečemo, da je bilo ponujenega veliko raznovrstnega frazeološkega gradiva, obravnavanega zlasti kontrastivno in z namenom poiskati različna medjezikovna in medkulturna prepletanja, vsi referenti pa so sodelovali tudi v bolj ali manj živahni desetminutni diskusijski razpravi. Vzporedno je potekala še projektna delavnica »Kolokacije v specializiranih diskurzih«, vsebinsko povezana z mednarodnim raziskovalnim projektom »Razširjenost idiomov v Evropi in širše«, ki ga vodi prof. dr. Elisabeth Piirainen in katerega cilj je raziskati skupne jedrne sestavine vseh tistih idiomov, ki soobstajajo v evropskih, pa tudi drugih jezikih. V tem projektu sodeluje že okrog 190 raziskovalcev z vsega sveta.

Pomenljiv je sorazmerno velik delež slovenske frazeologije na konferenci, saj je na njej s štirimi prispevki sodelovalo šest slovenskih raziskovalcev z ljubljanske, mariborske in kopske univerze ter z Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU (Erika Kržišnik, Urška Valenčič Arh, Vida Jesenšek, Mateja Jemec Tomazin, Polona Gantar in Nataša Jakop).

Popolnoma zapolnjeni vsebinski del programa sta razbremenila topla sprejema v mestni hiši in na univerzi, konferenco pa je v megli in dežju sklenil izlet na Suomenlinna (Sveaborg), vojaško utrdbo iz 18. stoletja, ki je danes pod Unescovo zaščito in med Helsinčani priljubljeno prizorišče piknikov in sprostitve.

Za raziskovalce, navdušene nad frazeologijo, velja omeniti še to, da bo naslednje veliko srečanje evropskih frazeologov leta 2010 v Granadi, in še več, na občnem zboru društva je bil sprejet predlog, da bi se konferenca Evropskega združenja za frazeologijo leta 2012 odvijala v Mariboru.

Slovenski knjižni jezik v 16. stoletju

(jezikoslovni simpozij ob petstoletnici rojstva Primoža Trubarja) (Ljubljana, 17.–19. aprila 2008)

France Novak

IZVLEČEK: V Ljubljani je od 17. do 19. aprila 2008 potekal jezikoslovni simpozij Slovenski knjižni jezik v 16. stoletju. Simpozija, ki ga je priredil Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša (Sekcija za zgodovino slovenskega jezika), se je udeležilo 32 referentov: 24 domačih in 8 tujih. Ob simpoziju je izšel Zbornik povzetkov. V njem so pregledni referati s posameznih jezikovnih ravnin za zadnja desetletja mimo prikaza najpomembnejših vlog slovenskega jezika v 16. stoletju (od narodotvorne vloge, vloga posredovalca božje besede in tudi posredovalca drugih vsebin) do predstavitev številnih jezikoslovnih problemov tega jezika in okoliščin, v kateri so Trubar in njegovi delovali in se odločali o jezikovnih vprašanjih.

Standard Slovenian in the 16th Century, (Ljubljana, 17–19 April 2008)

ABSTRACT: The linguistics symposium Standard Slovenian in the 16th Century took place in Ljubljana from 17 to 19 April 2008. This symposium, arranged by the Section for the History of Slovenian at the Fran Ramovš Institute of the Slovenian Language, included 32 presenters: 24 from Slovenia and 8 from abroad. A volume of paper summaries was published to mark the symposium. This volume includes comprehensive papers from individual linguistic levels for the past decades alongside a survey of the most important roles of Slovenian in the 16th century (including its nation-building role, its role as a medium of the gospel, and as a medium of other information), as well as a presentation of numerous linguistic issues associated with this language and the circumstances in which Trubar and his associates worked and made decisions about linguistic issues.

V poročilu bo popisana kratka vsebina tega mednarodnega jezikoslovnega simpozija. Najprej nekaj podatkov o njem. Jezikoslovni simpozij *Slovenski knjižni jezik v 16. stoletju* je potekal od 17. do 19. aprila 2008 v Prešernovi dvorani SAZU v Ljubljani. Udeležilo se ga je 32 referentov: 24 domačih in 8 tujih (iz Avstrije, Belorusije, Hrvaške, Nemčije, Rusije in Srbije). Udeleženci so raziskovalci, ki se ukvarjajo s kakim opazovanjem Trubarjevega jezika ali jezika protestantskih piscev, vsebino

njihovih del ali okolja, v katerem so delovali. Med tujimi udeleženci so ljudje, ki so že dokazali interes za slovenistična vprašanja. Vsi prijavljeni referenti so poslali povzete referatov. Ti so objavljeni v Zborniku povzetkov.

Simpozij so pozdravili častni člani odbora simpozija na čelu s predsednikom Republike Slovenije dr. Danilom Türkcom, ki je med drugim rekel: »Naš narod je v tistem času doživel eno svojih najbolj ustvarjalnih in najpomembnejših obdobj celotne zgodovine.«

Sekcija za zgodovino slovenskega jezika pri Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša na Znanstvenoraziskovalnem centru SAZU se je čutila dolžna in poklicana, da z organizacijo jezikoslovnega simpozija proslavi petstoto obletnico Trubajevskega rojstva, saj že dolgo let pripravlja vse potrebno za izdelavo Slovarja jezika slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja, katerega poskusni snopič je že izšel. Petstoletnica je priložnost, da pregledamo dosežke raziskovanja knjižnega jezika 16. stoletja, njihov pomen in posebnosti in da opozorimo na specifičnost temeljnega leksikografskega in leksikološkega dela, ki je v zadnjem času nekoliko zapostavljeno. O Trubarju, njegovi vlogi, značaju, pomenu in delu je Majda Merše, vodja simpozija, povedala: »Božjo besedo je želel rojakom posredovati v njim razumljivem, slovenskem jeziku, v trajnejši, tiskani obliki, ki bi ne bila prepuščana pozabi, potem ko bi govorjena beseda izzvenela. Ker je bila želja Trubarjeva in ne kogar koli, je naglo prerasla v odločitev, odločitev v dejanje, dejanje pa v proces, ki se je prav po zaslugi Trubarjevega razmišljanja, iskanja najprimernejših načinov, poti, oblik ter trdega in vztrajnega dela močno razmahnil že v 16. stoletju, se širil in krepil v nadaljnjih stoletjih ter uporabljan na različnih področjih in v različnih vlogah, izoblikovan, funkcionalen in bogat, opremljen s številnimi priročniki dosegel današnji čas.«

Pri vsebinskem pregledu bom poskušal popisati tematiko referatov. Najprej se bom ustavil pri preglednih referatih. Ti so imeli namen, da pregledno, strnjeno in ovrednoteno predstavijo spoznanja o slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja, predvsem iz zadnjih desetletij, kot je rečeno v programski zasnovi. Na to je treba opozoriti, ker pisci pogosto premalo poznajo prejšnja dela. Velikokrat govorimo drug mimo drugega. K temu pripomorejo tudi novejšje možnosti objavljanja, pa tudi navada, da ni treba poznati prejšnjih domačih obravnav. Pa tudi to je značilno, da imamo opravka s kratkimi obravnavami več stvari. Pozna se tudi hitenje, zlasti zaradi nabiranja točk, ki so nujne za strokovna napredovanja. V taki situaciji se ljudje izogibajo zamudnim temeljitim obravnavam, ki so za temeljne slovarje nujne.

Sekcija za zgodovino slovenskega jezika je zbrala in obdeluje obsežno gradivo. Lahko rečemo, da ima tako rekoč popolni korpus za načrtovani slovar. Radi bi naredili trden temelj za nadaljnje raziskave. Splošne ugotovitve so praviloma že znane. V podrobnosti pa prejšnji raziskovalci niso mogli priti. Zamudna analiza popolnega gradiva lahko potrjuje stare ugotovitve, pogosto jih pa v posameznostih pomembno dopolnjujejo. Te stvari so pomembne, če hočemo narisati pravo sliko jezikovnega razvoja. Dobro poznavanje jezikovnega delovanja in razvoja v 16. stoletju, ki sta zelo značilna za naše posebne razmere, nam pomagajo razmišljati in delovati tudi v današnjem času, saj je tak položaj Slovencev v svetu naša značilnost in nas nekako definira.

Razmeroma zelo bogato področje je bilo **oblikoslovje**. M. Merše, ki je prispevala natančen referat o njem, je tudi sama na tem področju prispevala pomemben delež, največji pri glagolu. Z obširnimi področjem **besedoslovja**, ki vključuje skoraj vso problematiko slovarskega dela, se je spopadla J. Narat. Tudi na tem področju je v zadnjih letih dosti novosti, tako teoretičnih kot tudi praktičnih. Oba referata pričata, da so obširna področja praviloma večkrat obravnavana. Zato je bila že v programski zasnovi simpozija zamisel o preglednih referatih omejena na zadnja desetletja. Drugi pregledni referati so praviloma problemsko nekoliko omejeni. Tako je A. Legan Ravnikar pregledala in analizirala **besedotvorne** raziskave s posebnim ozirom na pridevniške tvorjenke. K. Ahačič je s skladenjskega področja nadrobneje obdelal **vlogo retoričnih modelov**, ki so za slovenske protestantske pisce zelo značilni. F. Premk se spopada z vlogo izvirnika v pomenoslovju in išče pot, po kateri bi dokazala, kako bi izvirnik pomagal razložiti pomene besed. Najlaže bo ta metoda uporabna pri biblijskih izrazih, prevzetih iz hebrejščine, sicer pa je členjenje besed po pomenih in tudi po besednih vrstah oprto na vloge besede v besedilih. F. Novak se je v referatu dotaknil nekaterih slovarskih vprašanj, najprej strukture slovarskega sestavka, nadrobneje pa členjenje po besednih vrstah in pomenih znotraj večpomenk.

Pregledne referate so pripravili raziskovalci Sekcije, prirediteljice simpozija. Tako so opozorili na obilico in bogastvo zbranega popolnega gradiva za Slovar jezika slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja, številne probleme tega jezika, zapletenost odkrivanja jezikovnih značilnosti in njihova slovarske prezentacije, hkrati pa so opozorili tudi na specifičnosti slovarskega dela, o katerem je v javnosti včasih govorjeno tudi z nepoznavanjem in omalovaževanjem.

Z obravnavo posameznih vprašanj jezika 16. stoletja ali le Trubarjevega jezika ali kakega Trubarjevega dela se je ukvarjalo veliko nastopajočih. Referate bom navajal po ravninah. J. Toporišič razpravlja o **razvoju pisave**, zlasti o zapisovanju glasov, tipičnih za slovenščino v primerjavi z latinščino in nemščino. Dve referentki je pritegnila **dvojina**. T. Jakob jo obravnava celovito kot oblikoslovno kategorijo, medtem ko jo A. Bizjak Končar uporabi kot gradivo za metodološki preskus, kako se dajo z računalniškim programom na podlagi sistemsko-funkcijskega modela jezika ugotavljati nekateri dvojninski pojavi. Vprašanja iz oblikoslovja si je izbrala tudi O. S. Plotnikova (Rusija) z obravnavo **sedanjiških oblik dovršnikov** v slovenščini 16. stoletja. Ta kaže na visoko stopnjo formiranosti kategorij glagolskega vida, npr. performativna funkcija sedanjiških oblik (*vas izročim inu poročim Bogu*). Matej Šekli je obravnaval **sklanjanje in naglas zaimkov** v Trubarjevem jeziku. Več referentov se loteva besednih vprašanj v jeziku 16. stoletja in sicer z različnih gledišč. Navajal jih bom kar po vrsti (zbornik povzetkov). L. Bokal meni, da se že prek *Registra* v DB 1584 vidijo tudi **terminološki problemi** posameznih področij. A. Eržen se loteva pogosto obravnavane teme o **poimenovanju jezika in naroda** v 16. stoletju. Teološke problematike, vidne prek **izrazja**, se loteva G. Giesemann (Nemčija). Ta tematika je tesno povezana tudi s slovarskimi razlagami. Tudi v diskusiji je povedal pomembne misli o terminih v tem času. M. Humar je obravnavala **protipomenke**, ki imajo v 16. stoletju izredno izrazito mesto, saj so priljubljen stilem razlagalnih in polemičnih besedil. T. Korošec je pri obravnavi **členkov** v TC 1550 opazil, da

uporaba teh kaže na značilno intelektualizacijo jezika na sporočanjaški ravni. E. Kržišnik se prek teorije konceptualne metafore loteva **večpomenskosti besede**. G. Neweklowsky (Avstrija) obravnava razvoj jezika na primerjavi razlik v Trubarjevih **inačicah lista htim Rimljanom** iz let 1560 in 1581–82.

I. Orel je pregledala, kakšno mesto ima **Trubarjevo besedje v Pleteršnikovem slovarju**. Značilno zanj je, da so številne besede danes neohranjene v knjižnem jeziku ali so označene starinsko, zastarelo, zgodovinsko, redko, raba peša, čustveno obarvano ali narečno. M. Mileva Blažič odkriva podoba *otroka* v Trubarjevih besedilih; gre za analizo **vsebine, prikazane z besedno skupino o otroku**.

Besedilne stilistike se je lotila M. Orožen, ko ugotavlja vrsto značilnosti pri povzetkih poglavij Matevževega evangelija v TE 1555 in TT 1581–82, značilnih po kratkih skladenjskih vzorcih. Te zagotavljajo jasnost, učinkovitost in ekonomičnost sporočila.

Posameznih vprašanj prevajanja se loteva več referentov, npr. tudi M. Merše, K. Ahačič idr., posebno pa se mu je posvetil Ihar Klimau (Belorusija). Ugotavlja, da je **Trubarjevo prevajanje** značilno po tem, da je sledil Lutru, vendar je njegov prevod korigiral z renesančnimi prevodi in tako Trubarjev prevod demonstrira visoko stopnjo literalizma.

Na splošne tipološke, filozofske in družbene značilnosti Trubarjevih značilnosti in sploh značilnosti slovenskega jezika 16. stoletja so pogledali naslednji referenti. M. Jesenšek primerja **knjižni normi** P. Trubarja in prekmurskega pisca Števana Kūzmiča iz 18. stoletja in ugotavlja izredno vzporednost, kar je posledica podobnih nalog. M. Kerševan obravnava **razmerje Božje besede in ljudskega jezika** pri slovenskih protestantskih piscih 16. stoletja, ki je bilo pomembno za izbiro slovenskega jezika pri skrbi za versko življenje. J. Müller pregleduje **teorije o temeljih slovenskega knjižnega jezika** 16. stoletja. A. Peti-Stantić (Hrvaška) govori o vplivu večjezičnih konceptov na oblikovanje **enojezičnega koncepta** pri slovenskih in hrvaških protestantih. J. Raecke (Nemčija) opozarja na poglede Jerneja Kopitarja na Trubarja in Dalmatina **prevajalca**. Ada Vidovič Muha utemeljuje, da je bilo 16. stoletje »čas vzpostavitve narodotvorne vloge jezika«, kar je izredno značilnost tistega časa.

Pod zasluge Trubarja za druge jezike lahko uvrstimo referat P. Jovića (Srbija), v katerem je opozoril na skrb Trubarja in Antuna Dalmatina za **prilagoditev cirilice potrebam živega jezika**. To je zlasti vidno, če primerjamo pisavo abecednika v cirilici s pisavo Sava Mrkolja, predhodnika Vuka Karadžića, iz prve polovice 19. stoletja.

Nekaj referatov ni ozko jezikoslovnih. V. Simič je obravnaval TO 1564 kot **pravnozgodovinski vir**. Ta ima posebno mesto, saj je Trubar opisoval tisto, kar so Slovenci potrebovali, a še ni bilo uresničeno. M. Smolik udeležence seznanja z novimi odkritji **Megiserjevih knjig s slovenskimi besedili**. P. Weiss ilustrira verske razmere v 16. stoletju s pričevanjem Benedikta Kuripečiča iz leta 1530.

S. Torkar obravnava flektivno derivacijo v slovenskih krajevnih imenih, in sicer tri tipe **konverznih imen iz rodilnika množine**.

Skrbna organizacija je omogočala, da je simpozij potekal v prijetnem ustvar-

jalnem ozračju. Časovna omejitev referatov je pripomogla, da je bilo dosti diskusije, iskrive, problemske in zelo poživljajoče. Da je organizacija lepo stekla, so poskrbeli tudi sponzorji, odziv visokih gostov, dosti pozornosti sedme sile in strokovne javnosti. Tudi spremni prireditvi sta bili nekaj posebnega: prvi večer je otroški pevski zbor priredil koncert protestantskih cerkvenih in drugih starih pesmi. Drugi večer pa so si udeleženci ogledali in se tudi natančneje seznanili s Škrabčevo domačijo.

France Novak
Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU
Novi trg 2, 1000 Ljubljana
fnovak@zrc-sazu.si

**Alefirenko N. F., Zolotyh L. G., 2008:
Frazeologičeskij slovar': Kul'turno-
poznaveatel'noe prostranstvo ruskoj idiomatiki**

Moskva , OOO Izd-vo El'pis, 472 str.

Jurij Emanuel Rojs

IZVLEČEK: V prispevku avtor poroča o najnovejšem posebnem ruskem frazeološkem slovarju. V njem je na omejenem korpusu 352 frazemov obravnavan frazeološki pomen s stališča kulturno-spoznavalnega vidika. Slovar se končuje s poglavjem Konceptualni seznam frazemov (289 enot).

Alefirenko N. F., Zolotyh L. G., 2008: Dictionary of Idioms: The Cultural-Cognitive Space of Russian Idiomatrics. Moscow, OOO Izd-vo El'pis, 472 pp.

ABSTRACT: This article reports on the latest specialized Russian dictionary of idioms. It examines idiomatic meaning from the cultural and cognitive point of view based on a limited corpus of 352 idioms. The dictionary concludes with the section "A Conceptual List of Idioms" (289 items).

Gre za majhen slovar frazeološkega tipa, ki vključuje po abecednem redu 352 frazemov. Najprej je uvod, sledi seznam kratic, slovarski del (od str. 19–443), frazeološki pomen, bibliografski spisek, abecedno kazalo frazemov, kot sklep pa je poglavje konceptualni seznam frazemov (vseh je 289).

V Uvodu avtorja poudarjata, da je frazem »besedni kompleks tipa < *stroit* > *vozdušnye zamki*.« Za besedne zveze takšnega tipa je najustreznejši izraz *frazem*, ki je narejen po vzgledu *fonem, morfem, leksem, gramem, sintaksem in tekstem*. Celotnost frazemov v jeziku se po njiju imenuje frazemika ali idiomatika. Ne vemo pa, zakaj v nadaljevanju uporablja besedno zvezo »ustojčivye frazemy«. Slovar ne govori o jedrni besedi, marveč o semantičnih komponentah, ki izražajo kulturno oznako jezika. Sledi razlaga frazema: *banju zadavat/zadat/ustroit' komu (prost.)*. Pomen pa je: 1. zelo preklinjati, oštevati kogarkoli. 2. zelo pretepsti, pobiti ipd. Frazemi tega tipa nimajo besednega markerja. Kulturno-semantična markiranost izhaja iz sporočila, kako je Boleslav Hrabryj pogosto zahajal v parno kopel, s sabo pa je vzel pregrešne mlade ljudi in *zadaval im takuju banju*, da tega še dolgo niso mogli pozabiti. Obstaja pa tudi mnenje, da je ta frazem navadna kognitivna metafora, ker je človek, ko pride iz kopeli zelo podoben tistemu, ki so ga zelo ozmerjali ali premlatili. Navadno tudi ima rdeča lica, se poti, oči so videti utrujene.

Principi izbora in viri gradiva

1. Tu navajata avtorja splošno znano definicijo, kaj je frazem: ustaljena, vzpostavljiva besedna zveza ali stavek, ki je glede na strukturo ločeno oblikovan in ima določeno mero ekspresivnosti in konotacijo.

2. Frazem je kulturno markiran, ki je odsoten v drugih (celo sorodnih) jezikih ne glede na bližino komponentne sestave sorodnih jezikov.

3. Kulturno markirane so naslednje skupine frazemov:

a) Frazemi, ki izražajo elemente antične kulture (*ahillesova pjata*) (knjiž.),

b) Frazemi, izražajoči tipično ruske kulturnozgodovinske realije (*bit' baklušij*),

c) Frazemi, ki so na prvi pogled čisto ruski, zgodovinskokulturna analiza pa kaže, da so vzeti iz drugega jezika. To velja za rusificiran angl. frazem *Ring the bell > udar' v kolokol* (besedna zveza *ryndu bit'* se je dolgo časa uporabljala v mornariškem žargonu. Prevzet frazem ni bil spremenjen le fonetično, svoj pomen so izgubile tudi besede komponente (ring 'bej' se je preoblikovalo v rus. *rynda kolokol na korable; bell* – pomeni angl. 'kolokol', ki so ga spremenili v rus. glagol *bit'*).

č) Frazem, sestavljen iz besed narodnega jezika, a glede na semantiko je kulturno-narodna tvorba (*byt' v otvete*).

d) Frazem, oblikovan s frazeologizacijo fragmentov, npr.: < *hot'* > *vidit oko*, da *zub nejmët* (šalj).

e) Frazemi biblijskega porekla, npr.: *vnosit'* (*prinosit'*)/*vnesti* (*prinesti*) *svoju leptu* vo čto (iz evangelijske prilike).

f) Frazemi, ki izražajo etnokulturno specifiko (*kak s gusja voda*) in

g) Frazemi v narodnih vražah in običajih (*kak rukoj snjalo*).

Slovarski članek je razdeljen na tri osnovne dele: 1) Naslov, 2) funkcionalno gramatično in 3) ilustrativno lingvokulturološko pojasnilo, kako uporabljamo frazem. Npr.: ANIKA-VOIN (iron.) (takoj je podana stilnoplastna in ekspresivna značilnost): prepirljivec, pogumen le z besedami. Antonim: *Idti/pojti v ogon' i < v > vodu* za kogo, za čto, za kem (pog.); *ne < iz > robkogo (truslivo)desjatka (pog.)* –pogumen, hraber, nebojazljiv (o človeku).

Avtorja prištevata k frazeologiji pregovore in reke, npr.: *Appetit prihodit vo vremena edy*. Komponenta *appetit* je podana v treh kontekstih iz književnosti. Navedeni so tudi sinonimni frazemi: *Sljunki tekut (tekli/potekli)* u kogo. Navedeni so tudi antonimni frazemi, kot npr.: *do fonarja* komu, čto (grob., prostr.)

Včasih je slovarski članek z enim geslom natisnjen na več kot eni strani, npr.: beseda *ULICA/OTKRYVAT'/OTKRYT'/DAVAT'/DAT' ZELENUJU ULICU* komu, čemu. Sledi več ilustrativnih citatov.

N. A. Alefirenko še ob sklepu frazeološkega slovarja govori o frazeološkem pomenu. *Beseda Geštal't (nem. Gestalt)* mu pomeni strukturo asociativnega polja, ki s svojimi elementi označuje celoten prenos. Z izrazom *Frejm* (angl. *frame*) označuje večkomponentno strukturiranje stereotipne situacije predložnega tipa.

Dobra stran tega frazeološkega slovarja je med drugim to, da podaja v koncep-

tualnem seznamu frazeme, ki so tipični za neki pojem ali stanje. Oglejmo si besedo *OBMAN* (prevara): *moročit' /zamoročit' golovu; nesolono hlebavši; obvodit' /obvesti vokrug (krugom) pal'ca; ostavljat' /ostavat'sja s nosom; očki vtirat'; puskat' /pustit' pyl' v glaza.*

Največja pomanjkljivost tega frazeološkega slovarja je, da frazemi niso naglašeni. Uporabnik tega slovarja se mora opreti na slovar Russkoe literaturnoe proiznošenje i udarenie (ured. R. I. Avanesov in S. I. Ožegov, Moskva, 1960).

Bol'soj frazeologičeskij slovar' ruskogo jazyka

Otv. red. V. N. Telija. Moskva: AST-PRESS KNIGA,
2006, 784 str.

Jurij Emanuel Rojs

IZVLEČEK: Avtor na kratko predstavlja obsežen frazeološki slovar ruskega jezika, ki ga je poleg odgovorne urednice sestavljalo še sedem profesorjev – frazeologov. V njem naj bi bila pri pojasnjevanju frazemov prvič podana skrajšana oblika opisa situacije, v kateri je uporabljen frazem, kar omogoča pravilno izbiro frazema v ustnem in pisnem sporočanju. Slovar ima sistem stilnoplastnih kvalifikatorjev, ki odražajo stanje sodobnega ruskega jezika v različnih jezikovnih ravninah in tudi v internetu. Posebnost slovarja je opis smiselnih gnezd frazemov v enem slovarskem članku. V njem so opisani frazemi kot znaki jezika, kulture, naveden je kulturološki komentar k opisanim jezikovnim enotam, zato je to pojasnjevalno-kulturološki slovar.

Bol'shoi frazeologičeskii slovar' ruskogo iazyka (Large Russian Dictionary of Idioms) Editor-in-chief Veronika N. Teliya. Moscow: AST-PRESS KNIGA, 2006, 784 pp.

ABSTRACT: The author briefly presents this extensive Russian dictionary of idioms, compiled by seven idiom specialists in addition to its editor-in-chief. In its explanation of idioms it claims to be the first to provide a concise description of the situation in which an idiom is used, enabling correct idiom choice in oral and written communication. The dictionary has a system of stylistic labels that express the situation of contemporary Russian at various linguistic levels and also on the Internet. A special feature of the dictionary is its description of logical sets of idioms within a single dictionary entry. These describe idioms as symbols of language and culture, and culturological commentary is cited for the linguistic units described. Consequently, this is an explanatory culturological dictionary.

To je obsežen frazeološki slovar ruskega jezika, ki ga je poleg odgovorne urednice sestavljalo še sedem profesorjev – frazeologov. Z deli doktorice Veronike N. Telije sem se srečal prvič l. 1966. Tedaj sem vzel v roke njeno knjižico *Čto takoe frazeologija* (M., 1966). Proti koncu 20. st. sta izšli njeni knjigi: *Russkaja frazeologija. Semantičeskij, pragmatičeskij i lingvokulturologičeskij aspekty* (M., 1996) in *Frazeologija v kontekste kul'tury* (M., 1999). Leta 2006 nas je presenetila z obsežnim

frazeološkim slovarjem (1500 UBZ). Na 4. strani piše: »Slovar, ki je pred bralcem, nima analogije v svetovni leksikografski praksi. V njem je pri pojasnjevanju frazemov prvič podana skrajšana oblika opisa situacije, v kateri je uporabljen frazem, kar omogoča pravilno izbiro frazema v ustnem in pisnem sporočanju«.

Slovar ima sistem stilnoplastnih kvalifikatorjev, ki pojasnjujejo hkrati s perestrojko Gorbačova demokratizacijo sodobnega ruskega jezika v različnih jezikovnih ravninah in tudi v internetu. Posebnost slovarja je opis smiselnih gnezd frazemov v enem slovarskem članku.

Prvič so v slovarju opisani frazemi kot znaki jezika, kulture. V slovarju je naveden kulturološki komentar k opisanim jezikovnim enotam. Na ta način podaja slovar stanje sodobne in pretekle kulture. Zato je obravnavani slovar pojasnjevalno-kulturološki. Po kratkem uvodu sledijo navodila o uporabi, seznam kratic, npr.: angl. (angleško), ofic. (uradno), ustar. (zastarelo), prost. (ljudsko), cerk.-slov. (cerkvenoslovansko) idr. Sledijo kratice poimenovanj biblijskih knjig, kratice poimenovanj virov citatov, kazalo različnih vidsko-časovnih pomenov frazema, besedna gnezda frazemov (25–737), abecedno kazalo obravnavanih frazemov, struktura slovarskega članka, oblika tiska v njem in cilj ter naloga frazeološkega slovarja novega tipa.

Oglejmo si slovarski članek: VES' [BELYJ] SVET

Ves svet. *V mislih imamo zemljo z vsem bivajočim na njej ali vse ljudi, ki naseljujejo zemljo. Standardnost ves beli svet ve.* To je tako imenovano območje razlage vokabule.

Gramatično območje vokabule: v skladnji je lahko osebek ali predmet. Besedni red jedrne besede in komponente je fiksiran.

Območje ilustracij vokabule: Kot vsa dekleta na svetu, ko se jih zbere dve ali več, so govorila, ne da bi poslušala ena drugo, tako glasno <...>, kot <...> je bilo potrebno, da bi to vedel in slišal *ves' belyj svet*. A. Fadejev, *Mlada garda*. – Kakšna je tu cesta. – je odvrnil kočijaž s hripavim glasom, - za nas je zdaj - cesta *ves' belyj svet*. Počenega groša ni vredno... Štiri ure se peljemo, a kam... M. Bulgakov, *Zapiski mladega zdravnika*. Z vseh strani je zaropotalo, zagrmelo, kot da je kdo s hreščanjem pulil na dva enaka dela *ves belyj svet*. B. Akunin, *Državni svetnik*. Ko so ga prišli aretirat, je moški skočil z balkona. Ali se je bal kazni ali pa ni hotel, da bi resnica o njem postala znana *vsemu svetu*. D. Doncova, *Nasmeh 45. kalibra*.

Podvokabula I

Na *ves' belyj svet* serdit'sja, običat'sja, zlit'sja ipd.

Podobmočje pojasnjevanja podvokabule I

Zelo močno, na ves svet, na vse in vseh. *Upoštevamo* največjo stopnjo občutenja osebe (X) kot pravilo negativnih zaznav (razdraženost, zloba, užaljenost idr.).

* X *jezi se na ves' svet*.

Gramatično območje podvokabule I

Neskl.

Pogosteje z glagolom dov. vida

V vlogi predmeta ali prisl. določila

Podobmočje ilustracij podvokabule I

Jaz sem vsaj v primerjavi z njim [ot Šurfa] šibkejši, zato sem se strašno razjezil *na ves' belyj svet* – potem ko nas je poskusil ubiti <...>. M. Fraj, *Brbljajoči mrtvec*.

Občina je propadla, Glečikov se je čutil užaljenega *na ves' belyj svet* in, ko so ustanavljali kolhoz, se je veselil ob neuspehih in z ničimer ni soglašal. *S. Antonov, Dogodki v pen'kovu*. A veter je šumel in zdaj je gugal v vrtiliču pred hišo veje španskega bezga! Toda Genka se ni veselil vetra. On je sedel in zlival jezo *na ves' belyj svet*. <...> Jezilo ga je vse: šuštenje vetra, loputanje okenca, žvenketajoča glasba radia.

Sledijo primeri podvokabule 2, podobmočje pojasnjevanja podvokabule 2, njeno gramatično podobmočje in podobmočje ilustracij 2.

Nazadnje je v slovarskem članku prikazano območje kulturološkega komentarja vokabule s podvokabulami, ki jih uvaja krožec z vrisano zvezdo, kar kaže preneseni pomen.

NA [BELOM, E'TOM] SVETE. Po tem sledi napotilo: gl. str. 393–394.

Jedrna beseda označujejo razsežnost prostora in odnos človeka do te členitve, a tudi z religiozno - duhovno kodo kulture, tj. s celoto religiozno-nravstvenega stališča in predstav (v navedenem primeru s predstavo o tem svetu kot o časovnem zemeljskem življenju).

Prenos UBZ temelji na prostorsko-časovni metafori, v kateri je viden zemeljski svet z vsem obstajajočim na njem v fizično naravnem pojavu; prenos je ustvarjen tudi z metonimijo, z istovetnim bivanjskem predelom sveta ljudi, v katerem se nahajajo frazemi. Orisani frazem izraža stereotipno predstavo o svetu kot celoti. Pri tem jedrna beseda **svet** nastopa v vlogi simbola življenja.

Tik pred začetkom podajanja frazemov je podan Spisek osnovnih virov (slovarji, enciklopedije, priročniki), npr.: Aristova T. S., Kovšova M.L., Ryseva E. A., Telija V. N., Čerkasova I. N.: Slovar' obraznyh vyraženiij ruskogo jazyka /Pod red. V. N. Telija, Moskva, 1995; Biriš A. K., Mokienko V. M., Stepanova L. I.: Slovar' ruskoj frazeologii: Istoriko-e'timologičeskij spravočnik /Pod red. V. M. Mokienko, SPb, 1998; 2001; Frazeologičeskij slovar' ruskogo jazyka /Pod red. A. I. Molotkova, Moskva, 1978. Jarancev R. I.: Russkaja frazeologija: Slovar' spravočnik, Moskva, 1997 idr.

Obnavljani slovar Veronike N. Telije v frazeologijo ne vključuje pregovorov in rekov, kalamburov...

Slovar ni namenjen samo rusistom, ampak tudi vsem tistim, ki jih zanima, kako medsebojno vplivajo kultura in jezik ter njegova frazeologija.

14. mednarodni slavistični kongres na Ohridu od 9. do 16. septembra 2008

Silvo Torkar

IZVLEČEK: Makedonski slavisti so pet let po ljubljanskem 13. kongresu letos uspešno izpeljali 14. mednarodni slavistični kongres, najbolj reprezentativno srečanje slavistov iz celega sveta. Okrog šeststo udeležencev kongresa se je zbralo na Ohridu, eni od zibelk slovanske pismenosti.

The 14th International Slavic Congress in Ohrid, 9–16 September 2008

ABSTRACT: Five years after the 13th congress held in Ljubljana, Macedonian Slavic specialists hosted the 14th International Slavic Congress, the most prominent conference of Slavic specialists from around the world. Approximately six hundred congress participants gathered in Ohrid, one of the cradles of Slavic literacy.

Makedonski slavisti so pet let po ljubljanskem 13. kongresu skupaj z Mednarodnim slavističnim komitejem letos uspešno izpeljali 14. mednarodni slavistični kongres, najbolj reprezentativno srečanje slavistov iz celega sveta.¹ Okrog šeststo udeležencev kongresa se je zbralo na Ohridu, eni od zibelk slovanske pismenosti.

Kongres je bil za Makedonce prvovrstna priložnost za mednarodno uveljavitev njihove slavistike, jezika in državnosti, zato ni presenetljivo, da so ga podprli predvsem z državnim financiranjem in le malo s sponzorskimi sredstvi. Kongres so pozdravile najvišje osebnosti makedonskega političnega in znanstvenega življenja od predsednika države Branka Crvenkovskega in predsednika vlade Nikola Gruevskega, dveh pokroviteljev kongresa, do predsednika Makedonske akademije znanosti in umetnosti Georgija Stardelova, rektorja Univerze Sv. Cirila in Metoda v Skopju G'org'ija Martinovskega in župana Ohrida Aleksandra Petreskega, odprl in zaprl pa ga je predsednik Mednarodnega slavističnega komiteja akad. Milan G'určinov.

¹ Poročila o 11., 12. in 13. mednarodnem slavističnem kongresu v Bratislavi (1993), Krakovu (1998) in Ljubljani (2003) so prispevali Miran Hladnik (Delo-Knjževni listi 7.X. 1993), France Novak (Jezikoslovni zapiski 4, 1998) in Alenka Šivic-Dular (Jezikoslovni zapiski 9/2, 2003).

Tematika 14. MSK je bila sprejeta na zasedanju Predsedstva Mednarodnega slavističnega komiteja v Beogradu junija 2005, objavljena pa je bila med drugim v Slavistični reviji št. 1 za leto 2006, zajeta je seveda tudi v kongresnem Programu, dostopnem v knjižni in spletni obliki (<http://www.msk.edu.mk>).

S področja *jezikoslovja* je bilo sprejetih *osem tematskih sklopov oz. sekcij*, s področja *literarne vede, kulturologije in folkloristike* deset in s področja *zgodovine slavistike* dva. Prijavljeni referenti so nastopili na t. i. sekcijskih zasedanjih, kjer so imeli po že ustaljenem redu petnajst minut za predstavitev in pet minut za razpravo.

Delo kongresa je potekalo samo prvi dan tudi v plenarni obliki, ko so bili na sporedu trije referati: Trajko Stamatovski iz Makedonije je predstavil *Razvoj makedonskega knjižnega jezika*, Aleksander M. Moldovan iz Moskve *Poti slavistike v sodobnem svetu*, Robert Hodel iz Nemčije pa (v ruščini) *Ali predstavlja družinski roman posebno zvrst?*. Že od prvega dne dalje je delo potekalo v sekcijah (dopoldne od 9.30 do 11.30 in od 12.00 do 14.00, popoldne pa od 17.00 do 19.00).

Najpomembnejša oblika dela kongresa poleg sekcijskih zasedanj so zasedanja *tematskih blokov*. Teh je bilo na ohridskem kongresu doslej največ, kar 24 (od tega 13 jezikoslovnih), izbrani pa so bili že na zasedanju mednarodnega slavističnega komiteja v Vidmu septembra 2006 (gl. Zapisnik s tega zasedanja, objavljen v Slavistični reviji 2006/3-4). Zasedali so med 17.00 in 19.00 od srede (10. septembra) do petka ter v nedeljo in ponedeljek (15. septembra).

Organizirani sta bili tudi dve okrogli mizi (od predvidenih treh, sprejetih prav tako v Vidmu): *Slovanski svet in Evropa* ter *Mesto slovanskih jezikov in stanje slavistike v svetu*.

Na kongresu so v petek, 12. septembra, zasedale znanstvene komisije pri Mednarodnem slavističnem komiteju. Že od krakovskega kongresa je teh komisij kar 29, vendar se med seboj precej razlikujejo glede na stopnjo svoje aktivnosti med dvema kongresoma. Aktivnost se meri predvsem z organizacijo znanstvenih srečanj in objavo ustreznih zbornikov. Med najbolj aktivnimi je vsekakor *Komisija za slovansko etimologijo*, ki ji je doslej predsedoval srbski etimolog Aleksandar Loma, v naslednjem mandatu pa je to vlogo prevzela Alenka Šivic-Dular. V *Komisiji za slovansko onomastiko* je vlogo predsedujočega prevzela Aleksandra Ciešlikowa iz Krakova. Med najbolj aktivne komisije spadajo *Komisija za folkloro* (predsedujoči Ljubinko Radenković iz Beograda), *Komisija za etnolingvistiko* (Jerzy Bartmiński iz Lublina), *Komisija za leksikologijo in leksikografijo* (Margarita Černišova iz Moskve), *Komisija za slovansko frazeologijo* (Valerij Mokienko iz Sankt-Peterburga), *Komisija za Splošnoslovanski lingvistični atlas* (Tatjana Vendina iz Moskve), *Komisija za slovnična vprašanja slovanskih jezikov* (Jarmilo Panevovo iz Prage je zamenjal Predrag Piper iz Novega Sada), *Komisija za jezikoslovno bibliografijo* (Zofia Rudnik-Karwatowa iz Varšave). V okviru slednje se že vrsto let zbira in objavlja (zadnja leta samo na svetovnem spletu) izčrpna bibliografija jezikoslovnih del (knjig in člankov) v slovanskih jezikih, za slovenski del je vse do letos skrbel Marko Kranjec.

Dne 12. septembra je v okviru kongresa potekal jubilejni večer ob stoletnici rojstva pesnika Koča Racina z recitalom njegovih pesmi v makedonščini in

prevodih v druge slovanske jezike. Štirje kongresni večeri (od 19.00 do 20.00) so bili posvečeni promociji izbranih slavističnih publikacij, med njimi *Splošnoslovanskega lingvističnega atlasa* (OLA) in petzvezkovnega *Etimološkega slovarja kašubščine* avtorjev W. Borysia in H. Popowske-Taborske.

Udeležencem kongresa je bil na voljo tudi poseben kulturni program – razstava makedonskih noš v Hotelu Belvi, filmski večer makedonskih dokumentarnih filmov in razstava slik in skulptur makedonskega likovnega umetnika Vladimirja Georgievskega.

V okviru kongresa je bila že tradicionalno organizirana tudi razstava slavističnih publikacij vseh držav-udeleženk za obdobje zadnjih pet let. Razstavljene knjige ostanejo makedonskim knjižnicam kot darilo nacionalnih slavističnih komitejev in tako pomembno obogatijo knjižnične fonde države-organizatorice.

V soboto, 13. septembra, je bil dan, namenjen ekskurzijam, medtem ko je predsedstvo Mednarodnega slavističnega komiteja zasedalo na Ohridu. V dopoldanskem času je bila organizirana uradna ekskurzija v mesto Ohrid za vse udeležence kongresa, medtem ko so bile na izbiro še plačljive ekskurzije v samostan Sv. Nauma, samostan Sv. Jovana Bigorskega, Bitolo, daljši ogled kulturno-zgodovinskih spomenikov Ohrida in nočno križarjenje z ladjo po Ohridskem jezeru.

Za prijavljanje, nameščanje v hotelih, prevoze in ekskurzije je skrbela makedonska potovalna agencija VIS POJ. Vsi udeleženci kongresa so prejeli lično torbico s pripunko in gradivom, ki je obsegalo knjižno izdajo *Програма на конгресот*, dva *Зборника на резимеа*, *I том Лингвистика*, *II том Книжевност, култура, фолклор, историја на славистика*, *Тематски блокови*, debelo knjigo *Реферати на македонските слависти за XIV-от меѓународен славистички конгрес во Охрид* in lično opremljeno beležnico, vse v znamenju ikone sv. Klimenta Ohridskega.

Dobra stran organizacije ohridskega kongresa je bila, da se je večina dogodkov odvijala v prostorih hotela Metropol, kjer je prebival velik del udeležencev (ostali so bivali še v sosednjem Belviju, bližnjem Univerzitetnem kongresnem centru ter malo bolj oddaljenih hotelih Granit in Gorica). Prve štiri dneve so zaradi izjemno toplega vremena lahko dodobra izrabili tudi vsi ljubitelji kopanja za osvežitev v dokaj čistih vodah Ohridskega jezera.

Delo na kongresu je sicer teklo brez večjih zapletov, čeprav je treba povedati, da organizatorji niso znali vselej zbrati v isti sekciji tematsko istorodnih referatov in se je marsikdaj zgodilo, da so se znašli skupaj besedotvorna, akcentološka in tekstološka problematika.

Iz Slovenije je bilo deset udeležencev (od 14 prijavljenih), ki so v kongresni številki Slavistične revije objavili 13 razprav (11 jezikoslovnih in 2 literarnovedni).

Metka Furlan (ZRC SAZU) je nastopila v tematskem bloku *Аспекти етимологических исследований* z referatom *Interna in eksterna rekonstrukcija v slovanski etimologiji*.

V okviru prve, dokaj raznorodne sekcije oz. tematskega sklopa so svoje referate predstavili Vanda Babič (Filozofska fakulteta v Ljubljani), *Matej Sovič in njegov latinski prevod cerkvenoslovanske slovnice Meletija Smotrickega iz leta 1773*, Alenka Šivic-Dular (Filozofska fakulteta v Ljubljani), *Tipologija pridevniške skla-*

njatve v arealnem kontekstu (prispevek bo objavljen v eni izmed prihodnjih številkk SRL), Marko Jesenšek (Filozofska fakulteta v Mariboru), *Prekmurska publicistika 19. in prve polovice 20. stoletja – med knjižno normo in tradicijo* in Irena Orel (Filozofska fakulteta v Ljubljani), *Grammatik der Slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark (1808) Jerneja Kopitarja in Primož Trubar*. V drugi, dialektološko-etnolingvistični sekciji sta nastopili Vera Smole (Filozofska fakulteta in ZRC SAZU) *Geolingvistična predstavitev izbranih frazemov s sestavino roka v slovenskih narečjih* in Barbara Ivančič Kutin (ZRC SAZU), *Neslovanske besede v bovškem narečnem besedišču*. V tretji, onomastični sekciji, sem svoj referat *Slovenska zemljepisna imena, nastala iz slovanskih antroponimov* podal (v ruščini) samo podpisani Silvo Torkar (ZRC SAZU), ker se Mihaela Koletnik (Filozofska fakulteta v Mariboru) kljub objavi referata *O prekmurskih mikrotoponimih* kongresa ni udeležila. Tudi v peti sekciji, posvečeni slovničnim vprašanjem slovanskih jezikov, je bil predstavljen samo referat avtoric Ade Vidovič Muha in Aleksandre Derganc (Filozofska fakulteta v Ljubljani), *Glagolsko izražanje svojilnosti v slovenščini in ruščini*, saj je Andreja Žele (ZRC SAZU) svoj referat *Reševanje nekaterih skladenjskih vprašanj v slovenščini glede na razpoložljive teorije in metode* sicer objavila, kongresa pa se ni mogla udeležiti. Naposled je v šesti, leksikalno-frazeološki sekciji izostala še Irena Stramljič-Breznik (Filozofska fakulteta v Mariboru), ki je sicer objavila referat *Prevzete leksemske prvine in njihova besedotvorna zmožnost v slovenščini*. Slovensko literarno vedo je na samem kongresu zastopal Vladimir Osolnik (Filozofska fakulteta v Ljubljani) z referatom *Romantični ep in nacionalna identiteta pri Južnih Slovanih*, medtem ko je Milena Mileva Blažič (Pedagoška fakulteta v Ljubljani) besedilo svojega prispevka *Primerjalna analiza germanskih, romanskih in slovanskih ljudskih pravljic na primeru motiva živalskega ženina in živalske neveste* samo objavila, kongresa pa se ni udeležila.

Onomastična sekcija, ki sem ji predsedoval skupaj s švedskim udeležencem Perrom Ambrosianijem, je bila ena od manjših. Zbrala je sicer veliko znamenitih imen v publiki, medtem ko najmočnejših slovanskih onomastikov (Poljakov in Čehov) skorajda ni bilo med nastopajočimi. Elena Berezovič je v reviji *Voprosy onomastiki* leta 2004 poročala o onomastičnih temah na ljubljanskem slavističnem kongresu in ugotovila, da je bilo napovedanih 13 onomastičnih referatov, realno prebranih pa le 8. Na Ohridu je bilo napovedanih 12, realno prebranih pa 10. Med hujše spodrslja je organizatorjev vsekakor spada uvrstitev izrazito onomastičnega referata izraelskega udeleženca, sicer dopisnega člana SAZU Wolfa Moskovicha, *Slavic-Jewish Interaction in the Shaping of Family Names in the East Slavic Region*, v sekcijo za literarno komparativistiko.

Med predavatelji, ki so zbrali največje množice poslušalcev, velja omeniti vsaj Svetlano Tolstoj iz Moskve z referatom *Семантическая реконструкция и проблема многозначности праславянского слова*, tematski blok o slovanski frazeologiji Valerija Mokiienka (Greifswald-Sankt-Peterburg) ter Vladimira Petruhina iz Moskve z referatom *Древнерусский пантеон: итоги и перспективы междисциплинарных исследований*.

Ob koncu kongresa so Aleksander Duličenko iz Tartuja, Janusz Siatkowski iz Varšave in Genadz Cihun iz Minska podali skupno poročilo o delu jezikoslovnih

sekcij in tematskih blokov. Ugotovili so, da glede etnogeneze in glotogeneze Slovanov na kongresu ni bilo bistvenih novosti, da je v znanstveni obtok vstopil zaje-ten korpus novih cerkvenoslovanskih besedil skupaj z njihovo analizo, da so bili na kongresu prikazani uspehi lingvogeografskih raziskav in pri obdelavi gradiva ponujeni nekateri sintetizirani pristopi, da so bile na kongresu dostojno zastopane etnolingvistične raziskave in je bil predlagan obsežen projekt rekonstrukcije jezikovno-kulturne slike slovanskega sveta; kot nova in perspektivna smer se je pokazalo korpusno jezikoslovje, kot aktualno pa raziskovanje jezikovnih stikov in mešanja jezikov; prvič je bila na kongresu v tolikšnem obsegu prikazana problematika slovanskih mikrojezikov; kot zelo produktivne so se pokazale raziskave v slovanski frazeologiji.

Naslednji mednarodni slavistični kongres je po sklepu predsedstva Mednarodnega slavističnega komiteja predviden v beloruskem Minsku.

Poletna terminološka šola (Ljubljana, 4.–6. 9. 2008)

Mojca Žagar Karer

IZVLEČEK: V prispevku avtorica poroča o poletni terminološki šoli, ki je potekala od 4. do 6. septembra v prostorih ZRC SAZU. Šolo so organizirali Sekcija za terminološke slovarje in Leksikološka sekcija Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, Oddelek za prevajalstvo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani ter organizaciji EAFT (The European Association for Terminology) in TermNet (International Network for Terminology). Poletne terminološke šole se je udeležilo 36 udeležencev, ki so poslušali 25 predavanj in se udeležili okrogle mize in treh delavnic, ki so potekale na Filozofski fakulteti.

The Summer Terminology Seminar

ABSTRACT: This article reports on the summer terminology seminar held at ZRC SAZU from 4 to 6 September. The seminar was organized by the Section for Terminological Dictionaries and the Section for Lexicology at the ZRC SAZU Fran Ramovš Institute of the Slovenian Language, the Department of Translation at the University of Ljubljana's Faculty of Arts, and the organizations EAFT (European Association for Terminology) and TermNet (International Network for Terminology). The summer terminology seminar was attended by 36 participants, who listened to 25 presentations and participated in roundtable discussions and three workshops that took place at the Faculty of Arts.

Od 4. do 6. septembra 2008 je v prostorih ZRC SAZU v Ljubljani potekala Poletna terminološka šola v organizaciji Sekcije za terminološke slovarje in Leksikološke sekcije Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, Oddelka za prevajalstvo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani ter organizacij EAFT (The European Association for Terminology) in TermNet (International Network for Terminology).

36 udeležencev je lahko prisluhnilo 25 predavanjem in okrogli mizi ter se udeležilo treh delavnic, ki so potekale na Filozofski fakulteti. Delavnico *Oblikovanje terminoloških korpusov* sta pripravila in vodila Vojko Gorjanc in Nataša Logar, delavnico *Delo s terminološkimi korpusi* Špela Vintar in Darja Fišer, delavnico *Predstavitev uporabniške računalniške aplikacije SlovarRed 2.1 za redakcijo ter-*

minoloških slovarjev pa Borislava Košmrlj - Levačič in Tomaž Seliškar. Delavnice so potekale popoldne, predavanja pa dopoldne.

Prvi dan se je začel s pozdravnimi nagovori Mojce Kucler Dolinar, ministrice za visoko šolstvo, znanost in tehnologijo, akad. dr. Jožeta Trontlja, predsednika SAZU, dr. Ota Lutharja, direktorja ZRC SAZU, dr. Nike Kocijančič Pokorn, predstojnice Oddelka za prevajalstvo in tolmačenje FF, in dr. Marka Snoja, predstojnika Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša. Sledila je zanimiva okrogla miza z naslovom *Terminologija v narodnem jeziku in dvo-/večjezičnost globalne družbe*, na kateri so s prispevki sodelovali gostje iz tujine: Milica Mihaljevič in Bruno Nahod s Hrvaške, Sandra Cuadrado Camps iz Katalonije, Susan Lervad z Danske in Jan Roukens z Nizozemske. Marjeta Humar je govorila o položaju slovenske terminologije. Okrogla miza je ponudila kar nekaj iztočnic za razpravo, saj so terminološki problemi, s katerimi se srečujejo v posameznih državah, zelo različni. Nato se je zvrstilo nekaj predavanj; sklop o normiranju in standardizaciji terminologije je začela Gabriele Sauberer z dunajskega TermNeta s predavanjem o zagotavljanju kakovosti prevajalskih storitev, sledili sta dve predavanji hrvaških terminologov – v prvem sta Lana Hudeček in Milica Mihaljevič govorili o načelih normiranja hrvaške terminologije, v drugem pa so Tomislav Stojanov, Tomislav Portada in Kristian Lewis predstavili nekaj problemov hrvaške kemijske terminologije. Ker je eno predavanje odpadlo, smo v sklopu terminologija in dvojezičnost slišali le predavanje Mateja Accetta o problemih pravnega prevajanja. Popoldanskim delavnicam je sledilo družabno srečanje ter ogled razstave Slovenski impresionisti in njihov čas v Narodni galeriji.

Drugi dan je bil posvečen sklopu tipologija slovenske terminologije. Andreja Legan Ravnikar je predavala o razvoju slovenskega strokovnega izrazja, Marjeta Humar o sinonimiji in antonimiji v terminologiji, Irena Stramlič Breznik pa je na primeru botaničnega izrazja prikazala tvorbeno in pomensko tipologijo terminov. Nato smo slišali nekaj referatov, v katerih so avtorji obravnavali terminologije posameznih strok – Barbara Sušec Michieli je govorila o gledališki terminologiji, Mateja Jemec Tomazin o pravni terminologiji, Andrej Paulin o tehniški terminologiji, Tina Pečovnik pa o vojaški terminologiji. V zadnji skupini prispevkov so se predavatelji osredotočili na terminološke slovarje. Jakob Müller je prikazal nastajanje Slovenskega pravnozgodovinskega slovarja (do 1848), Mojca Žagar Karer elektrotehniško terminologijo v terminoloških slovarjih, Drago Kladnik in Miha Pavšek pa Geografski terminološki slovar. Predavanja sta sklenili Jelka Šmid - Korbar in Mirjana Gašperlin z referatom o razvoju slovenske farmacevtske terminologije. Popoldanskim delavnicam je sledil vodeni ogled Ljubljane.

Tretji dan terminološke šole je začela Nina Ledinek z referatom o determinologizaciji geografske terminologije. Sledil je sklop o terminologiji in korpusih, v katerem smo slišali štiri referate – Špela Vintar je govorila o samodejnem luščenju terminologije, Nataša Logar o korpusih v terminografiji, Katarina Puc o Islovarju, Miran Željko pa o povezavi korpusa in terminologije. Predavanja so se nadaljevala s sklopom o terminologiji in tehnologijah znanja. Vojko Gorjanc je predstavil Slovenski terminološki portal, Darja Fišer je predavala o različnih pristopih za avtomatsko in polavtomatsko gradnjo semantičnih zbirk, Borislava Košmrlj - Levačič o izdelavi ontologij kot fazi terminografskega dela, Jasna Belc pa o ontologijah v terminologi-

ji. Kot zadnji so predstavili strukturo in razvoj terminološke podatkovne zbirke za hrvaščino gostje s Hrvaške: Damir Čavar, Ivo Pavao Jazbec in Bruno Nahod.

Poletna terminološka šola se je zaključila s podelitvijo certifikatov in nagovorom predsednice organizacije EAFT Fidelme Ní Ghallchobhair. Tuji gostje so tudi sicer poskrbeli za nekoliko širši (v)pogled, saj ima kljub temu, da so osnovna načela terminologije načeloma mednarodno veljavna, vsako jezikovno okolje svoje posebnosti. Glede na pozitiven odziv udeležencev lahko zaključimo, da je poletna šola uspela, število prijavljenih pa dokazuje, da je terminologija trenutno zelo aktualno področje. Pri pripravljanju in izvedbi šole so sodelovali strokovnjaki z različnih slovenskih institucij, to pa je dobra podlaga za tesnejše sodelovanje na področju slovenske terminologije v prihodnje.

Zbornik *Studies in Formal Slavic Linguistics* – prispevki formalnih opisov slovanskih jezikov (Nova Gorica 2006)

Andreja Žele

IZVLEČEK: Zbornik *Studies in Formal Slavic Linguistics* (v nadaljevanju FDSL-zbornik) obsega devetnajst angleško napisanih prispevkov in je še pisna predstavitev znanstvene konference Formalni opisi slovanskih jezikov oz. *Formal Descriptions of Slavic Languages*, ki je od 1. do 3. decembra 2006 potekala na Univerzi v Novi Gorici. Od enaintridesetih predstavljenih prispevkov jih je tu objavljenih devetnajst.

***The volume Studies in Formal Slavic Linguistics
Papers on Formal Descriptions of Slavic Languages***

ABSTRACT: The volume *Studies in Formal Slavic Linguistics* (hereinafter: the FDSL collection) contains nineteen articles in English and is the proceedings of the academic conference *Formal Descriptions of Slavic Languages* (*Formalni opisi slovanskih jezikov*), which took place from 1 to 3 December 2006 at the University of Nova Gorica. Nineteen of the thirty-one papers presented at the conference appear in this volume.

Studies in Formal Slavic Linguistics. Contributions from Formal Description of Slavic Languages 6.5. (Held at the University of Nova Gorica, December 1–3, 2006.) Eds. Franc Marušič, Rok Žaucer. *Linguistik International* 19. Frankfurt am Main, Berlin, Bern, Bruxelles, New York, Oxford, Wien: Internationaler Verlag der Wissenschaften Peter Lang GmbH, 2008. 354 str.

Zbornik *Studies in Formal Slavic Linguistics* (v nadaljevanju FDSL-zbornik) obsega devetnajst angleško napisanih prispevkov in je še pisna predstavitev znanstvene konference Formalni opisi slovanskih jezikov oz. *Formal Descriptions of Slavic Languages*, ki je od 1. do 3. decembra 2006 potekala na Univerzi v Novi Gorici. Od enaintridesetih predstavljenih prispevkov jih je tu objavljenih devetnajst.

Prispevki v angleščini opisujejo predvsem oblikoslovno-skladenjske in glasoslovne pojave v slovanskih jezikih in pristopi z izhodiščnim poudarkom na opisu in analizi oblik so kontrastivni. Ker pa so obravnavani slovanski jeziki, vključno s slovenščino, je prav in se navsezadnje tudi spodobi, da je vsaj odziv na zbornik napisan v slovenščini.

Naslove izbranih skladenjskih obravnjav v tej predstavitvi nisem prevajala, ker že nenatančni prevod lahko vnese brezpotrebne nejasnosti, zastranitve ali celo dezinformacije. Uvodoma torej predstavljam avtorje in članke z izvirnimi (angleškimi) naslovi – že to daje pomenljivo sliko o obsežnosti in različnosti zaobjetih vsebin in posledično seveda tudi predstavo o obsežnosti in različnosti obravnavane problematike: *On Two Types of Negative Constituents and Negative Concord* (Željko Bošković, 9–35), *Restrictions on WH-Adjunct Movement in Serbian* (Carlos de Cuba, Ivana Mitrović, 37–54), *Decomposition of Nasal Vowels in Polish* (Bartłomiej Czaplicki, 55–72), *Argument Structure of Czech Event Nominals* (Věra Dvořáková - Procházková, 73–90), *Morphological Complexity and Obstruent Devoicing in Slovene* (Alja Ferme, 91–102), *Deriving Discontinuity* (Steven Franks, 103–120), *Russian Aspect as Bidirectional Optimization* (Atle Grønn, 121–137), *Bound to be Bound: on Certain Similarities between Pronominal and Anaphor Binding* (Natalia Ivlieva, Alexander Podobryaev, 139–154), *Double Definiteness Constructions in Colloquial Bulgarian* (Vessalina Laskova, 155–172), *Functional Generative Description, Restarting Automata and Analysis by Reduction* (Markéta Lopatková, Martin Plátek, Petr Sgall, 173–190), *The Interaction between Stress, Syntax and Meaning in Slovenian Priscianic Formations* (Tatjana Marvin, 191–212), *A Case Study of Predication* (Ora Matushansky, 213–237), *Reflexive Clitics, Movement and Layered Case* (Lucie Medová, 239–254), *Argument Structure in Russian Deverbal Nouns in -nie* (Anna Pazelskaya, 255–272), *Revising Involuntary State Constructions in Slovenian* (María Luisa Rivero, Milena Milojević Sheppard, 273–289), *Type Shifting and Lexical Semantics in the Interpretation of Russian Conjoined Relational Nouns* (Peter, Staroverov, 291–308), *Ordinary Property and Identifying Property WH-Words: Two kakoj-s in Russian* (Igor Yanovich, 309–323), *Why are Case Markers in the Czech Nominal Declension not Cyclic Suffixes* (Markéta Ziková, 325–335), *Varieties of Most: on Different Readings of Superlative Determiners* (Sašo Živanović, 337–354).

V zvezi s tem lahko samo obžalujem, da uredništvo ni izkoristilo tudi priložnosti, da tak znanstveni dogodek, ki je bil tokrat pri nas, ob angleško objavljenih razpravah ne ponuja tudi krajših povzetkov razprav v slovenščini. To bi namreč imelo tudi čisto jezikoslovnopraktični smisel – slovenščina se prek različnih vsebinskih in usmeritvenih jezikoslovnih obravnjav tudi strokovnoizrazno bogati. Tako pa zaenkrat tudi po objavi tega sicer vsebinsko bogatega in problemsko pomembnega zbornika za smer generativne oz. tvorbene slovnice ostajamo pri izrazju oz. si pomagamo s slovenskimi ustrezniki, ki sta jih v svojih strokovnih monografijah v slovenščini posredovala predvsem J. Orešnik in M. Golden.

Predvsem iz del slednje, tj. iz del M. Golden, kot sta *O jeziku in jezikoslovju* (Ljubljana, FF 2001) in *Teorija opisnega jezikoslovja, I Skladnja* (Ljubljana, FF 2001), povzemam nekaj najosnovnejših opredelitev in izhodišč tvorbene slovnice, ki so bistveni in potrebni za boljše izrazijsko-teoretično razumevanje razpravljalnega pristopa v člankih obravnavanega zbornika:

– Tvorbena slovnica je sistem prvin in pravil, je formalna, deduktivna teorija, v kateri jezikoslovec izdeluje model jezikovnega znanja govorca preučevanega jezika in jo s podatki rabe jezika preverja in popravlja. Osrednja ravnina tvorbene

slovnice je skladenjska in ta bolj poudarja sestavniška kot odvisnostna razmerja; danes se v preučevanju jezikovnih pojavov osredinja na odkrivanje njihovih univerzalnih lastnosti.

– Tvorbena slovnica dopolnjuje in eksplicira opise tradicionalne in strukturalne slovnice, predvsem dodatno opozarja, da je treba razložiti tudi tiste lastnosti jezika, ki jih imamo v vsakdanji rabi jezika za samoumevne. Cilj tvorbene slovnice je izdelati teorijo jezikovnega znanja, tj. slovnico načel in parametrov; razlikuje se med univerzalnimi načeli naravnega človeškega jezika, za katere se domneva, da so vrojena, ter parametriziranimi načeli, ki so specifična za podmnožice jezikov.

– Tvorbenik sodbe govorca o sprejemljivosti (acceptability) izrek formalizira v napovedi o pravilni oblikovanosti (well-formedness), tj. slovničnosti (grammaticality) povedi. Sprejemljivost pripada preučevanju rabe jezika, »slovnichnost« preučevanju jezikovne zmožnosti, vendar tako, da je slovnichnost eden od dejavnikov, ki opredeljujejo, kaj je v rabi jezika sprejemljivo.

– Za prepričljivost jezikovno/slovnega preučevanja v tvorbenem pristopu je poudarjeno upoštevanje zlasti treh zahtev – podatkovne ustreznosti (observational adequacy), opisne ustreznosti (descriptive adequacy) in razlagalne/pojasnitvene ustreznosti (explanatory adequacy).

V nadaljevanju bom nanizala nekaj bistvenejših ugotovitev, ki spodbujajo še dodatno primerjavo s slovenščino ali pa samo še potrjujejo pojave in trditve, že znane v slovenskem jezikoslovju. Že uvodoma so izpisani vsi avtorji in članki (z obsegom po straneh), tako da bo v nadaljevanju že iz navajanih strani razvidno, kateri članek je komentiran; načelno pa lahko poudarim, da so tu izbirno upoštevani, povzemani in pokomentirani predvsem članki s skladenjsko problematiko. Splošni pristopi tvorbene slovnice so uporabljeni pri opisu in razlagah posameznih skladenjskih pojavov, kot so npr.:

– Pogoji, zmožnosti in razmerja skladenjskopomenske rabe *nihče/nič* in *kdorkoli/karkoli*, predvsem glede na zanikane stavčne povedi – *nihče* ima veliko bolj zoženo skladenjskopomensko rabo, ker je tudi ožje vezana na zanikano povedje oz. na t. i. dvojno zanikanje sploh, npr. *Ne želi nikogar videti / Nikogar ne želi videti* (nasproti *Ne želi, da bi kogar koli videl*); v primeru kontrastivne srbohrvaško-angleške obravnave se primere *niko* označuje z *ni*-item in primere z *iko* z *i*-item. Čeprav se poudarja odločilnost prostega besednega reda, je premalo opozorjeno na (vsaj kdaj odločilni) vpliv členitve po aktualnosti, ki dopušča slovnichno pravilno, vendar glede na izhodiščno poved spremenjeno skladenjskopomensko rabo, npr. *Ona ne ljubi nikogar, Ona ne ljubi kogar koli, Ne želi nikogar/ničesar/nič videti, Ne želi kogarkoli/karkoli videti* ipd.; na dopustnost oz. slovnichno zmožnost določene rabe vsekakor vpliva izpustnost oz. eliptičnost in zato mora biti upoštevana, npr. *Ona ne mara nikogar/ničesar/nič, Ona ne mara kogarkoli/karkoli* ipd. (18, 29).

– O možnih skladenjskih premikih vprašalnic govorimo kot o izraženih skladenjskih vprašalnih k-premikih (wh-movement). Po nekem splošnem načelu so okoliščinske oz. prislovne vprašalnice levo od delovalniških oz. samostalniških vprašalnic, in tudi sicer med vprašalnicami velja neka hierarhija, npr. *Kako si koga za kaj prepričal?* Delovalniške vprašalnice so načeloma lahko zamenjajo tako za resnična kot za neresnična dopolnila, npr. *Kaj znaš/obžaluješ ...?, Kaj verjameš ...?*,

okoliščinske vprašalnice pa so navadno zamenjava za neresnična dopolnila, npr. *Zakaj verjameš ...?* (nasproti npr. *Zakaj znaš ...?*); glede na valenco oz. vezljivost je odločilna tudi glagolska oz. povedkova izbirnost tako delovalniških kot okoliščinskih vprašalnic (41, 47, 48).

– Pri obravnavi udeleženskosti velja, da isto udeležensko okolje obdržijo tudi samostalniki dejanj in procesov, izpeljani iz določenih glagolov; ohrani se tudi hierarhija udeleženskih vlog, ki je izražena tudi s hierarhijo sklonov, npr. rodilnikom (od katerih se osebkov poprivedi v svojilni pridevnik), sledi orodnik, npr. *sosedovo surovo pretepanje otrok in živine s palico*. Tudi v pretvorbah se jasno ohranja oz. vzpostavlja razmerje med udeleženskimi določili in modifikacijskimi dopolnili, z dodatnim ohranjanjem predvsem vidskosti (79, 87).

– Pri povzročanju diskontinuitete besedila oz. pri rušenju koherentnosti besedila s prostimi morfemi ali s polnopomenskimi leksemi se zastavlja vprašanje, do katere mere je v posameznem jeziku to dopustno oz. tudi še logično, da se namreč s tem ne poruši smisel sporočanega; in do katere mere se lahko še govori o stilistični nevtralnosti ali zaznamovanosti znotraj funkcijskih zvrsti knjižnega jezika in kje se meja med skladenjsko nezaznamovanostjo in zaznamovanostjo že prevesi iz knjižnosti v pogovarjalnost, npr. *Danes se mi ne ljubi govoriti : Danes se mi ne govori, Ne nastavljaš se pred mano : Ne nastavljaš se mi pred mano* ipd. Umestno bi bilo vprašanje, ali je za jezike z deklarirano prosto stavo vrivanje različnih besed in besednih zvez zlasti stilno zaznamovano (105, 106, 119).

– Uporaba elementov optimalnostne teorije je možna tudi v koherentni ruski teoriji vida. V razmerju rabe med dovršnikom in nedovršnikom so poudarjene zlasti posebne rabe kot npr. zanikani velelni dovršnik v primerih *Čez deset minut bo že pozno. Pazi, ne zamudi!* / *Pazi, da ne zamudiš!* (nasproti npr. *Ne zamujaj, prosim!*). Sicer je dovršnik informativno in smiselno močnejši kot nedovršnik. Z vidika pomenskosti vida je poudarjeno bistvo besedilnih različic vida oz. odvisnost vida od sobesedila (122, 128, 129, 131, 135).

– Opozorjeno je na konkretne dvoumnosti pri navezovanju oz. pri anaforični rabi zaimkov tipa *Petrov učitelj ga je hvalil, Deklica ima rada njeno psičko* (nasproti *Deklica ima rada (lastno/svojo) psičko*) ipd. Potrebno je preverjati navezovalne zmožnosti povratnih zaimkov in zaimkov sploh, npr. *Peter je Pavlu prepovedal govoriti o sebi/njem, Skrbno je pogledal za sabo* (nasproti npr. *Zaskrbljeno je pogledal za njim*); pri tem je pomembna oddaljenost anaforične zaimkovne navezave od odnosnice in pa odločitev, kateri izrazi v povedi morajo ostati nenavezani oz. neistovetni z nobeno drugo samostalniško zvezo v isti stavčni povedi. Zdi se, da je tudi v teh primerih premalo poudarjena odločilna skladenjskopomenska vloga izbranih uporabljenih glagolov (143, 147, 153).

– Zveza določni členek ta + pridevnik je tipična za pogovarjalno zvrst jezika; v prispevku se ne razlaga samo kot stilistično zaznamovana raba, ampak tudi kot skladenjskorazločevalna raba v smislu, da se pri rabi *Moj ta bivši mož je pjanc* (v nasprotju z *Moj bivši mož je pjanc*) zaradi *ta* lahko še dodatno razume, da ima govoreča že drugega moža (168–170). Zlasti z vidika pogovarjalne slovenščine je koristna analiza različne možne skladenjskopomenske uporabe besed največ in večina (338, 339, 347, 353).

– Pristop tvorbene slovnice s formalnimi in funkcionalnimi opisi se je pokazal kot uporaben za štiristopenjsko računalniško analiziranje z določeno stopnjo redukcije. Poudarjene in upoštevane so zahteve pomensko-skladenjske pravilnosti/slovničnosti stavkov (correct sentences of the language LC), izrazna/formalna ravnina jezika (formal language LM) in možnost shematske pretvorbe (the relation by a sequence of translation schemes SH) med jezikovnimi ravninami, pri čemer mora biti zagotovljena korektnost stavkov, lem, oblikoslovnih kategorij in vezljivostnih oz. vseh skladenjskih podatkov – slednje je še zlasti pomembno za slovanske jezike z visoko stopnjo prostega besednega reda. Pri vsem naštetem je važno vključevanje teorije besednih zvez, teorije udeleženskih vlog, teorije sklona in teorij vezalnosti, navezovanja in omejevanja (173, 176, 188).

– Tudi z vidika skladenjskega besedotvorja je koristna in pomenljiva razdelava primerov *bralec : aretiranec* – ti primeri s skupnim *-ec* na deležniški *-l* in *-n* teoretično združujejo besedotvorje, pomenotvorje in skladnjo (197, 210–211).

– Opozorjeno je tudi na različno skladenjskopomensko rabo besedice *se* v smislu različne stopnje vršilskosti in modalnosti, npr. *Otrok se je končno trajno izročil staršem, Ani se je plesalo* (240, 276).

Članki samo še dodatno potrjujejo, da je sodobna teorija opisnega jezikoslovja pomembna vzporednica in koristno dopolnilo že obstoječim uveljavljenim jezikoslovnim smerem v slovenskem prostoru. Kot je bilo že omenjeno, sem pogrešala prizadevanje vsaj nekaterih slovenskih avtorjev in pa seveda obeh urednikov zbornika, da bi opisanim jezikoslovnim pristopom dodali tudi slovenske jezikoslovne ustreznice, kar bi se (vsaj) deloma dalo narediti že z dodanimi kratkimi slovenskimi povzetki k sicer v celoti angleškim razpravam.

Na splošno pa sem med sezname literature na koncu člankov pogrešala navajanje uporabljenih korpusov in zbirk kot gradivnih virov, iz katerih so avtorji črpali uporabljane in obravnavane zglede.

Opazno je tudi kronično pomanjkanje slovenistične strokovne literature, kar je lahko problemsko zlasti v člankih, ki v kontrastivno-problemsko obravnavo vključujejo tudi slovenščino.

Vsekakor so tovrstni zborniki res idealna možnost in priložnost, da v svetovno jezikoslovje vključujemo ne samo slovenski prostor, ampak po najboljših močeh tudi slovensko jezikoslovje s slovenskim izrazjem.

Andreja Žele

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU

Novi trg 2, 1000 Ljubljana

andrejaz@zrc-sazu.si

Navodila avtorjem

Jezikoslovni zapiski so periodično glasilo *Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU* in slovenska znanstvena jezikoslovna revija, ki izhaja dvakrat na leto. Uredništvo sprejema prispevke praviloma do konca marca za prvi in do konca julija za drugi zvezek v tekočem letu, glasilo pa izide predvidoma v juliju in novembru. Razen delavcev *Inštituta* so k sodelovanju vabljeni tudi drugi domači in tuji raziskovalci slovenskega in drugih slovanskih jezikov. Uredništvo za pisanje posebej vzpodbuja mlade raziskovalce in raziskovalke.

Predviden okvirni obseg člankov je ena avtorska pola, tj. 16 strani s po 30 vrsticami, za razprave po dogovoru z uredništvom tudi več. Poročila naj bi obsegala do pet, recenzije, predstavitve ali kritike jezikoslovnih del do 10 strani. Tekste, ki morajo biti izvirni in še ne objavljeni, je treba oddati uredništvu na disketi 3,5 in vnesene v oknih v programu *Word* ter v pisavi *Times New Roman* (velikost 10). **Vse posebne in naglašene znake**, ki se jih ne da vnesti prek tipkovnice, je treba vzeti iz Wordovih Simbolov, Wordovih naborov Brane 1, 12, 3, 4 ali navesti zanje posebne kode. Pri tabelah, grafih ipd. je treba upoštevati format **Jezikoslovnih zapiskov**. Pri pisanju naj avtorji ne uporabljajo slogov. Oblikovanje prispevka naj prepustijo *Založbi ZRC*, označene so lahko pisave **krepko**, *ležeče*, podčrtano. Disketi naj bo priložen iztisk na formatu A 4 v dveh izvodih. Razprave in članki morajo imeti na začetku slovenski izvleček. Temu bo sledil angleški prevod izvlečka. Na koncu bo angleški povzetek (avtorji naj slovenski izvleček in povzetek odtisnejo posebej za prevajalko). Povzetek naj ima največ 15 vrstic. Prispevki v razdelku GRADIVO, OCENE, POROČILA imajo na začetku slovenski in angleški izvleček. Pri člankih in razpravah mora biti pred povzetkom seznam virov in literature ali navedenk, ki se nanašajo na obravnavano tematiko. Pri tem naj se avtorji ravnajo po zadnjem letniku **Jezikoslovnih zapiskov**. Pri navajanju virov in literature je zaželeno, da se ime, ki je zapostavljeno priimku z vejico, (po možnosti) navede neokrajšano.

Vse prispevke preberejo člani uredniškega odbora, ki članke in razprave praviloma tudi recenzirajo. Pri recenziranju sodelujejo tudi zunanji recenzenti. Priporočila in popravki članov uredniškega odbora oziroma recenzentov so posredovani avtorjem, da jih upoštevajo in jih pred oddajo v tisk vnesejo na disketo.

Uredniški odbor **Jezikoslovnih zapiskov** si pri pripravljanju revije želi čim širšega sodelovanja. Zato poziva sodelavce in bralce revije ter vse zainteresirane, da pošiljajo svoje predloge in mnenja v zvezi z obliko in vsebino revije ter delom uredniškega odbora. Objavljeni bodo v razdelku ODMEVI.

Naslov uredniškega odbora Jezikoslovnih zapiskov:

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU

Novi trg 2, 1000 Ljubljana, Slovenija

Telefon: 01 4706 160, e-pošta: ISJ@zrc-sazu.si

Glavni urednik: telefon: 01 4706 177; e-pošta: keber@zrc-sazu.si

JEZIKOSLOVNI ZAPISKI 14 • 2008 • 2

RAZPRAVE IN ČLANKI

Jožica Škofic, *Oblikospreminjevalni vzorci glagola v gorenjskem kroparskem govoru*

Robert Grošelj, *Oblikoskladnja starocerkvenoslovanskega nepredložnega mestnika v luči razvoja slovničnega opisa*

Valerij Leonidovič Vasil'ev, *K voprosu o toponimičeskijh shoždenijah meždu ruskim severo-zapadom i Sloveniej*

Elena Savelieva, *Frazemi s pomenom 'premikati se' v slovenskem knjižnem jeziku*

Mojca Žagar Karer, *Geografski termini in frazeologija*

GRADIVO

Jurij Rojs, *Frazeologija v prozi Janka Kersnika*

OCENE, POROČILA

Nataša Jakop, *Notica o mednarodni konferenci EUROPHRAS 2008*

France Novak, *Slovenski knjižni jezik v 16. stoletju (jezikoslovni simpozij ob petstoletnici rojstva Primoža Trubarja) (Ljubljana, 17.–19. april 2008)*

Jurij Rojs, *Alefrenko, N. F., Zolotyh, L. G., Frazeologičeskij slovar': Kul'turno-poznavatel'noe prostranstvo ruskoj idiomatiki, Moskva 2008*

Jurij Rojs, *Bol'soj frazeologičeskij slovar' russkogo jazyka, Otv. red. V. N. Telija, Moskva 2006*

Silvo Torkar, *14. mednarodni slavistični kongres na Ohridu od 9. do 16. septembra 2008*

Mojca Žagar Karer, *Poletna terminološka šola (Ljubljana, 4.–6. 9. 2008)*

Andreja Žele, *Zbornik Studies in Formal Slavic Linguistics – prispevki formalnih opisov slovanskih jezikov (Nova Gorica, 2006)*

ISSN 0354-0448

9 770354 044012